

Kazalo

In memoriam prof. mag. Vladimirju Bracu Mušiču	3
Prof. dr. Lojzetu Gosarju v spomin	4

Uvodnik

Boštjan KERBLER.....	6
Revija <i>Urbani izziv</i> , posebna izdaja 2014	

Strokovni članki

Marjan RAVBAR.....	7
Ekonomsko-geografsko vrednotenje potencialov slovenskih občin	
Larisa BROJAN, Andreja BENKO.....	16
Arhitekt in vključevanje uporabnika v proces projektiranja	
Barbara DOBIČ, Davorin GAZVODA	24
»Novi Maribor«: preoblikovanje razvrednotene krajine v vrtno mesto na primeru širitve Maribora proti Pragerskemu	
Katja NOVAK, Mojca GOLOBIČ.....	35
Nadomestni habitati v krajinskem načrtovanju na primeru vplivnega območja hidroelektrarn Brežice in Mokrice	
Uroš ROZMAN, Alma ZAVODNIK LAMOVŠEK.....	45
Prostorska umestitev Dravske kolesarske poti	
Tanja OBERŽAN, Davorin GAZVODA	53
Preobrazba počitniških hišic v stanovanjska naselja na območju Polževega	
Liljana JANKOVIČ GROBELŠEK, Miran GAJŠEK.....	63
Izkušnje in izzivi na področju zemljiške politike: na primeru Mestne občine Ljubljana	
Urša PRISLAN.....	70
Uporaba orodja »geoinformacijska podpora odločanju« za potrebe urejanja problematike črnih gradenj v Mestni občini Ljubljana	
Model za presojo okoljske in prostorske konfliktnosti lokacij črnih gradenj	
Anita MARKOVIČ, Tatjana CAPUDER VIDMAR.....	78
Degradirana območja kot prednostna območja za urejanje mestnega prostora	
Primer celostne urbanistične zasnove širšega območja ob železniškem muzeju v Ljubljani	
Janez VUK.....	87
Politika urbanega in prostorskega razvoja v dokumentih EU in Slovenije	
Mojca ŠAŠEK DIVJAK.....	100
Strateške usmeritve pri trajnostnem razmeščanju proizvodnih dejavnosti	
Milica BAJIČ-BRKOVIČ.....	105
ISOCARP considerations for greening cities and regions	

Intervju

Boštjan KERBLER.....	111
Globalizacija družbenega življenja v prostoru in času	
Intervju z akademikom prof. dr. Zdravkom Mlinarjem	
Boštjan KERBLER.....	118
Značilnosti zasebnega najemnega sektorja v Sloveniji	
Intervju z dr. Richardom Sendijem	

Razmišljanja

Špela KRYŽANOWSKI.....	122
Prostor in osebnost	
Ciril OBLAK.....	125
Gorenjska hitra železnica bi lahko bila tudi primestna železnica ...	

Kritike

Jasna HROVATIN.....	128
Urbane podobe: samostojna razstava Jasne Kralj Pavlovec	
Kritično o razstavi in urbanih podobah	

Predstavitve in informacije

Mojca PERŠE.....	129
Svetloba s pridihom nostalgije	
Iz preteklosti v sedanjost	
Sabina MUJKIČ.....	131
Humanitarna akcija: pomoč za ogrožene v poplavih	

Oglasi

Priprava oglasov za posebno izdajo revije <i>Urbani izziv</i>	132
---	-----

IN MEMORIAM

Vladimir Braco Mušič (1930–2014)

Poslovil se je arhitekt, urbanist, profesor in publicist, dolgoletni direktor Urbanističnega inštituta Republike Slovenije.

Braco Mušič je bil eden od pobudnikov za ustanovitev Urbanističnega inštituta SRS. Na inštitutu se je zaposlil leta 1959, tri leta po njegovi ustanovitvi, med letoma 1974 in 1980 pa je bil tudi njegov direktor. Že od študentskih let, katerih del je preživel na Harvardu, je bil aktivno vpet v mednarodno urbanistično dogajanje. Tako se je leta 1956, še med študijem, udeležil kongresa CIAM v Dubrovniku. Vse to mu je omogočilo, da je spoznal najpomembnejše mednarodne strokovnjake za urbanizem in v šestdesetih letih na urbanističnem inštitutu začel voditi tudi ameriškojugoslovanski projekt regionalnega in urbanističnega planiranja. Na inštitutu je ustanovil poseben center za primerjalni urbanizem, ki je z več mednarodnimi konferencami in simpoziji v Slovenijo privabil pomembne evropske in ameriške strokovnjake. Pozneje se je po njegovi zaslugi mednarodna dejavnost inštituta še krepila in postal je mednarodno uveljavljena ustanova. Mušič je mednarodne izkušnje uspešno uporabil pri razvoju inštituta in jih skupaj s sodelavci prenašal tudi v prakso. Že zgodaj se je zavedal, da je urbanizem treba razvijati kot interdisciplinarno dejavnost in da lahko le sodelovanje številnih specializiranih strok, podprtih z novo tehnologijo, daje ustrezne usmeritve mestnemu razvoju. Zato je vabil k sodelovanju strokovnjake z različnih znanstvenoraziskovalnih področij, povezanih s prostorom, in po njegovi zaslugi ima danes inštitut zelo razvejeno interdisciplinarno raziskovalno skupino, v kateri delujejo arhitekti, krajinski arhitekti, urbanisti, geografi, sociologi, matematiki, informatiki, umetnostni zgodovinarji, agronomi itd. Bil je med pobudniki ustanovitve podiplomskega študija prostorskega planiranja (IPŠPUP), prvega univerzitetnega programa na področju prostorskih ved, pri katerem je tudi sam sodeloval kot profesor. Ta študij je omogočil, da so se mlajši kolegi lahko izobraževali doma, nekateri pa so tako kot Mušič opravljali magistrski ali doktorski študij v tujini.

Še pred kratkim je na urbanističnem inštitutu pripravil izjemno zanimivo predavanje o slovenskem urbanizmu. V njem je predstavil svoj kritični pogled na urejanje prostora v Sloveniji v zadnjih desetletjih in ga umestil v okvir razvoja svetovnega urbanizma. Predstavil je najpomembnejše urbanistične dosežke v polpreteklem obdobju in pokazal, s čim so pomembno vplivali na današnje stanje. Spregovoril je o nujnosti metodološkega pristopa v prostorskem planiranju in urbanističnemu oblikovanju, o vplivih zakonodaje na urejanje prostora in pomenu, ki ga ima pri tem, o vlogi države in osrednjih ustanovah, o politiki urbanizacije in prostorskega razvoja, o okoljski problematiki in vrednotenju krajine. Omenjene teme je ponazoril z obravnavo projektov, ki jih je vodil ali pri njih sodeloval (Maribor – jug, soseska Ruski car v Ljubljani, natečajni projekt za turistični center v Črni Gori in projekt Split 3 na Hrvaškem). Poudaril je potrebo po tesnejšem povezovanju med raziskovalno in izobraževalno sfero ter opozoril na pomen interdisciplinarnosti pri raziskovanju in urejanju prostora v Sloveniji. Ustavil se je ob tem, kako pomembno je bogatiti in razvijati osrednjo knjižnico slovenskega urbanizma in skrbeti za njen arhiv. V svojem predavanju je, če povzamemo, opozoril na številne probleme, s katerimi se je kot projektant, direktor urbanističnega inštituta, politični funkcionar, pedagog in publicist ukvarjal od začetka do konca svoje poklicne kariere in s katerimi se pri urejanju prostora spoprijemamo še danes.

Pred kratkim smo se pogovarjali o ureditvi njegove intelektualne zapuščine, tako da bi bila dostopna raziskovalcem (dela se je že lotil mlajši arhitekturni zgodovinar). Želeli smo ga tudi prositi, da bi sodeloval pri recenziji urbanističnega terminološkega slovarja, ki ga pripravljamo na inštitutu. Čeprav smo zamudili marsikatero priložnost, da bi od spoštovanega kolega izvedeli še marsikaj iz bogate zakladnice njegovega znanja, pa ni sporno, da je k razvoju in ugledu urbanističnega inštituta prispeval veliko več, kot je znano javnosti. Škoda je, da mu ni uspelo napisati še nadaljevanja avtobiografije *Otroštvo v znamenju vojne*, ki bi osvetlila njegovo življenjsko pot do današnjih časov.

Številni sodelavci se ga spominjamo kot izjemno razgledanega strokovnjaka, odličnega mentorja in vizionarja, ki je urbanizmu dal pomen, kakršnega si zasluži, in ga dvignil na višjo strokovno raven, inštitut pa razvil v ugledno znanstveno ustanovo, ki je priznana ne samo doma, ampak tudi v svetu.

Njegova strokovna zapuščina nam bo vodilo pri nadaljnjem delu, kot človek, mentor in sodelavec nam bo ostal v trajnem spominu.

Prof. dr. Lojzetu Gosarju v spomin

Lojze je bil velik človek in tudi izjemen znanstvenik, strokovnjak, univerzitetni učitelj, pedagog, direktor urbanističnega inštituta, predavatelj na domačih in tujih konferencah, mednarodni svetovalec, publicist za znanstvene, strokovne in laične kroge, formalni in neformalni mentor, predvsem pa raziskovalec po duši. Vedno so ga zanimali novi problemi, inovativni pristopi in praktično reševanje razvojnih dilem.

Klasično gimnazijo v Ljubljani je končal leta 1951. Pozneje je z delom *Vprašanje prehrane v luči geografije* diplomiral na Oddelku za geografijo Prirodoslovne matematične fakultete v Ljubljani. Doktorat je leta 1977 zagovarjal na temo *Vpliv gibanja kmečke delovne sile na oblikovanje agrarnega prostora* na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

Po krajši zaposlitvi na Hidrometeorološkem zavodu se je leta 1962 zaposlil na Urbanističnem inštitutu Republike Slovenije, kjer je delal do upokojitve leta 1994.

Široko in še zdaj aktualno si je zastavil vprašanja že v svojih prvih člankih v petdesetih letih, kot so na primer *Erozija prsti – problem našega časa*, *Ribištvo in vprašanje prehrane na svetu* in *Pomen talne vode za gospodarstvo*.

V šestdesetih letih se je posvetil temeljnim raziskavam s področja geografije prebivalstva, izrabe tal in regionalnega prostorskega planiranja.

V začetku sedemdesetih let je začel razvijati sodobno metodološko podprte demografske projekcije, ki so postale ena od rdečih niti njegovega raziskovanja tako v metodološkem kot v praktičnem smislu. Njegove raziskave so bile inovacije v evropskem prostoru. Naj omenim samo nekaj naslovov: *Projekcija in dinamika rasti prebivalstva Slovenije*, *Demografske projekcije v prostorskem planiranju*, *Regionalne bilance prebivalstva in zaposlenih*.

Ne spomnim se niti enega občinskega prostorskega plana v Sloveniji, ki bi se začel pripravljati brez njegovih skrbno pripravljenih demografskih strokovnih podlag. Delo na problematiki prebivalstva je tesno povezoval z deli, kot so analiza kmečkega prebivalstva Slovenije glede na delovno silo v kmetijstvu, problematika razvoja ruralnih območij z vidika zaposlovanja, analize depopulacijskih območij, opredeljevanje vsebine ruralnih naselij za potrebe usmerjanja njihovega razvoja in analize kritičnih razmer v ruralnih območjih.

To je bilo tudi obdobje njegovega pionirskega dela na področju javnega prometa. Naj omenim študije *Razvoj saobračajnih mreža*, *Funkcionalnost javnega potniškega prometa v Sloveniji*, *Metodologija in analiza avtobusnega prometa* v okviru mednarodnega projekta *Transportni sistem Slovenije*, *Funkcionalnost javnega potniškega prometa v Sloveniji* in druge.

Spominjam se, kako resnično srečen je bil, ko se je razdajal kot vodja raziskovalne skupine, ki so jo sestavljali mladi geografi, ekonomisti, arhitekti, matematiki in drugi. Pomagal nam je, da smo hitro razumeli, kar so drugi že naredili, s samo zanj značilnim mehkim pristopom nas je usmerjal in tudi prisluhnil našim nadobudnim idejam. Vse je gledal s celostno človeško širino, v okviru katere je eksaktna znanost samo delček razumevanja problemov, praktičnih rešitev in razumevanja sveta.

Leta 1983 se je vključil v mednarodni projekt *Institucionalna podpora planiranju v Gvajani* z nalogo *Sistem socialnih indikatorjev za planiranje v Gvajani*, pri kateri je z zanj značilno energijo organiziral in vodil lokalno ekipo strokovnjakov s tega področja.

Potem pa spet trdo delo pri študiju in raziskovanju, naj naštejemo nekaj objav: *Odperta vprašanja policentričnega razvoja Slovenije*, *Novejši demografski trendi v Sloveniji*, *Usklajevanje razvojnih interesov v novih lokalnih skupnostih*, *Poti do skladnosti regionalnega razvoja*, *Nova upravna razdelitev Slovenije in prostorsko načrtovanje*, *Teze za strategijo regionalnega razvoja Slovenije*, *Razvojno-tipološka členitev podeželja v Republiki Sloveniji*, *Projekcije prebivalstva ljubljanske urbane regije za obdobje od 2001 do 2022*, *Kazalci*

prostorskega razvoja na državni in regionalni ravni: ocena obstoječega stanja in prostorsko razvojne možnosti RS in posameznih regij RS, na koncu pa še delo direktorja urbanističnega inštituta.

Po upokojitvi pred dvajsetimi leti je nadaljeval z enakim ali še večjim elanom in objavljaj, bil mentor, predavatelj, strokovnjak pri mednarodnih projektih. Naj omenim samo *Dilemmas of the future of Slovene rural areas – Probleme der Zukunft der ländlichen Gebiete in Slowenien, Demografija i sistem naselja za potrebe izrade Prostornog plana Kantona Sarajevo za period od 2003. do 2023. godine, Metoda izdelave razvojnega programa za usklajeno usmerjanje razvoja na ravni občin in pokrajin.*

Nazadnje je z nami sodeloval v okviru mednarodnega projekta *ADAPT2DC: New innovative solutions to adapt governance and management of public infrastructure and services to demographic change (2011–2014)*, v okviru katerega smo na podlagi njegovih demografskih projekcij opozorili, da indeks staranja ni zadostno merilo za pričakovane demografske spremembe, saj se prava demografska ogroženost pokaže šele pri izračunih projekcij po starosti in spolu, katerih uporabo je utemeljil prav Lojze.

V tem času je pripravljaj in izdajaj tudi publikacije in prispevke, za katere je čutil, da jih mora izpovedati, govoriyo pa širše o človeku, prostoru in času, kot so *Božje kraljestvo na Zemlji, Vedno na razpotju: uvodniki glasila Zvonček župnije Brezovica: 2006–2012, Ozadje finančne krize, Tretja pot* in druge.

Še pred kratkim je s svojo kleno govorico jasno opozoril na demografske probleme v članku za Urbani izziv (2012) z naslovom *Vloga demografije pri usmerjanju poselitvenega razvoja:*

»Pogledi na načrtno usmerjanje razvoja so se v zadnjih desetletjih precej spremenili. V sedemdesetih letih je bila pozornost usmerjena v gospodarski razvoj. Kmalu pa se je začela uveljavljaj ideja takoimenovanega trajnostnega razvoja, katere bistvo je v tem, da je prihodnjim generacijam treba pre-pustiti vsaj enake – če ne že boljše razmere, kot smo jih prejeli od svojih prednikov. Ohranjanje zdravega okolja je pri tem posebej pomembno. Pojem trajnostnega razvoja nikoli ni bil povsem izdelan. Splošna gospodarska kriza pa je dokaz, da ni prišlo do primerne uskladitve številnih vidikov razvoja. Med njimi je prebivalstvena problematika v najširšem smislu med najpomembnejšimi. Če se vprašamo, kaj naj bi pomenil pojem ustvarjanje boljših razmer, naletimo na zelo različne poglede. Ne gre samo za ohranjanje dobrega naravnega okolja, ampak tudi na vzpostavljanje družbenih razmer, v katerih bodo uveljavljena zdrava načela razvoja.« (str. 117)

Lojze ni nikoli veliko govoril o sebi in svojih problemih, morda premalo. Mi pa smo na vsakem koraku čutili udejanjanje njegovega brezmejnega socialnega čuta in razumevanja.

Franc J. Zakrajšek, Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Revija *Urbani izziv*, posebna izdaja 2014

Posebna izdaja revije *Urbani izziv* se je s četrtem letom izhajanja že popolnoma uveljavila v strokovni urbanistični in prostorskoarhitekturni literaturi. Tudi v tej številki so objavljeni zelo kakovostni in po vsebini raznovrstni prispevki o načrtovanju prostora v Sloveniji, ki bodo služili kot strokovna pomoč vsem akterjem, ki sodelujejo v različnih procesih oziroma aktivnostih prostorskega načrtovanja na vseh ravneh odločanja (lokalni, občinski, regionalni in državni).

V tokratno posebno izdajo sta vključena tudi prispevka, predstavljena na 25. Sedlarjevem srečanju, ki ga je organiziralo Društvo urbanistov in planerjev Slovenije v sodelovanju z Urbanističnim inštitutom RS. Eden od njiju je izjemoma objavljen v angleškem jeziku.

Pri Urbanističnem inštitutu RS se bomo še naprej trudili, da bo Slovenija tudi v prihodnje deležna *posebnih urbanih izzivov*. Vsem soustvarjalcem (in bralcem) se v svojem imenu in imenu uredniškega odbora najlepše zahvaljujem za izkazano zaupanje.

Boštjan Kerbler

»Ne zmoremo spreminjati smeri vetra, lahko pa obrnemo jadra v pravo smer.«
Aristotel

Marjan RAVBAR

Ekonomskogeografsko vrednotenje potencialov slovenskih občin

Leta 1994 se je v Sloveniji pričel zahteven projekt reforme lokalne samouprave, ki pa še vedno ni dokončan. Dve desetletji dolgo obdobje zahteva temeljit razmislek o nadaljnjih poteh reforme. Z zakonom določeni pogoji za ustanovitev lokalnih skupnosti se ne spoštujejo, k drugi stopnji reforme sploh še nismo pristopili. Izjeme pri oblikovanju lokalnih skupnosti so dejansko postale pravilo, pri čemer kriteriji za dopustitev teh nikoli niso bili podrobneje opredeljeni. Razlike v stopnji razvitosti lokalnih skupnosti v Sloveniji so še vedno velike. Za zmanjšanje teh in zagotavljanje vzdržnega razvoja je pri pripravi politik treba poznati dejavnike, ki te razlike povzročajo. V prispevku analiziramo pomemben del, povezan z razvojno uspešnostjo lokalnih skupnosti. Razvojne potenciale kot ključne dejavnike smo poskušali

pojasniti na podlagi demografske moči, blaginje in socialnega položaja, trga delovne sile, prometnogeografske dostopnosti ter konkurenčnosti in inovacij ob pomoči 34 izbranih kazalnikov stanja ter teženj s klasično in eksplorativno faktorsko analizo, ki pojasnijo 71,8 % skupne variance in izkazujejo visoko mero zanesljivosti. S pomočjo Wardove metode smo občine razvrstili v pet skupin, ki izražajo različne stopnje razvojne uspešnosti.

Ključne besede: ekonomskogeografski potenciali slovenskih občin, reforma političnoinstitucionalnega sistema, regionalni razvoj

1 Uvod

V skladu z zakonskimi podlagami (Uradni list RS, 1993) se je število lokalnih skupnosti z nekdanjih 60 komun do leta 2014 postopoma povzpelo do številke 211. Temu so botrovale pogoste politično pogojene spremembe zakonodaje, ki so urejale oblikovanje in obseg območij občin (glej na primer Uradni list RS, št. 6/94, 14/95, 70/97, 10/98, 74/98, 70/00, 72/05, 100/05, 60/07, 94/07, 76/08, 79/09 in 51/10). Ob skoraj štirikratnem (3,52krat) povečanju števila občin je bilo v zadnjih dveh desetletjih veliko polemičnih razprav. Več politično motiviranih in manj strokovno utemeljenih. Zadnji primer se je zgodil jeseni 2013, ko je pristojni minister javno napovedal zmanjšanje števila občin za polovico. Pri tovrstnem poskusu teritorialnega (pre)oblikovanja občin je očitno šlo samo za manever, vsečen določenim političnim opcijam.

Napoved, ki je sicer trajala le kratek čas, vseeno zahteva razmislek o smotrnosti namere. Dvajsetletno obdobje od uvedbe reforme lokalne samouprave je tudi pomemben razlog, ki zahteva poglobljeno in celovito analizo stanja, da ugotovimo prednosti in slabosti preobrazbe načrtane reforme. V tem kontekstu izstopajo učinkoviti odgovori, povezani z vsebinskimi vprašanji o ustreznosti upravljanja, ki naj bi bili v korist (lokalnemu)

prebivalstvu. Učinkovitost delovanja obstoječega sistema lokalne samouprave in z njo povezane teritorialne spremembe so vzročno povezane tudi z razvojnimi potenciali teh območij.

Na to vprašanje doslej še ni bilo družbeno sprejemljivega odgovora, še manj pa političnega soglasja. Podobno vprašanje si je zastavilo tudi Računsko sodišče RS v Revizijskem poročilu leta 2012 (medmrežje 1), in sicer: ali so občine uspešne pri zadovoljevanju potreb in interesov svojih prebivalcev oziroma ali obstoječi sistem ureditve lokalne samouprave zagotavlja, da so občine sposobne zadovoljevati potrebe in interese svojih prebivalcev. Računsko sodišče je tedaj tudi menilo, da se je sistem ureditve občin ves čas prilagajal političnim razmeram tudi zato, ker ni bilo strategije, ki bi določala jasne cilje na področju lokalne samouprave. Zato računsko sodišče vladi priporoča, naj pri urejanju sistema lokalne samouprave prevzame aktivnejšo vlogo na področju ureditve občin. Hkrati naj vzpostavi sprotno spremljanje poslovanja občin, s katerim bo vzpostavljen instrument sprotnega ukrepanja in odvrčanja od nezaželenih poti. Na podlagi analiz in njihovih rezultatov naj vlada predlaga še mogočo mrežno preobrazbo občin, vključno z učinki predlaganega izbora.

Vseskozi pa ostaja v ospredju še vedno neodgovorjeno vprašanje: Ali je sistem lokalne samouprave z vsemi poznejšimi spremembami v Sloveniji učinkovit? V pričujočem prispevku zato poskušamo z analizo izbranih socialnogeografskih kazalnikov oceniti potenciale in posredno še konkurenčnost slovenskih občin ter tako z drobnim segmentom prispevati k razjasnitvi ključnih problemov (preveč) dolgotrajne reforme lokalne samouprave. Z njo želimo na podlagi enotnih kazalnikov oceniti stanje (uspešnost), možnosti, priložnosti in tveganja o prihodnosti vseh 211 lokalnih skupnosti. Analiza temelji še na podlagi izpeljanih razredov in prikazuje tudi relativni ekonomskogeografski položaj občin v Sloveniji. Pomen pričujočega prispevka je še v poskusu vzpostavitve sistema, ki naj bi bil osrednje orodje za izpeljavo potreb lokalnega prebivalstva in specifičnosti, potrebnih za ukrepanje ter oblikovanje v prihodnost usmerjenih strateških usmeritev pri gospodarskem in regionalnem razvoju.

2 Metodološka izhodišča in izbor kazalnikov

Raziskave uspešnosti posameznih območij (tudi občin), ki jih zlasti v okvirih prizadevanj o skladnem regionalnem razvoju v Sloveniji spremljamo že več kot štiri desetletja, so se doslej osredotočale bolj ali manj na spremljanje različnih vrst ekonomske uspešnosti – kapitala (npr. na BDP/prebivalca, na stopnjo brezposelnosti, infrastrukturno opremljenost, družbeni standard ipd.), ki ga imajo na voljo ta območja.

Problem merjenja učinkovitosti izključno na podlagi ekonomskih kazalnikov postane jasen, ko sprevidimo, da z njimi merimo stopnjo razvitosti na ravni statističnih (razvojnih) regij. Gre torej za razmeroma obsežna in hkrati raznolika območja, ki ne izražajo mozaične raznolikosti slovenskih pokrajin. Iz njih tudi ni razvidno, ali so gnotne blaginje deležni vsi ali le izbrani (»elitni«) deli v razvojni regiji niti ali je razvoj trajnostno naravnani ali ekološko uničevalen ...

Na podlagi te ideje so se postopoma izoblikovali raznoliki mehanizmi merjenja splošne stopnje blaginje prebivalstva. Tudi znotraj EU so bile v okvirih Sveta Evrope (medmrežje 2) opravljene pomembne raziskave o učinkovitosti delovanja lokalnih skupnosti. Eden od njih je tudi projekt C.L.E.A.R., ki je nastal spomladi 2006 v sodelovanju z izbranimi (23) občinami iz petih držav članic Sveta Evrope (Danska, Norveška, Bolgarija, Španija in Belgija), da bi pomagal lokalnim oblastem k boljšemu razumevanju javne participacije v njihovih okoljih. Gre za diagnostično orodje, ki naj bi identificiralo probleme v lokalnih skupnostih in na tej podlagi predlagalo ustrezne strategije.

C.L.E.A.R. je torej orodje, ki ga sestavlja pet spremenljivk in se nanaša na participacijo državljanov na lokalni ravni. Povezuje vidike ključnih dejavnikov v občini, in sicer: »Can do« = imajo vire in znanje, s katerimi lahko sodelujejo pri razvojnih projektih; »Like do« = imajo občutek povezanosti; »Enabled to« = imajo možnosti za udeležbo in participacijo; »Asked to« = spodbujeni so s strani uradnih teles ali prostovoljnih skupin; »Responded to« = imajo dokaze, da so bila njihova stališča upoštevana. Implementacija orodja C.L.E.A.R. naj bi po mnenju pripravljavcev gradiva izboljšala položaj državljanov v lokalnih skupnostih, pri čemer naj bi se upoštevale specifične lokalne razmere.

Naša raziskava nima takih ambicij. Pozornost namenjamo preučevanju razvojne uspešnosti občin v Sloveniji, pri čemer želimo poleg ugotavljanja razlik v razvitosti pokazati tudi ključne dejavnike, ki povzročajo te razlike, ter odgovoriti na vprašanje, ali se dejavniki razlikujejo med urbaniziranimi in podeželskimi območji. Analiza temelji na podlagi 34 izbranih kazalnikov, ki jo oblikuje pet temeljnih sklopov: 1. demografska moč, 2. blaginja in socialni položaj, 3. trg delovne sile, 4. prometnogeografska dostopnost ter 5. konkurenčnost in inovacije.

Pri izboru kazalnikov je bilo pomembno, da vsak od njih prispeva k pojasnitvi stanja oziroma razlik v razvitosti med občinami (variabilnost) ter nakazuje, kateri dejavnik pomembno določa stanje socialno in gospodarskogeografske oziroma razvojne uspešnosti območja. Kazalnike smo določili na podlagi dosegljivosti podatkovnih baz in ekspertnega poznavanja problematike. Cilj izbora in analize kazalnikov je, da na razumljiv način ovrednotimo tudi inovacijsko moč in učinkovitost družbe na lokalni primerljivosti. Z vrednotenjem ponujamo tudi možnost konkretizacije pri implementaciji ukrepov razvojnih dejavnikov, npr. družbe znanja z natančno opredeljenimi in merljivimi numeričnimi vrednostmi. Izbor natančno opredeljenih in merljivih kazalnikov, za katere predvidevamo, da prikazujejo ekonomsko in socialnogeografske, tehničnotehnološke in regionalnogeografske razsežnosti občin, prikazuje preglednica 1.

Ob izboru smo izhajali zlasti iz kazalnikov, ki izražajo socialnogeografske sestavine temeljnih funkcij človekovega delovanja – predvsem 1. bivanje in 2. delo, 3. izobrazbena raven, 4. oskrbovanje, 5. kulturno in družbeno udejstvovanje ter 6. prometna dostopnost – in so statistično dosegljivi ter bralcu razumljivi in nazorni. Z njimi analiziramo prostorsko razprostranjenost, učinkovitost ter prednosti in slabosti posameznih lokalnih skupnosti v Sloveniji. S tem smo hkrati želeli pokazati vsaj tri razsežnosti, ki jih prinašajo sodobni procesi: na spremembe v fizičnem razvoju lokalnih skupnosti, na spremembe v socialni strukturi območij ter posredno na spre-

Preglednica 1: Izbor kazalnikov

Temeljni sklopi	Stanje (2012) in dinamika – spremembe (2006–2012)
1. Demografska moč	
	število prebivalcev
	indeks števila prebivalcev
	gostota poseljenosti (število prebivalcev na km ²)
	indeks staranja
	nataliteta (živorojeni na 1.000 prebivalcev)
	razvoj prebivalstva: indeks sprememb
	selitveni saldo (selitveni prirast na 1.000 prebivalcev)
	delež delovno aktivnih prebivalcev med prebivalci po kraju bivanja
2. Blaginja in socialni položaj	
	kupna moč: bruto osnova za dohodnino v €
	dodana vrednost na zaposlenega
	povprečna letna mesečna bruto plača na zaposlenega v €
	zadolženost občine in pravnih oseb javnega sektorja v € na prebivalca
	bruto naložbe v nova osnovna sredstva (v 1.000 €) na 1.000 prebivalcev
	stopnja kriminala: število kaznivih dejanj na 1.000 prebivalcev
	delež prebivalstva, ki prejemajo socialno pomoč
	število društev na 1.000 prebivalcev
3. Trg delovne sile	
	gostota delovnih mest: število delovnih mest na 1.000 prebivalcev
	spmembe v številu delovnih mest (indeks števila delovnih mest)
	lokacijska divergenca
	stopnja registrirane brezposelnosti
	spmembe v številu brezposelnosti (indeks registriranih brezposelnih oseb)
	delež prebivalcev s storitvenim poklicem po kraju bivanja
	delež prebivalcev s terciarno izobrazbo
4. Prometno-geografska dostopnost	
	povprečni potovalni čas z osebnim avtomobilom do najhitreje dostopnega regionalnega središča po SPRS (2004)
	povprečni potovalni čas z osebnim avtomobilom do najhitreje dostopnega priključka na avtocesto ali hitro cesto
	delež prebivalcev, ki živijo znotraj radija 500 m od postajališča javnega potniškega prometa
5. Konkurenčnost in inovacije	
	število podjetij na 1.000 prebivalcev
	spmembe v številu podjetij: indeks števila podjetij
	število patentov na 1.000 prebivalcev
	kazalnik propulzivnosti
	zaposleni v ustvarjalnih poklicih: delež prebivalcev z ustvarjalnim poklicem po kraju bivanja
	število internetnih priključkov s širokopasovno povezavo na 1.000 gospodinjstev
	indeks števila prebivalcev z ustvarjalnim poklicem po kraju bivanja

membe v sistemu konkurenčnosti in kulturnih vrednot, ki jih prinaša sodobni način življenja, spodbujen z informacijskimi tehnologijami in (sub)urbanizacijo.

Zgornje skupine kazalnikov, s katerimi želimo meriti stopnje socialno in ekonomskogeografskih potencialov v Sloveniji, niso izbrane najbolj posrečeno. Za celovitejšo oceno dosežene

stopnje in natančnejše ovrednotenje podatkov bi bilo vsekakor koristno pridobiti še številne druge kazalnike, kot so cena zemljišča, lastništvo, oblike in načini bivanja, stopnja opremljenosti, zlasti s komunalno infrastrukturo, ipd. Vse to bi bilo (ob določenih metodoloških težavah) mogoče pridobiti, vendar bi bila vprašljiva medsebojna primerljivost.

Med kazalniki, ki določajo **demografsko moč**, se kot najpomembnejši kriteriji običajno navajajo velikost (lokalne) aglomeracije (obseg in število prebivalstva, stopnja aktivnosti in starostne razmere), gibanje in gostota prebivalstva ter intenzivnost selitvene mobilnosti (delež priseljenega, odseljenega prebivalstva oziroma selitveni saldo). Vse to vodi k spremembam v sestavi stalnega prebivalstva, ki je glavni nosilec razvojnih impulzov v lokalni skupnosti.

Kazalnike, ki izražajo stopnjo **družbene blaginje in socialni položaj**, smo vrednotili s povprečno letno mesečno bruto plačo na zaposlenega in kupno močjo prebivalstva, ki označujeta ekonomsko moč prebivalstva. K blaginji pozitivno prispevajo še bruto investicije v nova osnovna sredstva na 1.000 prebivalcev in obratno: zadolženost občin in pravnih oseb javnega sektorja na prebivalca, delež prebivalstva, ki prejema socialno pomoč, stopnja kriminalitete na 1.000 prebivalcev. Pomembno (pozitivno) vlogo ima tudi število društvenih aktivnosti na 1.000 prebivalcev, ki predstavljajo organiziranost civilne družbe v lokalnih skupnostih.

Kazalniki **trga delovne sile** izražajo gospodarske razmere. Oblikujejo jih zaposlitvena struktura prebivalstva (gostota delovnih mest in število delovnih mest na 1.000 prebivalcev ter spremembe v številu delovnih mest) ter odnosi med krajem bivanja in krajem zaposlitve (lokacijska divergenca). Pri določanju potencialov na lokalni ravni smo še menili, da seštevek števila prebivalstva in delovnih mest na enoto površine nazorno izraža prepletanje populacijskih in bivalnih razmer ter tudi delovnih pogojev kot odločujočih »lokacijskih« faktorjev za oblikovanje preobrazbe lokalnih območij. Strukturo gospodarskih dejavnosti tvori tudi delež zaposlenih v terciarnih in kvartarnih dejavnostih, ki oblikuje gravitacijska zaledja urbanih središč. Pomembno sestavino trga delovne sile predstavlja tudi delež prebivalcev s terciarno izobrazbo. Stopnja in spremembe v številu registrirane brezposelnosti pa prav tako zaznamujejo sodobne elemente stanja v lokalni skupnosti, zlasti gospodarske krize.

Pri funkcijskih kazalnikih smo kot kriterije uporabili gospodarske in druge vezi med prebivajočimi in zaposlenimi ter prometne povezave ali dnevno migracijo zaposlenih, ki zaznamujejo razsežnosti gravitacijskih območij (»daily urban system«). Kazalniki, ki izražajo **prometnogeografsko dostopnost**, so povezani s povprečnim potovalnim časom z osebnim avtomobilom do najhitreje dostopnega regionalnega središča po SPRS (medmrežje 3), povprečni potovalni čas z osebnim avtomobilom do najhitreje dostopnega priključka na avtocesto ali hitro cesto in/ali delež prebivalcev, ki živi znotraj radija 500 m od postajališča javnega potniškega prometa.

In končno, zadnjo skupino kazalnikov predstavljajo elementi, povezani s **konkurenčnostjo in inovacijami**. Za analizo te skupine kazalnikov smo vključili primerljive podatkovne baze o številu in razvoju podjetništva kot kazalnike propulzivnosti, zaposlenosti in sprememb med ustvarjalnimi poklici v aktivnem prebivalstvu. Inovacijsko moč smo merili še s številom patentov na 1.000 prebivalcev. Konkurenčnost na lokalni ravni pa tudi s številom internetnih priključkov s širokopasovno povezavo na 1.000 gospodinjstev.

3 Analiza potencialov občin na podlagi izbranih kazalnikov

V analizi potencialov občin smo s pričujočimi kazalniki želeli izluščiti najbolj reprezentativne značilnosti lokalnih skupnosti. Presoja temelji na dveh ocenah: 1. na »klasični« analizi in 2. na analizi s pomočjo eksplorativne faktorjske analize (EFA).

V prvem primeru je bil postopek vrednotenja preprost. Na prvi stopnji smo vanj vključili vse občine v Sloveniji. Najprej smo pri vseh kazalnikih za vsakega od omenjenih petih sklopov posebej izračunali srednjo vrednost. Lokalne skupnosti, katerih količnik vsote zgornjih kazalnikov je bil glede na slovensko povprečje višji, smo obravnavali kot območja z nadpovprečnimi potenciali. Tista s podpovprečnimi vrednostmi pa kot šibke potenciale. Tej povprečni stopnji smo določili vrednost 0. V naslednjem koraku smo vsem občinam z nadpovprečnimi vrednostmi določili še dve stopnji, in sicer močno nadpovprečnim vrednost +2 in nadpovprečnim vrednost +1. Na enak način smo lokalnim skupnostim s podpovprečnimi vrednostmi določili prav tako dve stopnji z negativnimi vrednostmi (-1 oziroma -2).

Ker imamo v tem primeru veliko število kazalnikov s kompleksnejšimi razvojnimi razsežnostmi, smo se odločili še za uporabo eksplorativne faktorjske analize (EFA). Ta metoda omogoča, da se iz večjega števila spremenljivk, med katerimi obstaja povezanost, izbere manjše število skupnih faktorjev, ki pojasnijo tako medsebojno povezanost. Namen EFA je torej poenostavitev kompleksnosti povezav med množico opazovanih spremenljivk z razkritjem skupnih faktorjev, ki omogočajo vpogled v temeljno strukturo podatkov (Fulgosi, 1988; Rogerson, 2001).

Za ekstrakcijo faktorjev iz 34 kazalnikov smo uporabili *metodo glavnih komponent* z ortogonalno rotacijo *varimax*. *Kaiser-Mayer-Olkinov preizkus* je potrdil ustreznost velikosti vzorca za analizo, $KMO = 0,814$, kar je precej nad priporočeno minimalno vrednostjo 0,5 (Kaiser, 1974). Prav tako je bila ta vrednost presežena v primeru vseh posameznih kazalnikov. *Bartlettov preizkus sferičnosti* $\chi^2(171) = 1813,013$, $p < 0,001$,

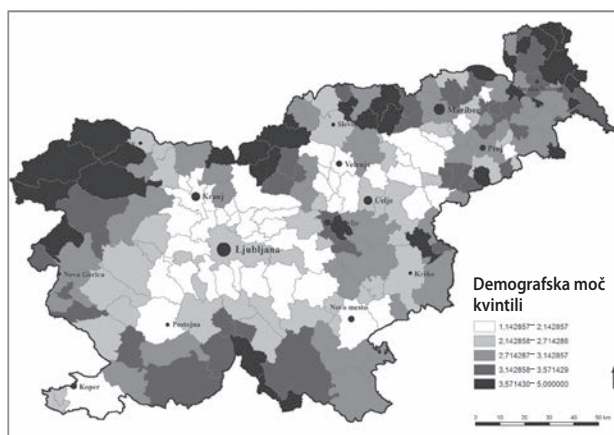
je pokazal, da so spremenljivke med seboj dovolj močno povezane za izvedbo faktorjske analize. Za določitev števila skupnih faktorjev smo uporabili grafično merilo *Scree plot*, s čimer smo identificirali štiri faktorje, ki pojasnijo 71,8 % skupne variance in izkazujejo visoko mero zanesljivosti ($\alpha > 0,7$) (Field, 2009):

- *Faktor 1* pojasnjuje dobro petino skupne variance. Zanj je značilno, da prikazuje posamezne sestavine trga delovne sile, konkurenčnosti in inovacij ter demografske moči. Visoke vrednosti faktorja so značilne za občine z večjo gostoto podjetij in delovnih mest. Izstopajo občine v Osrednji Sloveniji in središčih nacionalnega pomena (Kranj, Celje, Nova Gorica, obalna mesta ...). V tovrstnih občinah praviloma živi večje število prebivalcev z ustvarjalnimi poklici. Boljša je tudi opremljenost s širokopasovno internetno povezavo.
- *Faktor 2* prav tako pojasnjuje dobro petino skupne variance. Zanj je značilno, da prikazuje predvsem prometno dostopnost in gostoto poselitve. Visoke vrednosti faktorja so značilne za občine z dobro prometno dostopnostjo ob slovenskem prometnem križu in visoko gostoto poselitve.
- *Faktor 3* pojasnjuje slabo petino skupne variance. Zanj je značilno, da prikazuje predvsem demografsko moč. Visoke vrednosti faktorja so značilne za občine z veliko gostoto delovno aktivnih prebivalcev in nizko stopnjo registrirane brezposelnosti. Značilen je tudi nizek indeks staranja in visoka stopnja natalitete.
- *Faktor 4* pojasnjuje nekoliko nižji delež skupne variance, in sicer dobro desetino. Zanj je značilno, da prikazuje blaginjo in socialni položaj. Visoke vrednosti faktorja so značilne za območja, na katerih delovna sila ustvarja višjo dodano vrednost, zaradi česar ima posledično višje dohodke iz naslova delovnega razmerja. Izstopajo občine na Gorenjskem: Bled, Kranjska Gora in Cerklje na Gorenjskem; v obmestnih občinah Ljubljane: Horjul, Trzin, Dol pri Ljubljani; na Goriškem: Nova Gorica, Tolmin, Kanal, Idrija, Cerklje, Miren – Kostanjevica in Vipava, in Trebnje na Dolenjskem. Najnižje vrednosti v tem sklopu so v SV Sloveniji: Duplek, Lovrenc na Pohorju, Gornji Petrovci, Podvelka, Oplotnica, Benedikt, Žetale, Cirkulane, Poljčane, Zavrč in Rogatec.

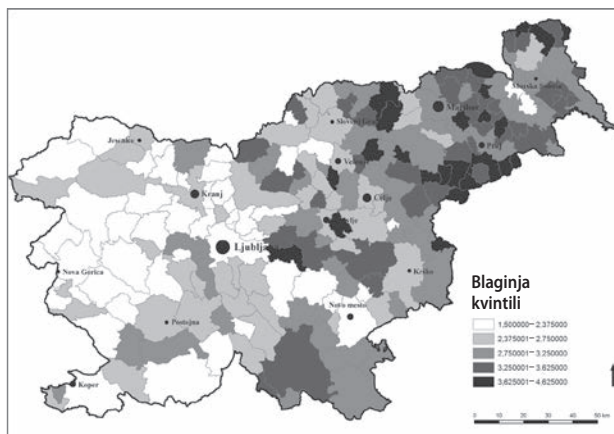
Zbirne rezultate obeh analiz prikazujejo slike od 1 do 5.

4 Vrednotenje potencialov slovenskih občin

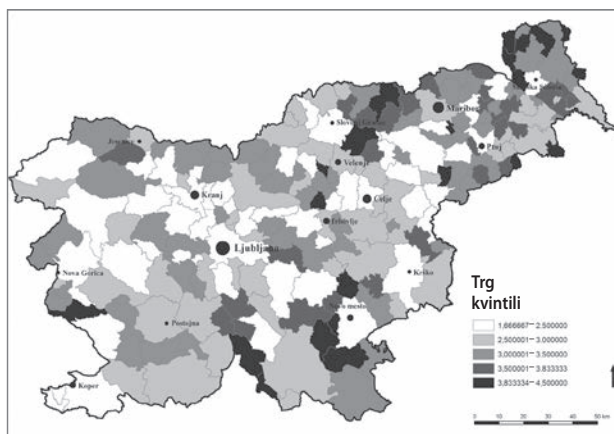
Faktorjska analiza, ki smo jo izvedli, omogoča razdelitev občin glede na značilnosti posameznega faktorja. Iz opisa metode in rezultatov analize pa vemo, da je vsak od faktorjev močneje povezan samo z določenim številom spremenljivk in torej izraža le njihove značilnosti. Torej želimo v tem poglavju izde-

Slika 1: Potenciali slovenskih občin – demografska moč

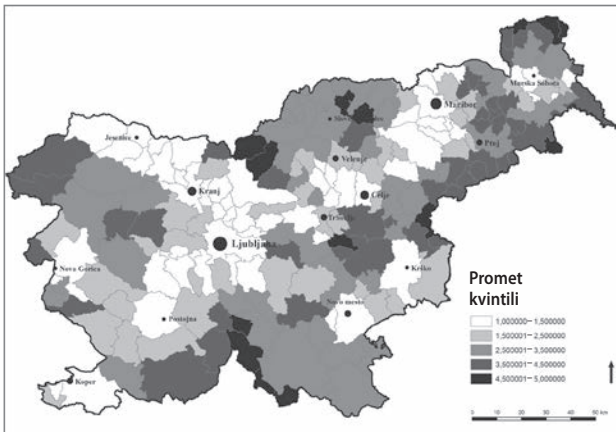
Slika 2: Potenciali slovenskih občin – blaginja in socialni položaj

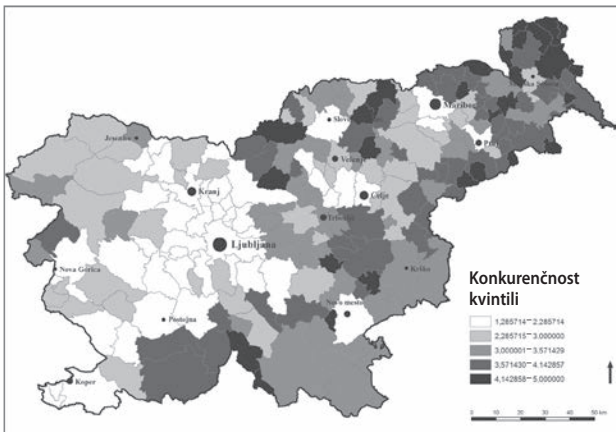
Slika 3: Potenciali slovenskih občin – trg delovne sile

lati sintezno tipologijo občin na podlagi vseh dejavnikov. Cilj analize je razvrstiti občine v skupine tako, da si bodo občine znotraj skupin čim bolj podobne, občine različnih skupin pa kar najbolj različne.

V našem primeru smo 211 občin razvrstili v skupine na podlagi skupnih faktorjev. Tako smo v analizo vključili tiste spremenljivke, ki imajo zadostno pojasnjevalno moč, hkrati pa smo s

Slika 4: Potenciali slovenskih občin – prometnogeografska dostopnost

Slika 5: Potenciali slovenskih občin – konkurenčnost in inovacije

tem zadostili pogojema, da so spremenljivke merjene na isti merski lestvici in med seboj niso povezane (faktorji so standardizirani in zaradi pravokotne rotacije med seboj ne korelirajo) (Ferligoj, 1989).

Odločili smo se, da za razvrščanje uporabimo Wardovo metodo, s katero se pripadnost določeni skupini določi z analizo variance med posameznimi skupinami (Bole, 2008). Zanj je posebej značilno, da združuje enote v skupine za povečevanje homogenosti nastalih skupin (Sharma, 1996). Za mero podobnosti smo uporabili več različnih meril. Na koncu smo ugotovili, da dobimo najbolj smiselno in razločljivo razvrstitev ob uporabi Čebiševe razdalje, ki je definirana kot maksimalna absolutna razlika med vrednostmi posameznih enot. Ta razdalja zanemara posamezne manjše razlike med enotami in se namesto tega osredotoča na zaznavanje posameznih velikih odklonov (Kunaver, 2009). Tako smo poskušali dobiti naravne skupine, ki jih označujeta interna kohezivnost (homogenost) in eksterna izolacija (ločenost) (Gordon, 1981).

Na zadnje smo po enakem postopku pripravili še končno vrednotenje tako, da smo vsem občinam in vsaki od zgornjih petih skupin kazalnikov izračunali vsoto vrednosti. Vsota vrednosti

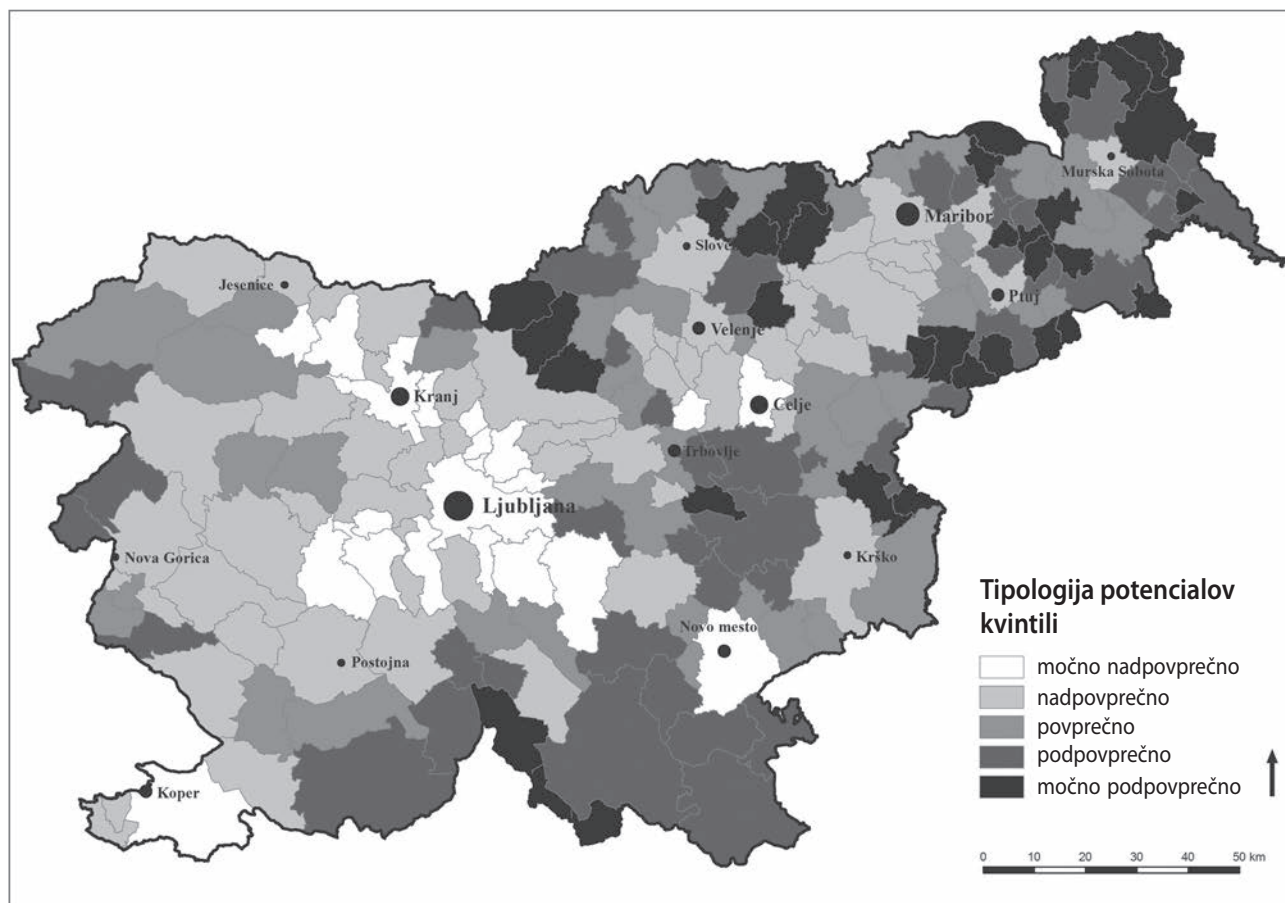
vseh kazalnikov sicer dopušča različne kombinacije vrednotenja potencialov slovenskih občin. Rezultati so nas opozorili tudi na visoko diferenciranost posameznih kazalnikov znotraj lokalnih skupnosti, kar nas navaja k razmišljanju, da so slovenske lokalne skupnosti še na taki razvojni stopnji in v marsičem odvisne od faktorjev, ki jih nismo mogli zajeti z zamišljenim vrednotenjem. Kljub temu smo zasnovali tipologijo stopnje urbaniziranosti naselij, in sicer tako, da smo vse občine razvrstili v kvintilne stopnje. Tiste občine, ki so dosegle nad 75 % vrednosti vsote kazalnikov, smo poimenovali kot območja z zelo visokimi potenciali, občine, ki dosegajo med 60 in 75 % vrednosti, kot območja z visokimi potenciali ter tiste z vrednostmi med 50 in 60 % kot območja s povprečnimi potenciali. Občine, ki niso dosegle polovice mogočih točk, smo označili kot podpovprečne oziroma močno podpovprečne. Razvrstitev občin v pet glavnih skupin je prostorsko določena z lokalnimi skupnostmi in jo po posameznih skupinah prikazuje kartografski prikaz (slika 6).

5 Geografska razporeditev razvojnih potencialov slovenskih občin – tipologija občin

Glede na razvojne dejavnike smo s pomočjo metode razvrščanja v skupine lokalne skupnosti razdelili v pet skupin. Tako smo dobili sintezno karto, ki prikazuje posamezna območja s skupnimi oziroma podobnimi značilnostmi ekonomskogeografskih potencialov.

Skupino 1 predstavljajo **močno nadpovprečne** skupine razvojnih potencialov. Hkrati gre za vodilna razvojna središča. Tvori jih 25 občin (12 %), kar predstavlja 14 % državnega ozemlja, in v njih živi 35 % vsega prebivalstva. Gre za območja, ki se uvrščajo visoko zlasti na podlagi demografske moči – faktorja mestne aglomerativnosti. Povprečno število prebivalcev znaša več kot 18.000 (brez upoštevanja MO Ljubljana). Tudi vse druge občine štejejo več kot 5.000 prebivalcev. V tem pogledu izstopa zlasti pet mestnih občin: Ljubljana z obmestnimi občinami, Koper, Celje, Novo mesto in Kranj z nadaljevanjem skupine občin proti Radovljiški ravnini, ki so hkrati tudi središča visokošolskih ustanov. Zanje so značilne: središčnost, pomembno (zaposlitveno) gravitacijsko zaledje ter velika gostota poseljenosti in delovnih mest, dobra infrastrukturna opremljenost in velika gospodarska aktivnost, podprta z nadpovprečnimi naložbami.

Skupino 2 sestavljajo **nadpovprečna** dobro opremljene lokalne skupnosti v zaledju razvojnih središč. Njihova skupna značilnost je, da prevladujejo v Zahodni Sloveniji, Kamniškobistriški ravnini, Zgornjesavski dolini, na Goriškem, v Obalnokraški regiji, Savinjski dolini s Šaleško kotlino, na Dravskem pol-

Slika 6: Tipologija občin – razvojni potenciali slovenskih občin

ju ... Gre za občine na širšem območju vplivnih obmestnih delov večjih slovenskih mest, kjer je suburbanizacija tudi sicer najizrazitejša. Vanjo je vključeno 57 občin (27 %) na 31 % ozemlja Slovenije in v njih živi 36 % slovenskega prebivalstva. Povprečno število prebivalcev znaša 10.000 (brez upoštevanja MO Maribor).

Skupino 3 s **srednjimi** vrednostmi sestavlja 49 občin (23 %) s slabo četrtino ozemlja, na katerem prebiva 15 % prebivalstva. V osnovi bi jo z vidika razvojnih potencialov lahko označili za izjemno prehodno. Na eni strani je zanjo značilna zelo visoka stopnja človeškega kapitala. V teh občinah je glede na druga območja v Sloveniji zastopan nadpovprečni delež visoko izobraženega prebivalstva in študentov po kraju bivanja. S tem je močno povezana tudi nekoliko intenzivnejša koncentracija (ustvarjalnega) delovno aktivnega prebivalstva po kraju bivanja. Ugodne razmere v smislu stanja in razvoja človeških virov pa v občinah te skupine ne kažejo pravega odseva v razvoju podjetništva in (ustvarjalnih) delovnih mest. Občine te skupine imajo torej družbeni potencial za gospodarski razvoj. Na roke jim gre tudi njihov položaj, saj gre v glavnem za območja z dobro infrastrukturno opremljenostjo. Gre torej za območja v širšem zaledju večjih mest in bližini glavnih prometnih osi, ki bodo v prihodnosti prav gotovo morala več storiti za

prenos pridobljenih znanj v prakso in za njihovo afirmacijo v gospodarstvu.

Podpovprečno razvite lokalne skupnosti 4. skupine predstavljajo redkeje poseljena in infrastrukturno slabše opremljena območja. Skupaj je v tej skupini 49 občin. Na četrtini slovenskega ozemlja (23 %) prebiva dobra desetina prebivalcev (12 %). Povprečno število prebivalcev v tej skupini občin znaša manj kot 5.000. V ta tip občin spadajo redkeje poseljena in infrastrukturno slabše opremljena območja v hribovitih in obmejnih delih Slovenije. Zlasti za lokalne skupnosti v vzhodni polovici države je značilna tudi nižja stopnja človeškega kapitala, medtem ko se občine na zahodu države vseeno ponašajo z bolj izobraženim prebivalstvom in ugodnejšimi težnjami v zagotavljanju novih (ustvarjalnih) delovnih mest.

5. skupino zaznamujejo **močno podpovprečna** obeležja ekonomskogeografskih potencialov. Obsega večja sklenjena območja na Goričkem, v Slovenskih goricah in Halozah, Zgornji Savinjski dolini, Obkolpju, Dravski dolini in na Kozjanskem. Gre za najmanjšo skupino, ki skupaj obsega le 30 občin na 14 % državnega ozemlja, na katerem skupaj prebiva 3 % prebivalstva. Povprečno število prebivalcev v teh občinah znaša manj kot 2.000. Po faktorju demografskih potencialov se podobno kot

4. skupina uvršča najnižje na lestvici. Prav tako so za ta območja značilne nižje vrednosti po faktorju človeškega kapitala, kar pomeni, da tu v celoti gledano prebiva manjši delež ljudi z visoko izobrazbo. Je pa za ta območja spodbudno, da so v zadnjih letih naredila pozitiven preskok v razvoju podjetništva ter naseljevanju in zaposlovanju (ustvarjalnega) aktivnega dela prebivalstva. Slednje je najočitnejše na območju Haloz, Slovenskih goric in občin na Goričkem.

6 Sklep

V raziskavi smo pozornost namenili preučevanju razvojne uspešnosti občin v Sloveniji, pri čemer smo poleg ugotavljanja razlik v razvitosti pokazali tudi ključne dejavnike, ki te razlike povzročajo, ter odgovorili na vprašanje, ali se dejavniki razlikujejo med urbaniziranimi in podeželskimi območji. Analiza temelji na 34 izbranih kazalnikih, ki so razdeljeni v pet temeljnih sklopov: demografska moč, blaginja in socialni položaj, trg delovne sile, prometnogeografska dostopnost ter konkurenčnost in inovacije.

Nenehno povečevanje števila občin kot temeljnih lokalnih skupnosti ima lahko različne učinke (pa še to le ob izdatnih državnih sredstvih) samo na določenih področjih in le toliko časa, kolikor je to potrebno za vzpostavitev osnovnih življenjskih pogojev prebivalcev vsake lokalne skupnosti. V primeru zagotavljanja drugih javnih dobrin in storitev, ki že po naravi presegajo meje temeljnih lokalnih skupnosti in imajo širši vpliv, saj se ne tičejo le prebivalcev teh skupnosti (vzgoja in izobraževanje, kultura, zdravstvo, okolje in prostor, gozdarstvo, kmetijstvo, prometna infrastruktura itd.), pa smo prej ko slej postavljeni pred vprašanje o ustreznosti upravne in politične teritorialne organiziranosti države (Senčur, 2010). To potrjujejo tudi ugotovitve računskega sodišča (Revizijsko poročilo, 2012), da ima kar 110 od 211 občin manj kot 5.000 prebivalcev (osnovni kriterij za ustanovitev občine). Več kot polovica občin je bila torej ustanovljena kot izjema. Poročilo tudi ugotavlja, da je leta 2010 kar 137 občin prikazalo primanjkljaj in le 73 teh presežek sredstev. Manjše občine porabijo več sredstev na prebivalca, hkrati jih manj pridobijo iz svojih virov, zato potrebujejo za delovanje več sredstev s strani države. Za razvoj manjših lokalnih skupnosti pa ima sedanja ureditev občin nedvomno tudi pozitivne učinke.

Stanje v slovenskih občinah je zelo heterogeno. Splošna ugotovitev je, da je razmerje med najuspešnejšimi in najmanj uspešnimi približno na ravni trikratnika. Končno vrednotenje potencialov in geografska razporeditev sta pokazala, da so najvišji potenciali v Osrednji Sloveniji, nekaterih delih Gorenjske in osrednjem delu Savinjske doline s Celjem, osrednjem delu Krške doline z Novim mestom in somestju obalnih mest. Pod-

povprečni potenciali pa izstopajo na vseh obmejnih, hribovitih in kraških območjih.

Ključni dejavniki, ki povzročajo raznolikost, so neenakomerni demografski potenciali. Za učinkovito delovanje pa so odločilni zlasti gospodarski (trg delovne sile in konkurenčnost) dejavniki, kar so pokazali tudi rezultati izbranih kazalnikov stanja in teženj s klasično in tudi z eksplorativno faktorsko analizo. Za gospodarsko in razvojno uspešnost je pomembna struktura gospodarskih dejavnosti. Območja z nižjim deležem zaposlenega aktivnega prebivalstva se kažejo kot gospodarsko šibkejša, prav tako območja z (nepropulzivnimi) industrijskimi obrati, ki so praviloma v težavah. Veliko težavo pomenijo brezposelnost, izobrazbena struktura (tudi zaradi odliva izobraženih s posameznih območij zaradi pomanjkanja ustreznih delovnih mest) in manjše podjetniške aktivnosti (tudi zaradi manjše prometne dostopnosti do pomembnejših središč in slabše razvite infrastrukture). Slabše gospodarsko stanje območij se kaže pri blaginji in socialnem položaju (ter posledično pri kakovosti življenja in življenjskem standardu). Ta je praviloma najvišji v Osrednji in Zahodni Sloveniji. Gre za kompleksen preplet in medsebojne vplive različnih dejavnikov, zato je toliko težje oblikovanje ustreznih politik. Glede na poudarjene dejavnike bi večjo vlogo pri zmanjševanju razvojnih razlik morala imeti regionalna politika, saj sta izboljšanje gospodarske razvitosti in odpravljanje težav na trgu dela predvsem njeni nalogi. Postavlja se tudi vprašanje prihodnjega načrtovanja ukrepov in usmerjanja sredstev. Posebno pozornost je treba nameniti izboljšanju podjetniškega okolja ter krepitvi socialnega in človeškega kapitala. Tudi endogene razvojne zmogljivosti in podjetništvo, ki jih imajo na voljo navedena območja, so pogosto še v latentni fazi in jih je z določenimi prilagojenimi ukrepi treba šele spodbuditi (Perpar idr., 2013).

.....
Izr. prof. dr. Marjan Ravbar
Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Trg Francoske revolucije 7, Ljubljana
E-pošta: marjan.ravbar@zrc-sazu.si

Viri in literatura

- Bole, D. (2008): *Ekonomska preobrazba slovenskih mest*. Ljubljana.
- Ferligoj, A. (1989): *Razvrščanje v skupine: teorija in uporaba v družboslovju*. Ljubljana.
- Field, A. (2009): *Discovering Statistics Using SPSS (and sex and drugs and rock'n'roll)*. Los Angeles.
- Field, A. (2009): *Discovering Statistics Using SPSS (and sex and drugs and rock'n'roll)*. Los Angeles.
- Fulgosi, A. (1988): *Faktorska analiza*. Zagreb.
- Gordon, A. D. (1981): *Classification*. London.
- Kaiser, H. F. (1974): *An Index of Factorial Simplicity*. *Psychometrika* 39(1).

Kunaver, M. (2009): Kombiniran vsebinsko-skupinski sistem za iskanje uporabniku prilagojenih multimedijskih vsebin. Doktorska disertacija. Fakulteta za elektrotehniko Univerze v Ljubljani, Ljubljana.

Medmrežje 1: Revizijsko poročilo – Ureditev področja občin. 2012. Računsko sodišče Republike Slovenije. Ljubljana. Dostopno na: [http://www.rs-rs.si/rsrs/rsrs.nsf/l/KC73BA090AA4B8946C12579B9001E4E89/\\$file/Obcine_RSP.pdf](http://www.rs-rs.si/rsrs/rsrs.nsf/l/KC73BA090AA4B8946C12579B9001E4E89/$file/Obcine_RSP.pdf) (sneto 15. 5. 2014).

Medmrežje 2: C.L.E.A.R. TOOL, European Committee on Local and Regional democracy (CDLR), Committee of experts on democratic participation and public ethics at local and regional level (LR-DP), Strasbourg, 15. februar 2008. Dostopno na: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=GER&CM=8&NT=122&DF=11/01/2006> (sneto 13. 12. 2013).

Medmrežje 3: Strategija prostorskega razvoja Slovenije (SPRS), Ministrstvo za okolje in prostor, 2004. Dostopno na: http://www.mzip.gov.si/fileadmin/mzip.gov.si/pageuploads/publikacije/sprs_slo.pdf (sneto 31. 5. 2014).

Perpar, A., Kastelec, D., Udovč, A., (2013): Pojasnjevanje razvojnih razlik v Sloveniji s pomočjo multivariatnih statističnih metod, Regionalni razvoj 4. Nove razvojne perspektive, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, str. 11–21.

Rogerson, P. A. (2001): Statistical Methods for Geography. London.

Sharma, S. (1996): Applied Multivariate Techniques. New York.

Senčur, M., (2010): Postopek ustanavljanja občin – primer naselja Ankaran, (Pravno mnenje v zvezi s pobudo za oceno ustavnosti Zakona o ustanovitvi občin ter določitvi njihovih območij, Uradni list RS, št. 108/06, Ljubljana, 2010, str. 1.

Zakon o lokalni samoupravi in poznejše dopolnitve zakona – ZLS (Uradni list RS, št. 72/93, 57/94, 14/95, 26/97, 70/97, 74/98, 70/00, 51/02, 72/05, 100/05, 60/07, 94/07, 76/08, 79/09 in 51/10).

Larisa BROJAN
Andreja BENKO

Arhitekt in vključevanje uporabnika v proces projektiranja

Vloga arhitekta v procesu projektiranja in graditve objekta je kompleksna. V Sloveniji prevladuje gradnja individualnih stanovanjskih stavb, kar pomeni, da arhitekt v večini primerov komunicira neposredno s končnim uporabnikom, ki je pogosto tudi investitor. V prispevku je podrobneje obravnavan odnos do investitorja ter arhitektov odnos do zasnove in izvedbe individualnega projekta. V zadnjem času se v Sloveniji spopadamo tudi z degradacijo poklica arhitekta, čeprav je ta še vedno ključni člen pri projektiranju. Njegove naloge so posredno in neposredno vezane na številna področja. Namen tega

prispevka je pokazati, kako pomembna sta odnos in komunikacija med arhitektom in uporabnikom ter kako poteka projektiranje – kako aktivno je sodelovanje med vključenimi akterji. Uporabljena raziskovalna metoda je anketa, v njej pa so sodelovali slovenski arhitekti, vpisani v register pri Zbornici za arhitekturo in prostor Slovenije.

Ključne besede: pooblaščen arhitekt, uporabnik, zasnova, projekt, anketa

1 Uvod

Projektiranje je kompleksen postopek, ki vključuje različne strokovne (inženirje) in laične akterje (investitor, uporabnik). Za doseganje optimalnega rezultata sta ključna ustrezna komunikacija in sodelovanje med arhitektom in vpletenimi v proces projektiranja. Arhitekt je koordinator projektiranja in vezni člen med vpletenimi v tem procesu. Ta vloga mu je določena tudi po zakonu, saj 45. člen, točka 3, ZGO-1 (Ur. l. RS, št. 102/04) določa, da kot odgovorni vodja projekta nastopa odgovorni projektant stroke, ki glede na namen objekta prevladuje pri nameravani gradnji. Pri stanovanjskih stavbah je to arhitekt.

V prispevku se osredotočamo na sodelovanje med arhitektom in uporabnikom. V okviru raziskave smo pripravili in izvedli anketo. Cilj ankete je opredelitev odnosa slovenskih arhitektov do zasnove in izvedbe individualnega projekta (netipskega) ter določitev stopnje sodelovanja med arhitektom in uporabnikom. Z izvedbo anketnega vprašalnika med slovenskimi arhitekti smo raziskali, kako pomembna je vključenost uporabnika za arhitekta, kako pogosto je tako sodelovanje in kakšna je njegova stopnja.

2 Teoretična izhodišča in problematika

Na osnovi literature so poudarjene različne mogoče vloge arhitekta. Izbrani so bili primeri modelov različnih avtorjev, ki so predstavili proces projektiranja in pomembnost vključenosti uporabnika. Seznanitev s teoretičnimi modeli je bila tudi izhodišče pri izoblikovanju anketnega vprašalnika. Z uporabo empirične znanstvenoraziskovalne metode smo preverili metode/pristope, ki jih ciljna skupina ankete uporablja pri svojem delu. Obenem smo ugotovili, kako pomembna je pri njihovem delu vključenost uporabnika in kako uspešni so pri vključevanju teh v proces projektiranja. Osnovni motiv za pripravo in izvedbo raziskave je opredelitev statusa arhitekta v sodobni družbi in očeh sodobnega investitorja/uporabnika. Menimo, da je problematika, obravnavana v prispevku, pomembna za stroko in tudi za investitorje in/ali uporabnike.

Glavno raziskovalno vprašanje prispevka je: kakšna je aktualna vloga slovenskega arhitekta pri projektiranju?

2.1 Pregled stanja v Sloveniji

V zadnjem času se v Sloveniji soočamo z degradacijo poklica arhitekta. Da je trenutno stanje precej nezavidljivo, so delno odgovorni tudi arhitekti sami. To potrjuje tudi D. Matja-

šec (2010), ki pravi, da se je Slovenija po vsaj desetletju neustreznega vodenja prostorske politike znašla v krizi, ki je privedla v velika neskladja v prostoru (npr. neprimerne gradnje). V obdobju gospodarske rasti in posledično številčnejših investicij v gradbeni sektor vse do leta 2008 je bila marsikatera investicija v graditev posledica investicij posameznikov in družb, ki jih v večini nista zanimala kakovost projekta in prispevek družbi, ampak samo ekonomski vidik in dobiček.

Osnovna primera sta predvsem t. i. stanovanjska soseka in stanovanjska stavba, pri čemer je končni rezultat optimalna pozidanost in izkoriščenost gradbene parcele. Prodaja na m² pomeni več zasluzka, kar v končnem rezultatu velikokrat pomeni nižjo kakovost. Arhitekti so v to deloma prisiljeni, deloma se zaradi potrebe po delu tudi podrejajo željam investitorjev, kljub neprimernosti zahtev – ki pa jih zakonodaja omogoča. To nas pripelje do nove problematike – etike pri projektiranju. Končni rezultat je nižja kakovost bivanja na račun zasluzka investitorja. Pri tem lahko rečemo, da ni družbene odgovornosti investitorja in da je finančni vidik prevladujoči kriterij pri odločitvah, povezanih z graditvijo.

Aktualna problematika v gradbeništvu poudarja nezavidljiv status arhitekta tudi v očeh laikov. Vprašanje se postavlja samo: kaj je povzročilo tako nazadovanje poklica? Če je bil še v prejšnjem stoletju poklic arhitekta vreden spoštovanja, je v sodobnem času s strani potencialnih uporabnikov v Sloveniji ovrednoten le kot poklic, ki je nujen za pridobitev projektne dokumentacije.

2.2 Etika in morala pri projektiranju

Poklicni kodeks arhitektov in prostorskih načrtovalcev (Ur. l. RS, št 6/05), ki določa etična načela in pravila, po katerih se morajo ravnati arhitekti pri opravljanju dejavnosti, je večkrat odrinjen na stran ali spregledan. Stanje se je dodatno poslabšalo s splošno gospodarsko krizo (leta 2008), ko je moč kapitala v gradbeništvu začela upadati. Arhitekti in arhitekturni biroji so se za projekte in preživetje zaposlenih začeli boriti, kar je povzročilo še večje nespoštovanje kodeksa.

Kljub občutnemu padcu v gospodarstvu večina držav sprva ni oblikovala strategije za blaženje škode in posledic. Ob tem izstopa primer reševanja gradbeništvu in z njim povezanega projektiranja v času zadnje gospodarske krize, ki so ga uporabili v Nemčiji. Na področju javnih naročil teh niso ukinjali, temveč so jih preoblikovali in preusmerili. Investicije so bile v večini namenjene rekonstrukciji objektov in energetske sanaciji, medtem ko se je število novogradenj občutno zmanjšalo (internet 1). S tem ukrepom kljub manjšim investicijam niso zagotavljali dela le projektantom, ampak tudi izvajalcem in drugim vpletenim v proces načrtovanja in izvedbe (internet 2). V Sloveniji smo

se v nasprotju z Nemčijo osredotočili na varčevalne ukrepe, in sicer po principu najugodnejšega ponudnika storitve (Zakon o javnem naročanju, Ur. l. RS, št. 128/06 – Naročnik oceni ponudbe in izbere najugodnejšo ob uporabi merila ekonomsko najugodnejše ponudbe, kot je opredeljeno v objavi ali razpisni dokumentaciji), ne glede na kakovost projekta. Čeprav je še vedno pomembna interpretacija člena, ker zakon zagovarja ekonomičnost pri javnih naročilih. Dolgoročno je kakovostna izvedba objektov bolj ekonomična.

2.3 Vloga arhitekta skozi čas

Za temeljno delo s področja teorije arhitekture in načrtovanja je dolgo časa veljalo Vitruvijevih deset knjig o arhitekturi (Košir, 2006). V njih obravnava ter določi vloge in naloge arhitekta v različnih časovnih obdobjih v preteklosti. Iz vsebine dela je očitna pomembnost arhitekta ne le pri graditvi, ampak tudi v družbi. Kot lahko razberemo iz enega od besedil Koširja (2006), je bil arhitekt do 19. stoletja ključni akter pri načrtovanju in vodenju večjih zahtevnejših projektov (npr. cerkve, muzeji, rezidence ipd.), medtem ko so bile stanovanjske hiše v zunajmestnem prostoru v večini načrtovane in zgrajene neodvisno in v lastni režiji lastnika (samograditeljstvo). Glede na stare dostopne zakone, kot je *Stavbni red za vojvodino Kranjsko* (1875), je bila že takrat potrebna stavbna naznanitev. Ta je zahtevala podpisan načrt s strani stavbnega gospodarja, risarja (pri čemer se sicer ne poudarja arhitekt) in *stavitelja* (mojstra), kar pomeni, da je bila obvezna pridobitev gradbenega dovoljenja. Ohlapnejša pravila so veljala na podeželju, kjer so bili s strani zakona za gradnjo pritličnih stavb brez obokanih stropov in kletnih prostorov pooblaščen deželni obrtniki po »obrtnijskem redu«. V primeru take gradnje niso bili potrebni dodatni načrti niti mojstri.

Z velikim napredkom in razvojem tehnologije po industrijski revoluciji so se tudi procesi graditve nadgradili in optimizirali v smislu konstrukcijskih zmogljivosti, uporabe novih gradiv in tehnologij gradnje. Obenem se je povečala hitrost projektiranja in gradnje. Vse te novosti, ki so po večini vpeljane v delo projektiranja v 20. in 21. stoletju, močno vplivajo na delo arhitekta. Na tem mestu lahko rečemo, da je tudi delo arhitekta obsežnejše oz. da so potrebe po poznavanju in vključevanju več področij v graditev neizbežne (ekonomija, psihologija, računalništvo, gradbena fizika itn.). Na podlagi novih pričakovanj in znanj, ki jih mora usvojiti »dober« arhitekt, je področje graditve postalo zanimivo raziskovalno področje tudi za psihologe, sociologe, antropologe in ne nazadnje tudi za same arhitekte.

Arhitektura je delovni proces, ki poteka z menjavo različnih akterjev v procesu (Hill, 2003). Hill (1999) trdi, da sodelovanje, katerega osrednja ideja je aktivna soudeležba uporabnika v procesu projektiranja, omogoča arhitektu, da upošteva

predloge sodelujočih uporabnikov, s katerimi zadovolji njihove potrebe in želje. S sodelovanjem in primernim odnosom med arhitektom in uporabnikom se procesu projektiranja povečuje vrednost, ki se kaže pri formalnih odločitvah, odločitvah, vezanih na estetske posege, itn. Arhitektura tako postaja več kot objekt, ki ga ustvarjajo arhitekti s sodelavci. Predvsem pa je do delovanja arhitekta kritičen uporabnik. C. Norberg-Schulz (1997) obravnava odnose med arhitekti in uporabniki. Opisuje odklonilen odnos uporabnikov do sodelovanja z arhitekti, ki so po njihovem mnenju nujno zlo, ki klesti njihove predstave o arhitekturi (Norberg-Schulz, 1997: 13). Dešman (2011) dopolnjuje to misel in pravi, da uporabnik prvenstveno ne izkazuje solidarnosti in harmonije do arhitekta, ampak tega označujejo za vsiljivca na sceni, ki si je izbral pravico do besede, pri tem pa mu pomagajo medmrežje in mediji. Ob tem pa Benko (2013) meni, da je sodelovanje med akterji, vključenimi v proces projektiranja, nujno ter da sodelovanje pri projektiranju zahteva odprt in zaupanja vreden odnos med vpletenimi. Pri tem je pomembna jasnost izražanja in podajanja informacij, s čimer pri sklepanju kompromisov dosežemo rezultat, s katerim so kar najbolj izpolnjene zahteve, pri tem pa tudi zadovoljene želje uporabnika. Delovni proces deluje po principu »win-win« za vse udeležence, pri tem pa se uporablja mediacijska strategija reševanja nesoglasij, s katero se prizadeva doseči optimalna rešitev za vse udeležence (Benko, 2012). To potrjuje tudi W. Kaschuba (2010), ki pravi, da arhitekti opazujejo in projektirajo objekte in prostore. Uspešni arhitekti pri tem opazujejo tudi ljudi in uporabnike. Prav to naj bi bilo njihovo delo – kreiranje prostora in krajine s človeško dimenzijo.

Razloge za upad priljubljenosti oz. spoštovanja je treba iskati v dejstvu, da je arhitekt v preteklosti obvladoval ves proces projektiranja, v drugi polovici 20. stoletja pa je projektiranje tudi zaradi napredka v tehnologiji prerastlo v kompleksnejšo dejavnost. Današnje znanje arhitekta ne pokriva le področij, neposredno povezanih z gradnjo (arhitektura, gradbeništvo, tehnologija, zakonodaja), temveč so pomembna tudi znanja s področij, ki se posredno nanašajo na graditev (ekonomija, sociologija itn.). Zaradi obsežnosti zakonodaje in predpisov ter potrebe po specializaciji na področjih projektiranja, ki morajo biti soudeležena, npr. pri izdaji gradbenega dovoljenja, so dela, ki jih je v preteklosti pokrival arhitekt sam, danes razdeljena v različne stroke (geodet, gradbenik itn.). Kljub vsemu mora danes arhitekt posameznik še vedno imeti pregled nad vključenimi strokami, zato je za uspešno vodenje in nadzor projekta nujna določena mera znanja z vsakega področja (Benko, 2013). Poleg tega mora biti arhitekt tudi spreten sogovornik, usvojena mora imeti določena znanja s področja sociologije, psihologije in ekonomije, pogosto pa nastopa tudi kot mediator.

2.4 Uporabnik

Če je uporabnik v preteklost pri gradnji stremel izključno k funkcionalnosti, so potrebe sodobnega uporabnika različne. Te so posledica različnih stilov in načinov življenja ter ne nazadnje prilagoditev življenjskemu standardu posameznika. Uporabnike v procesu graditve lahko tako po smiselnem preglednem sistemu delimo na:

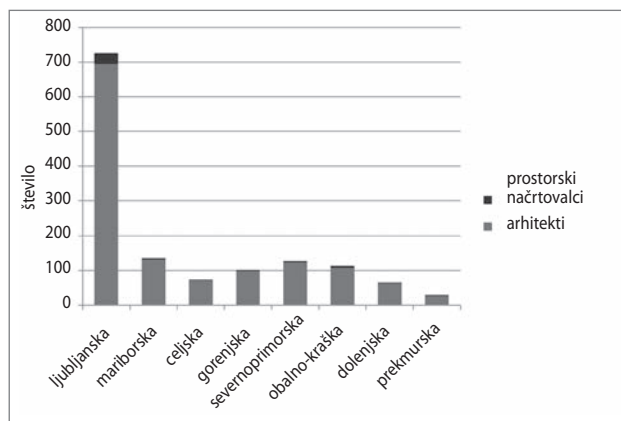
- *aktivne* (zahtevni, z znanjem s področja projektiranja in graditve in z jasno vizijo o končni podobi objekta);
- *delno aktivne* (nekateri imajo oblikovano zamisel o želenem objektu, vendar dopuščajo strokovnjakom možnosti za boljše zasnovo in izvedbo);
- *pasivne* (manj zahtevni, manj poznajo področje graditve in projektiranje in gradnjo v celoti prepuščajo strokovnjakom).

Tako lahko opredelimo tudi uporabnike v postopku projektiranja, ki je tema tega prispevka. Aktiven uporabnik je ključni člen arhitekture, zasnovane po meri človeka. Vendar prepogosto pri aktivnem uporabniku prevlada nedostopnost za strokovne predloge za izboljšanje, kar negativno vpliva na proces projektiranja in končen rezultat – objekt.

S poznavanjem ozadja statusa arhitekta v preteklosti in njegove vloge v sodobnem načrtovanju smo z empirično raziskovalno metodo preverili stanje in status slovenskih arhitektov ter pri tem stremeli k možnosti določitve/opisa stanja sodelovanja oz. odnosa med uporabnikom in arhitektom.

3 Raziskovalna metoda

Z uporabo empirične raziskovalne metode smo raziskali in opredelili v uvodnem delu poudarjeno problematiko. Zaradi osredotočanja na specifično publiko nam je metoda anketiranja omogočala pridobitev množice mnenj in stanja proučevane tematike. Obenem smo s tem potrdili hipotezo o široki paleti odstopanj od začrtanih protokolov za postopek projektiranja. Osredotočili smo se predvsem na odnos arhitekta do investitorja in/ali uporabnika, sploh glede na aktualno javno participacijo pri posegih v prostor. V proučevani problematiki je javnost predstavljena s strani posameznika, obravnavani prostor pa je enostanovanjska stavba v prostoru. Z anketo pridobljeni rezultati so nam omogočili ovrednotenje trenutne vloge slovenskega arhitekta ter njegovih ambicij vključevanja investitorja in/ali uporabnika v postopke projektiranja. V tem primeru rezultati ankete pomenijo motiv za preoblikovanje obstoječih smernic in načel, ki so delno že zajete v zakonodaji.

Slika 1: Število arhitektov in prostorskih načrtovalcev po regijah (vir: Andreja Benko)

3.1 Ciljna publika

Ciljna publika ankete so bili pooblašeni arhitekti, vpisani v evidenco pri Zbornici za arhitekturo in prostor Slovenije, iz katere smo pridobili imena in kontaktne informacije. V Sloveniji je v evidenčni imenik pri pristojni zbornici vpisano 1.408 arhitektov in prostorskih načrtovalcev, ki so razvrščeni v osem regij (ZAPS, stanje junij 2012). Največ teh (pribl. 50 %) je dejavnih na področju ljubljanske regije (slika 1).

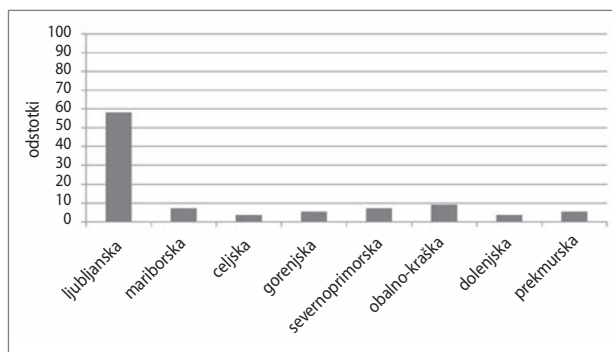
Na podlagi vpisov v imenik ZAPS smo naključno izbrali 11 arhitektov iz vsake regije ($n = 88$). Preostalih 22 anket smo razdelili med zaposlene na Fakulteti za arhitekturo UL, ki imajo opravljen strokovni izpit. Anketa je bila tako skupno posredovana 110 naslovnikom, od teh je vprašalnik vrnila polovica ($n = 55$).

3.2 Zasnova vprašalnika

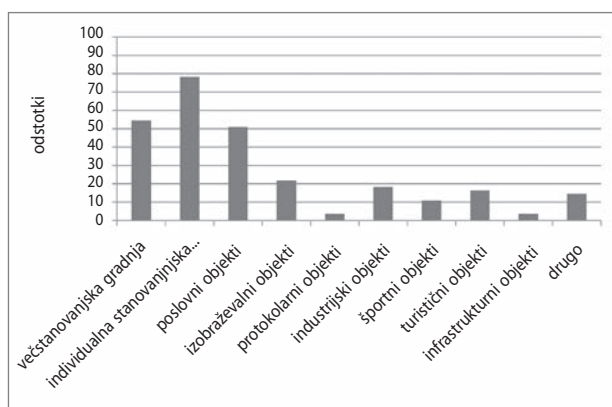
Za pridobitev informacij o vlogi arhitekta je bil oblikovan anketni vprašalnik s 34 vprašanji zaprtega tipa. Težišče anketnega vprašalnika je bilo na odnosu med akterji v procesu projektiranja. Zaradi boljše preglednosti je bil vprašalnik zasnovan v treh sklopih:

1. podatki o arhitektu in organiziranosti podjetja (7 vprašanj);
2. pristop k zasnovi arhitekture – vključevanje uporabnikov v proces projektiranja, izkušnje z investitorji in/ali uporabniki (17 vprašanj);
3. uporaba/izbira osnovnih materialov pri projektiranju (10 vprašanj).

V prispevku se tematsko osredotočamo na vprašanja, vključena v sklopa 1 in 2. Analizirana so vprašanja, ki se nanašajo na odnos arhitekta in investitorja in/ali uporabnika.

Slika 2: Delež anketirancev glede na regijo delovanja (vir: Larisa Brojan in Andreja Benko)

Slika 3: Delež primarno projektiranih objektov glede na namembnost objektov (vir: Larisa Brojan in Andreja Benko)

4 Rezultati in analiza

V prvem sklopu smo pridobili osnovne informacije/splošne podatke o delovanju anketirancev. Težišče informacij smo pridobili z drugim sklopom, v katerem se del vprašanj navezuje na odnos med arhitektom in investitorjem in/ali uporabnikom. Preostala vprašanja drugega sklopa se nanašajo na postopek arhitektovega principa dela in na njegove prioritete pri zasnovi individualne – enostanovanjske stavbe.

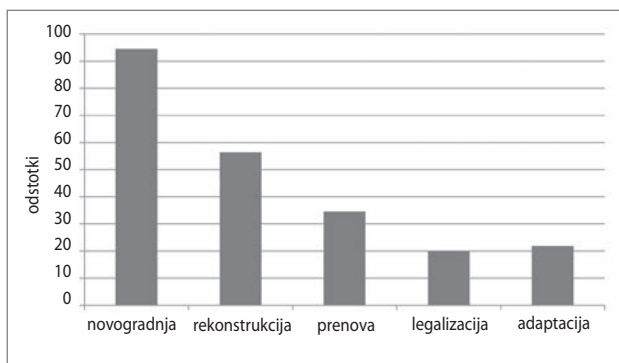
4.1 Splošni podatki

Delež sodelujočih po regijah

Delež sodelujočih po regijah je predstavljen na sliki 2. Čeprav je bil eden od kriterijev pri izboru anketirancev enakomerna pokritost po slovenskih regijah, je rezultat prvega vprašanja presenetljiv; večina anketirancev (58 %) ima delovno mesto v ljubljanski regiji.

Primarno projektirani objekti

Anketiranci so navedli tri prevladujoče vrste projektiranih objektov. S slike 3 je razvidno, da prevladuje projektiranje enostanovanjskih objektov, kar je glede na podatke o številu do-

Slika 4: Vrste gradbenih posegov (vir: Larisa Brojan in Andreja Benko)

končanih projektov glede namembnosti objekta pričakovano. Gradnja enodružinskih hiš (po klasifikaciji enostanovanjskih stavb) je prevladujoča vrsta graditve v Sloveniji, kar potrjujejo tudi podatki Statističnega urada RS (STAT, 2014).

Delež prevladujočih projektiranih objektov

Arhitekta smo povprašali o najpogostejše projektirani vrsti gradnje. Rezultati ankete kažejo, da v Sloveniji kljub gospodarski krizi prevladujejo projekti novogradnje (slika 4).

Pridobljene podatke smo znova potrdili tudi s podatki iz poročila Statističnega urada republike Slovenije (STAT), v katerem je novogradnja enodružinskih objektov definirana kot prevladujoča vrsta gradnje. Po podatkih Statističnega letopisa 2011 je bilo v letu 2011 naseljeno nekaj več kot 680.000 stanovanjskih enot. 59 % teh je v enostanovanjskih in dvostanovanj-

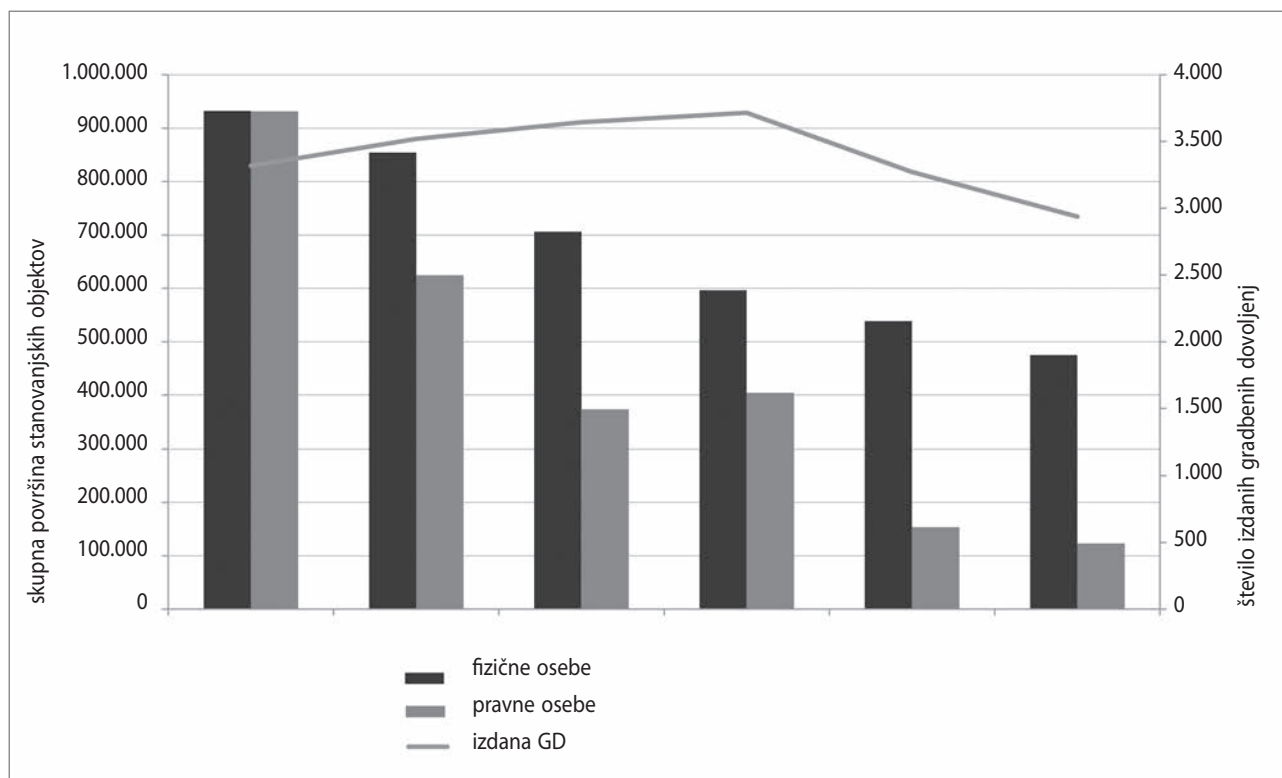
skih stavbah – v njih prebiva 68 % vseh prebivalcev Slovenije. Stanovanjske enote v enostanovanjskih stavbah so prevladujoč tip stanovanj. Glede na preračun podatkov iz statistične analize (Stanovanjska problematika v Republiki Sloveniji, 2012) je bil med letoma 1999 in 2009 v stanovanjski gradnji še vedno prevladujoč tip gradnje enostanovanjski objekt (87,34 %).

4.2 Proces projektiranja in prioritete pri načrtovanju

Glede na rezultate ankete želi večina arhitektov uporabnika vključiti v proces projektiranja že ob prvem srečanju (slika 6). Za optimizacijo dela arhitekta (finančni in časovni prihranek) in tudi za uporabnika (optimalno število vključenih želja) lahko to označimo kot primer dobre prakse, predvsem kadar je uporabnik »aktiven«.

Kot navaja L. Brojan (2014), je aktivni uporabnik pogosto vključen v proces načrtovanja in izvedbe. Večinoma ima jasno izoblikovane želje in zahteve. Estetska komponenta je vpletena s strani projektanta in nima ključne vloge. Oblika objekta je zasnovana glede na funkcionalnost, ki jo želi uporabnik.

Prav zaradi tega so predvidljivi podatki iz naslednjega rezultata, ki prikazuje prioritete arhitekta pri projektiranju. Pri tem namreč še vedno prevladuje upoštevanje želja uporabnikov, sledita danosti v prostoru in funkcionalnost projektiranega objekta. Kot najmanj pomembna sta navedena simbolnost

Slika 5: Skupna površina zgrajenih stanovanj in število izdanih gradbenih dovoljenj med letoma 2007 in 2012 (vir: Benko, 2013)

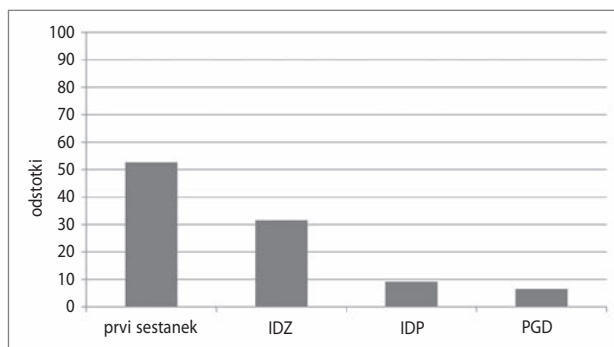
gradnje in drznost arhitekturne zasnove. Ta podatek je nekoliko presenetljiv glede na aktualne trende individualne gradnje, promovirane v različnih strokovnih in nestrokovnih publikacijah (slika 7).

5 Diskusija

S predstavljenimi rezultati ugotavljamo, da v Sloveniji kljub gospodarski krizi prevladuje novogradnja enostanovanjskih objektov. Z učinki krize v gradbeništvu se soočajo tudi druge države EU. Odzivi na nastali položaj na področju nepremičnin pa so različni. Dober primer ustreznih ukrepov soočanja s krizo v gradbenem sektorju je Nemčija, v kateri je po letu 2005 zaradi ustrezne aktivne gospodarske politike začel delež investicij ponovno rasti (Gluch, 2013).

Rezultati nam kritično pokažejo pomanjkljivosti pri projektiranju in nespoštovanje poklica ter tudi gospodarsko krizo. Pri tem se sklicujemo predvsem na rezultate o udeležnosti arhitekta pri postopku graditve objekta, ki je najpogosteje (55 %) udeležen do izdelave projekta za izvedbo (PZI), v 43 % pa le do izdelave projekta za pridobitev gradbenega dovoljenja (PGD).

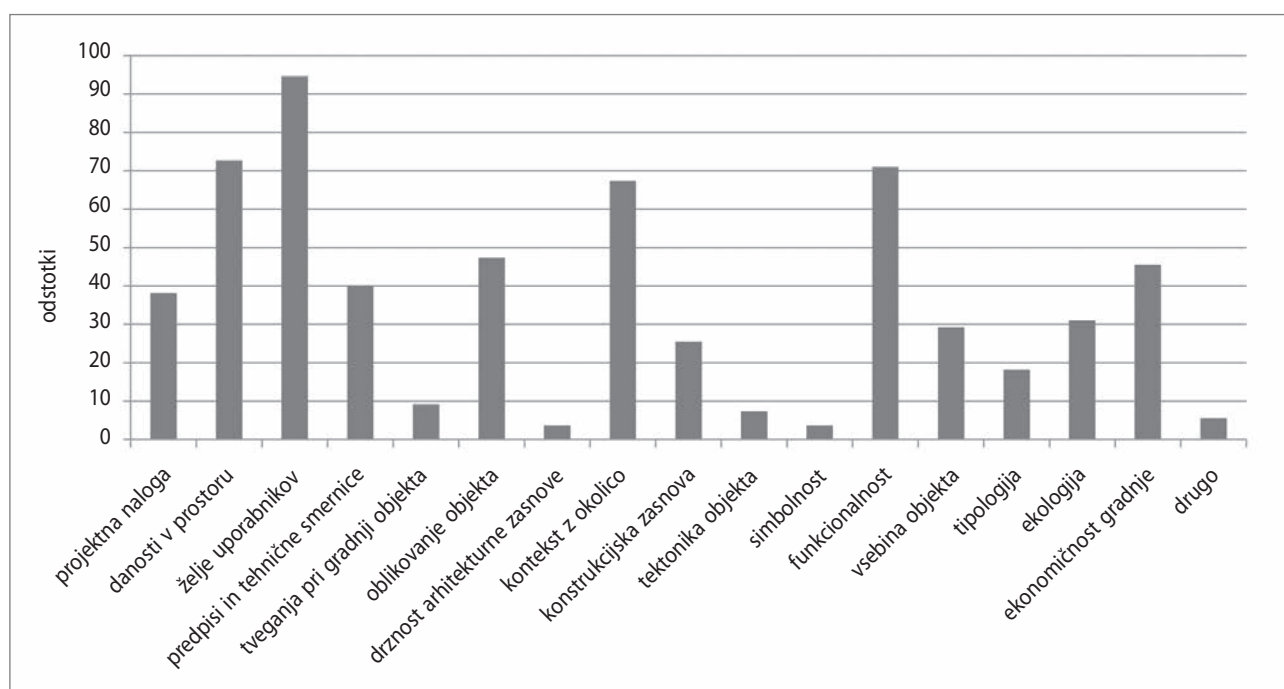
Projektna dokumentacija, predpisana s Pravilnikom o projektni dokumentaciji (Ur. l. RS, št. 55/08), vključuje tudi projekt izvedenih del (PID), katerega namen je pridobitev uporabnega dovoljenja. Ker pa uporabno dovoljenje za enostanovanjske objekte ni obvezno, ga tudi investitorji ali uporabniki ne zahtevajo. To pa je lahko za uporabnike, ki niso investitorji graditve, problematično. Na tem mestu bi bila smiselna do-

Slika 6: Faza vključevanja uporabnika v projektiranje po mnenju arhitekta (vir: Larisa Brojan in Andreja Benko)

polnitev obstoječih zakonskih podlag. Smotrno je vključevanje obeh pristojnih strokovnih zbornic (Zbornica za arhitekturo in prostor Slovenije in Inženirska zbornica Slovenije – ZAPS) in tudi izobraževalnih ustanov. Zanimivo je, da število izobraženih arhitektov v Sloveniji na prebivalca pretirano ne odstopa od povprečja v preostali Evropi. V Sloveniji je na 1.000 prebivalcev 1,37 izobraženega arhitekta, od teh jih ima več kot polovica (1408 ali $k=0,68$) tudi strokovni izpit in je vpisana v imenik pri strokovni zbornici (Benko, 2014). V Nemčiji je za primerjavo ta koeficient med višjimi (1,2), presega ga le Grčija z 1,3 arhitekta na 1.000 prebivalcev. Pri tem predvidevamo, da so v analizo vključeni arhitekti z licenco.

Vpliv na status arhitekta je posledica slabo interpretirane evropske direktive o regulaciji poklica in konkurenčnosti slovenskih arhitektov v prostoru Evropske unije (Ur. l. RS, št. 50/06). V njej je navedeno, da se cene projektantskih storitev na podlagi zakonodaje Evropske unije oblikujejo tržno (ZAPS, 2014) in

Slika 7: Razvrstitev prioritete pri projektiranju po mnenju arhitekta (vir: Larisa Brojan in Andreja Benko)

da zaradi tega ne moremo uzakoniti cen, ampak je pripravljen priročnik za ceno *Arhigram*, v katerem so zbrana poenostavljena merila za vrednotenje projektantskih storitev. Kljub evropski direktivi so se nekatere članice temu uspele izogniti s strokovno in etično držo do stroke in so cenike uzakonile (npr. Nemčija).

Pridobljeni rezultati kažejo, da je arhitekt vključen v proces graditve objekta do začetka faze gradnje (izdelava PZI), medtem ko je pri izvedbi le redko navzoč in je po navadi ne spremlja. Pogosto pride pri gradnji do sprememb in realizacija odstopa od predvidene dokumentacije za izvedbo. Poudarjamo problematiko estetike stanovanjskih objektov (barve pročelja, parazitski dodatki – garaže, nadstreški itn.). Na tem mestu opozarjamo na premajhen nadzor posegov s strani pristojne upravne enote in inšpekcije, saj so prav omenjeni posegi v prostor definirani kot nezahtevni objekti. Čeprav so posegi tehnično nezahtevni, je njihov vpliv na okolico precejšen. Za omenjene posege je lastnik dolžan občino obvestiti o predvidenem posegu, vendar pa upravne enote tovrstnim posegom ne posvečajo posebne pozornosti. Velikokrat se taki posegi izvedejo brez predhodnega obvestila pristojnega organa.

Dialog med strokovnim in nestrokovnim kadrom (arhitektom in naročnikom) so anketiranci opredelili kot pomemben, saj je večina (53 %) menila, da je smiselno zgodnje vključevanje uporabnika. Izkušnje arhitektov z investitorjem in/ali uporabnikom so različne, dejstvo pa je, da le v redkih primerih pride do aktivnega in primernega vključevanja uporabnika v proces načrtovanja. Kot navaja R. Luck (2007), je učenje dvosmerni proces, v katerem se bodo aktivno sodelujoči naučili več o projektiranju in namenu za boljše razumevanje projektantskega položaja, medtem ko se bodo projektanti seznanili tudi s položajem udeležencev. Zaradi različnih dejavnikov (odnos do investitorja, nezadosten nadzor, gradnja v lastni režiji, ohlapna zakonodaja) v preteklosti se je izoblikoval sedanjí položaj arhitekta, ki se prepogosto odziva le kot posnemovalec investitorjevih želja. To se lahko prepreči z večjo enotnostjo in strokovnostjo ter večjo mero etike in ekonomskih meril. Ker pa se tudi stroka pri posegih v prostor ne more več poenotiti in nastopa v mnogih primerih izključno kot konkurenca, prepogosto celo kot nelojalna, so okoliščine postale skoraj nevzdržne in neprimerne za delovanje kreativnega arhitekta kot strokovnjaka, ki dela v korist uporabnika in tudi širše družbe.

6 Sklep

Rezultati ankete, izvedene leta 2012, služijo kot analiza trenutnega stanja v Sloveniji in prikazujejo mnenja oz. pričakovanja s strani anketirancev. Predstavljeni rezultati in ugotovitve so del širše raziskave, ki se nanaša na vlogo arhitekta v procesu

graditve v Sloveniji. Na osnovi informacij, pridobljenih z rezultati ankete, lahko sklepamo:

- (a) V Sloveniji kljub gospodarski krizi in padcu investicij v nepremičnine še vedno prevladuje graditev novogradenj.
- (b) Praksa kaže obratna pričakovanja z vidika odnosa med arhitektom in investitorjem in/ali uporabnikom. Predvidevali smo, da bo interakcija med arhitektom in investitorjem in/ali uporabnikom najpogostejši odgovor, vendar je mogoče zaznati občutno prilagajanje arhitekta investitorju in/ali uporabniku. Predvidevamo, da je to posledica splošne gospodarske krize ali posledica nezaupanja arhitektu, ki v določenih primerih presega razpoložljive zmožnosti.
- (c) Presenetljiv je podatek, da polovica anketiranih (51 %) izkazuje potrebo po prilagojenem konceptu projektiranja, kadar gre za znanega uporabnika (ekonomski interes). Pri tem predvidevamo, da se pri projektiranju za znanega uporabnika porabi več časa za sodelovanje z investitorjem in/ali uporabnikom. Časovno zahtevnejši sta predvsem prvi fazi postopka projektiranja – faza idejne zasnove (IDZ) in faza idejnega projekta (IDP).

Poleg ustreznih znanj s področja urejanja prostora, načrtovanja itn. je komunikacijska spretnost vrhuna uspešnega arhitekta, torej to, da je sposoben na strokovno smotrno ter ustrezen način zadovoljiti potrebe in želje posameznega investitorja. Te so v celoti odvisne od posameznika; od izoblikovanih zamisli, vizij in prilagodljivosti do poznavanja področja gradnje. Ne samo za izboljšanje položaja slovenskih arhitektov, temveč tudi za bolj kakovostne realizacije je smiselno zakonsko predpisati obvezno vključenost arhitekta v gradnjo in s tem zagotoviti realizacije po dejanskih načrtih – predvsem pri gradnji samostojnih stanovanjskih objektov, pri katerih se lastniki večkrat odločajo za gradnjo v svoji režiji. Ta je sicer dovoljena po 79. členu ZGO-1 (Ur. l. RS, št. 102/04), vendar se, sodeč po izkušnjah mnogih projektantov, pri izvedbi ne upošteva dosledno projektna dokumentacija. To se lahko odpravi z uvedbo obvezno izvedenega projekta za izvedbo in pridobitve uporabnega dovoljenja, ki za enkrat še ni obvezno pri gradnji samostojnih stanovanjskih stavb, in aktivnejšim delovanjem inšpekcij s področja graditve. S tem se ne bi le zagotovila vpletenost arhitekta do konca gradnje, ampak bi vplivali tudi na dosledno in kakovostno izvedbo zasnovanega objekta, ki tvori grajeno okolje.

.....
Larisa Brojan

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Zoisova 12, 1000 Ljubljana, Slovenija
E-pošta: larisa.brojan@fa.uni-lj.si

Andreja Benko

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Zoisova 12, 1000 Ljubljana, Slovenija
E-pošta: andreja.benko@fa.uni-lj.si

Viri in literatura

- Benko, A. (2014): Slovenian spatial legislation over time and its issues. V: ICUPRDIS 2014, World academy of Science, engineering and technology, Dubaj. Dostopno na: <http://waset.org/Publications/slovenian-spatial-legislation-over-time-and-its-issues/9997876> (sneto 27. 5. 2014).
- Benko, A. (2013): Členitev postopka graditve pri enodružinski gradnji v Sloveniji. V: Arhitektura raziskave 2013/1, str. 32–41. Dostopno na: http://www.fa.uni-lj.si/filelib/9_ar/2013-1/03-ar2013-1-benko.pdf (sneto 19. 6. 2014).
- Benko, A. (2013): The economic impact on the users' creativity / Role of the architect in the building process. V: Archtheo '13: Conference proceedings, Mimar Sinan Fine Arts University, Istanbul.
- Brojan, L. (2014): Potencial gradnje s slamo v Sloveniji. Doktorska disertacija, Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani.
- Brojan, L., Petric, A., Clouston, P. L. (2013): A comparative study of brick and straw bale wall systems from environmental, economical and energy perspectives. V: ARPN Journal of Engineering and Applied Sciences, Vol. 8, No. 11.
- Brojan, L. (2009): Opeka in njena problematika. V: Arhitektura raziskave 2009/2, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, str. 86–93.
- Matjašec, D. (2010): Krajini zagotoviti ustrezno prostorsko politiko. V: Čas je za spremembe v urejanju prostora, Zbornik referatov in razprav, št. 4/2010. Državni svet Republike Slovenije, Ljubljana.
- Dešman, M. (2011): Uvodnik. V: Arhitektov bilten, Participacija, 188–189, str. 4–5.
- Gluch, E. (2013): Ifo Architects Survey: High Order Backlogs, but Business Climate Deteriorates Significantly. V: Ifo Schnelldienst 24/2013, Ifo Institut München, str. 77–78.
- Fikfak, A., in drugi (2013): Kultura naselbinskega prostora v Sloveniji. V: Arhitektura raziskave 2013/1, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, str. 84–91.
- Hill, J. (2003): Actions of architecture: Architects and creative user. London in New York, Routledge.
- Hill, J. (1999): Occupying architecture: Between the Architect and the user. Routledge, London in New York.
- Internet 1: www.hightech-strategie.de
- Internet 2: <http://www.rehau.com/download/986830/rehau-praesentation-sanierung-headoffice-kreutzer.pdf>
- Inženirska zbornica Slovenije. Dostopno na: <http://www.izs.si/> (sneto 11. 1. 2014).
- Kalčič, I. (2001): Današnja bivalna kultura kot rezultat podedovanih načel, navad in potreb. Dostopno na: <http://www2.arnes.si/~supbjuva/2001/kalc01/kalc01cs.html> (sneto 14. 1. 2014).
- Kaschuba, W. (2010): Baukultur as a European project. V: Panorama D<>Slo, str. 20–27.
- Kitek Kuzman, M., Vratuša, S. (2011): Energijsko varčna lesena gradnja v Sloveniji. V: Arhitektura raziskave 2011/1, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, str. 29–34.
- Kodeks poklicne etike arhitektov, krajinskih arhitektov in prostorskih načrtovalcev. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20056&stevilka=153> (sneto 11. 1. 2014).
- Košir, F. (2006): K arhitekturi: Razvoj arhitekturne teorije. Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani.
- Luck, R. (2007): Learning to talk to users in participatory design situations. V: Design studies, Volume 28, Issue 3, str. 217–242.
- Nemški zvezni inštitut za raziskovanje objektov, urbanizma in prostorskega razvoja. Dostopno na: <http://www.bbsr.bund.de/BBSR/EN/Publications/BMVBS/SpecialPublication/2010/Panorama.html> (sneto 8. 1. 2014).
- Nerdiner, W., in drugi (2012): Der Architekt. Band 1, 2. Prestel, München, London, New York.
- Norberg-Schulz, C. (1997): Intentions in architecture. MIT Press, Cambridge.
- Pravilnik o tehnični dokumentaciji. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=86836> (sneto 19. 6. 2014).
- Polič, M. (2007): Okoljska psihologija, Filozofska fakulteta, oddelek za psihologijo, Ljubljana.
- Stanovanjska problematika v Republiki Sloveniji. Dostopno na: http://www.mzip.gov.si/fileadmin/mzip.gov.si/pageuploads/Prostor/Stanovanja/NSP-oris-stanja-04_3.pdf (sneto 11. 2. 2014).
- Statistični urad Evropske unije. Dostopno na: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> (sneto 8. 1. 2014).
- Statistični urad Slovenije. Dostopno na: <http://www.stat.si/> (sneto 3. 1. 2014).
- Yau, Y. (2011): Ali celovita sanacija vpliva na spremembo cen stanovanj? Študija primera v predelu Mongkok v Hongkongu. V: Urbani izziv 22(2), str. 25–33.
- Zakon o javnem naročanju. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2006128&stevilka=5409> (sneto 19. 6. 2014).
- Zbornica za arhitekturo in prostor Slovenije. Dostopno na: <http://www.zaps.si/> (sneto 3. 1. 2014).

Barbara DOBIČ
Davorin GAZVODA

»Novi Maribor«: preoblikovanje razvrednotene krajine v vrtno mesto na primeru širitve Maribora proti Pragerskemu

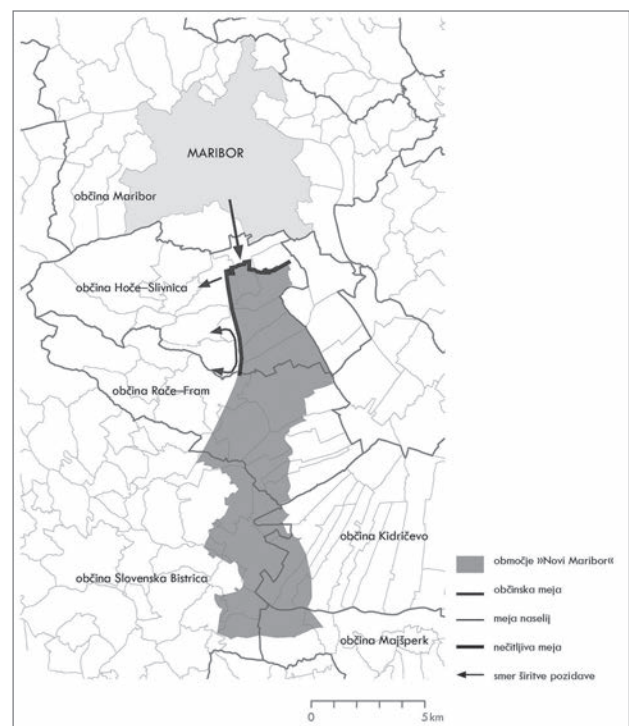
V prispevku je predstavljen krajinskourbanistični predlog sanacije kot združitve procesa suburbanizacije in razvrednotene krajine ob južni vpadnici v Maribor. Teoretično izhodišče izhaja iz zamisli vrtnega mesta Ebenezerja Howarda, ki je idejo soodvisnih vrtnih mest predstavil kot enakovredno in uravnoteženo dolgoročno načrtovanje mestnega in zunajmestnega prostora. Izvirni agrikulturni zeleni pas, kot ga je predvidel Howard, ni potreben, saj predvidena nova naselja obdaja obstoječa kmetijska krajina. Zato pa je predviden zeleni pas predru-gačen na podoben način, kot je F. L. Olmsted načrtoval zelene površine v Bostonu, saj vključuje sanirane površine nekdanjih dnevnih kopov na tem območju, ki v novem predlogu postanejo deli stano-

vanjskega zelenja. Predstavljeni pristop je lahko uporaben način, na katerega je mogoče trajnostno načrtovati prostor regije neodvisno od občinskih meja. Kot je razvidno iz rezultatov analiz, trenutno parcialno načrtovanje prostora poleg podvajanja vsebin (negospodarna raba) povzroča tudi nedelovanje prostora (poplave, zaraščanje itd.), zato je nov pristop nujno potreben.

Ključne besede: vrtno mesto, razvrednotena krajina, Dravsko polje, krajinskourbanistični predlog sanacije, zeleni pas

1 Uvod

Proces suburbanizacije je v Sloveniji dokaj specifičen pojav, ki je zaradi razmeroma majhne oddaljenosti podeželskega prostora od urbanih središč bolj podoben urbanizaciji podeželja kot značilni širitvi mesta v predmestje. Tako urbanizirano podeželje z novimi naselji opravlja podobno vlogo kot »klasična« predmestja. Predvsem glede razseljevanja prebivalcev, manj pa je zagotavljanja delovnih mest v tem prostoru, zato je proces dnevne migracije v večja urbana središča še vedno zelo izrazit. Če je bilo pred skoraj štiridesetimi leti veliko pozornosti posvečeno prenovi podeželskega prostora, je danes očitno, da smo pred resnim izzivom, da bi ugotovili, kako združevati novonastale primestne aglomeracije z mestnim in podeželskim prostorom. Morda je Slovenija pri tem spet poseben primer, saj je dovolj majhna, splošna gospodarska kriza pa tako velika, da obsežnih novih naselij še ni mogoče pričakovati. Kar pa nas ne sme odvrniti od premišljenih poskusov iskanja novih načinov poselitve slovenskega primestnega ali podeželskega prostora. Eden od njih je tudi združevanje več kot sto let stare Howardove zamisli vrtnega mesta s specifičnim slovenskim podeželskim prostorom ter vključevanje degradiranih krajin v urbanizirana somestja na primeru poselitve prostora med Mariborom in Pragerskim, ki bo predstavljen v nadaljevanju tega članka.

Slika 1: Območje obdelave, ki je v članku poimenovano »Novi Maribor«, sega na ozemlje petih občin: Hoče–Slivnica, Rače–Fram, Slovenska Bistrica, Majšperk in Kidričevo (ilustracija: Barbara Dobič).

2 Uporabnost zamisli vrtnega mesta pri načrtovanju »Novega Maribora«

Današnji opazovalec Howardove zamisli o vrtnem mestu (1968) bi lahko v njej prepoznal temeljne biološke kriterije dinamičnega ravnovesja ter organsko uravnoteženost med mestom in deželno v širšem ekološkem vzorcu ter uravnoteženost med različnimi funkcijami obeh prostorov. Howard si je prizadeval za združitev mestnih in vaških prvin. Vrtnemu mestu je dodal nepogrešljiv zeleni pas, ki postane sestavni del mestnega ustroja in ne samo higienski ukrep ali poskus lokalne samooskrbe s hrano. Kar pa je podoben proces, ki je očiten pri večini sodobnih mest, tudi pri tistih, ki niso nastajala ob upoštevanju zamisli vrtnega mesta. Že hiter pregled večjih sodobnih mest in njihovih zelenih sistemov potrди dejstvo, da se sovisnost krajine in mesta vse bolj uveljavlja v funkcionalni shemi zelenega sistema, kjer je zeleni (kmetijski) pas njegov del in sega iz podeželskega prostora proti mestnemu središču. Taka sestava prostora je lepo vidna v Ljubljani, kjer proti mestnemu jedru segajo zeleni jeziki gozdnatih pobočij in ravninskih poljedelskih površin. Če je v tovrstni strukturni potezi mogoče najti podobnosti s konceptom vrtnega mesta, čeprav nehote, pa je v slovenski reinterpretaciji vrtnih mest očitno, da ni prišlo do razbremenitve obstoječih gravitacijskih jeder, ampak so bila ustvarjena samostojna poselitvena območja, pri nekaterih celo z razvojem težke industrije in rudarstva. V zasnovah Velenja, Nove Gorice in Kidričevega, ki veljajo za slovenska vrtna mesta, se mnogo bolj kot Howardova ideja izraža vpliv funkcionalističnega mesta, predvsem Le Corbusierove ideje z glavno prometnico, ki se ji prilagaja vsa zasnova. Zato pri omenjenih mestih ne zasledimo izrazitih nepozidanih zelenih koridorjev, ki bi ohranjali napetost med individualnimi naselji in preprečevali nenadzorovano degradacijo okolja.

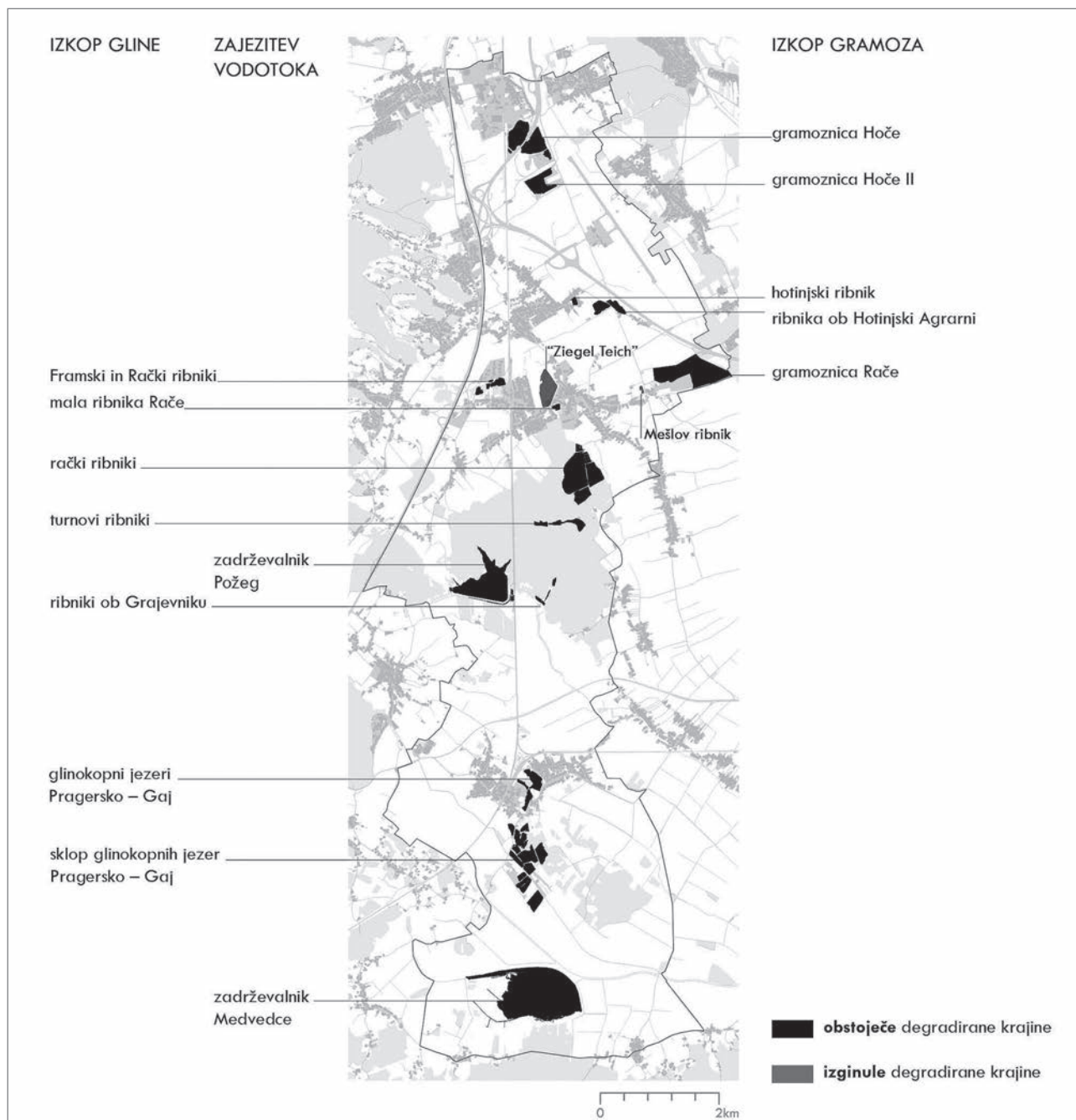
Pri iskanju izhodišč za predlog urbanizacije prostora južno od Maribora do Pragerskega za območje, ki je v nadaljevanju poimenovano kot »Novi Maribor«, se v kombinaciji z adaptiranim modelom vrtnega mesta izkaže kot najbolj uporabna in zanimiva zamisel ameriškega krajinskega arhitekta Fredericka Lawa Olmsteda iz druge polovice 19. stoletja (Olmsted, 1967). Olmsted se je na študijskem potovanju po Angliji navdušil nad porajajočimi idejami o vrtnem mestu in po vrnitvi v ZDA se je lotil obširnega naravovarstvenega in načrtovalskega dela, v katerem je svoje naravovarstvene zamisli tudi realiziral na različne načine. Ena od njih je bila sanacija degradiranih površin v mestih in njihovo vključevanje v mesto. Najbolj znan tovrsten projekt je Olmstedova sanacija degradiranih površin v Bostonu, kjer je najprej identificiral, nato formaliziral (predlagal mestnim oblastem v odkup takrat ničvredna zemljišča) in na koncu saniral te površine v sestavni del bostonskih mestnih zelenih površin. Te so postale del sklenjene poteze zelenih po-

vršin, imenovane Bostonska zelena ogrlica. V njej so izstopale ureditve obstoječih vodnih elementov (rek, močvirij, ribnikov ipd.), ki jih Olmsted ni izoliral ne izsušil, kot je to bila takratna praksa, temveč jih je vključil v nove mestne parke: Arnold Arboretum, Back Bay Fens, Franklin Park, The Riverway, Olmsted Park in Jamaica Pond (The Oxford Companion ..., 1986: 459). Če združimo Howardovo osnovno idejo vrtnega mesta s poudarkom na zelenem agrikulturnem pasu in Olmstedovo sanacijo degradiranih površin v Bostonu, dobimo model, s katerim je mogoče urbanizirati naše območje obdelave ter vključiti degradirane površine peskokopov in glinokopov v novo urbano strukturo.

3 Razvrednotena krajina v procesu suburbanizacije »Novega Maribora«

Če je na začetku članka poudarjena prednost zvezdaste strukture Ljubljane, ki omogoča fizično prisotnost poljedelskih površin v mestnem jedru, je na drugi strani zanimivo opažanje Pogačnika, ki k novemu Prostorskemu planu MOL 20 dodaja, da se je treba posloviti od koncepta zvezdastega radialnega razvoja Ljubljane. Pogačnik pravi: »Že v zadnjih desetletjih opažamo fragmentiran razvoj suburbij in primestnih naselij v okolici mesta brez vidnega koncepta. V prihodnosti predlagamo trdno definicijo grajenih naravnih prostorov, zelenih dnevnih sob' mesta, ki služijo rekreaciji, agrokulturni pridelavi, rezervatom pitne vode, varovanim habitatom. Največji del novih stanovanjskih enot bo zgrajen izven prostora mestne občine Ljubljane v obliki primestnih in satelitskih mest.« (Pogačnik, 2012) Na podoben način je predvidena tudi širitev Maribora proti jugu, pri čemer bodo v povezano somestje vključena nekdanja rudarska naselja ob glavni prometni vpadnici v mesto. Nekoč industrijska naselja so danes spalna naselja Maribora z različnimi degradiranimi površinami, ki so ostanki nekdanje prostorske rabe. Na obravnavanem območju »Novi Maribor« je na razdalji 20 kilometrov 12 območij (nekdanjega) izkoriščanja mineralnih surovin in dve zaježitvi vodotokov. Številčnost in obseg površinskih kopov nista naključna. Nekdanja rudarska mesta opredelujeta skupni zgodovinski in strukturni razvoj, ki sta posledica stika treh geomorfoloških enot in ugodne tranzitne lege.

Stik treh geomorfoloških enot predstavlja osrednji prodnati del, nekoč mokrotno območje, imenovano Čreti, in »izgonska krajina«, ki ni edinstven pojav le na Dravskem polju, ampak tudi v Sloveniji. Pohorski potoki so prinašali finejši material in ga odlagali na prehodu v ravnino. Struge potokov so se zaradi premajhnega strmca na svojih sedimentih dvigale nad okolico. Izgonski potoki so čez prod nanesli debele sloje glin, ilovice in peska, ki jih je izkoristilo več lokalnih opekarn in poljskih peči od Maribora do Pragerskega. Nastanek vodnih zajetij je

Slika 2: Obstoječe (na karti črne barve) in izginule (na karti sive barve) degradirane krajine (izkopi), ki so danes vodne površine, nekatere delno sanirane, mnoge prepuščene naravnim sukcesijskim procesom (vir: RABA, 2010; Kataster stavb, 2012).

stranski produkt, saj so pri izsušitvi mokrotnih tal oziroma naplavin s Pohorja odvečno vodo akumulirali in s tem pridobili nova kmetijska zemljišča.

Različen časovni razpon nastanka razvrednoten je dobro viden na posameznih objektih. Tako imajo najstarejša območja izkopov, ki jih je zalila voda, pogosto gosto zaraščen breg, kar daje prostoru »naravni« videz in je v nasprotju z razgaljenimi površinami še delujočih dnevnih kopov. Človekov intenzivni poseg je ustvaril dobre pogoje za razvoj različnih živalskih in rastlinskih vrst. Zarastla območja so danes območja varstva

tudi na evropski ravni (Natura 2000). Neurejen rečni sistem ter nedokončani projekti zadrževalnikov za uravnavanje in bogatenje voda so ključni za proces zakopnjevanja oziroma izginjanja nastale rastlinske in živalske pestrosti. Vprašljiva obstojnost vodnih in obvodnih habitatov (ki se razprostirajo na polovici območij razvrednotene krajine) hkrati namiguje, naj drugih območij ne prepuščamo spontanemu zaraščanju, temveč naj jih raje vključimo v drugačne koncepte. Na podlagi terenskih ogledov je bilo ugotovljeno šest najpogosteje izražanih prostorskih konfliktov:

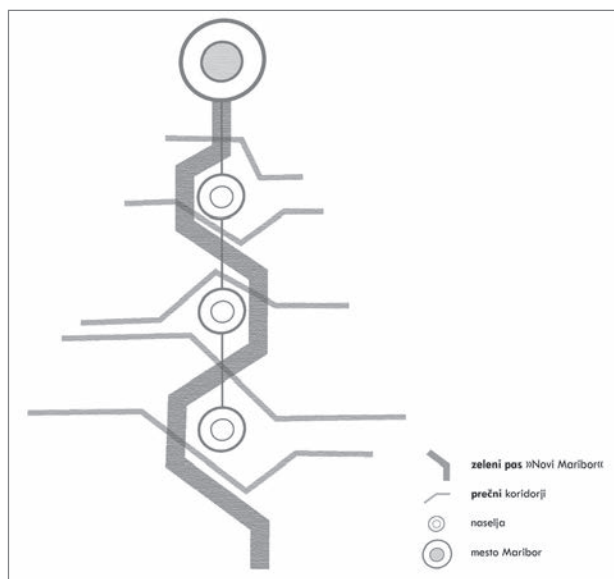
- nenadzorovano zbiranje ljudi in raba na območjih degradacije,
- divja odlagališča odpadkov,
- neprehodnost oziroma nesklenjenost poti v naseljih in zunaj njih,
- moteč motoriziran promet na območju zavarovane narave,
- prisvojitvev območja za potrebe ribogojstva in
- očiten konflikt nezdržljivih rab.

Ob upoštevanju intenzivnejše obstoječe rabe prostora in območij varstva narave je degradirane prostore znotraj obravnavanega območja mogoče glede na stopnjo degradacije okolja združiti v tri skupine:

- območja novejših degradacij,
- območja, na katerih že potekajo procesi zaraščanja, in
- stabilnejša območja z izraženo habitatno funkcijo.

Razvrednotenja v reliefno monotoni kulturni krajini Dravskega polja predstavljajo novopridobljena razmerja (voda proti reliefu) oziroma prostorski potencial, ki, sodeč po številnih spontanah ureditvah, že ponuja privlačne prostore. Vsaka reliefna razgibanost terena na ravnem Dravskem polju je za uporabnike prostora zanimiva. Preoblikovane reliefne oblike so predvsem na območju zadrževalnikov in gramoznic. Pri zadrževalnikih so to dvignjena območja, pri gramoznicah pa gre za depresije. Kotanje gramoznic so v splošnem večje in globlje od kotanj glinokopa. Večja višinska razlika (do 25 metrov) in razsežnost gramoznic sta ključna dejavnika, ki povečata stopnjo degradacije med območjem glinokopov in gramoznic. Višinska razlika pri kopih gline znaša na obravnavanem območju manj kot meter, zato glinokopi v analitičnem delu niso posebej poudarjeni. Izoblikovanost vodnega roba se deli glede na najizrazitejšo značilnost vodnih teles, in sicer: zaobljen rob gramoznic, fragmentiran rob glinokopov ter pravilnost in funkcionalnost zadrževalnikov. Način oblikovanja robov pri glinokopih in gramoznicah se razlikuje predvsem zaradi različne granulacije materiala in tehnologije izkopa.

Odnos grajenega tkiva do vodnih teles je analiziran na območjih, kjer poselitev sega neposredno do vodnih površin. Območja proizvodnih in industrijskih dejavnosti zavzemajo kakovostna območja ob vodnih površinah, katerih namen se je danes spremenil. Ob njih se oblikujejo vedno nove površine za industrijo, ki še dodatno zmanjšujejo delež in dostopnost zelenih površin od vodnih površin. Z morebitno premestitvijo industrijske dejavnosti na rob naselja ali na lažje dostopna mesta ob izvozi na avtocesto bi hkrati razbremenili promet znotraj naselja. »Vmesne« oziroma industrijske cone med centralnimi dejavnostmi, vodnimi površinami in območjem enodružinske stanovanjske gradnje slabijo prehodnost in tudi funkcionalnost obravnavanih naselij.

Slika 3: Konceptualna skica zelenega pasu vrtnega mesta »Novi Maribor«, ki predstavlja osrednjo povezavo in hkrati opredeljuje rob posameznih manjših naselij (ilustracija: Barbara Dobič).

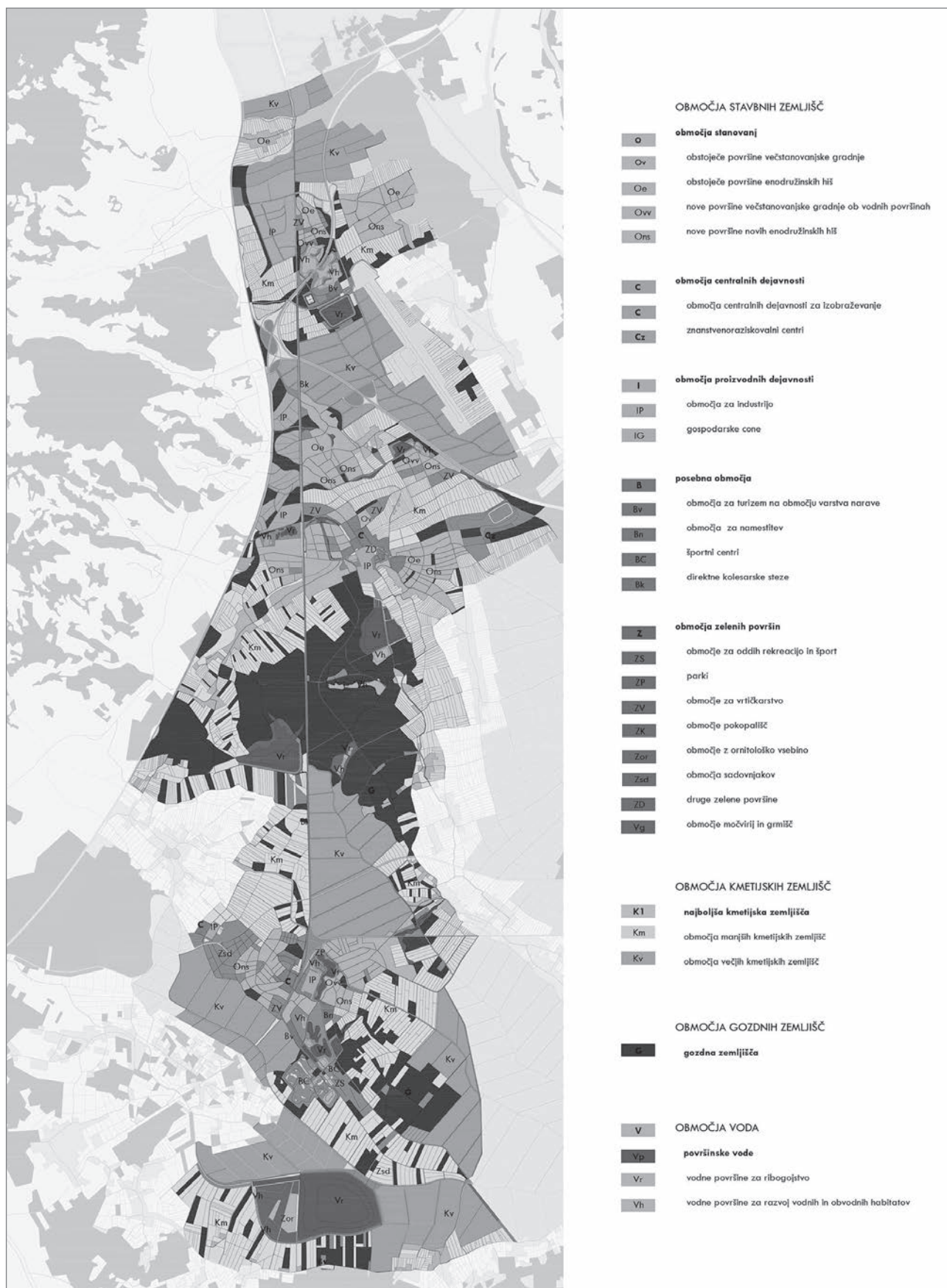
4 Predlog prostorske prenovne in ureditve območja »Novi Maribor«

Obravnavano aglomeracijo treh urbanih središč že ločuje kmezijska krajina, ki v tem kontekstu deluje kot zeleni pas vrtnega mesta. Ob njivah in travnikih sestavljajo zeleni pas tudi razvrednotene površine: zaliti (mokri) in suhi kopi gline in gramoza, zadrževalniki, mokrišča in grmišča (zaraščena območja zadrževalnikov razvrednotene krajine).

Krajinskourbanistični predlog obsega širitve zelenih in grajenih vsebin neodvisno od občinskih meja in vključuje sanirane razvrednotene krajine. Sanirane krajine v longitudinalni smeri so vozlišča novega povezovalnega pasu, ki ob prepoznavnosti območja še dodatno opredeljuje rob naselij oziroma njihove širitve – somestja »Novi Maribor«, in tvorijo novodobni zeleni pas nastajajočega vrtnega mesta. Zeleni (povezovalni) pas območja »Novi Maribor« tako sestavljajo:

- sanirane vodne in reliefne površine, močvirja itd.,
- nove gozdne površine (zaplate),
- specifične zelene površine (vrtnički, parki, večnamenske tratne ploskve in pokopališča),
- območja sadovnjakov in
- območja poplavnih ravnin (revitalizirani meliorirani vodotoki).

Glede na rezultate analiz in razvojne usmeritve iz občinskih načrtov so predlagani trije krajinskourbanistični pristopi oziroma načini prenovne^[1], ki se deloma skladajo z razvojnimi smernicami iz strokovnih podlag:

Slika 4: Predlog programske razmestitve dejavnosti na območju »Novi Maribor«, v katerem je poudarek na razširitvi območij zelenih površin, posebnih območij in vodnih površin (ilustracija: Barbara Dobič).

- samostojna območja športne in turistične infrastrukture,
- območja stanovanj in
- območja s habitatno funkcijo.

Območja razvrednotene krajine gramoznic (Hoče, Hoče II in Rače) in komunalnega odlagališča na Pragerskem se prenovijo v območja samostojne prostočasne oziroma turistične dejavnosti. Večja območja razvrednotenja zaradi svojih specifičnih lastnosti preoblikovanega reliefa in lege na robu naselij namreč omogočajo razvoj večje športne in turistične infrastrukture. Lega območij zalitih kopov ob naselju in v njem, dobra prometna dostopnost in možnost komunalnega opremljanja so idealni pogoji za širitev pozidave oziroma območij stanovanj na degradiranih zemljiščih. Prenova degradiranih površin je izvedena kot funkcionalna dopolnitev naselja, saj sanirane površine omogočajo razvoj športnorekreacijskih dejavnosti. Na obravnavanih robnih območjih vodnih površin so predvsem območja industrijskih in proizvodnih dejavnosti ter območja enodružinskih hiš. Temu pristopu je prilagojen tudi tip pozidave. Gre za večstanovanjski tip gradnje, ki poleg zgoščanja prebivalstva sprošča dovolj vmesnega prostora za oblikovanje javnih zelenih površin, kar omogoča prehodnost (funkcionalnost) območja. V kontekstu urejanja novega stanovanjskega zelenja so zanimiva tudi območja s habitatno funkcijo, ki predstavljajo območja varstva narave, najpogosteje na območjih zadrževalnikov, kjer gradnja ni dovoljena. Že z osnovno revitalizacijo teh območij se okrepi število in intenzivnost naravnih procesov, ki vodijo v vitalnejše habitate, zanimive za bližnja naselja. Končna rešitev krajinskourbanistične prenove oziroma oblikovanja je sorazmerna s stopnjo degradiranega prostora. Na območju zavarovane krajine predstavlja oblikovno bolj zadržane, sonaravne in organske oblike. Pri drugih dveh skupinah, pri katerih je mogoča pozidava, pomeni celostno in programsko prenovo s popolnoma novo krajino s prepoznavnejšimi rešitvami. V tem primeru ni več mogoče govoriti o revitalizaciji, ker se v prostor vnese popolnoma nov program, ki zahteva nov, popolnoma drugačen prostor, zato govorimo o oblikovani krajini (Gazvoda, 2010).

Razširitev namenske rabe prostora na območju zelenih površin, posebnih območij in območij voda je prilagojena glede na njihovo uporabno vrednost, ki je trenutna razdelitev namenske rabe ne vključuje. Primer izključujoče dejavnosti sta vodna površina za ribogojstvo (Vr) ter vodna površina za razvoj vodnih in obvodnih habitatov (Vh). Poleg razmestitve dejavnosti na območja razvrednotenja je poseben poudarek na povezovanju in prehodnosti območja. Zaokroženost in sklenjenost celotnega območja »Novi Maribor« je dosežena z oblikovanjem vmesnih oziroma prehodnih območij. Orisi posameznih vsebinskih sklopov oziroma prostorskih rešitev si sledijo od severa proti jugu.

Celostni predlog krajinskourbanistične delitve in območij petih izsekov na območju »Novi Maribor« se med seboj tematsko in strukturno prepletata, s čimer se izognemo nepotrebnemu podvajanju vsebin. Oblikovanje somestja »Novi Maribor« izhaja predvsem iz prerazporeditve in opredelitve vsebine programov na podlagi predhodnih kriterijev. Programska izhodišča razvojnih smernic za posamezna urbana središča so bila določena na podlagi ugotovljenih naravnih in kulturnih danosti (analize), neodvisno od občinskih meja, za Spodnje Hoče (vodni športi), Rače (tradicionalni športi) in Pragersko (moderne športi).

V nadaljevanju so grafično podrobneje predstavljene rešitve treh izbranih izsekov, ki so v nekoliko konkretnem merilu 1:10.000 uporabne za nadaljnjo plansko raven (npr. OPPN).

Krajinskourbanistični predlog 1 – center vodnih in obvodnih športov Hoče, industrijska cona Rače in poselitev ob Hotinjski Agrarni

Na severovzhodnem delu hoške gramoznice ob Letališki cesti je center vodnih in obvodnih športov Hoče. Omenjene objekte med seboj povezuje vstopna ploščad s parkiriščem. Objekti so usmerjeni proti vodnim površinam oziroma proti jugu in gledajo proti Pohorju. Na zahodnem delu na nekdanji deponiji asfaltnih odpadkov je nogometno igrišče z naravnimi tribunami. Območje gramoznice obkrožajo gozdne površine ter nasadi sadnega drevja in oljk. Krožna pot povezuje vso obstoječo infrastrukturo. Naselje Spodnje Hoče je z vzhodnim delom povezano s pešpotjo, ki poteka po severni strani razcepa Slivnica, na stičišču z regionalno cesto Celje–Maribor pa čez cesto vodi most. Obstoječi vodni zbiralniki meteorne vode na razcepu Slivnica pri Mariboru so razširjeni v manjše linijske ureditve obvodnih in vodnih habitatov s posameznimi skupinami dreves.

Nova industrijska cona je prav tako umeščena med avtocesto in železniško traso, kar je z vidika prometne dostopnosti ugodno. Členjenost parcel nove industrijske cone se prilagaja obstoječim drevesnim in grmovnim mejicam. Večje gozdne zaplate so na območju vodotokov, ki hkrati predstavljajo del prečnih koridorjev in prehajajo na območja stanovanj na vzhodni strani železniške trase. Ob levem robu industrijske cone je glavna kolesarska steza.

Intenzivnost industrijske cone se stopnjuje od južnega dela območja proti severnemu delu oziroma razcepu Slivnica. Težka industrijska območja so na južnem delu, kjer je skladišče naftnih derivatov. V osrednjem delu je območje gospodarskih con (npr. trgovski centri), v severnem delu pa območje

Slika 5: Prometni funkcionalni diagram »Novi Maribor« prikazuje posamezne možnosti povezav za nemotorizirani promet v vertikalni smeri in razmestitev posameznih programskih sklopov v prostoru.

upravnih enot. Gozdna zaplata in poplavna ravnica na južnem robu naselja Orehova vas opredeljujeta rob širitve pozidave. Pot ob vodotoku poteka do novega poselitvenega območja ob Hotinjski Agrarni in novega vaškega središča. Na zahodnem delu gosta zasaditev dreves preprečuje hrup z avtoceste. Na skrajnem severnem robu oziroma zahodno ob koncentrične poselitve Hotinje vasi je urejen most za prečkanje avtoceste, ki omogoča prehod pešcem in kolesarjem. Od območja vodnih površin ob Hotinjski Agrarni do območja gramoznice v Račah vodita drevored ter nov vodotok za manjšanje vodnih potreb vrtnarskega centra in konjušnice.

Krajinskourbanistični predlog 4 – pot ob vodotoku namakalnega sistema, športni center Gaj, park in poplavna ravnica Pragersko

Na jugovzhodnem delu krajinskega parka Rački ribniki - Požeg je urejena nova pot skozi gosto gozdno površino, na kateri so na posameznih mestih manjše jase s klopmi. Omenjena nova pot je hkrati povezana z območjem botaničnega vrta Tal 2000. Nadaljevanje poti poteka ob vodotoku namakalnega sistema, ki ima izraziteje zasajene melioracijske jarke, ki členijo večje kmetijske površine.

Na severnem delu pred poslopjem nekdanje opekarne Pragersko je oblikovana velika ploščad, ki lahko služi za prireditve in tržnico (paviljoni). Na vzhodnem robu sta kavarna in manjša čolnarna, pri kateri je omogočen prevoz po vodni površini na vzhodu, ki je hkrati namenjena ribogojstvu. Vodne površine so glede na namembnost razdeljene na tri dele. V največji vodni površini sta mogoča ribogojstvo in amaterski ribolov. V srednji vodni površini sta območje ohranjanja vodnih in obvodnih habitatov ter najmanjši ribnik, ki je plitev in se uporablja predvsem kot drsališče v zimskem času. Območje proizvodnih in industrijskih dejavnosti je na severu jezera zastrto z gostim vegetacijskim nasadom. V preteklosti zastrti pogledi na opečnate objekte opekarne so znova odprti. Glavna povezava med severnim in južnim delom je sprehajališče, ki vodi do turističnega središča Gaj.

Številne manjše vodne ploskve so izkoriščene za različne prostorske rabe na območju, predvsem za športnorekreativne. Športno-turistično središče Gaj združuje tri športe:

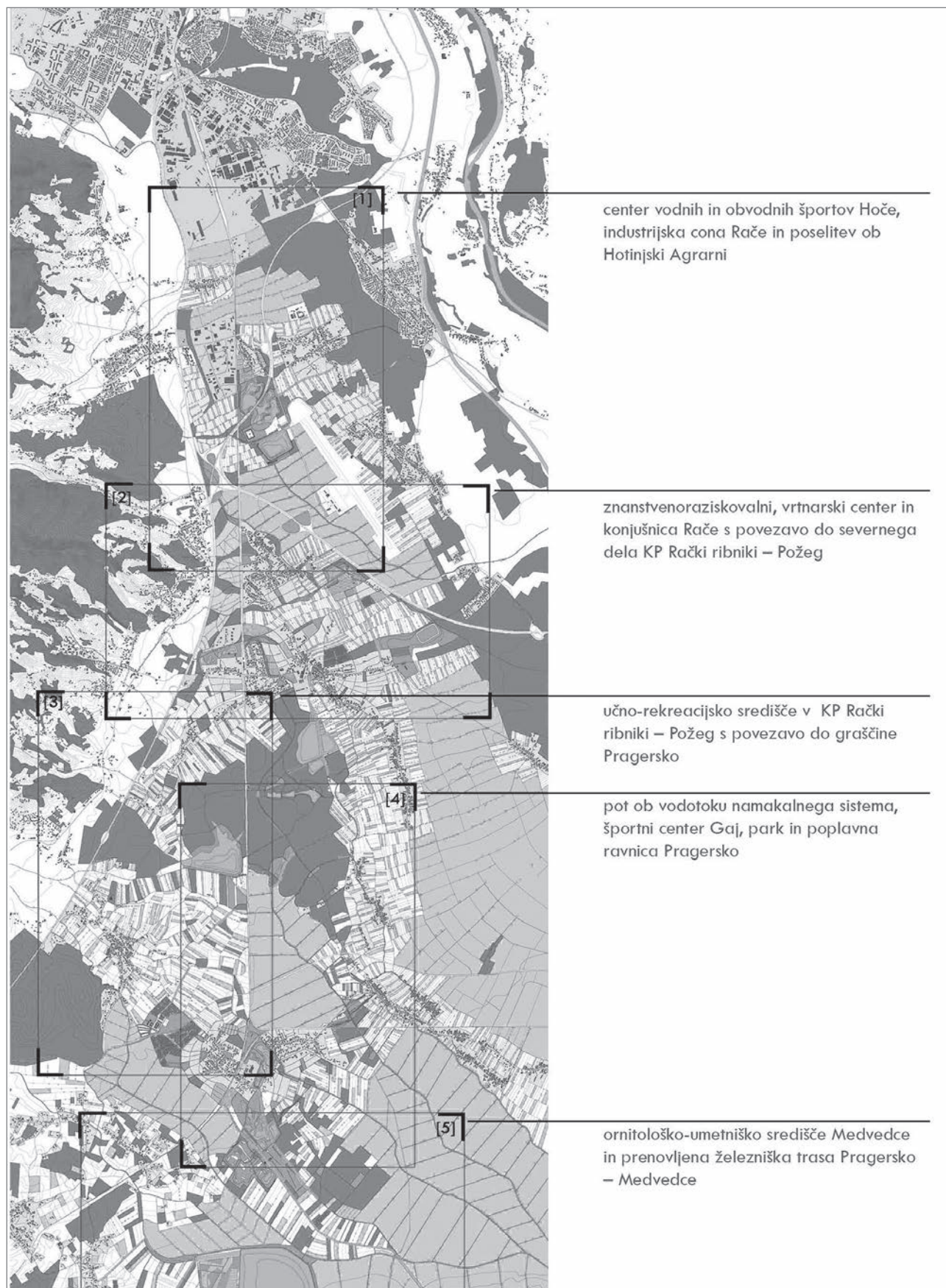
- strelišče za streljanje na glinaste golobe,
- golf in
- tekmovalni ribolov.

Igrišče za golf hkrati opravlja vlogo povezovalnega elementa med tradicionalno razdrobljeno parcelacijo manjših kmetij in

gosteje pozidanim območjem enodružinskih hiš. Golfski klubski prostori so vezani na glavno prometnico, ki stoji nasproti obstoječemu objektu strelišča za glinaste golobe. Igrišče za golf Pragersko in prehodno območje na vzhodni strani sta ob prehodnem območju tudi območje katastrofalnih poplav voda. Območje graščine Pragersko je v diagonalni smeri povezano z železniško progo Pragersko–Medvedce, ki je zasajena z drevoredom. Omenjena diagonala je hkrati skrajni rob poselitve Pragerskega in poteka čez območje športnega centra Gaj. Na severnem delu je območje namestitvenih objektov, ki stojijo neposredno ob športni infrastrukturi in so hkrati del naselja. Bližina vodnega zajetja v Medvedcah omogoča tudi namakanje tratnih površin na golfskem igrišču.

Krajinskourbanistični predlog 5 – ornitološko-umetniško središče Medvedce in prenovljena železniška trasa Pragersko–Medvedce

Na območju zadrževalnika Medvedce je urejena nova pregrada, ki ločuje območje vodnih površin za ribogojstvo od območij za razvoj vodnih habitatov. Razrast vodnih in obvodnih rastlin je omogočena na (lahko tudi nepretočnih) manjših vodnih površinah, pri čemer je poudarek na krajinski raznolikosti in izobraževalnih vsebinah. Pregrada na zadrževalniku Požeg, ki ločuje vodne površine za ribogojstvo ter razvoj vodnih in obvodnih habitatov, je hkrati ptičja opazovalnica, oblikovana kot pokrit hodnik. Na južnem delu zadrževalnika med pregrado in gozdno zaplato, kjer se izmenjujejo travniki in gozdne mase, je zaradi slikovitosti območja površina, namenjena za formo vivo. Posamezni melioracijski jarki segajo do vznožja Dravinjskih gor, ob katerih so ob liniji treh jarkov urejene poti ob drevoredu, ki so hkrati povezave med naselji. Skrajno desna pot vodi do manjše ploščadi ob pritoku reke Polskave oziroma zapornici, pri kateri je tudi vstopno-izstopna točka močvirske krajine. Naslednja pot vodi neposredno na območje močvirske krajine. Osrednja pot je na območju večnamenskega prostora z manjšo kavarno za opazovalce ptičev in slikarje. Na skrajnem vzhodnem delu je najdaljši drevored, ki poteka po nekdanji trasi železniške proge Pragersko–Medvedce in hkrati predstavlja mejo širitve naselja. Diagonalna povezava se nadaljuje vse do graščine Pragersko, kjer so na severni strani obsežne površine sadovnjakov. Prečne povezave v sadovnjaku hkrati služijo kot povezave med naseljem Pragersko in graščino.

Slika 6: Celostni predlog krajinskourbanistične ureditve in prikazana območja petih izsekov na območju »Novi Maribor« (ilustracija: Barbara Dobič)

Slika 7: Prenovljeno območje gramoznic ob naselju Hoče in ribnikov ob Hotinjski Agrarni ter industrijska cona Rače (ilustracija: Barbara Dobič)

Slika 8: Postopno prehajanje oziroma navezava zelenih površin do novega poselitvenega območja Pragersko (ilustracija: Barbara Dobič)

Slika 9: Izsek prikazuje območje južno od naselja Pragersko do območja zadrževalnika v Medvedcah in prenovljeno traso nekdanje železniške proge Pragersko–Medvedce (ilustracija: Barbara Dobič).

5 Sklep

Združevanje zamisli vrtnega mesta in »Olmstedovega zelene pasu«, ki vključuje sanirane krajine nekdanjih peskokopov, glinokopov in drugih razvrednotenih krajin, se je izkazalo za najboljši način reševanja prostorskih problemov na Dravskem polju ob predvideni širitvi Maribora proti Pragerskemu na jugu. Obravnavani širši kontekst območij s podobnim strukturnim in zgodovinskim ozadjem, ki ni omejen na občinske meje, ponuja preglednost in primerjavo podatkov. To omogoča lažje opredeljevanje dolgoročnih smernic razvoja, pri čemer se izognemo nepotrebni podvajanju in hkrati gospodarno ravnamo z okoljem. Proces razseljevanja in postopno spreminjanje kmetijskih zemljišč v stavbna zemljišča je na prvenstveno kmetijskem Dravskem polju negativen proces. S sanacijo razvrednotenih krajin, s katero se pridobijo nove zelene površine za potrebe prihodnjih naselij, se posledično zmanjšajo posegi na kmetijska zemljišča in hkrati izkoristijo specifične lastnosti prostora: preoblikujejo se obstoječe vodne površine in reliefne razlike, odstrani in doda se drevnina ipd. Sanacija razvrednotene krajine je smiselna tudi z vidika vse pomembnejše vloge rekreacije ter turistične in izobraževalne vloge obravnavanih območij, saj te dejavnosti na saniranih območjih pridobijo nove površine za širitev svojih dejavnosti. Usklajevanje razvojnih smernic na medkrajevni ravni je ob ohranitvi in vzpostavitvi zelenih površin potrebno tudi z vidika racionalizacije cestnega omrežja in s tem celotne zasnove naselij. Na obravnavanem območju številne prometnice delijo prostor, ki zato slabše funkcionira (npr. dostop do kmetijskih zemljišč).

Barbara Dobič, univ. dipl. inž. kraj. arh.
E-zavod, Zavod za celovite razvojne rešitve, Ptuj
E-pošta: barbara@ezavod.si

Dr. Davorin Gazvoda, univ. dipl. inž. kraj. arh., redni profesor
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Ljubljana
E-pošta: davorin.gazvoda@bf.uni-lj.si

Opombe

^[1] Članek je nastal v okviru diplomske naloge *Preoblikovanje razvrednotene krajine v vrtno mesto na primeru širitve Maribora proti Pragerskemu* (B. Dobič, mentor D. Gazvoda) na Oddelku za krajinsko arhitekturo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani (2013). V diplomski nalogi so podrobno predstavljeni rezultati inventarizacije in analiz posameznih lokacij, pregled strokovnih podlag in pet posameznih izsekov krajinsko-urbanistične preнове. Za podrobnosti glej digitalno knjižnico BF: http://www.digitalna-knjiznica.bf.uni-lj.si/krajinska-arhitektura/dn_dobic_barbara.pdf.

Viri in literatura

- Gazvoda, D. (2010): Študijsko gradivo pri predmetu Sanacije poškodb v krajini. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo.
- Howard, E. (1968): *Gartenstädte von morgen: das Buch und seine Geschichte* (faksimile iz leta 1898). Berlin, Frankfurt, Dunaj, Ullstein: 198 str.
- Kataster stavb (2012): Geodetska uprava Republike Slovenije (izpis iz baze podatkov, avg. 2012).
- Pogačnik, A. (2012): Prispevek k novemu Prostorskemu planu MOL 20. Mestna občina Ljubljana, Mestna uprava, Oddelek za urejanje prostora. <http://www.ppmol.org/urbanizem5/mainpager.php?get=29> (5. maj 2012).
- RABA (2010) Ljubljana. Ministrstvo za kmetijsko in okolje Republike Slovenije (izpis iz baze podatkov, 8. jul. 2012).
- The Oxford Companion To Gardens (1986): Ur.: G. in S. Jellico: 635 str.
- Olmsted, F. L. (1967): *Landscape into cityscape*. New York, Ithaca (N. Y.): Cornell University Press, cop. 1967: 490 str.

Katja NOVAK
Mojca GOLOBIČ

Nadomestni habitati v krajinskem načrtovanju na primeru vplivnega območja hidroelektrarn Brežice in Mokrice

Problematika ohranjanja narave z nadomestnimi habitati je obravnavana v okviru slovenske naravovarstvene zakonodaje in prakse. Predstavljen je načrtovalski postopek določitve, vzpostavitve in vzdrževanja nadomestnega habitata. Glede na vrednotenje ranljivosti nadomestnih habitatov v povezavi z zastavljenimi varstvenimi cilji ter njihovega potenciala z vidika fizičnega, ekonomskega in družbenega okolja je predstavljen predlog vključevanja dodatnih dejavnosti v sistem nadomestnih habitatov na vplivnem območju hidroelektrarn Brežice in Mokrice. Mnenja strokovnjakov z obravnavanega področja so potrdila predviden pozitiven učinek vključevanja rekreacije

in izobraževanja v sistem nadomestnih habitatov na uravnoteženje stroškov in koristi vzpostavitve ter vzdrževanja teh naravovarstvenih območij. Dodatne dejavnosti naj bi pripomogle tudi k večji vključenosti novih struktur v fizični in družbeni prostor in k stalnejšemu vzdrževanju.

Ključne besede: nadomestni habitat, ohranjanje narave, HE Brežice, HE Mokrice, omilitveni ukrep

1 Uvod

Zemlja je izjemna in spoštovanja vredna zaradi narave in tudi zaradi kulture, ki se je na njej razvila. Rolston (1996) meni, da čeprav je kultura stara le okoli sto tisoč let, medtem ko je zgodovina evoliucijskega razvoja Zemlje potekala milijarde let, od svojega obstoja naprej določa potek zgodovine narave. Človek si želi prostor podrediti glede na svoje potrebe in z njim upravljati, s čimer v naravnem okolju povzroča spremembe. Od 60. let prejšnjega stoletja (Carson ...) te spremembe vzbujajo skrb, ta pa odzive na različnih ravneh, vključno z (okoljevarstveno) zakonodajo. Z evropsko direktivo o habitatih (cit.) smo kot omilitveni oziroma izravnalni ukrep v primeru posegov v naravo uvedli nadomestni habitat.

Nadomestni habitat je območje, na katerem se nadomešča s posegom uničen prvotni življenjski prostor vrste ali habitatni tip, namenjen pa je temu, da se ohrani populacija vrste oziroma vrsta ali habitatni tip v prvotnem obsegu oziroma v ugodnem stanju. Vzpostavitev nadomestnega habitata je izravnalni ali omilitveni ukrep. Vzpostavljen je lahko kot nadomestno območje, ki ima enake naravovarstvene značilnosti, ali pa se vzpostavi drugo območje, pomembno za ohranjanje biotske raznovrstnosti oziroma varstvo naravnih vrednot (Zakon o ohranjanju ..., 2004; Kolarič, 2010).

Omilitveni in izravnalni ukrepi za poseg v prostor povzročajo stroške, ki bremenijo družbo in predvsem investitorja. Ti stroški so družbeno in politično sprejemljivi ter upravičeni le takrat, kadar z njimi res učinkovito prispevamo k zmanjšanju okoljske škode in ohranjanju narave. Zato je treba, kot določajo zakonodajni predpisi, pri opredelitvi omilitvenih in izravnalnih ukrepov oceniti izvedljivost in realnost teh ukrepov, določiti časovni okvir izvedbe ukrepov, opredeliti nosilce njihove izvedbe in način spremljanja uspešnosti izvedenih ukrepov.

Izvedba omilitvenih in izravnalnih ukrepov se določi na podlagi ekspertnih mnenj, ki odločijo tudi o vrsti takega ukrepa. Po ugotovitvah raziskave Š. Kolarič (2010) se taka ekspertna mnenja velikokrat izdajo brez dokazov, da bo tak ukrep res prispeval k izboljšanju stanja v naravi. Nadomestni habitati se, kot se je izkazalo pri obravnavi primerov, investitorju določijo, še preden se preveri njihova izvedljivost. Ta je pogojena z mnogimi dejavniki, kot so lastništvo zemljišč, konflikti interesov, različni vrednostni pogledi na določen prostor, dolgotrajni upravni postopki, ker je treba spremeniti namembnost zemljišča (ti bremenijo predvsem investitorje), tehnična izvedba, zahteve po večletnem vzdrževanju itd. Načrtovani nadomestni habitati tako pogosto ne dosega zastavljenih ciljev (Kolarič, 2010).

Nadomestni habitat kot omilitveni ali izravnalni ukrep je običajno nov poseg v prostor. Kot tak bi moral biti tako kot vsak drug poseg v prostor vključen v presojo vplivov na okolje in sprejemljiv z vseh vidikov presoje, ne le z naravovarstvenega, kar pa se v aktualni praksi ne izvaja. Njihov pozitivni vpliv je vnaprej privzet brez presoje sprejemljivosti posega z drugih vidikov.

Ko govorimo o uspešnosti nadomestnih habitatov, se moramo vprašati ne le o njihovi izvedljivosti, ampak tudi o njihovi smiselnosti. Ali je res smiselno dolgotrajno ohranjanje določenega habitata oz. vrste na za to izbranim novem območju, ki je umetno preoblikovano ter ga je treba stalno vzdrževati, ob tem pa ohranjati tudi njegovo stabilnost in nespremenljivost? Če želimo vzpostaviti novo območje, ki bo nudilo podobno ugodne pogoje za obstoj varovanih habitatnih tipov in vrst, ki so bili na drugem območju zaradi posega izgubljeni, je treba pri oblikovanju novih habitatov predvsem uravnotežiti procese znotraj ekosistema, v katerega so umeščeni. Če bomo nalogo dovolj dobro opravili, se bo habitat vsaj v določenem obdobju v novem okolju obdržal. V vsakem primeru pa mu je treba zagotoviti trajno vzdrževanje in vlaganje človeške energije vanj. Ohranjanje enakega stanja je v nasprotju z naravnimi procesi, za katere je značilna stalna dinamika in prilagajanje spremembam. Nadomestni habitat torej ni več izvorna narava, ampak vselej do neke mere artefakt, torej ustvarjena, oblikovana narava. Ker je prostor že umetno ustvarjen in oblikovan, ponuja priložnost, da ga uredimo večfunkcionalno.

Pri načrtovanju nadomestnih habitatov torej ne gre le za tehnično vprašanje vzpostavitve ustreznih ekoloških pogojev, temveč za ustvarjalni pristop k varstvu, s katerim prispevamo večplastno družbeno korist, zagotovimo vzdržno in dolgotrajnejšo rešitev in upravičimo vlaganje v nadomestni habitat.

2 Problem in raziskovalno vprašanje

Za nadomestne habitate se kljub vsem problemom, ki jih povzročajo, odločamo vse pogosteje. Ob zaostrovanju pogojev naravovarstvene zakonodaje je to običajno edini način, s katerim se lahko doseže izvajanje zamišljenih posegov v prostor. Nadomestni habitat postajajo nekakšni »odpustki«, kar vodi k odmiku naravovarstvenega delovanja od načel preventive in optimizacije. S tem se zmanjšuje učinkovitost doseganja ciljev ohranjanja narave, saj je odločitev za nadomestni habitat mišljena kot zadnji mogoč pristop k varstvu narave.

Ob taki praksi bo nadomestnih habitatov s samo eno funkcijo – funkcijo varovanja enega habitatnega tipa ali vrste ali nekaj teh – v prostoru vse več. Tako stanje pa ne more biti dolgoročno rešitev, ki bi bila finančno in družbeno sprejemljiva

in vzdržna. Treba je poiskati možnosti, ki bodo vse večje potrebe in konflikte v prostoru zmanjševale namesto stopnjevale.

V Sloveniji doslej še ni bilo raziskano, ali je mogoče uspešnost izvajanja nadomestnih habitatov povečati s tem, da bi vlogo nadomestnih habitatov razširili na izobraževalno, raziskovalno, rekreacijsko in estetsko funkcijo ter druge, seveda v skladu z združljivostjo z naravovarstveno funkcijo nadomestnega habitata. Vprašati se je tudi treba, ali bi se tako izboljšala vključenost takih ureditev v ožje in širše fizično in družbeno okolje ter katere so mogoče prednosti uravnoteženja stroškov in koristi vzdrževanja takega večfunkcionalnega območja.

3 Načrtovanje nadomestnih habitatov na vplivnem območju HE Brežice in Mokrice

3.1 Metode

Na vplivnem območju HE Brežice in HE Mokrice smo načrtovali krajinsko ureditev načrtovanih nadomestnih habitatov zaradi postavitve novih hidroelektrarn Brežice in Mokrice v prostor. V podjetju Acer d.o.o. iz Novega mesta so zasnovali osem območij nadomestnih habitatov na celotnem vplivnem območju obeh hidroelektrarn. Osnovno zasnovano smo nadgradili, pri tem pa smo se soočali z načrtovalskimi vprašanji koncepta prostorske ureditve, oblikovanja in izvedbe teh glede na zakonodajne zahteve in specifične lastnosti v prostoru. Zadoštili smo želeli naravovarstvenim ciljem, ustvariti estetsko oblikovano naravno okolje, ga vključiti v fizično in družbeno okolje in poskrbeti za dolgoročno vzdrževanje prostora z vključitvijo dodatnih dejavnosti v obravnavano krajinsko območje.

Po terenskem ogledu in preučevanju vseh naravovarstvenih območij na vplivnem območju HE Brežice in HE Mokrice smo se odločili, da v vrednotenju poleg nadomestnih habitatov vključimo tudi mirna območja. Mirna območja so z zakonodajo (Uredba o mejnih ..., 2005) določena območja ohranjanja narave, namenjena varstvu pred hrupom.

Prvi korak je bilo ovrednotenje vseh načrtovanih omilitvenih naravovarstvenih ukrepov (8 nadomestnih habitatov in 10 mirnih območij) z razvojnega in naravovarstvenega vidika. Pri tem smo se opirali predvsem na državni prostorski načrt za HE Brežice (2012) in državni prostorski načrt za HE Mokrice (2013) ter na analizo prostora s pomočjo terenskih ogledov in literature. V nabor dejavnosti, ki jih je smiselno razvijati ob nadomestnih habitatih, smo vključili znanstvene in poučne funkcije, ki smo jih obravnavali v pojmu izobraževalna funkcija. Rekreacijsko funkcijo pa smo obravnavali kot samostojno. Območja smo vrednotili z matrično metodo po

Slika 1: Prikaz HE Brežice v prostoru (HESS, 2013)

Slika 2: Prikaz vplivnega območja HE Mokrice (HESS, 2013)

Slika 3: Pogled na staro mestno jedro Brežic z Vrbinje (14. 4. 2013)

Slika 4: Gramoznica Stari grad na levem bregu Save (14. 4. 2013)

vnaprej določenih kriterijih za razvoj rekreacijske in izobraževalne dejavnosti.

Na podlagi ugotovitev vrednotenja smo nadomestne habitate in mirna območja, ki so se izkazala kot primerna za določeno dejavnost (rekreacijo in/ali izobraževanje), povezali v celovit predlog nove rekreacijske in izobraževalne poti. Vsaka pot poveže med seboj nadomestne habitate in mirna območja, v bližini katerih je razvijanje rekreacije oziroma izobraževanja smiselno. Celovit predlog tako zadošča varstvenim zahtevam območja in hkrati omogoča še nekatere druge združljive razvojne funkcije krajine.

3.2 Območje obravnave

Nacionalni energetski program RS 2010–2030 predvideva dokončanje izgradnje verige šestih hidroelektrarn na spodnji Savi. HE Brežice je peta, HE Mokrice pa je zadnja hidroelektrarna v tej verigi, ki naj bi bila zgrajena do leta 2018.

Obe HE sta pretočno akumulacijskega tipa. Vplivno območje HE Brežice sega od Krškega vse do sotočja Save in Krke, od koder pa že sega vpliv HE Mokrice. Njeno vplivno območje sega vse do meje s Hrvaško.

Brežiška občina nudi številne rekreacijske in izobraževalne dejavnosti. Center športa in rekreacije je v Termah Čatež. Večina kolesarskih in pohodniških dejavnosti ima zato izhodišče prav pri TiC Čatež ob Savi. Poleg številnih dejavnosti znotraj kompleksa Term Čatež je v 10 km oddaljenem gradu Mokrice urejeno igrišče za golf, mogoč je tek po Savskem nasipu, čolnarjenje po Savi, ribolov v zatoku Term Čatež, spust s kajaki in kanuji po reki Krki in kopanje na urejeni plaži športnorekreacijskega centra Grič. Razvita je mreža kolesarskih in pohodniških poti ob Savi ter več učnih poti (vodna učna pot ob Gabernici, Košičkova učna pot, gozdne učne poti, oglarska pot, zgodovinske učne poti in romarska pot) po okoliški vizualno pestri krajini. Potencialne nove ureditve kolesarskih poti in pešpoti ter izobraževalne učne poti ob nadomestnih habitatih bi zato lahko vključili v obstoječo mrežo poti.

Številne osnovne šole v bližini načrtovanih nadomestnih habitatov si v zadnjem času v različnih projektih prizadevajo pridobiti učne površine v naravi, v okviru katerih bi lahko pridobivali znanje o avtohtonem živalstvu in rastlinstvu, njihovih habitatih, delovanju ekosistemov in spoznavanju drugih naravovarstvenih vsebin neposredno v naravi. Taka prizadevanja šol potrjujejo pomanjkanje učnih poti in izobraževalnih vsebin v naravi. V radiju 3 km od načrtovanega območja nadomestnih

Slika 5: Kmetijska kulturna krajina ob sotočju Save in Krke (Slovenija na dlani, 2013)

Slika 6: Jelševi in gabrovi nasadi na obrežju Save (14. 4. 2013)

habitatov je 7 osnovnih šol, 3 srednje šole in 2 fakulteti. Če vzamemo nekoliko širše območje, pa je izobraževalnih ustanov še veliko več.

Tudi raznolika kulturna krajina, pestre avtohtone rastlinske in živalske vrste ter pogledi na okoliške hribe, naselja in širša krajinska slika nudijo možnost za širjenje znanja. Posebej izrazite razgledne točke, ki imajo potencial tudi za načrtovanje učnih in rekreacijskih poti ob novih NH, so pogledi s starega mestnega jedra Brežic na načrtovano rekreacijsko območje Vrbina ob potokih Močnik in Struga ter NH mokrišče na izlivnem delu Struge, okoliške jelševine in gabrove nasade, kmetijsko kulturno krajino in obrežje Save. Z načrtovanega rekreacijskega območja se vidijo staro mestno jedro Brežic ter kulturna in naravna krajina v okolici. Z obeh mostov na tem območju se čez Savo odpira pogled na sotočje Save in Krke ter na prodišče pod mostom itd.

Uredba o državnem prostorskem načrtu za območje hidroelektrarne Brežice (2012) določa vzpostavitev šestih nadomestnih habitatov in štirih mirnih območij. Kot mirna območja so hkrati opredeljeni tudi vsi nadomestni habitati. Uredba o državnem prostorskem načrtu za območje hidroelektrarne Mokrice (2013) določa vzpostavitev dveh nadomestnih habitatov in šestih mirnih območij.

3.3 Vrednotenje

Merila, po katerih smo vključili dodatno rabo oziroma ureditev v posamezen izravnalni oziroma omilitveni ukrep (nadomestni habitat, mirno cono), smo razdelili na merila ustreznosti za izobraževanje na območju NH ali MO in merila ustreznosti za rekreacijo na območju NH ali MO.

Območji (NH in MO) smo vrednotili po merilih za vsako dejavnost z ocenami A, B ali C. Ocena A pomeni, da je območje NH ali MO po tistem merilu zelo primerno za obravnavano

Slika 7: Prikaz NH in MO na vplivnem območju HE Brežice (kartografske podloge: TTN, 2013; Kartografsko gradivo ..., 2013)

Preglednica 1: Merila ustreznosti območij NH in MO za izobraževanje

Merila			
izobraževalna vrednost	dostopnost	naravovarstvena ranljivost	
Opis razredov			
A	Območje NH ali MO je ovrednoteno z vrednostjo A, kadar ima veliko izobraževalno vrednost oz. velik potencial za razvoj izobraževalne vrednosti, ki bi ga bilo mogoče aktivirati s sorazmerno preprostimi ureditvami. Varovana/-e živalska/-e ali rastlinska/-e vrsta/-e je/so opazna/-e in dovolj velika/-e. Njeno/njihovo življenjsko okolje je zanimivo in mogoča je predstavitev nastanka nadomestnega habitata ali mirnega območja z vsemi značilnostmi in posebnostmi. Mogoče je ponuditi tudi doživetje, ki je sicer v naravi težko dostopno, kot so zvočno doživetje, vidno doživetje – detajlni prikaz, otip, vonj ...	Območje NH ali MO je fizično lahko dostopno za izobraževanje ali pa to lahko postane. Dostopnost je lahka za vse, tudi za invalide, majhne otroke in skupine.	Območje NH ali MO je naravovarstveno manj občutljivo. Vpliv obiskovalcev na ekološko funkcionalnost NH ali MO je ob ustreznem obnašanju, ki se ga vnaprej določi, zanemarljiv. Posegi in infrastruktura, ki bodo na novo vzpostavljeni zaradi potreb izobraževanja, ne bodo oz. bodo le zanemarljivo vplivali na pedološke, hidrološke, meteorološke funkcije ter na regulacijo in regeneracijo populacij območij NH ali MO.
B	Območje NH ali MO ima manjšo izobraževalno vrednost, potencial izobraževalne vrednosti pa je mogoče aktivirati z zahtevnejšimi ukrepi. Območje ne ponuja zelo zanimivih informacij o varovani vrsti območja NH ali MO in tudi s postavitvijo dodatnih naprav za povečanje doživljajske vrednosti območje ni zmožno ponuditi izjemnih doživetij. Kljub temu je območje lahko urejeno kot dokaj zanimivo. Če je mogoč zanimiv in privlačen ogled le v izjemno kratkem času oziroma ob določenih specifičnih pogojih (parjenje, gnezdenje, mladiči, cvetenje itd.) dobi območje NH oziroma MO oceno B.	Območje NH ali MO je ovrednoteno z vrednostjo B, kadar fizični dostop ni omogočen prav do območja NH ali MO, lahko dostopno pa je doživetje in zaznavanje (poslušanje, opazovanje) NH ali MO iz daljave. Dostop je lahko omogočen tudi v določenih pogojih, npr. kadar ni vode, ob manjšem številu obiskovalcev in podobno.	Območje NH ali MO je naravovarstveno ranljivejše. Zaradi varovanih vrst ni priporočeno, da se tam v občutljivejših časovnih obdobjih (npr. v obdobju parjenja) pojavlja večje število obiskovalcev, saj bi to lahko imelo negativen vpliv na NH oziroma MO. Oddaljeno opazovanje varovanih vrst in habitatov le v določenih obdobjih ali ves čas ima lahko zanemarljiv vpliv na NH ali MO.
C	Območje NH ali MO za obiskovalce ni zanimivo. Varovana rastlinska ali živalska vrsta je zelo neizrazita in ni je mogoče predstaviti na atraktiven način. Tudi zanimivosti in informacij o območju ni oziroma so predvideno nezanimive za obiskovalce.	Območje NH ali MO je težko dostopno oziroma bi bilo dostopnost težko urediti.	Območje NH ali MO je naravovarstveno ranljivo in načrtovalec nima možnosti, da bi omogočil turistično in izobraževalno rabo območja brez negativnih posledic na NH oz. MO.

dejavnost, vrednost C pa pomeni, da je območje za tisto merilo popolnoma neprimerno za obravnavano dejavnost. Tako smo območji NH in MO razvrstili glede na možnost vključevanja dodatne dejavnosti k njeni primarni naravovarstveni funkciji.

Vrednotenje se objektivizira s tem, da je postopek vrednotenja jasno prikazan in obrazložen. Kljub postavljenim kriterijem je vrednotenje še vedno do določene mere subjektivno, odvisno od stališč posameznika, ki vrednoti, in širšega konteksta urejanja.

1. Merila ustreznosti območij NH in MO za izobraževanje:

- izobraževalna vrednost,
- dostopnost,
- naravovarstvena ranljivost.

Kadar so vsa tri merila ovrednotena z vrednostjo A, je na NH ali MO zelo primerno razvijati izobraževanje. Tako območje NH ali MO ima veliko izobraževalno vrednost, je dostopno in naravovarstveno neobčutljivo. Kadar so merila ovrednotena z ocenama A in B ali vsemi tremi ocenami B, je območje NH ali MO srednje primerno za razvoj izobraževanja, pri čemer se pri načrtovanju posebna pozornost nameni področjem z oceno B, ki se načrtujejo v skladu z zahtevami in posebnimi pogoji, ki bodo ohranjali vzpostavljena območja NH in MO brez škodljivih vplivov zaradi dodatne funkcije. Kadar je med vrednostnimi ocenami vsaj eno merilo ocenjeno z oceno C, območje NH ali MO ni primerno za izobraževanje.

2. Merila ustreznosti tras NH in MO za rekreacijo:

- doživljajska vrednost NH ali MO,
- fizičnogeografske razmere,
- naravovarstvena ranljivost.

Preglednica 2: Merila ustreznosti območij NH in MO za rekreacijo

Merila			
doživljajska vrednost	fizičnogeografske razmere	naravovarstvena ranljivost	
Opis razredov			
A	Pri NH ali MO je/bo doživljajska pestrost NH ali MO zelo velika. Obiskovalec ob stiku z NH ali MO doživi vsaj eno izrazitejšo čutno izkušnjo, kot je izjemen pogled, slišanje oglašanja živali, dotik oziroma neposreden stik s habitatnim tipom, vonj ... Doživljajska vrednost NH ali MO je izrazita vsaj v enem letnem času.	Fizičnogeografske razmere (relief, hidrologija ...) omogočajo vzpostavitev potrebne infrastrukture za rekreacijo (tekaške poti, igrala, igrišča, parkovne površine ...) in varno rekreacijo.	Območje NH ali MO je naravovarstveno manj občutljivo. Vpliv obiskovalcev na ekološko funkcionalnost NH ali MO je ob ustreznem obnašanju, ki se ga vnaprej določi, zanemarljiv. Posegi in infrastruktura, ki bodo na novo vzpostavljeni zaradi potreb rekreacije, ne bodo oziroma bodo le zanemarljivo vplivali na pedološke, hidrološke, meteorološke funkcije ter na regulacijo in regeneracijo populacij NH ali MO.
B	Območje NH ali MO je doživljajsko manj pestro. Obiskovalec ne bo z nobenim od čutil doživel izjemnih doživetij. Kljub temu bo lahko območje urejeno kot dokaj privlačno in estetsko.	Vzpostavitev potrebne infrastrukture za rekreacijo je zaradi fizičnogeografskih razmer težje izvedljiva, vendar mogoča. Fizičnogeografske razmere ob ustreznem načrtovanju in zavarovanju omogočajo varno rekreacijo.	Območje NH ali MO je naravovarstveno ranljivejše. Zaradi ekoloških zahtev prisotnih vrst ni priporočeno, da je v neposredni bližini območja večje število obiskovalcev. Le bolj oddaljeno speljane poti in rekreativne dejavnosti oziroma upoštevanje sezonskih, časovnih in prostorskih omejitev bi omogočili opazovanje in doživljanje varovanih vrst in habitatov brez škodljivega vpliva na NH oz. MO.
C	Območje NH ali MO je doživljajsko zelo skopo in ne bo ponujalo opaznejših čutnih doživetij območja.	Fizičnogeografske razmere ne omogočajo vzpostavitve potrebne infrastrukture za razvoj rekreacije ali pa rekreacijske površine ne morejo zagotoviti stalne varnosti uporabnikov.	Območje NH ali MO je naravovarstveno ranljivo in načrtovalec nima možnosti, da bi omogočil rekreacijo na območju NH oziroma MO brez negativnih posledic.

Preglednica 3: Vrednotenje NH gramoznica 1 (HE Brežice)

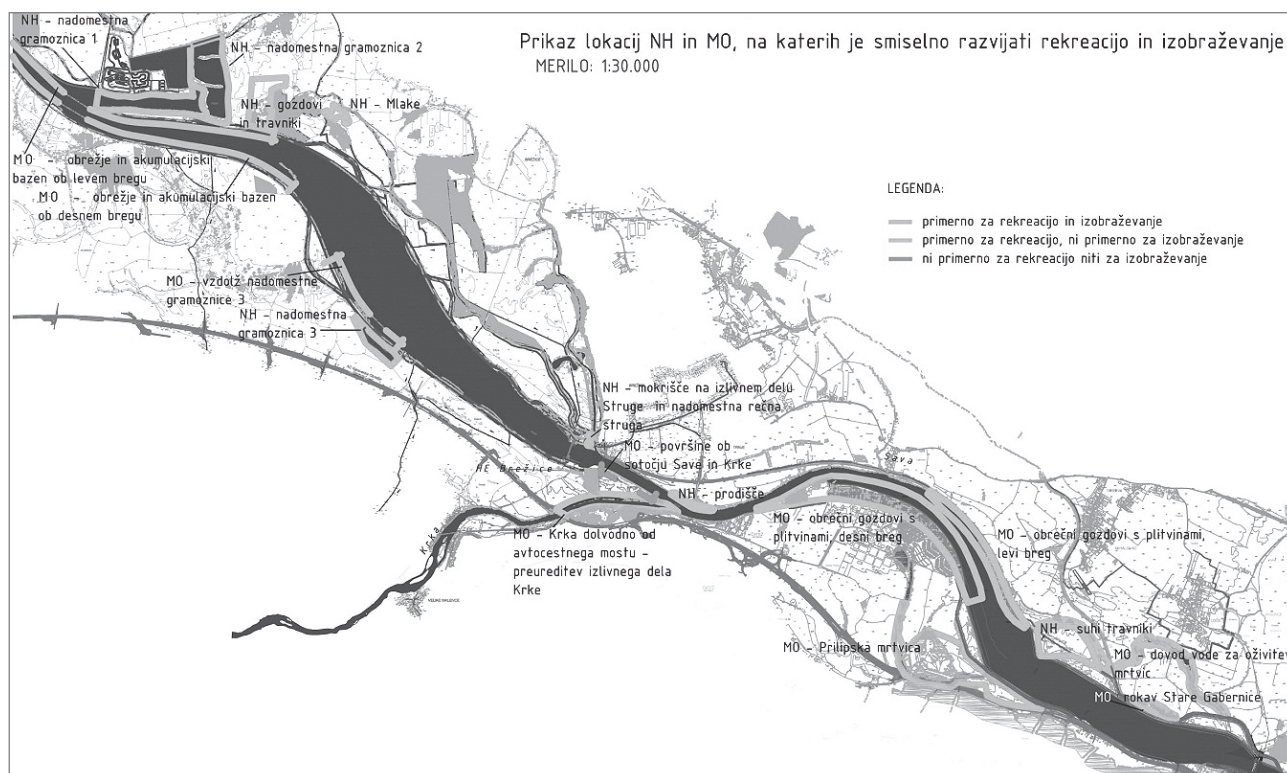
NH nadomestna gramoznica 1 (HE Brežice)			
Merila za izobraževanje	izobraževalna vrednost	A	Opazovanje gnezdenja redkih vrst ptic (čapljica, breguljka, čebelar, vodomec) ter drugih izjemnih in redkih rastlinskih in živalskih vrst.
	dostopnost	A	Že obstoječa asfaltirana cesta vodi tik do gramoznic, mogoča in nezahtevna bi bila ureditev za dostop invalidov, večjih skupin, otrok.
	naravovarstvena ranljivost	B	Na območju gramoznice bo zaradi izgradnje rekreacijskega območja in kompleksa Raceland in drugih načrtovanih dejavnosti prišlo do neposrednega uničenja rastlinskih vrst in delov njihovih rastišč ter osebkov manj mobilnih živalskih vrst. Negativni vplivi so pričakovani predvsem na ptice (čapljica, kolonije breguljk ter čebelar in vodomec, ki gnezdita v navpičnih stenah gramoznice Stari grad). Vplivi ob upoštevanju omilitvenih ukrepov ne bodo bistveni (Okoljsko ... Brežice, 2011).
Merila za rekreacijo	doživljajska vrednost	A	Vodna površina, oglašanje ptic, velik potencial za estetsko ureditev območja.
	fizičnogeografske razmere	A	Brežine ob gramoznicah so zelo primerne za ureditev.
	naravovarstvena ranljivost	B	Na območju gramoznice bo zaradi izgradnje rekreacijskega območja in kompleksa Raceland in drugih načrtovanih dejavnosti prišlo do neposrednega uničenja rastlinskih vrst in delov njihovih rastišč ter osebkov manj mobilnih živalskih vrst. Negativni vplivi so pričakovani predvsem na ptice (čapljica, kolonije breguljk ter čebelar in vodomec, ki gnezdita v navpičnih stenah gramoznice Stari grad). Vplivi ob upoštevanju omilitvenih ukrepov ne bodo bistveni (Okoljsko ... Brežice, 2011).

Preglednica 4: Rezultati vrednotenja

	Ustreznost za izobraževanje			Ustreznost za rekreacijo		
	izobraževalna vrednost	dostopnost	naravovarstvena ranljivost	doživljajska vrednost	fizičnogeografske razmere	naravovarstvena ranljivost
Nadomestni habitat oziroma mirno območje na vplivnem območju HE Brežice						
NH – nadomestna gramoznica 1	A	A	B	A	A	B
		primerno			primerno	
NH – nadomestna gramoznica 2	A	A	B	A	A	B
		primerno			primerno	
NH – gozdovi in travniki	C	A	A	B	A	A
		ni primerno			primerno	
NH – mokrišče na izlivnem delu Struge in nadomestna rečna struga	A	A	B	A	B	B
		primerno			primerno	
NH – nadomestna gramoznica 3	A	B	B	A	A	B
		primerno			primerno	
NH – Mlake	A	A	B	A	A	B
		primerno			primerno	
MO – površine ob sotočju Save in Krke	A	A	C	A	A	C
		ni primerno			ni primerno	
MO – obrežje in akumulacijski bazen ob levem bregu	A	B	C	A	B	B
		ni primerno			primerno	
MO – obrežje in akumulacijski bazen ob desnem bregu	A	B	C	A	B	B
		ni primerno			primerno	
MO – vzdolž nadomestne gramoznice 3	A	B	C	A	B	B
		ni primerno			primerno	
Nadomestni habitat oziroma mirno območje na vplivnem območju HE Mokrice						
NH – suhi travniki	B	A	B	A	B	A
		primerno			primerno	
NH – prodišče	C	A	B	A	B	A
		ni primerno			primerno	
MO – Krka dolvodno od avtocestnega mostu – izlivni del Krke	B	B	C	A	B	B
		ni primerno			primerno	
MO – obrečni gozdovi s plitvinami, desni breg	A	B	C	A	B	B
		ni primerno			primerno	
MO – obrečni gozdovi s plitvinami, levi breg	A	B	C	A	B	B
		ni primerno			primerno	
MO – dovod vode za oživitev mrtvic	C	A	B	A	A	B
		ni primerno			primerno	
MO – rokav Stare Gabernice	A	C	C	A	B	B
		ni primerno			primerno	
MO – Prilipska mrtvica	A	A	B	A	A	B
		primerno			primerno	

Kadar so vsa tri merila ovrednotena z vrednostjo A, je na NH ali MO zelo primerno razvijati rekreacijo. Tako območje NH ali MO ima veliko doživljajsko vrednost, ugodne fizičnogeografske razmere in naravovarstveno ni občutljivo. Kadar so merila ovrednotena z ocenama A in B ali s tremi ocenami B, je območje NH ali MO srednje primerno za razvoj rekreacije,

pri čemer se pri načrtovanju posebna pozornost nameni področjem z oceno B, ki se načrtujejo v skladu z zahtevami in posebnimi pogoji, ki bodo ohranjali vzpostavljene NH in MO brez škodljivih vplivov zaradi dodatne funkcije. Kadar je med vrednostnimi ocenami vsaj eno merilo ocenjeno z oceno C, območje NH ali MO ni primerno za razvoj rekreacijske rabe.

Slika 8: Rezultati vrednotenja (kartografske podloge: TTN, 2013; Kartografsko gradivo ..., 2013)

Glede na zgoraj opisane kriterije smo ovrednotili vseh 18 naravovarstvenih območij. V preglednici 3 je kot primer prikazan rezultat vrednotenja za NH gramoznica 1 pri HE Brežice. Poleg ocene je navedena tudi utemeljitev.

Z vrednotenjem vseh načrtovanih nadomestnih habitatov in mirnih območij na vplivnem območju HE Brežice in HE Mokrice smo opredelili, na katerih nadomestnih habitatih je smiselno in mogoče razvijati rekreacijo in izobraževanje (glej preglednico 4).

Večina NH in MO je ovrednotena z oceno primerno tako za izobraževalno kot za rekreacijsko dejavnost. Predvsem naravovarstvena občutljivost, v nekaterih primerih pa tudi neugodni dejavniki za razvoj rekreacije ali izobraževanja vplivajo na to, da ni prav nobeno območje NH ali MO dobilo ocene zelo primerno. 6 območij NH in eno MO je torej ovrednotenih z oceno primerno za razvoj izobraževalne dejavnosti, kar pomeni, da se izobraževalna dejavnost v primeru dodatne pozornosti področjem z oceno B ter načrtovanju v skladu z zahtevami in posebnimi pogoji, ki bodo ohranjali območja NH oz. MO brez škodljivih vplivov na naravovarstveno namembnost, lahko vzpostavi. Za rekreacijsko dejavnost pa je primernih kar 17 območij NH in MO. Za izobraževanje niso primerna predvsem območja MO, za rekreacijo pa so bile kot neprimerne ovrednotene le naravovarstveno zelo ranljive površine ob sotočju Save in Krke.

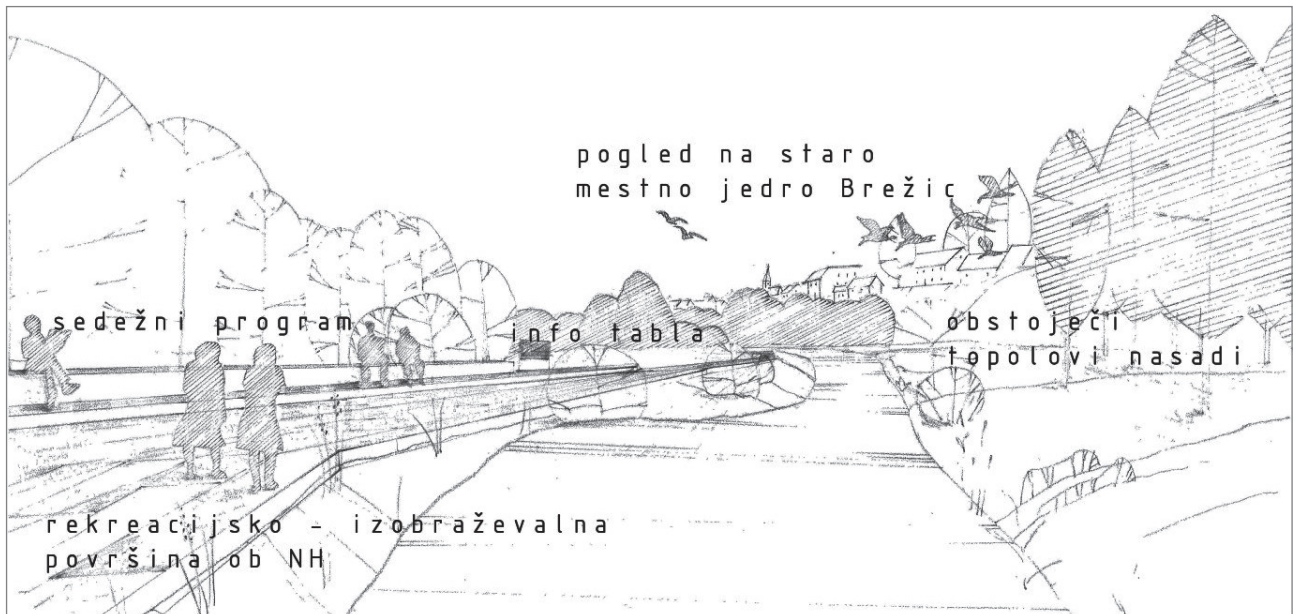
3.4 Predlog ureditve rekreacijsko-izobraževalne poti

V neposredni bližini Save, na vplivnem območju HE Brežice in HE Mokrice, smo zasnovali sistem krožnih rekreacijsko-izobraževalnih poti v dolžini več kot 40 km. Namen novih poti v bližini načrtovanih nadomestnih habitatov in mirnih območij je izboljšanje rekreacijskih možnosti občanov Brežic in turistov, predvsem obiskovalcev Term Čatež, ter izboljšanje zavedanja lokalnega prebivalstva in obiskovalcev območja o dogajanju v njihovem okolju in o človekovem vplivu na naravo.

Mogočih je več izbir dolžin in tras krožne poti iz različnih izhodišč, ki so dolge od 500 metrov do 40 km. Najdaljša, maratonska dolžina poti poteka od Brežic do Krškega po levem bregu Save, preko mostu mimo Krške vasi, Čateža ob Savi, okoli Čateških toplic, kjer zopet prečka reko čez most pri Brežicah ali z brodom pri Termah Čatež ter skozi vasi Loče, Mihalovac in Mostec na desnem bregu Save vodi nazaj do Brežic.

Krožne poti so primerne za različne oblike rekreacije, kot so kolesarjenje, tek in pohodništvo. Določene trase so primerne tudi za rolanje, kotalkanje in druge športe, za katere sta za varno izvedbo potrebni mirna in dovolj široka položna pot in utrjena podlaga.

Ob poti smo poleg številnih manjših izobraževalnih točk zasnovali tudi tri večje izobraževalne postaje, na katerih krajinska

Slika 9: Skica ureditve sedežnega programa in ploščadi ob NH ob potoku Struge (ilustracija: Katja Novak)

Sliki 10 in 11: Ureditvi podobnega NH v Avstriji s spremljajočo rekreacijsko potjo (Wasserkraftwerke, 2008)

Slika 12: Prerez začetne faze vzpostavitve NH mokrišče (Wasserkraftwerke, 2008)

ureditev ponuja dostop in postanek skupin učencev ali obiskovalcev, omogoča interpretacijo območja, možnost opazovanja in vključevanje v varstvene aktivnosti. V zasnovo pa smo poleg načrtovanih nadomestnih habitatov in mirnih območij vključili tudi obstoječe učne poti in rekreacijsko ponudbo ob poti in jih povezali v celovito možnost trženja ter obveščanja širše javnosti o organiziranih dogodkih in ponudbi.

Ena od treh učnih točk je učna točka pri mokrišču Struge in ribji stezi. Nahaja se v neposredni bližini Brežic, ob NH

Mokrišče ob izlivnem delu Struge in nadomestni rečni strugi. Območje je sestavni del novega rekreacijskega območja ob potoku Struge in Močnik za mesto Brežice.

Nahaja se v neposredni bližini Brežic, ob nadomestnem habitatu Mokrišče ob izlivnem delu potoka Struge. Območje je sestavni del novega rekreacijskega območja za Brežice. Lega je še posebej primerna za skupine šolarjev iz OŠ Brežice, Gimnazije Brežice in drugih izobraževalnih ustanov v bližini ter tudi za turiste, ki jih zanimajo naravne znamenitosti v turistični

ponudbi občine Brežice. Na točki se postavi ploščad z informacijskimi tablamami, ki se jo opremi s klopami, opazovalnico za ptice, tablicami o avtohtonem rastlinstvu in živalstvu ter pomenu takega nadomestnega habitata (slike 9–12).

4 Sklep

Vzpostavljanje nadomestnih habitatov se je v praksi izkazalo kot dokaj zahtevna in do zdaj ne posebej uspešno izvedena naloga. Poleg tehnične izvedljivosti, ki zadeva dolgoročno zagotavljanje ustreznih pogojev za stabilnost habitata, so razlogi tudi v smiselnosti in sprejemljivosti takega delovanja v družbi. Zaradi raznolikosti in številnih možnosti izvedbe nadomestnih habitatov je postopke načrtovanja nadomestnega habitata težko posploševati. Tudi prihodnost nadomestnih habitatov še ni jasna, saj je smer razvoja njihovega načrtovanja težko predvideti. Ob predvidevanju, da bo tovrstnih ukrepov vse več, pri umeščanju nadomestnih habitatov predlagamo ustvarjalen načrtovalski pristop.

V prispevku je predstavljen primer takega »ustvarjalnega varstva« na območju nadomestnih habitatov in mirnih območij na vplivnem območju HE Brežice in Mokrice. Predlog vzpostavitve rekreacijskih in izobraževalnih poti povezuje predlagana območja in tako v osnovno naravovarstveno funkcijo vpeljuje še komplementarne družbene funkcije. Mnenja strokovnjakov s področja nadomestnih habitatov so potrdila predviden pozitiven učinek vključevanja rekreacije in izobraževanja v sistem nadomestnih habitatov na vplivnem območju hidroelektrarn Brežice in Mokrice. Ob upoštevanju sezonskih, časovnih in prostorskih omejitev zavarovanih vrst je združevanje funkcij dobrodošla rešitev, ki bi prispevala k uravnoteženju stroškov in koristi vzpostavitve in vzdrževanja območij NH, k večji vključenosti novih struktur v fizični in družbeni prostor ter večji ozaveščenosti o vplivih človeka na naravo.

.....
Katja Novak, mag. inž. kraj. arh.
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Jamnikarjeva 101, Ljubljana
E-pošta: katja_slo@hotmail.com

Dr. Mojca Golobič, univ. dipl. inž. kraj. arh., izredna profesorica
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Jamnikarjeva 101, Ljubljana
E-pošta: mojca.golobic@bf.uni-lj.si

Opombe

Raziskovalno delo, opisano v tem prispevku, je nastalo v okviru diplomske naloge *Nadomestni habitati v krajinskem načrtovanju na primeru vplivnega območja HE Brežice in Mokrice* (K. Novak, mentorica M. Golobič). V diplomski nalogi so podrobneje predstavljeni zakonodaja, primeri dobre prakse, podrobnejše analize območja, celoten postopek vrednotenja ter rezultati in mnenja strokovnjakov. Diplomaska naloga

je dostopna na spletnem naslovu digitalne knjižnice BF: http://www.digitalna-knjiznica.bf.uni-lj.si/krajinska-arhitektura/dn_novak_katja.pdf.

Viri in literatura

Hidroelektrarne na Spodnji Savi d.o.o. Dostopno na: <http://www.he-ss.si/>.

Kartografsko gradivo DPN HE Brežice in DPN HE Mokrice. Acer Novo mesto d.o.o. (interno gradivo, maj 2013).

Kolarič, Š. (2010): *Nadomestni habitati kot omilitveni ali izravnalni ukrep varstva narave pri posegih v prostor*. Diplomsko delo. Ljubljana, Biotehniška fakulteta.

Rolston, H. (1996): *Narava, kultura in etika okolja*. Ljubljana, BF – Inštitut za krajinsko arhitekturo.

Slovenija na dlani. Dostopno na: <http://www.slovenijanadlani.si/>.

Uredba o državnem prostorskem načrtu za območje hidroelektrarne Brežice. Uradni list Republike Slovenije, št. 50/2012, Ljubljana.

Uredba o državnem prostorskem načrtu za območje hidroelektrarne Mokrice. Uradni list Republike Slovenije, št. 69/2013, Ljubljana.

Uredba o mejnih vrednostih kazalcev hrupa v okolju. Uradni list Republike Slovenije, št. 105/2005, Ljubljana.

Wasserkraftwerke Gössendorf und Kalsdorf. Fachgebietsübergreifender Maßnahmenkatalog (2008). Gradec, STEWEAG-STEAG GmbH.

Zakon o ohranjanju narave (ZON – UPB2). Uradni list Republike Slovenije, št. 96/2004, Ljubljana.

Uroš ROZMAN

Alma ZAVODNIK LAMOVŠEK

Prostorska umestitev Dravske kolesarske poti

V članku obravnavamo načrtovanje daljinskih kolesarskih povezav v Sloveniji. Predstavljena je umestitev kolesarske poti ob reko Dravo. Dravska kolesarska povezava v Sloveniji kot turistična ponudba že obstaja, vendar poteka po obstoječih bolj ali manj prometnih cestah in kot taka ni primerljiva s podobnimi obrečnimi kolesarskimi potmi v razvitejših evropskih državah. Poleg obstoječih meril in normativov, ki veljajo v Sloveniji za načrtovanje tovrstnih objektov in povezav, v članku predstavljamo še praktične primere umeščanja daljinskih kolesarskih poti v tujini. S pomočjo primerov dobrih praks, analize območja ob reki Dravi in pogovorov z zainteresiranimi déležniki v prostoru, smo predstavili določitev mogočih variant poteka Dravske

kolesarske poti. Predlagane variante smo vrednotili glede na prostorski, funkcionalni in varstveni vidik. V sklepu predlagamo celovitejše načrtovanje in upoštevanje že obstoječe infrastrukture ter javnih, gozdnih in poljskih poti, s čimer želimo prispevati k učinkovitejšemu, hitrejšemu in predvsem finančno ugodnejšemu načinu umeščanja daljinskih kolesarskih poti.

Ključne besede: Dravska kolesarska pot, prostorska umestitev, vrednotenje variant, daljinska kolesarska povezava

1 Uvod

Še do pred kratkim je bilo eno od glavnih meril vrednotenja razvitosti držav – stopnja motorizacije v prometu. Tak način vrednotenja je v zadnjem desetletju, ob velikih družbenoekonomskih spremembah v svetu, postal zastarel. Mnoge sodobne države, npr. v Skandinaviji, na Nizozemskem, v Nemčiji, Švici, Avstriji idr., so pred leti pričele pospešeno razvijati trajnostne oblike transporta (Medved, 2012). V Sloveniji pa tovrstna prizadevanja zaostajajo za najrazvitejšimi državami, kar je jasno razvidno iz pomanjkanja oz. neobstoja kolesarske infrastrukture na vseh ravneh. Kljub temu so se prizadevanja za ureditev kolesarskih povezav začela že pred 20 leti. Na začetku je bil poudarek predvsem na varnostnem vidiku v cestnem prometu. V ta namen so se ob cestah načrtovale ločene površine za pešce in kolesarje. Z leti je skrb za varnost v naseljih postala praksa in celo standard (Uradni list RS, št. 91/2005). V zadnjih 10 letih že opažamo, da se tudi v Sloveniji načrtujejo in gradijo prve kolesarske poti na trasah opuščenih železnic (60 km). Kljub vsem prizadevanjem in zapisanim ciljem Strategije prostorskega razvoja Slovenije (v nadaljevanju: SPRS, 2004) pa do obsežnejših projektov načrtovanja daljinskih kolesarskih poti do zdaj še ni prišlo. Glavni vzroki so predvsem v razdrobljenih pristojnostih različnih ministrstev, lokalnih skupnosti in razvojnih agencij, ki do zdaj praviloma niso mogli doseči skupnih vizij in tovrstnega operativnega sodelovanja. Razloge lahko iščemo tudi v pomanjkanju finančnih sredstev in deloma tudi v pomanjkanju znanja ter spodbud s strani ustreznih javnih služb,

ki bi spodbudile gradnjo daljinskih kolesarskih povezav. Tudi če je do sodelovanja na področju gradnje daljinskih kolesarskih povezav prišlo, so se pogosto pojavili močni konflikti interesov med lokalnimi skupnostmi, državo in stroko, kar je privedlo tudi do slabše umeščenih kolesarskih povezav (Dravska kolesarska pot^[1] v Sloveniji) brez upoštevanja standardov, ki so znani v tujini.

V članku so prikazane težave z umeščanjem daljinskih kolesarskih povezav v prostor. Predlagan je tudi pristop načrtovanja daljinske kolesarske povezave na primeru kolesarske poti ob Dravi med Dravogradom in Središčem ob Dravi; v sosednji Avstriji je kolesarska pot ob Dravi ena najbolj urejenih in vzorčnih kolesarskih poti (www.drauradweg.com). Dravska kolesarska povezava v Sloveniji kot turistična ponudba sicer že obstaja, vendar poteka le po že obstoječih bolj ali manj prometnih cestah, ki zato niso dovolj privlačne za kolesarje ne glede na namen kolesarjenja. Ugotavljamo, da zato kolesarska povezava v taki obliki ni prinesla zelenega učinka, saj število njenih uporabnikov po podatkih regionalnih destinacijskih organizacij stagnira (sistematično štetje kolesarjev se žal ne izvaja). Rešitev nastale težave vidimo v umestitvi nove kolesarske poti, ki bo ločena od obstoječih prometnic in jo je treba načrtovati na podlagi pravil stroke, dobrih primerov iz tujine, ob hkratnem upoštevanju potreb ter želja lokalnih skupnosti in njihovih prebivalcev. Taka kolesarska pot bo prispevala k višji

kakovosti turistične ponudbe, ki prinaša v regiji in lokalnih skupnostih tudi nova delovna mesta, ne le v turizmu, temveč tudi v drugih dejavnostih, ki so bolj ali manj neposredno povezane s turistično dejavnostjo. Kolesarska pot mora hkrati zadovoljiti tudi potrebe lokalnih skupnosti in vsakodnevnega življenja njihovih prebivalcev.

2 Daljinske kolesarske povezave in njihovi uporabniki

Neurejeno stanje na področju daljinskih kolesarskih poti v Sloveniji je mogoče zaznati že pri določitvi definicije, saj ta ni natančno določena, o njej pa se ne morejo dogovoriti niti najbolj priznani slovenski strokovnjaki (na primer Andrejčič Mušič, P., 2005; Lipar, P., 2012). Tako lahko ugotovimo, da imamo v Sloveniji v kategorizaciji državnih kolesarskih povezav iz leta 2005 (glej Andrejčič Mušič, P., 2005) predvidenih 8 daljinskih povezav, v predlogu iz leta 2009 (glej Andrejčič Mušič, P., 2009) pa celo več kot 10 teh, kar je sporno, saj v tujini daljinske kolesarske povezave dojemajo kot povezave, ki so dolge več 100 kilometrov in praviloma potekajo skozi več držav (internet 1). V Sloveniji bi navedenemu kriteriju ustrezalo mogoče le 5 kolesarskih povezav. Zmeda nastaja tudi pri razlagi izrazov kolesarska pot in kolesarska povezava (predvsem pri lokalnih skupnostih). Kolesarska povezava je namreč povezava, ki je lahko označena po državnih in lokalnih cestah, delno tudi po ločenih kolesarskih poteh, kolesarskih pasovih^[2] in kolesarskih stezah^[3] (Ur. l. RS, št. 109/2010). Kolesarska pot^[4] pa lahko predstavlja ime t. i. turističnega produkta ali kolesarsko infrastrukturo, namenjeno izključno kolesarjem (in drugim uporabnikom pod posebnim pogoji) in odmaknjeno od prometnih cest (Ur. l. RS, št. 109/2010). V Sloveniji bi morali glede na pomanjkanje kolesarske infrastrukture večji del kolesarskih poti preimenovati v kolesarske povezave. Tako v prihodnosti ne bi tako pogosto prihajalo do napačnih interpretacij nekaterih povezav, ki so v turistične namene le preimenoane v kolesarske poti.

Da bi lahko bolje razumeli, kakšne so značilnosti daljinskih kolesarskih poti, je potrebna analiza uporabnikov in njihovih želja. Kolesarske poti uporabljajo predvsem večdnevni kolesarji, ki med kolesarjenjem najpogosteje preživljajo tedenske počitnice (4–8 dni), na poti pa si ogledujejo tudi turistične znamenitosti. Lokalno so lahko uporabniki tudi »turistični« kolesarji, ki na določeno območje prispejo samo za en dan, in lokalno prebivalstvo, ki kolesarsko pot uporablja za vsakodnevno sprostitvev. Daljinsko kolesarjenje, še posebej ob rekah, po podatkih študije Eurovelo (Weston, R., idr., 2012), je zanimivo predvsem za kolesarje v parih oz. družine z otroki. Glavne potrebe oz. želje potencialnih uporabnikov daljinskih kolesarskih poti so predvsem bližina narave, pobeg iz vsakdanjega življenja,

učenje o novih pokrajinah in ljudeh ter sprostitvev in športna aktivnost. Kolesarji si tako želijo predvsem poti v bližini narave (reke), nizko gostoto prometa (ločene kolesarske poti stran od prometnih cest), kakovostne kolesarske podlage, raznolikost poti in kakovostno turistično ponudbo. Daljinski kolesarji so tudi odlični potrošniki, saj je količina njihove prtljage zelo omejena in svoje sprotne potrebe zadovoljujejo z nakupi ob poti, poveča pa se tudi uporaba javnega prometa, saj za vrnitev na začetno točko praviloma uporabijo vlak ali avtobus.

3 Dravska kolesarska pot v Avstriji in Sloveniji

Slovenija je v smislu daljinskega kolesarjenja in kolesarjenja nasploh še dokaj nerazvita država, zato moramo dobre primere iz prakse iskati predvsem v tujini, v kolesarsko razvitejših državah. Posebnost pri umeščanju v prostor so predvsem obrečne kolesarske poti, ki so zaradi bližine reke in narave najbolj obiskane daljinske kolesarske poti, obenem pa so za prostorske načrtovalce poseben izziv. Kot smo ugotovili na podlagi študije primerov (kolesarski poti ob Dravi in Muri v Avstriji), so največji načrtovalski izziv številne omejitve, kot so poplavna in druga varstvena območja (npr. Natura 2000, najboljša kmetijska zemljišča), in naravne omejitve, kot so ozke rečne doline, v katerih so prostor že zasedle druge pomembne infrastrukture, kot sta cesta in železnica.

Nam najbližja država, ki se je uspešno spoprijela s tovrstnimi izzivi, je Avstrija, v kateri imajo več urejenih obrečnih kolesarskih poti, od katerih bi se lahko uspešna zgodba dveh od teh (kolesarska pot ob Dravi, www.drauradweg.com, in kolesarska pot ob Muri, www.murradweg.com) nadaljevala tudi v Slovenijo. Da so obrečne kolesarske poti najbolj priljubljene in obiskane, so v Avstriji nakazali že z označbami R1 (Radweg 1) in R2 (Radweg 2), kar pomeni, da sta ti poti v vsej Avstriji najpomembnejši. Kolesarski poti sledita Dravi in Muri po ločenih poteh, le manjši del poti pa tudi po manj obremenjenih lokalnih cestah. Osrednje nemško kolesarsko združenje ADFC (Alldeineiner Deutscher Fahrrad Club, www.adfc-tourenportal.de) je avstrijski kolesarski poti ob Dravi zaradi odlično zastavljenega sistema usmerjanja in dobro razvite infrastrukture za kolesarje podelilo 4 zvezdice (od 5 mogočih). Kolesarska pot ob Dravi v Avstriji poteka čez dve deželi, čez Tirolsko in Koroško, prihodki od nje pa so v letu 2011 samo na Koroškem znašali 4 milijone evrov. Ob tem seveda ne smemo spregledati dejstva, da kolesarsko pot uporabi okoli 120.000 kolesarjev letno (Oberdorfer, Tscherne, 2012).

Pod do uspeha je posledica pametne in racionalne umestitve v prostor, pri čemer so uspešno sodelovali s hidroelektrarnami, izkoristili so obstoječe poljske, gozdne in servisne poti ob reki,

Slika 1: (a) kolesarska pot ob Dravi v Avstriji, (b) kolesarska steza ob državni cesti v bližini Drave v Sloveniji

kjer pa to ni bilo mogoče, so gradili kolesarske poti ob železnici, cesti ali popolnoma na novo. Prednost takega pristopa je predvsem hitrejša in cenejša umestitev v prostor, saj poti že obstajajo, spremeni se le njihova namembnost in glede na to se ustrezno preuredijo. Tako na primer makadamskih poti ob rekah niso povsod asfaltirali, ampak so jih le preuredili v kolesarjem prijazne makadamske poti, ki so v nekaterih primerih še atraktivnejše od asfaltiranih. S preprostimi rešitvami so hitreje prišli do želene trase, ki je ločena od prometa, hkrati pa lahko v prihodnje določene odseke postopoma izboljšujejo. Kljub stalnemu izboljševanju se kolesarske poti medtem že uspešno tržijo v turistični ponudbi regije.

Popolnoma drugačen je pristop pri načrtovanju slovenske kolesarske poti ob Dravi. Prve zamisli o vzpostavitvi te segajo v leto 1999, v letu 2002 pa je bila podpisana namera za vzpostavitev kolesarske povezave med Italijo, Avstrijo in Slovenijo (internet 2). Za gradnjo kolesarske poti je bila zadolžena Direkcija RS za ceste (v nadaljevanju: DRSC), ki je v desetih letih zgradila le 5 kilometrov ločenih kolesarskih poti, te pa so bile najpogosteje umeščene neposredno ob prometno državno cesto. Strategija izgradnje, ki jo je uporabila DRSC, je predvidela uporabo velikega števila državnih in lokalnih cest (tudi cesto na Pohorje – 700 m n. m. v.) ter gradnjo kolesarskih stez ob državnih cestah. Taka strategija je popolnoma v nasprotju z dobrimi praksami iz Avstrije (slika 1). Zaradi počasnega delovanja DRSC so se pred leti združili Regionalna razvojna agencija za Koroško, Mariborska razvojna agencija in Znanstveno-raziskovalno središče Bistra Ptuj ob reki Dravi in postavili označbe za kolesarsko povezavo (t. i. Dravske kolesarske poti) po državnih in lokalnih cestah, vendar se tudi ta poteza ni izkazala za dovolj uspešno, saj zaradi pomanjkljivo urejene kolesarske infrastrukture kolesarska pot ni privabila dovolj velikega števila kolesarjev, trasa pa prav tako ni bila promocijsko in organizacijsko podprta s strani Avstrije. Kot taka namreč ni ponujala enake infrastrukturne opremljenosti in storitev kot od prometa ločena kolesarska pot

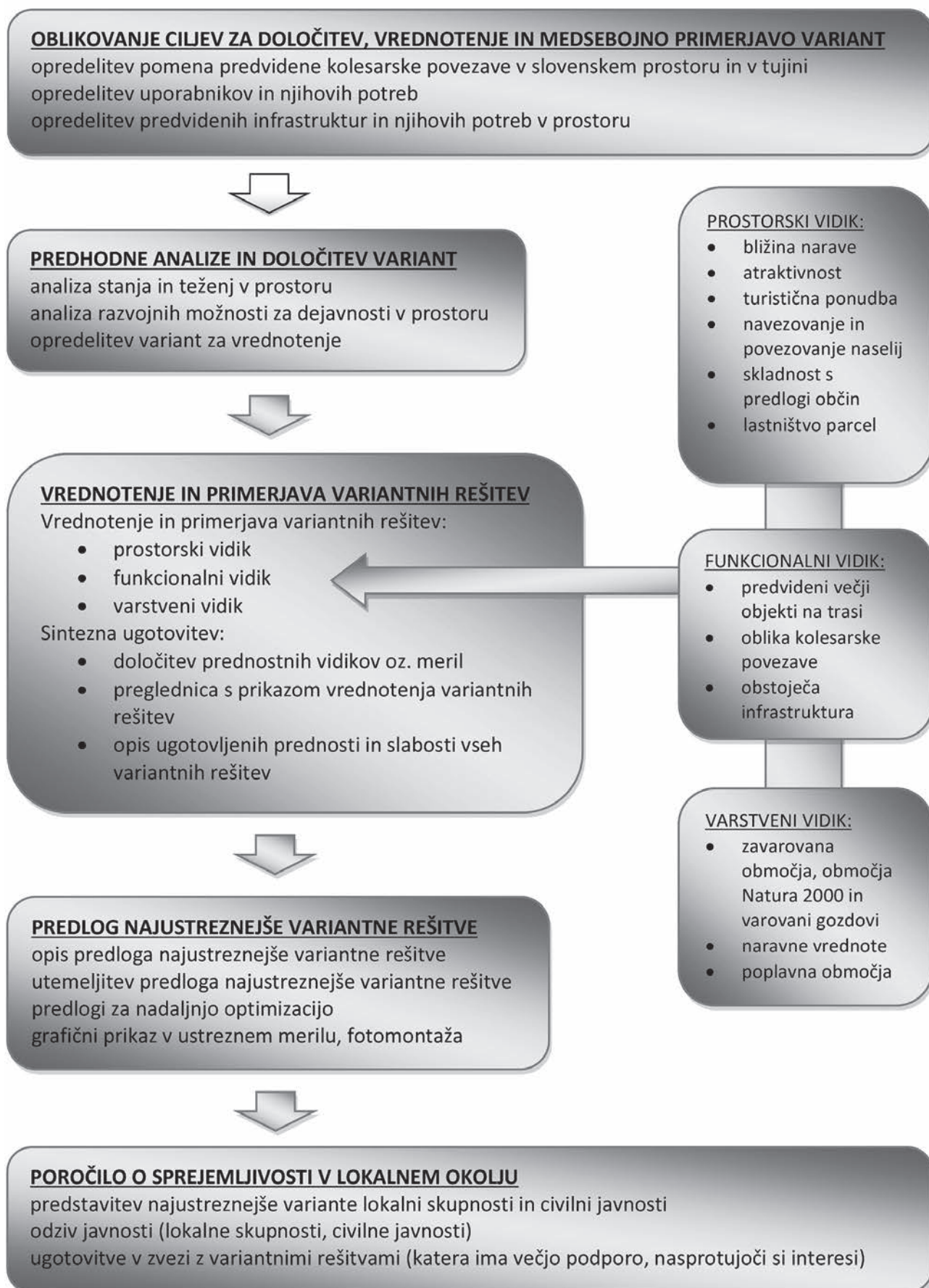
v Avstriji, zaradi česar je v svojem promocijskem gradivu niso mogli promovirati kot kolesarsko pot, ocenjeno s 4 zvezdicami s strani ADFC.

4 Uporabljen metoda umestitve Dravske kolesarske poti v prostor

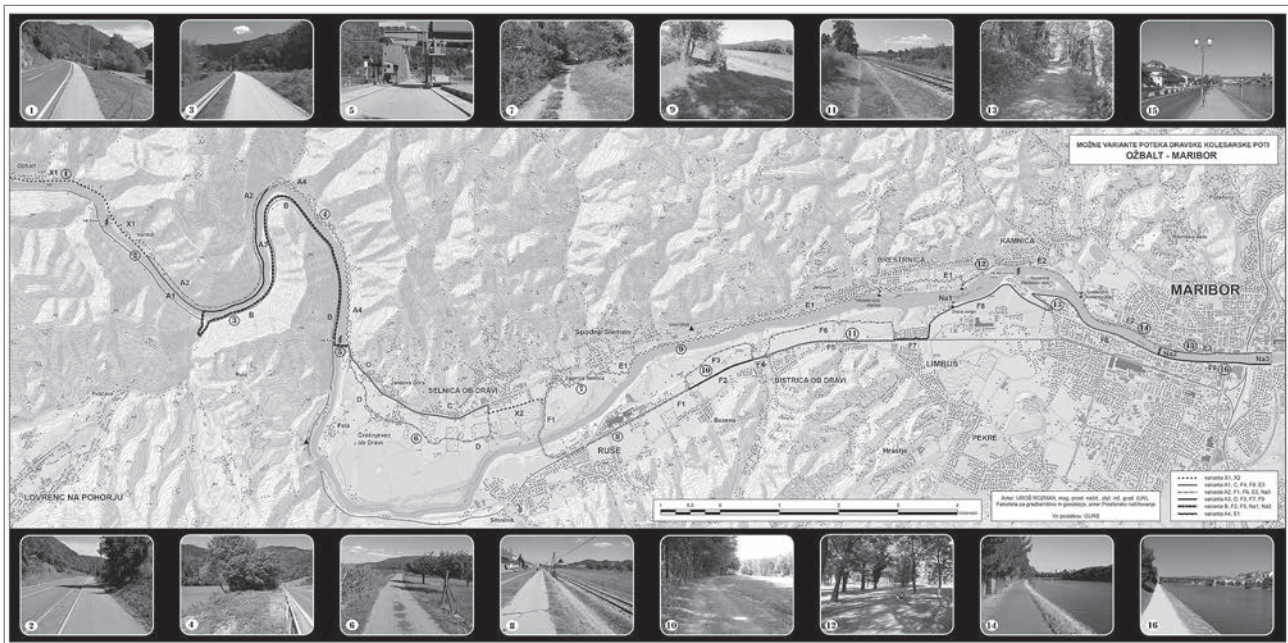
Zaradi pomanjkanja metodologije in dobrih praks umestitve daljinskih kolesarskih poti v Sloveniji smo se pri umeščanju Dravske kolesarske poti oprli predvsem na v Sloveniji že uveljavljen postopek vrednotenja variant za umeščanje avtocest in hitrih cest v okviru državnih prostorskih načrtov. Poleg tega smo izdelali tudi analizo kolesarskih poti v Avstriji in številne dobre prakse prenesli na predlagani model umestitve Dravske kolesarske poti s prilagoditvijo vsem posebnostim, ki smo jih prepoznali v prostoru. Postopek študije variant je prikazan na sliki 2.

4.1 Predhodne analize in določitev variant

V prvi fazi smo analizirali širše območje ob Dravi v Sloveniji in pretežno s terenskim delom naredili popis obstoječe kolesarske infrastrukture. Reka Drava nudi pestrost in raznolikost doživljanja narave. Privlačnost prostora dopolnjujejo krajinski parki (Drava, Mariborsko jezero, Šturmovci) in umetna jezera (Dravograjsko, Mariborsko, Ptujsko, Ormoško). Ob reki je bilo v 7 občinah v 15 letih zgrajeno več kot 25 km ločenih kolesarskih poti, vendar zaradi neusklajenega prostorskega načrtovanja niso povezane z obstoječo kolesarsko potjo ob Dravi. Ugotovili smo, da je potek te v veliki meri nesprejemljiv zaradi vodenja kolesarjev v večjem delu po s prometom bolj obremenjenih in nevarnih odsekih državnih in lokalnih cest (ki potekajo odmaknjeno od reke Drave) ter vzponov, ki znašajo tudi do 300 m n. m. v.

Slika 2: Postopek priprave študije variant in njena struktura

Slika 3: Območje med Ožbaltom in Mariborom s prikazom obravnavanih variant

V nadaljevanju smo v sklopu raziskave obiskali vse občine ob predvideni Dravski kolesarski poti, v katerih so nam predstavili svoje obstoječe projekte oz. želje, povezane z načrtovanjem daljinske kolesarske poti. Predstavljene so bile predvsem žele po kolesarskih stezah ob državnih in lokalnih cestah (po možnosti podprte s podpornimi zidovi), ki morajo nujno biti asfaltirane in ločene z zaščitnimi varnostnimi ograjami. Z njimi bi občine povezovale predvsem lokalno prebivalstvo. Ob tem se je pokazalo predvsem nepoznavanje drugačnih rešitev za umeščanje obrečnih kolesarskih poti, kot smo jih predstavili zgoraj. Tudi po predstavitvi preprostih in v tujini uspešnih pristopov z uporabo obstoječih poti ob rekah v naravi, po možnosti na makadamskih podlagah, v nekaterih občinah še niso bili pripravljeni sprejeti novih alternativnih predlogov, deležni smo bili celo kritik in neodobravanja. Tak odziv je mogoče spremeniti samo s predstavitvami dobrih primerov iz tujine in vzpostavitev vzorčnih primerov v Sloveniji, da bodo lokalne skupnosti na konkretnih primerih spoznale uspešnost in finančno učinkovitost tovrstnih rešitev.

4.2 Vrednotenje in primerjava variant

V naslednjem koraku smo na podlagi izdelane analize ter ob upoštevanju obstoječih projektov in želja občin predlagali več mogočih variant (slika 3) poteka Dravske kolesarske poti. Vse predlagane variante smo nato vrednotili glede na izbrane (a) prostorske, (b) funkcionalne in (c) varstvene kriterije. Med prostorskimi kriteriji smo upoštevali potek poti v naravi, bližino reke Drave, privlačnost prostora, turistično ponudbo ob kolesarski poti, usklajenost s predlogi občin in lastniško

strukturo. Funkcionalni kriteriji so zajemali analizo predvidenih večjih objektov na trasi, obliko kolesarske povezave in možnost uporabe obstoječe infrastrukture. Varstveni kriteriji pa so bili upoštevanje varovanih območij Nature 2000, varovalnih gozdov, naravnih vrednot in poplavnih območij.

Izpustili smo le ekonomski vidik, saj je bil ta v veliki meri izražen skozi funkcionalni vidik. Finančno oceno vrednosti smo pripravili za končno predlagano varianto na primeru strokovne podlage z naslovom »Kolesarske povezave v Savinjski regiji« (2011), ki jo je za potrebe Razvojne agencije Savinjske regije pripravil Razvojni center planiranje d. o. o., Celje. Osnova za oceno stroškov je bila pripravljena na podlagi posvetovanj s projektanti, ki izdelujejo tehnično dokumentacijo in oceno stroškov izgradnje kolesarskih poti, ter na podlagi posvetovanj z zaposlenimi pri Direkciji RS za ceste in Družbi za državne ceste. Cene za odkup zemljišč smo preverili na portalu Geodetske uprave RS v zbirki vrednotenja nepremičnin. Posebej smo poudarili prostorski vidik, saj je ta ključen za poznejši uspeh kolesarske poti in njeno izvedbo. Na končno oceno je najmanj vplival varstveni vidik, saj imajo lahko varovana območja tako negativen (težje pridobivanje soglasij oz. dodatni pogoji pri umeščanju) kot tudi pozitiven vpliv (turistična ponudba, neokrnjena narava, privlačnost). Vidika varnosti v cestnem prometu prav tako nismo posebej poudarjali, saj je v primeru umestitve kolesarske poti po ločenih poteh ob reki varnost tako ali tako zagotovljena in ni potrebne za posebno preveritev. V končnem predlogu smo tako združili najboljše mogoče variante za posamezne odseke glede na dane možnosti v prostoru.

Slika 4: Prikaz poteka v občini Maribor

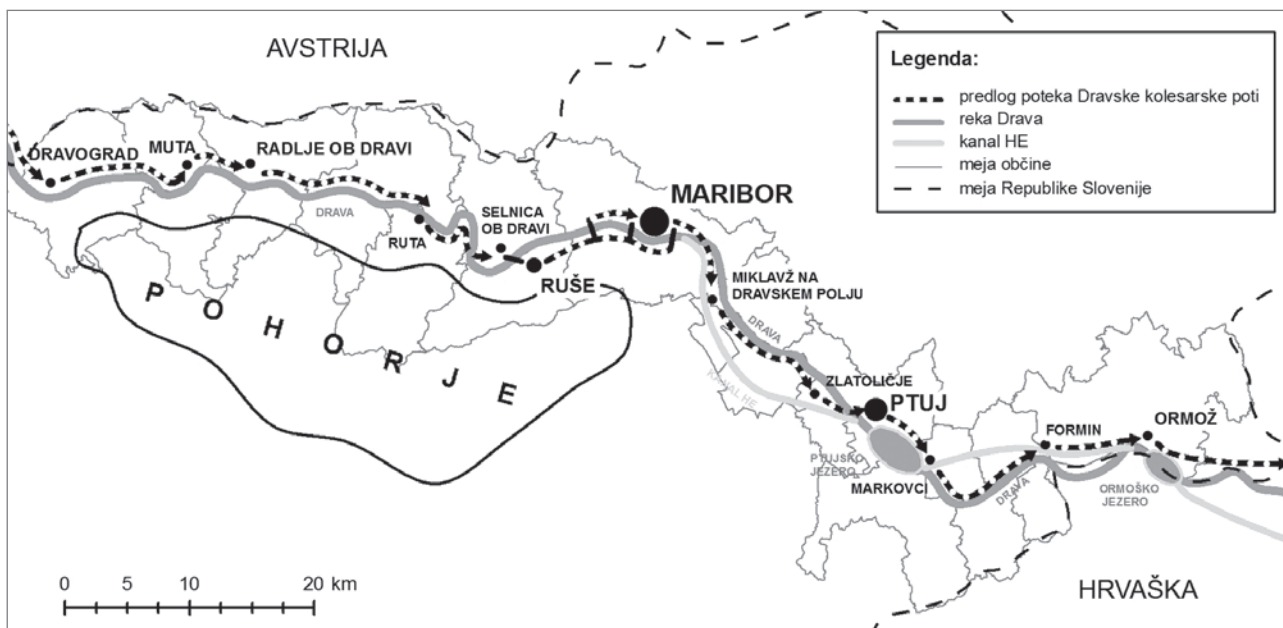
Preglednica 1: Potrebna infrastrukturna dela po tipih izvedbenih del in ocena potrebnih finančnih sredstev

	novogradnja	ureditev poti (servisnih, javnih, gozdnih, poljskih)	po obstoječih cestah	skupaj
dolžina (km)	39,5	63,5	25,3	151,5
ocenjena vrednost (€)	8.576.960,00	3.875.250,00	12.400,00	12.447.440,00

4.3 Predlog najustreznejše variante

V zadnjem koraku smo na podlagi celovitega načrtovanja in upoštevanja že obstoječe infrastrukture ter javnih, gozdnih in poljskih poti predlagali učinkovitejši, hitrejši in predvsem finančno ugodnejši način umeščanja daljinskih kolesarskih poti. Dolžina izbrane variante tako znaša 151 km in velik del te poteka le po eni strani reke Drave. Izjema je le občina Maribor, v kateri je zaradi obstoječe infrastrukture in turistične ponudbe smiselna vzpostavitev kolesarske poti na obeh bregovih reke Drave (slika 4). Menimo, da je smiselna vzpostavitev kolesarske poti na obeh bregovih tudi na nekaterih drugih odsekih, vendar bo to težje izvedljivo zaradi pomanjkanja obstoječe infrastrukture ali manjše turistične ponudbe. Načrtovanje dodatnih kolesarskih poti je tako smiselno šele, ko bo predlagana kolesarska pot že vzpostavljena in bo zaživel. V predlog najustreznejše variante (slika 5) smo tako vključili vseh 25 km obstoječih kolesarskih poti. Predvideli smo preureditev 64 km gozdnih, poljskih in servisnih poti ob reki Dravi, katerih ureditev je veliko cenejša od novogradnje. Predlog tako zajema še 40 km novozgrajenih kolesarskih poti. Po obstoječih manj obremenjenih lokalnih cestah bo Dravska kolesarska pot potekala le še 23 km od skupnih 151. Ocenjena vrednost vseh del znaša 12.500.000 evrov (preglednica 1).

Poseben izziv je bil predlog umestitve kolesarske poti po nasipu HE Zlatoličje in HE Formin oz. ob Stari strugi^[5] reke Drave. Okoliščine so posebne, saj je mogoče dela kolesarske poti umestiti neposredno ob obe strugi reke Drave. Servisna pot po nasipu kanala je preprostejša, cenejša in krajša, medtem ko trasa ob Stari strugi poteka po poljskih in gozdnih poteh, ki so na območju Nature 2000, imajo mešano lastništvo in so ponekod tudi poplavno ogrožene (slika 6). Rezultati študije so predvideli umestitev ob Staro strugo, predvsem zaradi večje privlačnosti, bližine neokrnjene narave in turistične ponudbe, medtem ko je trasa ob kanalu kljub preprostosti slabša, predvsem zaradi pomanjkanja privlačnosti, vožnje po soncu brez možnosti senčenja in posebnih omejitev, ki so jih pri vzpostavitvi predvidele Dravske elektrarne kot upravitelj kanala HE. Glavni pomislek proti predlagani umestitvi kolesarske poti je bil povezan z delom trase, ki poteka po poplavnem območju. Ob preveritvi tega zadržka pri zavodu za varstvo narave se je izkazalo, da večjih omejitev ni, saj je možnost, da bi poplave uničile talno infrastrukturo, majhne, hkrati pa bi bila lahko v primeru poplav kolesarska pot ponovno vzpostavljena že v nekaj dneh. Prednosti, ki jo ponuja v smislu privlačnosti, pa so neizmerne.

Slika 5: Predlog poteka Dravske kolesarske poti

4.4 Sprejemljivost v lokalnem okolju

Sprejemljivost v lokalnem okolju je odvisna predvsem od sprejemljivosti na dveh ravneh, na ravni občine kot administrativne enote in med lokalnim prebivalstvom. Ob predstavitvah predlogov Dravske kolesarske poti smo bili deležni nasprotovanj, če je predlagana trasa potekala po zasebnih zemljiščih in bi bil zato potreben odkup zemljišč. Pretekle izkušnje v občinah namreč kažejo, da so tovrstni dogovori z lastniki zemljišč včasih težko izvedljivi. Lokalno prebivalstvo namreč velikokrat nasprotuje umestitvi kolesarske poti v bližino njihovih domov, kaj šele po njihovem zemljišču. Težave nastajajo predvsem na nekaterih večjih kmetijah, ki imajo svoja kmetijska zemljišča v bližini reke Drave in v bližini kolesarske poti ne vidijo nikakršne prednosti za svojo dejavnost (npr. prodaja domačih izdelkov, možnost oddajanja prenočišč). Zato so predvsem ob-

čine Muta, Radlje ob Dravi in Podvelka v nekaterih premerih predlagale gradnjo kolesarske steze ob glavni cesti G1, saj bi se tako izognili morebitnim težavam. Težave bi lahko nastale tudi pri umeščanju kolesarskih poti po makadamskih poljskih in gozdnih poteh. kmetje se namreč otepajo dodatnih zadolžitve, ki bi jih bili ob tem deležni (npr. čiščenje poti ob nanosu zemlje). Slabša sprejemljivost v nekaterih primerih je predvsem posledica pomanjkanja dobro urejenih daljinskih kolesarskih poti v Sloveniji, ki bi lahko predstavljale primere dobre prakse in uveljavile nekatere zdaj manj sprejemljive rešitve, ki so se v tujini že izkazale za zelo uspešne. Trenutno imamo namreč le dobre primere umestitev kolesarskih poti po trasah zapuščenih železnic. Uspešno izveden projekt Dravska kolesarska pot bi tako lahko postal vzorčni primer za podobne projekte v prihodnosti.

Slika 6: (a) Pot ob Stari strugi reke Drave, (b) servisna pot po kanalu nasipa HE Zlatoličje

5 Sklep

Na predstavljenem primeru smo pokazali, da lahko večje infrastrukturne projekte uspešno umeščamo le s celovitim načrtovanjem. Tako smo prvič po letu 2002, ko je bila podpisana namera za vzpostavitev kolesarske povezave med Italijo, Avstrijo in Slovenijo, izdelali predlog umestitve na celotni trasi tudi v Sloveniji. Ta predlog je osnova za nadaljnje podrobnejše načrtovanje, ki bo izvedeno po posameznih odsekih. Menimo, da je za čimprejšnjo vzpostavitev daljinskih kolesarskih poti v Sloveniji potrebno predvsem 5 temeljnih sprememb. 1. Večji pritisk javnosti, da si take kolesarske poti želi in jih potrebuje; 2. vzpostavitev pokrajin kot vmesne administrativne ravni med državo in občinami, saj trenutno nimamo mehanizma, s pomočjo katerega bi lahko načrtovali večje infrastrukturne projekte na regionalni ravni; 3. pridobivanje evropskih sredstev, saj občine in država niso sposobne financirati tako obsežnih projektov; 4. boljše in zgodnejše vključevanje javnosti v procese načrtovanja daljinskih kolesarskih poti in drugih posegov v prostor, kar bo povečalo sprejemljivost v lokalnem okolju, posledično to pomeni predvsem, da umestitev kolesarskih poti po poljskih, gozdnih in servisnih poteh ne bo več trn v peti kmetom, gozdarjem, Dravskim elektrarnam in drugim, ki se bojijo novih zadolžitvev, ki bi jih bili v tem primeru deležni; 5. smotrnejša poraba finančnih sredstev pa bo prispevala k temu, da bodo država in občine za enako vsoto denarja lahko vzpostavile večje število kolesarskih poti, ki bodo veliko privlačnejše in kolesarjem prijaznejše ter bodo služile svojemu glavnemu namenu – preživljanju prostega časa v naravi in odkrivanju novega.

Uroš Rozman, mag. prost. načrt., dipl. inž. grad. (UN)
Regionalna razvojna agencija za Koroško d.o.o., Meža 10, 2370
Dravograd, Slovenija
E-pošta: uros.rozman@rra-koroska.si
Telefon: (040) 876 253

Doc. dr. Alma Zavodnik Lamovšek, univ. dipl. inž. arh.
Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Katedra
za prostorsko planiranje, Jamova cesta 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
E-pošta: alma.zavodnik-lamovsek@fgg.uni-lj.si

Opombe

[1] Dravska kolesarska pot je ime kolesarske povezave v turistične namene in ne pomeni, da poteka izključno po kolesarski poti. Kolesarska povezava je niz prometnih površin, namenjenih javnemu prometu kolesarjev in drugih udeležencev. Lahko poteka po kolesarski poti, kolesarski stezi, kolesarskem pasu, državni cesti, lokalni cesti, poljski, gozdni ali servisni poti itn.

[2] Kolesarska pot je s predpisano prometno signalizacijo in prometno opremo označena cesta, ki je namenjena prometu koles in drugih upo-

rabnikov pod pogoji, določenimi s pravili cestnega prometa, in predpisi, ki urejajo ceste. Praviloma je odmaknjena od prometnih cest.

[3] Kolesarski pas je vzdolžni del vozišča, ki je označen z ločilno črto ter namenjen prometu koles in koles s pomožnim motorjem.

[4] Kolesarska steza je del cestišča, ki ni v isti ravnini kot vozišče ali je od njega ločena kako drugače ter je namenjena prometu koles in koles s pomožnim motorjem.

[5] Stara struga je ostanek reke Drave, ki ima po izgradnji kanalov HE Fala in Formin le še minimalen pretok vode za ohranjanje habitatov, uporablja pa se tudi kot izlivno območje, v primerih večjega pretoka reke Drave. Območje Stare struge je zelo pomembno z vidika varovanja narave, zato je v nekaterih delih zaščiten kot krajinski park.

Viri in literatura

Andrejčič Mušič, P. (2005): *Zasnova državnega kolesarskega omrežja v Republiki Sloveniji*. Ljubljana, Direkcija Republike Slovenije za ceste.

Andrejčič Mušič, P. (2009). *Kolesarski projekti, ki jih sofinancira Evropska unija*. Ljubljana, Ministrstvo za promet, Direkcija Republike Slovenije za ceste.

Internet 1: *Eurovelo – the European cycle route network*. <http://www.eurovelo.org/home/what-is-eurovelo/> (sneto 16. 7. 2013).

Internet 2: http://www.dc.gov.si/si/delovna_podrocja/za_kolesarje/obdravska_povezava/ (sneto 26. 6. 2014).

Internet 3: <http://www.adfc-tourenportal.de/viewtrackobject.php?trackObjectID=54386> (sneto 26. 6. 2014).

Lipar, P. (2012): *Navodila za projektiranje kolesarskih površin – Novelacija maj 2012*. Ljubljana, Direkcija Republike Slovenije za ceste. http://www.dc.gov.si/fileadmin/dc.gov.si/pageuploads/Kolesarji/kolesarji_prelom_web_06-2012.pdf (sneto: 20. 7. 2013).

Medved, S. P., Lešnik, R., Varga, R. (2012): *Daljinske kolesarske poti – priložnost za trajnostni razvoj Slovenije*. Maribor, Fakulteta za gradbeništvo.

Oberdorfer, R., Tscherne, C. (2012): *Turistični produkt – Dravska kolesarska pot na avstrijskem Koroškem*. V: Hanžič, K. (ur.), Cesnik, S. (ur.). *Daljinske kolesarske poti – priložnost za trajnostni razvoj Slovenije*, str. 21–23. Maribor, Fakulteta za gradbeništvo.

Pravilnik o projektiranju cest. Uradni list Republike Slovenije, št. 91/2005. Ljubljana.

Romih, R., Toman, T. (2011): *Kolesarske povezave v savinski regiji – strokovna podlaga*. Celje, Planiranje d. o. o.

Rozman, U. (2014): *Prostorska umestitev Dravske kolesarske poti med Dravogradom in Središčem ob Dravi*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Oddelek za prostorsko načrtovanje.

Strategija prostorskega razvoja Slovenije. Uradni list Republike Slovenije, št. 76/2004. Ljubljana.

Weston, R., Davies, N., Peeters, P., Eijgelaar, E. (2012): *Challenges and Opportunities for Sustainable Tourism*. The European cycle route network Eurovelo. Dostopno na: <http://www.ecf.com/wp-content/uploads/studiesdownload.pdf> (sneto 17. 3. 2013).

Zakon o cestah. Uradni list Republike Slovenije, št. 109/2010. Ljubljana.

Tanja OBERŽAN
Davorin GAZVODA

Preobrazba počitniških hišic v stanovanjska naselja na območju Polževega

Preobrazba počitniških hišic v stanovanjske hiše postaja trend, ki se kaže v spreminjanju prostora z dozidavo in večanjem objektov ter ureditvijo njihove okolice. Pojav prestrukturiranja se nanaša na prilagajanje prostora in njegovih prvin: sekanja drevnine, sanacije brežin, širjenja dostopov, poseganja v teren zaradi gradnje in vkopov, postavitve opornih zidov okoli parcel, večanja objektov z dozidavo in dvigom streh, gradnje garaž in teras, umeščanja drugih pomožnih objektov, nove zasaditve, ozelenjevanja ograj in pridobivanja zasebnosti; s tem pa tudi vnašanja urbanih prvin v kulturno krajino in ostanke naravno bolj ohranjene krajine. Trend se je razširil ali zaradi nujnosti preselitve ali zaradi zanimanja ljudi za bivanje v okolici mestnih središč, v katerih je okolje bogato z ostanki naravne krajine. Tam so bile prvotno zgrajene počitniške hišice, ki so izpolnile nekdanje potrebe po oddihu ob koncu tedna in rekreaciji. V primerjavi

s stanovanjsko hišo je opremljenost bivalnih površin počitniške hišice manjša in tudi nezadostna za vsakodnevni izkoristek objekta. Postopno širjenje objekta z dograjevanjem sob, višanjem streh in gradnjo novih nadstropij je omogočilo pridobitev bivalnih površin, ki ustrezajo vsakodnevnim potrebam. Pri večanju objekta pa se rešitve in pogledi uporabe prostora pogosto izkažejo kot neprimerni. Zato so pri večanju površin, ki tudi posegajo v prostor, nujne primernejše rešitve.

Ključne besede: obmestna območja, počitniške hišice, stanovanjska hiša, preobrazba počitniških hiš, dozidava, pomožni objekti, urejanje prostora okoli objektov

1 Uvod

V Sloveniji se je gradnja počitniških hišic začela po letu 1950. Sekundarna bivališča so se pojavljala v kakovostnem prostoru, kjer se je kulturna krajina izmenjevala z ostanki naravno bolj ohranjene krajine, čim bližje mestnim središčem, kar je omogočalo lažje dostopanje in umik iz urbanega okolja. Ugotovljeno je bilo, da je beg v počitniške hiše v veliki meri odraz neprimerne stanovanjske okolice (Ogorelec, 1978). Počitniške hišice so se nahajale v kakovostnejšem prostoru, ki je zagotavljal naravne rekreacijske in krajinske danosti. Danes se v številnih primerih nekdanje počitniške hišice uporabljajo kot stanovanjske hiše.

Zaradi velikega števila in koncentracije ljudi v osrednji Sloveniji je veliko sekundarnih bivališč nastalo v okolici Ljubljane, v predalpskih območjih, na območju kraških planot in gorenjskih ravnin (Jeršič, 1968). Sekundarno bivališče na območju do 60 kilometrov oddaljenosti od kraja stalnega bivališča omogoča pogosto uporabo in aktivno sodelovanje pri zidavi objekta.

Ogorelec (1978) problem gradnje počitniških hišic in stanovanjskih hiš povezuje z nedopustno stihijo, ki vlada v oblikah in zasnovah teh objektov, kar uničuje naš krajinski prostor, ter zatrjuje, da jih je treba obravnavati združeno. To je še posebej problematično, kadar se počitniške hišice in prostostoječe hiše pojavljajo v istem prostoru ali celo v istem kraju.

Gradnja enostanovanjskih hiš je v Sloveniji prevladujoča oblika gradnje. Zgoščena zidava enodružinskih prostostoječih hiš zagotavlja cenejšo komunalno opremljenost, racionalnejšo rabo zemljišč in racionalizacijo gradnje. Preobrazba počitniških hišic se mora približati priporočljivim oblikam enodružinske gradnje, kar pa zaradi potrebne izgradnje komunalne, cestne in druge infrastrukture in z gostitvijo pozidave pomeni veliko spremembo prostora.

Trend preobrazbe počitniških hišic v stanovanjske hiše se pojavlja zaradi različnih osebnih potreb ljudi po kakovostnih bivalnih površinah. Z dozidavo, širjenjem počitniškega objekta,

Slika 1: (a) Počitniška hišica na Polževem leta 1998 na parceli, zaraščeni z vegetacijo, (b) počitniški objekt leta 2006, vidna adaptacija počitniške hišice z gradbenimi posegi: odstranjena vegetacija, utrditve brežine z betoniranjem, nova širša in položnejša dostopna cesta (vir: GURS, 2010).

urejanjem dostopov, gradnjo nadstreškov in urejanjem bivalnih vrtov se prvotne počitniške hišice spreminjajo v urejeno stanovanjsko hišo v privlačnem umirjenem okolju, pri čemer so posegi v to okolje pogosto bistveno večji, kot so bili pri gradnji počitniške hišice.

Boljši bivalni pogoji in želja ljudi po bivanju zunaj mestnih središč so pospešili razvoj območij, na katerih so se gradila počitniška bivališča. Sledili so dozidava hiš, večanje kapacitet objekta za potrebe vsakodnevnega bivanja, širjenje komunalne infrastrukture in razvoj prometne dostopnosti (slika 1). Navedeno je pripeljalo do preobrazbe počitniških hišic v stanovanjske hiše tudi na območju Polževega, ki je eno od znanih počitniških središč v okolici Ljubljane ter je bilo območje podrobnejših analiz raziskovanja pojavnosti preobrazbe počitniških hišic v stanovanjske hiše in spreminjanja odprtega prostora okrog njih.

Opremljene počitniške hišice z osnovno komunalno infrastrukturo in pomanjkljivimi prometnimi povezavami niso bile načrtovane za vsakodnevno uporabo. Povečanje preobrazbe počitniških hišic v prostoru je spodbudilo urejanje in širjenje omenjene infrastrukture. Večanje objektov v stanovanjske hiše in urejanje prostora okoli objektov je v tako urejen prostor privabilo tudi nove lastnike, kar se kaže v povečanju števila novozgrajenih počitniških hišic (slika 1). Polževo se je izoblikovalo v manjše naselje prestrukturiranih počitniških hišic in novozgrajenih vikendhišic, pojavila pa se je tudi načrtovana skupinska gradnja enakih počitniških hišic.

Počitniška bivališča lahko opredelimo kot idealno obliko rešitve primarnega bivališča (ob adaptaciji, z dozidavo). Stanovanje v mestu večinoma ni ustrezno zaradi hrupa, moteče okolice in premajhnega prostora. Ljudje si želijo živeti v zasebni hiši z vrtom, brez občutnih motenj iz okolja. Želja po enodružinski hiši ni le slovenski pojav, ampak je globoko zakoreninjena

pri vseh socialnih skupinah v vseh evropskih deželah, o čemer pričajo številne študije in rezultati anket v Franciji, Nemčiji in skandinavskih deželah. Da je ta želja stalno prisotna, je potrdilo 35–70 % vseh anketirancev, ki so izrazili prevladujočo naklonjenost do enodružinske hiše in željo po selitvi iz stanovanj in večdružinskih hiš v individualno prostostoječo enodružinsko hišo (Ivanšek, 1998: 38). V Sloveniji je bilo po vojni izvedeno pet anket na temo stanovanjskih želja. Rezultat je pokazal, da si 43–82 % Slovencev želi živeti v enodružinski hiši.

Zaradi nižjih cen gradbenih parcel in stroškov komunalnega prispevka se je vlaganje v gradnjo prostostojećih enodružinskih hiš preusmerilo v okolico večjih slovenskih mest, zlasti v okolico Ljubljane. Poleg novih naselij enodružinskih hiš se je v zadnjih tridesetih letih izdatno povečala tudi preobrazba in dozidava počitniških hišic v stanovanjske hiše. Veliko je primerov, v katerih imajo družine v Ljubljani primarno stanovanje, v istem kraju obiskujejo šolo in službo, v okolici Ljubljane (Zaplana, Polževo, Bohinj ali drugje) pa imajo počitniško bivališče, v katerem preživljajo konce tedna ali počitnice. Sčasoma si stanovanjske naseljitvene možnosti uredijo v sekundarnem bivališču, ki prehaja v primarno. Želja po naravnem in mirnem okolju in preživljanju prostega časa v naravi preraste v vsakodnevno življenje in tako počitniška hišica spremeni namembnost ter postane stalno bivališče. Pri spremembi namembnosti posameznih objektov pa je treba upoštevati posebne pogoje in omejitve, kje in kako ter koliko adaptirati objekt ter posegati v prostor, kar ugotavlja Ogorelec že pred tridesetimi leti (1978: 79).

Po do zdaj zbranih podatkih omenjenih avtorjev lahko vidimo, da je vse več počitniških hišic spremenjenih v bivanjske hiše, kar počasi briše jasno določene značilnosti med primarnim in sekundarnim bivanjskim objektom. Spreminja se tudi lokacija teh objektov, ki se premika zunaj meja urbanih središč na obrobje.

Slika 2: Dozidava objekta, gradnja pomožnih objektov in urejanje prostora okoli objektov

2 Polževo – analiza preobrazbe počitniških hišic v stanovanjske objekte

Glavna tema prispevka je preobrazba počitniških hišic v stanovanjske hiše, zato je bilo treba za določitev razvoja posameznih hišic v procesu prestrukturiranja pregledati razvoj prostora izbranega območja obdelave. Najzanesljivejši vir za analize so bili stari ortofoto posnetki, pridobljeni pri GURS. Najstarejša pridobljena karta oziroma posnetek prostora je bil iz leta 1975. Do leta 1998 ni bilo mogoče zaslediti ortofoto posnetkov prostora. Pri podatkih z ortofoto posnetkov stanja prostora iz let 1975, 1998 in 2006 ni bilo mogoče natančno prekrivanje. Zato so se z opazovanjem in primerjanjem kart izrisala območja podatkov. Poleg tega ni bilo mogoče določiti leta gradnje hiš, zato so navedena le obdobja med posameznimi pridobljenimi kartami. To delo je bilo najzamudnejše in najdolgotrajnejše. Za določitev tipologije hiš in iskanje primerov preobrazbe počitniških hišic so se s pomočjo terenskega ogleda določili podatki, ki so bili nujni za nadaljnji potek raziskave. Poleg težav z določanjem zgoraj naštetih potrebnih podatkov ni bilo razvidno, ali so se po letu 2006 gradile nove enodružinske hiše ali nove počitniške hišice. Po analizi ortofoto posnetkov so bili podatki računalniško obdelani in grafično predstavljeni, kar je privedlo do novih ugotovitev.

Na podlagi analize razvoja poselitve na Polževem se je preverilo dejansko stanje zgrajenih objektov v prostoru, ki je bilo nato predstavljeno s slikovnim gradivom s terenskega ogleda. Tako so bili določeni tipi preobrazbe, ki se pojavljajo na objektih in v njihovi okolici in so se razlikovali po funkciji oziroma pogostnosti uporabe. Pri tem se je preverjalo, kakšne so značilnosti stanovanjske hiše, počitniške hišice in preobražene počitniške hišice. Preverjalo se je kje, kako in koliko so se hiše preobrazile v prostoru, s pomočjo teh ugotovitev pa so bili določeni primeri preobraženih počitniških hišic na izbranem območju. Ti primeri so bili natančno pregledani, pri starejših in novejših ortofoto posnetkih pa so se prikazale spremembe, ki so bile nato tudi opredeljene. Po izboru in opisu značilnosti preobrazbe primerov počitniških hišic v stanovanjske hiše so bili rezultati analize preobrazbe ovrednoteni, predstavljeni so bili dobri in slabi primeri preobrazbe počitniških hišic v stanovanjske hiše in zunanega prostora okoli objektov, ki so se raziskovali v prej

omenjeni analizi. Primeri preobrazbe počitniških hišic in prostora okrog njih so bili prikazani tudi s shemami.

2.1 Kriteriji za izbor primerov preobrazbe počitniških hišic

Za analizo je bilo nujno treba izbrati tiste zgradbe, pri katerih so se kazale spremembe v gradnji oziroma posegi za večanje objekta, kar je nakazovalo, da se počitniška hišica spremeni v stanovanjsko hišo. Ti posegi so obnova zgradbe, dozidava objekta in zlasti spreminjanje okolice objekta. Ta se lahko poveča z dozidavo sob, dvigom strehe in dozidavo nadstropij. Počitniška hišica se lahko tudi obnovi in dozida se lahko nov del. Če je počitniška hišica v slabem stanju ali starejša, se lahko poruši in zgradi nova. Med počitniške hišice štejemo objekte s površino do 60 m², ki se lahko povečajo ali obnovijo. Na parcelah se poleg dozidave počitniških hišic lahko dogradijo pomožni objekti, kot so vrtno lope, ute, garaže, pergole, večnamenski objekti in nadstreški. Širjenje dovozov in ograjevanje parcel, zasajanje živih mej in rastlinja, urejanje zelenjavnih in cvetličnih gredic ter premagovanje višinskih razlik (nagnjen in vrtačast teren) so rezultat različnega individualnega poseganja v prostor okoli počitniških hišic.

S pomočjo pregleda prostorsko kreditivnih pogojev za Polževo, ki vključujejo počitniške objekte, dopustno gradnjo in poseganje v njihov zunanji prostor, so bili identificirani posamezni tipi sprememb na izbranem območju obdelave. Klasificirani so bili tudi tipi preobrazb glede na dovoljene posege. Izbrani primeri so bili vrednoteni glede na:

- preobrazbe počitniških hišic (objekt se obnovi ali dozida, poruši se stara in zgradi nova počitniška hišica);
- ureditev dostopov do objekta (širjenje poti, zaraščen, peščen, tlakovani, asfaltirani dostop);
- ureditev parkirnih površin ob objektu, dozida se garaža (v hiši, ob hiši; kot objekt na položnejšem terenu ali vkopan v teren), nadstrešek (za en avtomobil ali dva) ali pa se uredi parkirna površina ob hiši (na položnem ali nagnjenem terenu; nad ali pod hišo);
- ograditev parcele z ograjo (lesena, kovinska, kombinirana z opornim zidom) ali pa se zasadi živa meja (iz smrek, tuj; lahko je v kombinaciji z ograjo);
- reševanje višinskih razlik (teren z naklonom); rešuje se

Preglednica 1: Preobrazbe počitniških hišic v stanovanjske hiše

preobrazba objekta	dvig strehe	obnova starega in dozidava novega objekta	obnova starega objekta	zimski vrt
število primerov	3	12	9	7
število primerov v %	9	38	28	22

z betoniranjem opornih zidov, polaganjem kamnov ali zasaditvijo rastlin;

- ureditev vrtov ob objektu; zasadi se zelenjavni ali cvetlični vrt, lahko se poseka obstoječa drevnina in zasadi nova ali pa se zasadi avtohtono oziroma neavtohtono rastlinje.

Kategorizacija tipov preobrazbe, ki se nanašajo na objekt in prostor okoli njega, pomaga pri ugotavljanju posameznih posegov v poselitveni prostor. Analiza je bila izvedena glede na vidne spremembe s pomočjo terenskega ogleda in analize kartografskega dela.

Glede na te razrede so bile s pomočjo pregleda kartografskega gradiva in zračnih posnetkov določene prostorske spremembe od leta 1975 do danes.

3 Rezultati in vrednotenje izbranih primerov preobrazbe počitniških hišic v stanovanjske hiše

Izbrani primeri preobrazbe počitniških hišic so bili analizirani glede na spremembe, ki vplivajo na ureditve površin okoli objektov in dozidavo počitniških hišic. Te spremembe so bile prikazane in opredeljene s pomočjo kart iz različnih obdobj, ki so pokazale preobrazbe počitniških hišic in prostora okoli objekta. Pri analizi so se ugotavljale spremembe:

- dozidave oziroma preobrazbe počitniških hišic,
- dostopov,
- garaž in parkirnih površin,
- ograditev parcel,
- reševanja višinskih razlik in
- ureditve vrtov.

Postopek analize je vseboval prikaz tipa preobrazbe počitniške hišice in prostora okoli objekta, dodane so bile fotografije dejanskega stanja spreminjanja počitniške hišice, pregled preobrazbe počitniške hišice na kartah iz različnih časovnih obdobj ter opis spremembe počitniške hišice in prostora okoli nje.

Preglednica 2: Preobrazba prostora okoli objektov – ureditev dostopov

dostop	asfaltiran	tlakovan	peščen
število primerov	10	6	17
število primerov v %	31	18	52

Rezultati analiz preobrazbe počitniških hišic v stanovanjske hiše na primeru Polževega kažejo, da se bo trend prestrukturiranja počitniških hišic verjetno nadaljeval. Sedanje stanje kaže, da je bilo preoblikovanih 32 počitniških hišic, od katerih je bila večina zgrajena med letoma 1975 in 1998. Večina sprememb, ki so se pojavile na počitniških hišicah in v njihovi okolici, pa se je zgodila po letu 1998.

Spremembe, ki spremljajo preobrazbo počitniških hišic, je mogoče opaziti pri dozidavi objektov ter ureditvah zunanjih površin in okolice. V nadaljevanju so v preglednicah prikazani rezultati pregleda in analiz 32 primerov preobrazbe počitniških hišic v stanovanjske hiše.

Preobrazba počitniških hišic v stanovanjske hiše je bila največkrat vidna kot obnova starega objekta, ki so se mu dozidali novi objekti (38 %) (preglednica 1). V 9 % vseh analiziranih primerov so se počitniškim hišicam dvignile strehe in dozidala nadstropja. Zaslediti je bilo mogoče 7 primerov, v katerih se je stara počitniška hišica porušila in je bila zgrajena nova, večja in opremljena za vsakodnevno bivanje. Ob obnovljenih počitniških hišicah je bil dozidan tudi zimski vrt (1 primer), v 16 % od vseh primerov je bila dodana pergola.

Preobrazba v prostoru se kaže z urejanjem dostopov (preglednica 2). Ti so bili asfaltirani (že 31 % od 32 primerov) in razširjeni, pregled pa pokaže tudi peščene poti, ki se počasi urejajo in se bodo v prihodnje verjetno tudi asfaltirale. Na nagnjenih terenih se je omilil naklon dostopnih cest s prilagoditvijo terena za primernejšo rešitev dostopanja do objektov (19 %).

Garaže se pojavljajo v spodnjem delu hiše (21 %), v večini primerov je bil dograjen garažni objekt ob hiši (41 %), ker je bilo že večanje hiše potrebno za pridobitev bivalne površine (preglednica 3). Če je streha ravna, se zgornji del izkoristi kot terasa ali balkon (3 %), ki se jima doda ograja. Na nagnjenem terenu so najpogostejše rešitve z garažnimi objekti, ki so vkopani v teren, tako da se zgornji del garaže izkoristi za povečanje bivalnega vrta, površina pa se zatravi ali zasadi (3 %), ali pa se ponovno izkoristi večnamenska betonirana površina (6 %). Garažni nadstrešek je dograjen ob hiši (32 %), garažne površine oziroma objekti so v 16 % dovolj veliki za dva avtomobila. Materiali, ki so uporabljeni za te nadstreške, so obdelan les temnejših barv, kovine ali različni materiali v kombinaciji s plastiko. Ob novozgrajenih počitniških objektih se pojavljajo tudi betonirani objekti v obliki kocke, ki so namenjeni parkiranju avtomobilov in od hiše oddaljeni do 10 metrov.

Površine pred hišo, ki so namenjene tudi parkiranju avtomobila, so tlakovane ali asfaltirane (50 %), ponekod tudi peščene (41 %) (preglednica 4). Pri preobrazbi počitniških hišic so se te površine nadgradile z garažnimi nadstreški ali pergolami, po katerih rastejo cvetoče ali zelene rastline. Zaradi razgibanega terena se parkirne površine v 16 % umeščene nad hišo, podnjo pa v 14 %.

Preobražene počitniške hišice imajo parcelo najpogosteje ograjeno z živo mejo (25 %) (preglednica 5). Kombinacija betonskih ali kamnitih zidov in žive meje se pojavi v 7 %. Kar v 52 % vseh analiziranih primerov so bile parcele ograjene, s čimer so lastniki pridobili več zasebnosti in urejene bivalne vrtove. Nekaj je tudi primerov, v katerih so bile parcele ograjene z ograjo (13 %). V dveh primerih je bila parcela ograjena z betonskim zidom in ograjo.

Zaradi nagiba terena in urejanja površin za bivanje je bilo treba prilagajati obstoječe površine prostora. Premagovanje višinskih razlik se je reševalo različno. Rešitev z ureditvijo brežin, njihovo zatratitvijo in zasaditvijo grmovnic je bila opravljena v 25 % (preglednica 6). Večje poseganje v teren zaradi urejanja dostopanja ali vkopov za gradnjo novih bivalnih površin je pomenilo betoniranje opornih zidov, in sicer v 6 %, to pa se je v 32 % kombiniralo z zasaditvijo rastlinja in grmovnic. Milejši ukrepi, kot so polaganje skal in kamnja ali tudi zasaditve, se pojavijo v dveh primerih. Pri organizirani gradnji novih počitniških hišic so bili pri urejanju in reševanju višinskih razlik uporabljeni leseni tramovi, položeni drug na drugega, česar v 32 primerih preobraženih hišic ni bilo mogoče zaslediti.

Ob preobrazbi počitniških hišic so bili ograjeni vrtovi, s čimer je bila zagotovljena večja zasebnost. Prostor je značilno gozdnat in po planoti rastejo posamezne gruče dreves, zaradi gradnje in

Preglednica 3: Preobrazba prostora okoli objektov – gradnja garaž

garaže	v spodnjem delu hiše	ob hiši	vkopane v teren	garažni nadstrešek
število primerov	7	13	2	10
število primerov v %	21	41	6	32

Preglednica 4: Preobrazba prostora okoli objektov – ureditev parkirnih površin

parkirna površina	asfaltirana	peščena	ne obstaja
število primerov	16	13	3
število primerov v %	50	41	9

večanja objektov pa so bila nekatera drevesa posekana (34 %), nato se je na novo zasadil vrt (preglednica 7). Na bivalnih vrtovih so otroška igrišča (10 %), zelenjavne gredice in urejeni cvetlični vrtovi (56 %). Vstop na vrtove nakažejo tlakovane ali betonirane terase, ob katerih vrtno zasnovo dopolnjujejo tudi pomožni objekti, kot so vrtno lope, ute in večnamenski objekti (40 %). Na vrtovih so tudi kamniti žari.

3.2 Dobri in slabi primeri preobrazbe počitniških hišic in prostora okoli njih

Primeri dobrih in slabih ureditev preobrazbe počitniških hišic in prostora okoli njih so prikazani na fotografijah konkretnih primerov, ki nazorno prikazujejo določene ureditve ter spremembe za vsakodnevno uporabo in bivanje.

Z vidika urejanja odprtega prostora je zgornja slika dober primer preobrazbe počitniške hišice v stanovanjsko hišo (slika

Preglednica 5: Preobrazba prostora okoli objektov – ograditev parcel

ograditev parcele	ograja	živa meja	ograja + živa meja	betonski zid + živa meja	parcela ni ograjena
število primerov	4	8	2	3	15
število primerov v %	13	25	7	9	46

Preglednica 6: Preobrazba prostora okoli objektov – reševanje višinskih razlik

reševanje višinskih razlik	brežina (zatratitev, zasaditev)	betoniran ali kamnit oporni zid	oporni zid + zasaditev	oporni zid + ograja	oporni zid + ograja + živa meja	ni višinskih razlik
število primerov	8	2	10	3	2	7
število primerov v %	25	6	32	9	6	22

Preglednica 7: Preobrazba prostora okoli objektov – ureditev vrtov

ureditev vrta	zelenjavni, cvetlični vrt	posek obstoječe drevnine in nova zasaditev	otroško igrišče
število primerov	18	11	3
število primerov v %	56	34	10

Slika 3: (a) Obnova in dozidava počitniške hišice na nagnjenem terenu, (b) obnova starejše počitniške hišice in dvig strehe na položnejšem terenu (foto: Tanja Oberžan)

Slika 4: (a) Obnova počitniške hišice in dozidava objekta z vseh strani na nagnjenem terenu (garažni nadstrešek, garaža v hiši, gradnja nadstropja), (b) dozidava novega objekta ob obnovljeni starejši počitniški hišici (foto: Tanja Oberžan)

3a). Parcela, na kateri je počitniški objekt, ima izrazito nagnjen teren, ki pada od glavne poti proti spodnjemu delu objekta. Dostop pripelje neposredno do vhoda v hišo na zgornji strani. Ob objektu je večnamenska garaža. Dostop je razširjen in peščen, v prihodnje pa bo verjetno tudi utrjen in asfaltiran. Spodnji del hiše je vkopan v teren, poleg katerega se je dogradila soba, ki je prav tako vkopana v teren. Zgornji del tega objekta je namenjen bivalni terasi, ki je ograjena. Na jugu zadnji del hiše prehaja v bivalni vrt, na katerem sta zelenica in cvetlični vrt. Brežina pod hišo je zatravljena ter zasajena z grmovnicami in avtohtonim rastlinjem, podpira jo nižji betonski oporni zid.

Uspešno obnovljena starejša počitniška hišica (slika 3b), pri kateri je bilo z dvigom strehe pridobljeno zgornje nadstropje. Nova kritina in nadstrešek nad vhodom gledata na parkirno površino, ki je peščena. Na južnem delu hiše, ki gleda na bivalni vrt, je bil dograjen balkon, do katerega se dostopa iz zgornjega nadstropja hiše. Bivalni vrt je zatravljen in neograjen, obstoječa drevnina zaradi preobrazbe ni bila posekana in je vključena v vrtno ureditev.

Počitniška hišica (slika 4a) je umeščena na rob vrtače. Hišica je bila dograjena in povečana z dveh strani, in sicer z dvigom strehe, gradnjo nadstropja in gradnjo večjega nadstreška za dva avtomobila. Poleg tega sta tudi dva garažna prostora v spodnjem delu hiše. Počitniška hišica je glede na preostalo gradnjo velika in v prostoru izstopa. Za pridobitev površin za bivalni vrt in urejanje okolice hiše je bilo treba nasuti teren in zasuti vrtačo. Za gradnjo objekta in ureditev okolice sta bila posekana obstoječa drevnina in grmičevje. Okolica ni urejena, dostopanje je mogoče z zgornje in spodnje strani hiše. Poleg

štirih parkirnih mest in večnamenskega nadstreška je bil zgrajen tudi pomožni objekt. Parcela ni ograjena niti zasajena z novim rastjem.

Starejša počitniška hišica, ki je umeščena ob asfaltirano prometno pot, je bila razširjena in obnovljena (slika 4b). Levi objekt, ki je bil zgrajen ob hiši, gleda na vrt za hišo, ki je dostopen le s strani prometne poti. Do njega vodijo kamnite in zaraščene stopnice, na koncu katerih so lesena vrata. Vrt je zaraščen in zatravljen, njegov levi del sestavljata sadovnjak in zelenjavna gredica. Parcela ni popolnoma ograjena. Pred hišo je asfaltirana ploščad za parkiranje avtomobilov. Desno stran hiše so dogradili z nadstreškom, ki je večnamenski objekt. Materiali na hiši, dograjenem objektu, ob vrtu in na nadstrešku niso usklajeni, kar je vizualno moteče.

Analiza **dostopov** pokaže, da je največ sprememb zaradi premagovanja višinskih razlik v prostoru okoli objekta. Objekt leži na nagnjenem terenu (slika 5a). Dostop se vzpenja proti objektu in je speljan ob spodnji strani hiše. Je razširjen in asfaltiran, ob straneh pa je ograjen z živo mejo in betonskim opornim zidom, ki služi premagovanju višinskih razlik.

Pri primeru slabega dostopanja se teren vzpenja proti objektu (slika 5b). Dostop je speljan okoli hriba, na katerem stoji počitniška hišica. Dostop je ožji in peščen, kolesnice se zaraščajo. Poseganje z ureditvijo dostopa v teren je večje. Dostop do objekta je speljan po južni strani in zaobjame hrib. Za ureditev dostopa je bilo treba postaviti visok betonski oporni zid. S tem se je izgubila površina, ki bi jo lahko uporabili za vrt. Če bi speljali krajši dovoz s severne strani, bi bilo uporabljene manj

Slika 5: (a) Primerno dostopanje (razširjen asfaltiran dovoz, speljan po terenu z manjšim naklonom), (b) primer slabega dostopanja (neurejen, zarašččen, peščen, ozek, strm naklon do hiše) (foto: Tanja Oberžan).

Slika 6: (a) Garaža ob hiši (dober primer), (b) garaža ob hiši (slab primer; ni izkoristka zunanjih površin in drugih funkcij) (foto: Tanja Oberžan)

površine in dostop bi imel nekoliko večji naklon, vendar bi bil še vedno primeren za vožnjo z avtomobilom. Tako bi se razširila in asfaltirala manjša površina, preostali del zemljišča pa bi lahko namenili drugi funkciji.

Garaža ob počitniški hišici je bila umeščena na zelo nagnjen teren (slika 6a). Problematična je bila gradnja na zelo nagnjenem terenu. Hiša ima na južni strani, na katero pada teren, zgrajeno teraso in podnjo dozidano novo sobo. Površina vrta, ki jo podpira betonski oporni zid, je zatravljena. Na parceli je zelo malo prostora za umestitev novih pomožnih objektov, kot so vrtnete, pergole ali nadstreški. Na zgornjo stran hiše vodi peščen dostop, ob katerem se je dogradil večji večnamenski objekt, ki služi kot garaža za avtomobile ali kot vrtna lopa.

Umestitev garaže na površini ob objektu ni primerna (slika 6b). Avtomobila se ne da niti obrniti. Garažni objekt ali večnamenski objekt (lahko se uporablja tudi kot vrtna lopa) je bil dograjen po delih. Hiša je umeščena na položnejšem terenu, površina prednjo pa je ravna in tlakovana. Če bi bil vhod na parcelo ograjen, bi bilo dostopanje z avtomobilom oteženo. Postavitev garažnega nadstreška, ki bi se na eni strani stikal s počitniško hišico, bi bila primernejša rešitev. Nadstrešek bi bil izkoriščen kot streha nad terasno površino pred hišo, kjer bi

lahko postavili mizo in stole. Avtomobil bi bil lahko parkiran ob hiši ali pod nadstreškom.

Parkirna površina pred hišo je bila asfaltirana (slika 7a). Velika je za dva avtomobila in podnjo so vkopani kletni prostori. Iz te površine poteka dostop do vhoda v hišo, do katerega vodi nekaj stopnic. Na desnem delu je na to površino vpeta lesena pergola, po kateri se vije rastlinje. Okolica objekta, ki predstavlja primerno funkcionalno rešitev, je ozelenjena.

Večja betonirana parkirna površina je bila do hiše speljana z zgornjega dela parcele (slika 7b). Za dostop je bilo potrebno večje poseganje v teren, reševanje višinskih razlik z betonskim opornim zidom in sekanje drevnine. Če bi dostop do hiše speljali po zgornji strani, kjer bi bila lahko umeščena parkirna površina, bi pridobili več prostora za ureditev bivalnega vrta in novo zasaditev. Zaradi nagnjenega terena je bilo treba za dostopanje in gradnjo parkirne površine rešiti višinske razlike.

Ograditev parcele je ustrezna rešitev za zastiranje pogledov in povečevanje zasebnosti (slika 8a). Urejena visoka živa meja se zlije z okolico naravnega prostora in ne izstopa. Vhod je varovan z ograjo v zeleni barvi. Vhodna ograja je visoka in kovinska, kar zagotavlja varnost.

Slika 7: (a) Parkirna površina ob hiši (primer asfaltirane površine na položnejšem terenu), (b) parkirna površina ob hiši (primer asfaltirane površine na nagnjenem terenu) (foto: Tanja Oberžan)

Slika 8: (a) Ograditev parcele z živo mejo in ograjo ob vhodu, (b) kombiniranje kovinske mrežne ograje, kamnitega opornega zidu in zasaditve tuj (foto: Tanja Oberžan)

Slika 9: (a) Zatravitev in zasaditev brežine ali uporabe kamnov za reševanje višinskih razlik, ograditev parcele z živo mejo in ograjo ob vhodu, (b) betoniranje visokih opornih zidov in položitev strešne kritine na vrh betonirane brežine (foto: Tanja Oberžan)

Kombiniranje različnih možnosti ograjevnosti parcele, ki leži na nagnjenem terenu (slika 8b). Taka rešitev je verjetno posledica iskanja rešitev zaradi plazenja oziroma odnašanja materiala, ker sta bili osnovni izbiri nepravilna ograja in zasaditev tuj. Nalaganje kamnov za utrditev brežine ni bilo najboljša izbira. Nižji betonski oporni zid z zasaditvijo iglavcev ali žive meje bi bil primernejši, saj ne bi bilo treba dodajati ograje. Omenjena rešitev bi bila tudi vizualno prijetnejša in primernejša glede na naravni prostor okoli hiše.

Poseganje v prostor zaradi gradnje in izravnave terena ter prilagajanje bivalnim površinam vrta ali objekta dodatno obremeni reševanje višinskih razlik, sanacije brežin in utrjevanje terena. Pojavljajo se različni primeri poseganja pri saniranju brežin, najprimernejši in vizualno sprejemljivi sta zatravitev in zasaditev brežin, ki sta skupaj s polaganjem kamnov tudi zanimiva kombinacija z naravnim materialom.

Veliko je primerov postavitve betoniranih opornih zidov. Zaradi strmega terena je treba postaviti tudi višje betonirane zidove, kar pa je v prostoru moteče. Najboljša rešitev za ta vizualno moteči element bi bila zasaditev primernih avtohtonih rastlin ali grmičevja na zgornjo površino zidu, saj bi rastline prerastle

te površine in jih uspešno ozelenile (slika 9a). Poskusi nanašanja strešne kritine na zgornji del betonskega zidu, kar naj bi ga zakrilo, so slab primer reševanja tega problema (slika 9b).

Ob preobrazbi počitniške hišice je bil urejen vrt z zasaditvijo žive meje (slika 10a). Bivalni vrt vključuje tudi obstoječo drevnino. Ob hiši so cvetlične gredice, na severni strani objekta pa je zelenjavni vrt. Površina vrta je urejena in zatravljena. Na južni strani hiše je bila dograjena terasa, ki jo obdaja kovinska ograja. Pod teraso je betonska ploščad, obdana s cvetočim rastlinjem. Nad ploščadjo je umeščena pergola, po kateri rastejo plezalke. Levo od te ploščadi je zgrajen lesen pomožni objekt oziroma vrta uta, do katerega vodijo stopalni kamni.

Počitniška hišica ima neprimerno zasaditev in neurejen vrt (slika 10b). Parcela ni ograjena niti ni zasajena živa meja. Vrt je večinoma zapuščen, na desni strani hiše je večji zelenjavni vrt, ki ga na jugu dopolnjuje večnamenski objekt, ki se uporablja kot garaža za avtomobil ter tudi za shranjevanje opreme in orodja. Počitniški hišici je bila dozidana soba, katere zgornja površina se uporablja kot ograjen balkon. Do njega vodijo stopnice in ni povezan z bivalnim vrtom, pred hišo pa je zaraščena peščena površina, ki bi bila lahko urejena in tako postala del vrta.

Slika 10: (a) Bivalni vrt z zasaditvijo avtohtonih in neavtohtonih rastlin, (b) vrt z zelenjavno gredo (foto: Tanja Oberžan)

4 Smernice za preobrazbo počitniških hišic v stanovanjske hiše na podobnih območjih

Pri številnih preobrazbah počitniških hišic v stanovanjske hiše je očitno, da se nekdanji prostor, ki je bil privlačen za gradnjo počitniške hišice (gosto rastje, malo utrjenih površin, manj dovoznih cest, veliko odprtega prostora z dobrimi pogledi in predvsem manj manjših objektov), spreminja v naselje. Objekti so večji, število parkirnih mest je bistveno povečano, več je dovoznih cest, utrjenih brežin, vsa infrastruktura je prilagojena dnevnemu bivanju in ne več občasnim obiskom teh objektov. Zato se zastavlja vprašanje, ali bi z ustreznimi smernicami za urejanje prostora z vidika preobrazbe območij počitniških hišic v stanovanjska naselja lahko ohranili čim več prvotnih prostorskih značilnosti, ki so v osnovi pritegnile lastnike, da so sploh začeli graditi na izbranih območjih. V nadaljevanju članka so tako predstavljene smernice, ki so skladne s predpisi (le-te je po potrebi mogoče dopolniti). Osnovno vodilo navedenih smernic je čim manjši poseg v okolje.

Velikost počitniških objektov na Polževem je v Prostorskih ureditvenih pogojih (Odlok o prostorskih ..., 2006) določena na največ 60 m² tlorisne površine, vendar pa se s preobrazbo objekta občutno poveča. V zakonskih določilih ni predpisane višine niti števila prizidkov. Glede na to, da se obravnavajo objekti sekundarne namembnosti, naj se dozida le en prizidek. Njegova višina naj ne presega višine osnovnega objekta. Dovoljeno je graditi prizidke le do širine 3,0 m, treba pa bi bilo določiti tudi njihovo namembnost in izrabo. Najpogosteje se prizida soba. Zgornje površine naj se izkoristijo za teraso ali ozelenitev z avtohtonim rastlinjem.

Glede na problematiko povečevanja oziroma preobrazbe počitniških hišic predlagam, naj povečanje objekta z dvigom strehe in dozidavo nadstropja ne presega višine 9 m. Izbor materialov in barv je treba uskladiti z osnovnim objektom. Pri obnovi starejše počitniške hišice naj se upoštevajo značilnosti obstoječe poselitve. Če se poruši stara počitniška hišica in zgradi nova, mora ta čim manj odstopati od prvotne lege objekta. S tem se tudi manj posega v prostor.

Na stičišču med dovozom in cesto je potrebna razmejitev z zelenim pasom, kar pomeni zasaditev avtohtone drevnine in grmičevja. Za zamejitev parcel je treba uporabiti enako rastlinje. V prihodnje naj se ne sadijo tujerodne rastline.

Ob preobrazbi počitniških hišic se dovozi razširijo in utrdijo. Postavitev je odvisna od značilnosti terena. Kjer je mogoče, je treba urediti dovoz z zgornje strani. Kadar je dovoz speljan s

spodnje strani pobočja, je poseg v okolje veliko večji. S tem je treba dodatno urejati višinske razlike na parceli, s čimer se izgubijo površine, ki bi jih lahko uporabili drugače (bivalni vrt, zasaditev, zelenjavni vrt ipd.).

Mnoge počitniške hišice imajo tudi garažo. Pri tej se ne sme dopustiti gradnje dodatnih garažnih nadstreškov ali parkirnih površin, saj naj bi en garažni prostor zadostoval potrebam počitniške hiše. Kadar je garaža vkopana v teren, naj se zgornje površine ozelenijo ali uporabijo kot terasa.

Pravilnik (OPN Ivančna Gorica ..., 2011) določa en pomožni objekt ob počitniški hišici. Večinoma pa je mogoče zaslediti več pomožnih objektov na eni parceli, kar dopušča možnost različne interpretacije.

Pri reševanju višinskih razlik terena se na analiziranem območju uporabljajo različni materiali, ki v kombinaciji z opornimi zidovi delujejo neuskklajeno. Sem spadajo lesene ali kovinske mrežne ograje, škarpniki, leseni tramovi, kamni, neavtohtono cvetoče rastlinje itd. Vse naštetje je mogoče zaslediti na samo eni parceli. Tako urejena parcela deluje nepremišljeno in preveč nasičeno. Uporabi naj se kombinacija največ treh elementov, ki vključujejo betonski oporni zid in leseno ograjo. Zasaditi je treba avtohtono rastlinje, ki bo preraščalo oporni zid.

Novozgrajene počitniške hišice naj se v materialih in barvah uskladijo z preostalimi obstoječimi objekti, saj kričee barve pročelij moteče izstopajo. Oporni zidovi in elementi objekta so v glavnem iz betona, katerega videz močno kazi naravno okolje in obenem spominja na mestno okolje. Tudi betonski garažni objekti morajo biti usklajeni z okoliško gradnjo ali objektom, ki mu pripadajo. Glede na to, da so oporni zidovi po odloku dopustni le do višine 1,5 m (Odlok o prostorskih ..., 2006), kjer ni mogoče drugače zavarovati brežine, naj se zasadi plazeče rastlinje, ki bo v čim večji meri prekrilo betonske površine. Zgoraj naštetje primere ureditve je mogoče omiliti z ograditvijo parcele, pri čemer se uporabijo elementi žive (živa meja iz avtohtonega rastja) in nežive narave (lesena ali kamnita ograja).

Na obravnavanem območju je mogoče zaslediti več skupin novozgrajenih počitniških hišic, ki po tipologiji niso ustrezne (vrstne hiše) in zelo izstopajo v prostoru (območje počitniških hišic razpršene gradnje). Znotraj posameznih skupin so vrstne hiše enake, kar še dodatno poveča njihov monumentalni vtis, ki je zelo moteč za okolje, v katero so umeščene. Vrstne hiše so značilne predvsem za mestno urbano okolje, njihovo širjenje v kakovostno krajino, privlačno za počitniške objekte, pa ni primerno. Posamezne parcele vrstnih hiš so v primerjavi z obstoječo parcelacijo počitniških hišic veliko manjše (površina parcele štirih vrstnih hiš je enaka površini parcele enodružinske hiše).

To privede do zmanjšanja prostora med posameznimi objekti, do manj zasebnosti in odsotnosti zelenih površin na parceli. Izraba prostora je pri takem načinu gradnje sicer racionalnejša (skupni dovoz in komunalna infrastruktura), saj je na manjši parceli več objektov, s čimer se manj posega v naravni habitat. Je pa umeščanje vrstnih hiš na območja počitniških hišic pogosto še bolj moteče kot posamezni večji stanovanjski objekti.

5 Sklep

Trenda preobrazbe počitniških objektov v stanovanjske hiše ni mogoče ustaviti. Lahko pa se pri tem upoštevajo vsaj smernice, ki so določene v Pravilniku (Odlok o prostorskih ..., 2006), ki bi ga lahko dopolnili z novimi predlogi, ki so bili navedeni v sklepnem delu tega članka. Med terenskimi ogledi Polževega je bilo mogoče zaslediti večje število kršitev določil odloka, predvsem zaradi neustreznega nadzora. Žal je učinkovit inšpekcijski nadzor težava pri vseh vrstah gradnje v Sloveniji, zato v bližnji prihodnosti večjih sprememb tudi pri nadzoru in odpravljanju napak počitniških naselij ne gre pričakovati.

Poleg izpolnjevanja pogojev iz veljavnih določil se preobrazba počitniških hišic v stanovanjske hiše lahko ustrezno omili tudi z upoštevanjem novih dodatnih smernic. Glavne so bile predlagane v tem prispevku, cilj vseh pa je ohranjanje osnovnih značilnosti prostora, ki naj ohrani kakovostne prvine, zaradi katerih je bil privlačen za investitorje. Predvsem gre pri tem za omejevanje prometne infrastrukture, ki se mora prilagajati konfiguraciji terena brez velikih gradbenih posegov v prostor, še zlasti na lokacijah, na katerih je veliko obstoječe drevnine.

Zadnji problem pa je gradnja novih stanovanjskih enot in naselij na območjih s prevladujočimi počitniškimi hišicami. Organizirana gradnja (za trg) novih počitniških hišic, pogosto že predvideva tudi možnosti širitve teh objektov v stanovanjske hiše. Zato so nove počitniške hišice običajno enake (tip-ske), večjih gabaritov in z manjšimi razmiki med objekti kot pri samostojnih počitniških hišicah. Gradnja v takih conah je zgoščena na manjše površine in objekti bolj spominjajo na stanovanjske hiše kot na počitniške. Zato bi pri gradnji novih počitniških hišic morali upoštevati znatost grajenega vzorca ter najprej določiti minimalno površino parcele (ki ne bi smela biti premajhna) in odmike, ki bi ohranjali prostorske značilnosti parcel.

.....
Tanja Oberžan, univ. dipl. inž. kraj. arh.
E-pošta: tanja.oberzan@gmail.com

Dr. Davorin Gazvoda, univ. dipl. inž. kraj. arh., redni profesor
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko
arhitekturo, Ljubljana
E-pošta: davorin.gazvoda@bf.uni-lj.si

Viri in literatura

- Drozg, V., 2006. Odnos med življenjskim stilom in tipom stanovanjske hiše. Dela 25, str. 123–132. Dostopno na: http://www.ff.uni-lj.si/oddelki/geo/publikacije/dela/files/Dela_25/10%20drozg.pdf.
- Gosar, A., 1988. Počitniške hiše kot element transformacije Slovenskih alpskih pokrajin: Doktorska disertacija. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo: 366 str.
- Ivanšek, F., 1998. Enodružinska hiša: od prosto stoječe hiše k nizki zgoščeni gradnji. Ljubljana, Ambient: 243 str.
- Jeršič, M., 1968. Sekundarna počitniška bivališča v Sloveniji in Zahodni Istri. Geografski vestnik, 40, str. 53–67.
- Kartografske podloge 2012. Ljubljana, Geodetska Uprava Republike Slovenije (izpis iz baze podatkov, 2010).
- Odlok o prostorskih ureditvenih pogojih za PPC I/1 – Višnja Gora, PPC I/3 – Polževo, PPC II/1 – Ivančna Gorica in PPC II/3 – Muljavske polje. Ur. l. RS, št. 22/06. Dostopno na: <http://rpls.pisrs.si/Predpis.aspx?id=61707&obcina=IVAN%C4%8CNA+GORICA> (maj, 2011).
- Ogorelec, P., 1978. Počitniška stanovanja v krajinskem prostoru Slovenije. Ljubljana, Urbanistični inštitut SR Slovenije (interno gradivo).
- OPN Ivančna Gorica, Acer Novo mesto, 2011. Dopolnjen osnutek. Odlok o Občinskem prostorskem načrtu Občine Ivančna Gorica. Ur. l. RS, št. 89/04. Dostopno na: http://www.ivancna-gorica.si/data/dokumenti/OPN_dec2011/ODLOK/Odlok_OPN_OIG.pdf (maj, 2012).
- Posebni prostorski izvedbeni pogoji (PIP) za posamezne enote urejanja prostora (EUP). 2011. Dostopno na: http://www.ivancnagorica.si/data/dokumenti/OPN_dec2011/ODLOK/Priloga/Priloga_1_PPIP.pdf (junij, 2012).
- SURS, 2002. Ljubljana. Popis nepremičnin v Sloveniji. Dostopno na: <http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Popis2002/Popis2002.asp> (avgust, 2012).

Liljana JANKOVIČ GROBELŠEK
Miran GAJŠEK

Izkušnje in izzivi na področju zemljiške politike: na primeru Mestne občine Ljubljana

Zemljiška politika je morda najpomembnejši instrument usmerjanja razvoja poselitve, ki ga v Republiki Sloveniji kljub večdesetletnim strokovnim prizadevanjem še nismo uveljavili. Tudi zadnji poskus ministrstev za infrastrukturo in prostor ter finance skupaj z državno geodetsko upravo spomladi 2014 ni uspel. Očitno je bila osnovni cilj zelene uveljavitve nepremičninskega davka samo pridobitev novih proračunskih sredstev. Prostorski načrtovalci smo v nasprotju s tem prepričani, da mora učinkovita nepremičninska zakonodaja temeljiti na celovito urejenih podatkih prostorskega informacijskega sistema, osnovni cilj zakonodaje pa mora biti usmerjanje trajnostnega prostorskega razvoja. Slednje upoštevamo pri spremembah in do-

polnitvah Občinskega prostorskega načrta Mestne občine Ljubljana – izvedbeni del, ki so v pripravi. V prispevku so poleg odziva Mestne občine Ljubljana na nepremičninsko zakonodajo v marcu 2014 predstavljeni tudi predlogi zakonodajalcu za pravilnejšo pripravo nepremičninske zakonodaje.

Ključne besede: prostorsko in urbanistično načrtovanje, trajnostni prostorski razvoj, prostorski informacijski sistem – PIS, zemljiška politika RS, zemljišča za gradnjo stavb

1 Uvod

Zemljiška politika je eden od najpomembnejših instrumentov usmerjanja razvoja poselitve, ki v Republiki Sloveniji še vedno ni ustrezno celovito uveljavljen. Nekatera orodja zemljiške politike so sicer v uporabi (npr. komunalni prispevek, nadomestilo za uporabo stavbnega zemljišča – NUSZ), še vedno pa čakamo na ustrezno urejanje zaloge zemljišč v javni lasti (ang. *land bank*), davek iz tako imenovane prirastkarnine (po eni od definicij plačilo spremembe namenske rabe) ter usklajenost zemljiške politike in drugih razvojnih politik države, regije, občine, mesta, naselja. Zadnji poskus ministrstev za infrastrukturo in prostor ter finance skupaj z državno geodetsko upravo spomladi 2014 ni uspel. Poskus je bil očitno usmerjen predvsem v pridobitev novih proračunskih sredstev, namesto da bi temeljil na celovito urejenih podatkih prostorskega informacijskega sistema in bi zagotavljal pozitivne prostorske učinke – usmerjanje trajnostnega prostorskega razvoja.

2 Občinski prostorski načrt MOL

Cilj Občinskega prostorskega načrta Mestne občine Ljubljana – strateški del (v nadaljevanju: OPN MOL SD) je udeležanje Vizije Ljubljana 2025 in strategije razvoja MOL za

naslednjih petnajst do dvajset let, kar omogoča skladen in trajnosten prostorski razvoj. V tem obdobju je treba predvsem:

1. kakovostno nadgraditi že urbanizirana območja na temelju načela urbane prenovе;
2. sanirati razpršeno gradnjo, neustrezno rabo prostora in nekatovostno oblikovanje pozidave;
3. dopolniti družbeno in gospodarsko javno infrastrukturo za dvig bivalnega standarda po vsem območju mestne občine;
4. racionalno širiti poselitev tam, kjer je to za razvoj Ljubljane nujno potrebno, in
5. spodbujati trajnostno rabo prostora tako, da bodo pri vseh novih prostorskih ureditvah in prenovah že obstoječih mestnih območij upoštevana načela racionalne rabe prostora, učinkovite rabe energije, spodbujanja uporabe javnega mestnega prometa in razvijanja zelenih površin. Pri tem je treba posebej poudariti, da se intenzivno zasledujejo cilji in pogoji Ljubljane, zelene prestolnice Evrope 2016. Zelo pomembno je, da se ohranjajo tri četrtine namenske rabe v OPN MOL ID v obliki zelenih površin, ki jih namerava MOL še dodatno urejati v smislu izboljšanja kakovostnega in zdravega življenjskega okolja.

Namenska raba prostora OPN MOL ID (slika 1) prikazuje, da se prostorski razvoj Ljubljane usmerja v koncentrični model v ožjem mestnem središču, v radiocentrični in krakasti model v kompaktnem mestu ter v krakasti morfološki model v obmestnem prostoru, vse ob upoštevanju cestnega omrežja (slika 2), železniškega omrežja (slika 3) ter mestnega javnega – vodnega in zračnega prometa (slika 4). Izhodišča načrtovanja prostorskega razvoja MOL so obstoječe vrednote (naravne, kulturne in funkcionalne), ki ustvarjajo identiteto mesta in potenciala za njegov kakovosten razvoj (vir: OPN MOL SD).

V pripravi so spremembe in dopolnitve Občinskega prostorskega načrta Mestne občine Ljubljana – izvedbeni del (v nadaljevanju OPN MOL ID), s katerimi bodo na lokalni ravni upoštevani tudi nekateri (v zakonodajnem smislu sicer manjkajoči, ne pa prepovedani) ukrepi zemljiške politike.

3 Spremembe in dopolnitve OPN MOL ID

Mestna občina Ljubljana izvaja po sprejemu strateškega in izvedbenega dela OPN v letu 2010 že drugo spremembo in dopolnitev OPN MOL ID. Kljub upočasnjemu razvoju in splošni družbeni recesiji je v letu 2013 na poziv MOL k podaji pobud prispelo več kot 1800 pobud (slika 5). Gre za pobude različne narave, za predloge manjših sprememb znotraj obstoječih pogojev in namenske rabe prostora, vendar pa tudi za take, v okviru katerih lastniki še vedno želijo spremeniti primarno rabo prostora – obstoječa kmetijska zemljišča in v manjši meri gozdna zemljišča, ki jih je na območju MOL približno 70 % od vseh površin (slika 6). V skladu s prostorsko načrtovalsko prakso se sprejemljivost pobud presoja po strokovnih urbanističnih merilih in ob upoštevanju vseh omejitev varstva okolja. Pobude so presojane v postopku priprave ter sprejetja spremembe in dopolnitve OPN s strani vseh nosilcev urejanja prostora.

Pobude za spremembe in dopolnitve OPN MOL ID se obravnavajo na podlagi strokovnih podlag in urbanističnih meril za presojo pobud, ki temeljijo na skladnosti s strateškimi usmeritvami razvoja MOL, zagotavljanju javnega interesa, zaokrožitvah obstoječe poselitve, skladnosti z obstoječo tipologijo in morfologijo grajenega prostora in krajine, možnosti opremljanja z gospodarsko javno infrastrukturo, prednostni prenovi in sanaciji degradiranih območij ter omejevanju razpršene gradnje in saniranju razpršene poselitve.

Obenem se upoštevajo merila in pogoji varstva okolja v najširšem pomenu, tako v smislu celovite presoje vplivov na okolje kot izključujočih pogojev posamičnih sektorjev (poplavna in

vodovarstvena območja, priobalna zemljišča, varovalni gozd in gozdovi s posebnim namenom, hrup, zrak, elektromagnetno sevanje, kulturna dediščina, varstvo narave in kmetijska zemljišča).

Zavedamo se, da bodo po uveljavitvi ustrezne in kakovostne zemljiške politike na ravni države prostorski in urbanistični načrtovalci bistveno lažje uveljavljali merila trajnostnega prostorskega razvoja na območju MOL in tudi vseh drugih lokalnih skupnosti. Strokovne službe na občinskih ravneh si prizadevamo, da se s pomočjo instrumenta prostorskega plana uveljavljajo merila smotrne rabe zemljišč – z usmerjanjem izrabe obstoječih stavbnih zemljišč in načrtovanjem morebitnih še potrebnih novih stavbnih zemljišč samo manjšega obsega, kot je dopolnitev obstoječe pozidave.

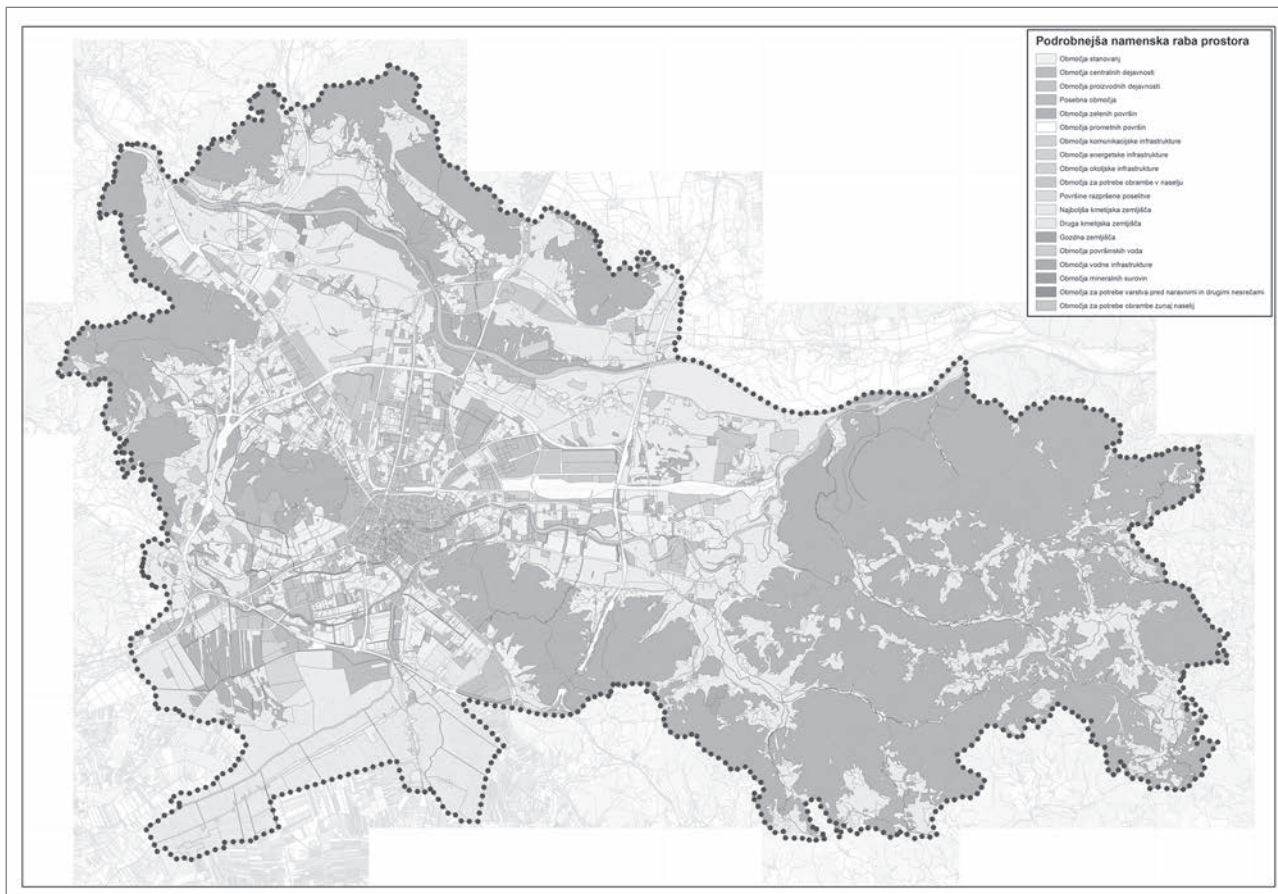
Vendar pa posebej poudarjamo, da tudi najboljši, v primeru MOL dvakrat nagradjen OPN (Zlati svinčnik Zbornice za arhitekturo in prostor 2011 in Fabianijevo priznanje 2013), ne more zagotoviti optimalnega načrtovanja in izvajanja prostorskega plana, ne da bi država udeleževala ustrezno zemljiško politiko.

Zato je pomembno vprašanje, ki je izraženo v naslovu četrtega poglavja:

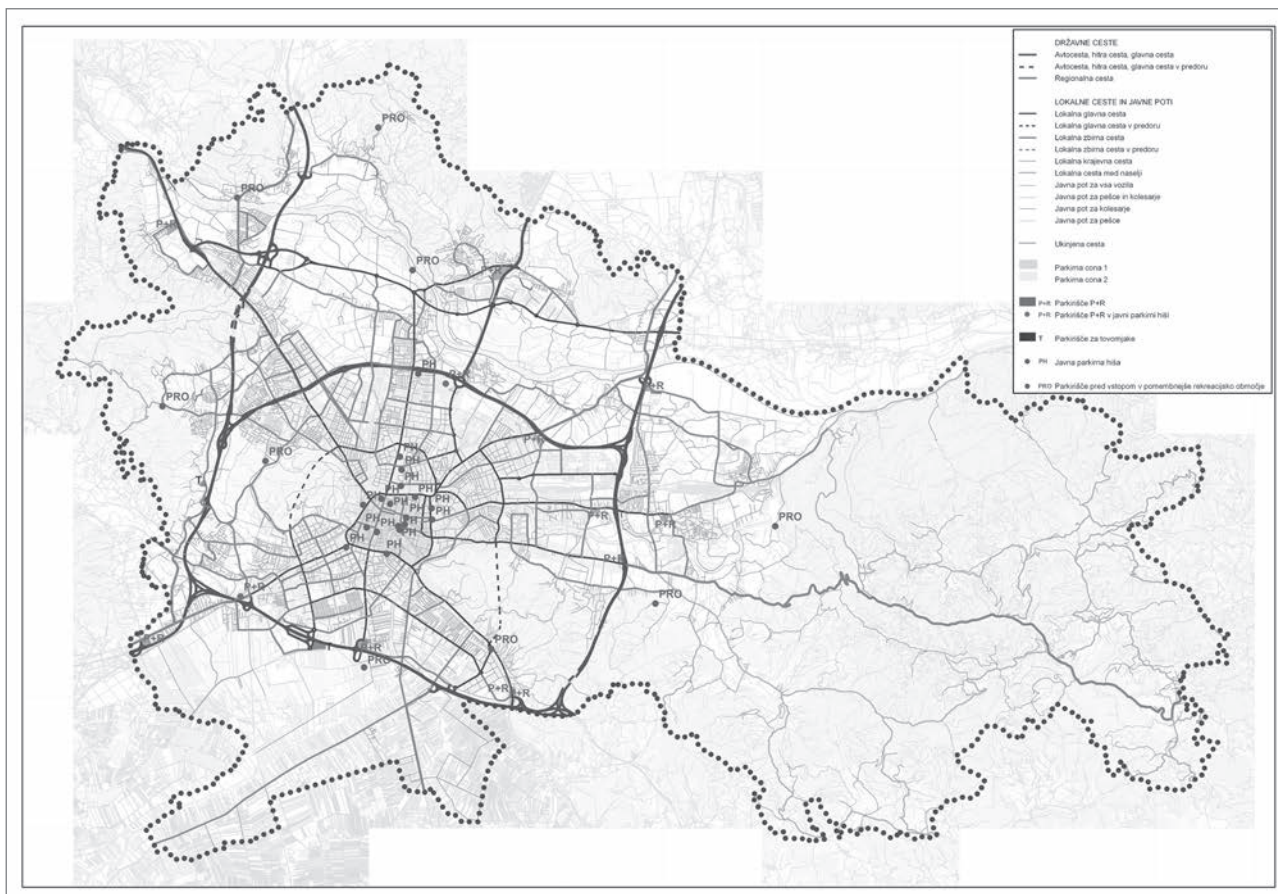
4 Ali je (bil) cilj nepremičninske zakonodaje v letih 2013 in 2014 tudi zagotovitev zemljiške politike RS?

Ker izkušnje iz tujine kažejo, da ustrezno urejena zemljiška politika rezultira v smotrni rabi prostora, ne moremo mimo vprašanja – ali je (bil) cilj ureditve nepremičninske zakonodaje v letih 2013 in 2014 (tudi) zemljiška politika Republike Slovenije? Naše prepričanje je, da bi odgovor moral biti pritrdilen! Praksa pa je žal pokazala, da je zaradi nepravilne zakonodaje, neurejenih baz podatkov prostorskega informacijskega sistema (PIS) in neuskkljenosti podatkovnih baz s prostorskimi akti Ustavno sodišče RS razveljavilo izvedbeni del te nepremičninske zakonodaje.

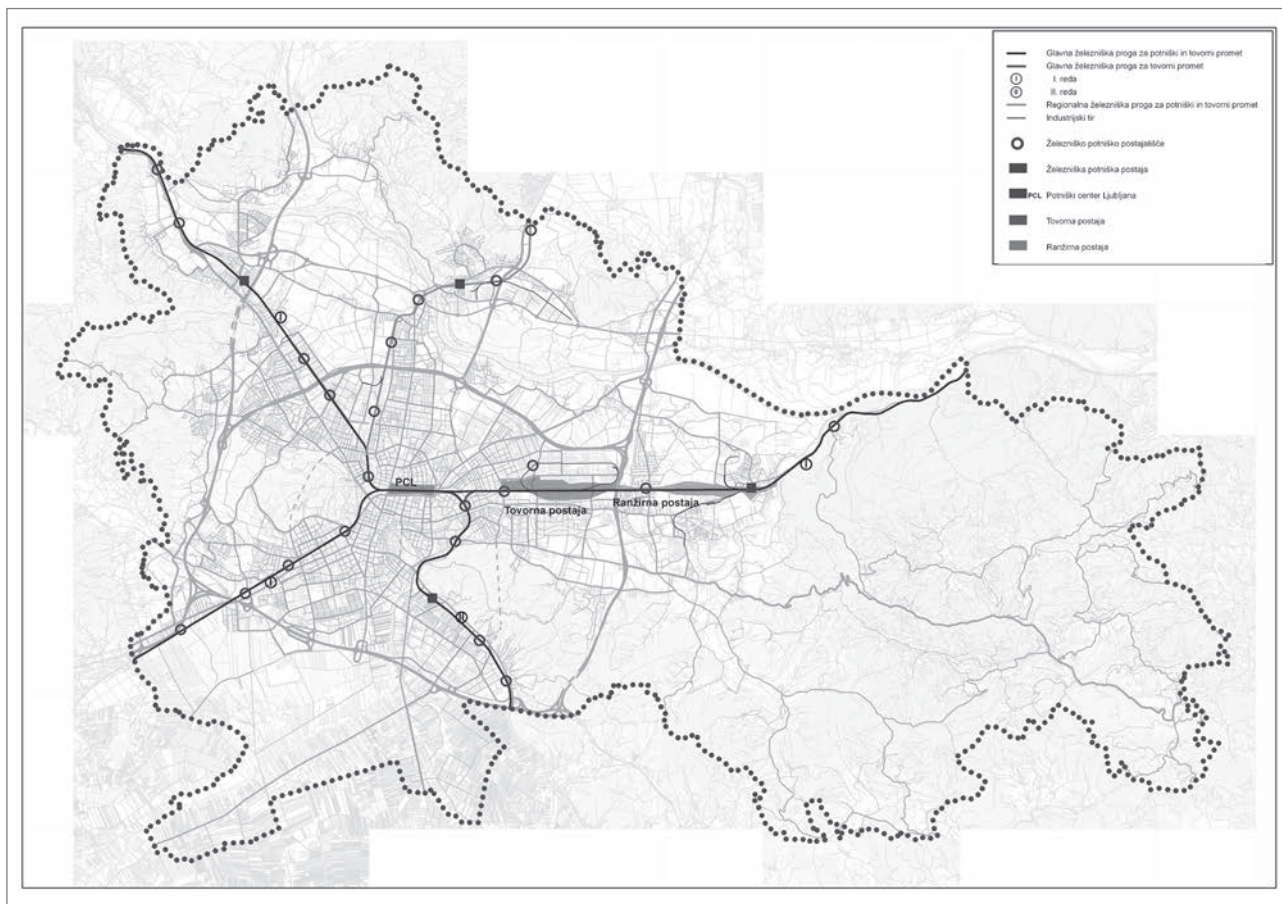
Zakonodaja je bila pripravljena neustrezno in nepravilno, ker je očitno upoštevala predvsem finančni vidik (želeno pridobitev čim več novih proračunskih sredstev), ne pa tudi temeljnih principov prakse in zakonodaje s področij prostorsko načrtovalske in geodetske dejavnosti. Ob kritičnem pregledu zakonodaje z vidika uporabnika – lokalne skupnosti – smo na MOL oblikovali vprašanja, pripombe in predloge zakonodajalcu.

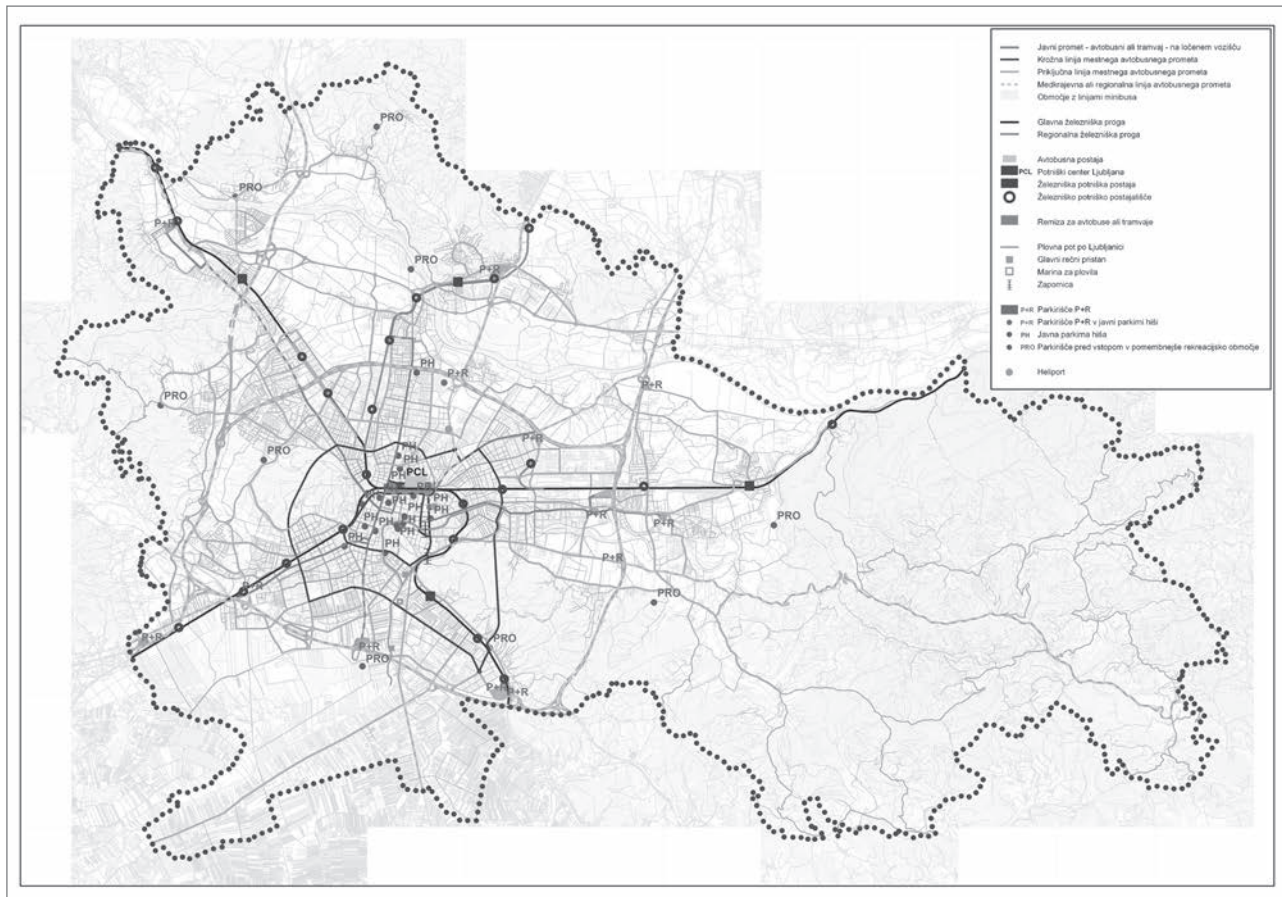
Slika 1: Namenska raba prostora (vir: OPN MOL ID, 2013)

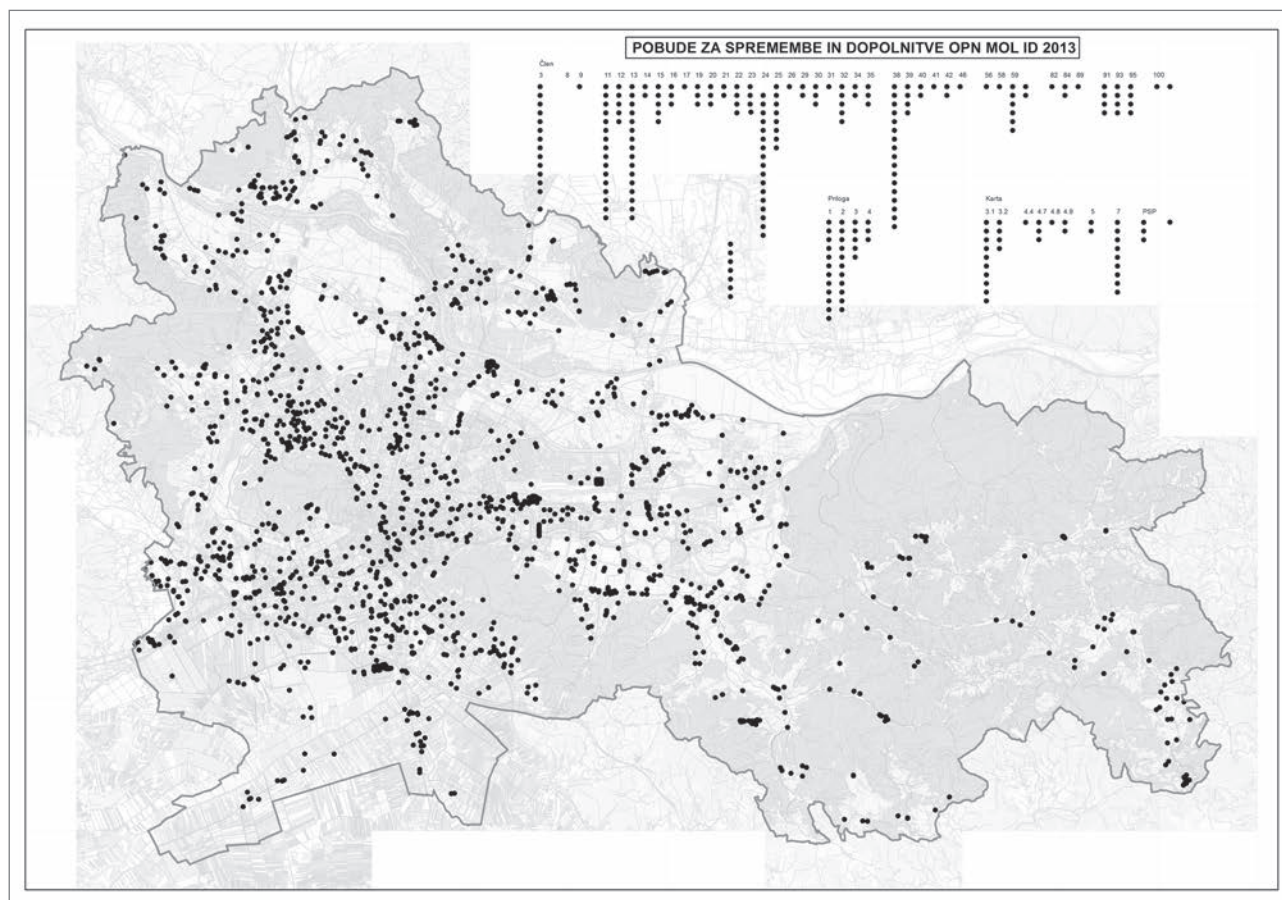
Slika 2: Cestno omrežje (vir: OPN MOL ID, 2013)

Slika 3: Železniško omrežje (vir: OPN MOL ID, 2013)

Slika 4: Mestni javni - vodni in zračni promet (vir: OPN MOL ID, 2013)

Slika 5: Pobude za plansko spremembo, v približno tretjini se predlaga poseg na primarno rabo prostora (vir: Osnutek sprememb in dopolnitev OPN MOL ID, 2014).

5 Nekatera vprašanja, pripombe in predlogi Mestne občine Ljubljana v zvezi z določanjem zemljišč za gradnjo stavb

V nadaljevanju predstavljeni predlogi, vprašanja in pripombe Mestne občine Ljubljana v zvezi z določanjem zemljišč za gradnjo stavb so bili v daljši in podrobnejši obliki posredovani zakonodajalcu. Na tem mestu poudarjamo predvsem problematiko določitve zemljišč za gradnjo stavb (v nadaljevanju: ZGS) v skladu s Pravilnikom o določanju zemljišč za gradnjo stavb. Poleg tega so bile zakonodajalcu poslani tudi pripombe glede neprimernosti predlaganega sistema obdavčitve stavbnih zemljišč.

Zemljišča za gradnjo stavb so, skladno s Pravilnikom, stavbna zemljišča, ki so določena v občinskem prostorskem načrtu in na katerih je gradnja stavb dejansko mogoča oziroma dopustna, določi pa jih občina. Ta zemljišča naj bi bila bistveno bolj obdavčena kot druga nepozidana stavbna zemljišča, prihaja lahko do mnogokratnih razlik. S tem se lahko popolnoma strinjamo, saj bi ob pravilno nastavljeni metodologiji določanja

ZGS, ustreznih podatkih PIS in primerni obdavčitvi to lahko prineslo spodbudne učinke zemljiške politike, npr. aktivacijo nezazidanih stavbnih zemljišč (ZGS) in sprostitev prometa z njimi. Vendar pa je pravilnik o določitvi ZGS prinesel precej nedorečenosti, zaradi katerih naj bi bilo na občini težko breme določanja podatkov o ZGS na osnovi bistveno preslabo urejenih prostorskih evidenc in ob preveliko odprtih vprašanjih. Naj navedemo le nekatera.

Dopustno/mogoče

Prostorski akt določa dopustnost gradnje, za samo možnost gradnje pa se v postopku pridobitve gradbenega dovoljenja s soglasji za priključitev določa možnost priključitve na posamezna omrežja gospodarske javne infrastrukture. Možnost gradnje se torej preverja za posamezno parcelo za posamezen tip gradnje. Dopustnost gradnje se spremeni v dejansko možnost gradnje šele s pridobitvijo gradbenega dovoljenja. Zato se lahko z gotovostjo kot ZGS opredelijo le zemljišča z dokončnim gradbenim dovoljenjem (za gradnjo stavb).

Sporočanje podatkov v geodetske evidenc in predaja podatkov Neprimerna so določila, da morajo občine posredovati podatke o namenski rabi zemljišč in ZGS, nato pa sporočiti podat-

Slika 6: Na območju MOL je približno 30 % stavbnih zemljišč, med njimi so tudi zelene stavbne površine (vir: OPN MOL ID, 2013).

ke ob vsaki spremembi evidenc GURS (delitev ali združitve parcel). Grafični del OPN MOL ID je vezan na stanje zemljiškega katastra na dan, ki je naveden v OPN MOL ID, in ne na vsakokratni veljavni kataster. Predlog je, da se občinam predpiše predaja občinskih podatkov v grafičnem formatu, ki ga bo GURS lahko kadarkoli prenesel na parcele, obenem pa naj metodologija upošteva, da vse parcele niso 100-odstotno na območju MOL.

Natančnost parcele/natančnost enote urejanja prostora

Zakonodajalec zahteva, da se za posamezno parcelo opredeli, ali gre za zemljišče za gradnjo stavb ali ne. OPN MOL ID določa dopustnost gradnje v nekaterih primerih za enote urejanja prostora, ki presegajo velikost posamezne parcele, in ne za posamezne parcele, kar omogoča prostorska zakonodaja. Določil OPN glede dopustnosti gradnje, ki je vezana na enote urejanja prostora, ponekod ni mogoče prenesti na posamezne parcele.

Gradnja stavb, ki omogočajo funkcioniranje obstoječih objektov

Na določenih zemljiščih so dopustne le gradnje stavb, ki omogočajo funkcioniranje obstoječih objektov (npr. samo garažne stavbe, stavbe družbene infrastrukture). Predlog je, da se taka zemljišča ne opredelijo kot ZGS.

Podzemne garaže in podzemne pasaže

OPN MOL ID ponekod dopušča gradnjo podzemnih garaž tudi pod namenskimi rabami, kjer gradnja stavb sicer ni dopustna (npr. pod parki, cestami in trgi ali v območjih večstanovanjske gradnje). Natančne lokacije največkrat ni mogoče določiti. Vprašanje je, ali so podzemne garaže in podzemne pasaže pod javnimi površinami stavbe, ki jih je treba opredeliti kot ZGS. S tem se odpira tudi vprašanje, kako opredeliti ZGS v primeru večnivojske rabe prostora.

Varovalni režimi

Na zemljiščih, na katerih veljajo različni varovalni režimi, gradnja ni dopustna ali je le pogojno dopustna (poplavna varnost, vodovarstvena območja, zavarovana območja narave, naravne vrednote in kulturne dediščine, varovalni pasovi infrastrukture idr.). Področna zakonodaja določa širino varovalnih pasov prometne, okoljske, energetske in elektronske komunikacijske infrastrukture, za poseg v območje pa predvideva posebno soglasje pristojnega izvajalca gospodarske javne službe. Pri prometni infrastrukturi je možnost gradnje odvisna tako od vrste objekta kot tudi od kategorije ceste: pri lokalnih cestah nižje kategorije je mogoče predvideti, da bo v varovalnem pasu gradnja mogoča, kar pa ni mogoče zagotoviti za lokacije ob pomembnejših lokalnih in državnih cestah ter železnicah. Vprašanje je določitev ZGS na zemljiščih, za katera so režimi opredeljeni ohlapno oziroma se dopustnost posegov presoja v postopku izdaje gradbenega dovoljenja.

Pozidana zemljišča

Vsaka stavba mora imeti pripadajočo parcelo, namenjeno gradnji (gradbeno parcelo). Za opredelitev pozidanega zemljišča, ki ni prosto za gradnjo drugih stavb (in ni ZGS), je treba upoštevati zahtevano velikost zemljišča, faktorje izrabe zemljišča in obvezne površine za funkcioniranje objekta po določilih prostorskega akta. Ni sprejemljivo, da so kot pozidana zemljišča opredeljena le tista, na katerih stojijo stavbe. Dejansko so pozidana zemljišča tudi parcele, namenjene gradnji (gradbene parcele) teh stavb, in tudi zemljišča, na katerih so izvedeni gradbenoinženirski objekti, ki niso stavbe: športna igrišča, parki ipd. Ta namreč tudi niso prosta za gradnjo stavb. Za korektno določitev pozidanih zemljišč je nujno potreben podatek iz PIS o gradbenih parcelah na podlagi izdanih gradbenih dovoljenj.

Državni prostorski načrti

Na območjih, za katera so sprejeti DPN ali so DPN v pripravi, občina ni upravljavec prostora, torej tudi ne določa ZGS. Skladno s Pravilnikom občina ne določa ZGS na območju DPN, država pa nima podlage za to. Vprašanje je, kdo in kako določi ZGS v območjih DPN.

Predlog določanja stopenj ZGS

V namen ustrežnejše rešitve enopomenske razdelitve zemljišč na ZGS-da ali ZGS-ne MOL predlaga, naj se sistem spremeni – dopustnost gradnje naj se vrednoti po več stopnjah (glede na razvoj zemljišča); zadnja stopnja je lahko dejanska možnost gradnje, pridobljena z dokončnim gradbenim dovoljenjem, vmesne pa so odvisne od različnih omejitev za gradnjo na ZGS (začasni režimi, izgrajenost GJI, izvedbeni pogoji OPN, ki zahtevajo predhodne ureditve idr.).

Predlog za upoštevanje podrobne namenske rabe pri vrednotenju nepremičnin

MOL predlaga, naj se modeli vrednotenja spremenijo tako, da se različne podrobne namenske rabe izražajo v različnih stopnjah/faktorjih (s tem bi ustrezno višje vrednotili ZGS za gradnjo stolpnice v primerjavi z ZGS za gradnjo enodružinske hiše ipd.).

6 Sklep

Poskus uveljavitve nepremičninske zakonodaje RS je prinesel nekaj pomembnega – dejstvo je, da bo tovrstna zakonodaja uveljavljena. Poleg tega je ta poskus opozoril na pomen vhodnih podatkov in evidenc in spodbudil njihovo urejanje. Temaatika je postala širše družbeno izpostavljena in opazovana. Tudi zato smo prepričani, da mora biti ob uvedbi nepremičninske zakonodaje osnovni cilj usmerjanje trajnostnega prostorskega razvoja, učinkovita in sodobna nepremičninska zakonodaja pa mora temeljiti na dobro urejenih predhodnih podatkih prostorskega informacijskega sistema – PIS.

Nepremičninska zakonodaja mora biti usklajena z zakonodajo s področja geodetske in prostorsko-načrtovalske dejavnosti. Zakonodaja mora biti pregledna, logična in pravična. Obenem je nujno, da je razumljiva vsem, ki jo bodo izvajali, zato je MOL predlagala, da bi aktivno sodelovala pri njeni pripravi. Pomembno je tudi, da bo dovolj časa za javno preveritev tako pomembne zakonodaje – za strokovno in javno razpravo.

Naj ponovno poudarimo, da tudi najboljši občinski prostorski načrt ne more zagotavljati optimalnega načrtovanja in izvajanja prostorskega plana, ne da bi država udeleževala ustrezno zemljiško politiko.

.....
Dr. Liljana Jankovič Grobelšek, univ. dipl. inž. arh.
Oddelek za urejanje prostora Mestne občine Ljubljana, vodja Odseka za prostorske planske akte
E-pošta: liljana.jankovic@ljubljanasi

Mag. Miran Gajšek, univ. dipl. inž. arh.
Oddelek za urejanje prostora Mestne občine Ljubljana, vodja Oddelka za urejanje prostora Mestne občine Ljubljana
E-pošta: miran.gajsek@ljubljanasi

Opombe

^[1] Pričujoči prispevek je nastal na osnovi predavanja na *Geodetskem dnevu*, ki je 4. aprila 2014 potekal v Ljubljani. Tam smo povedali, da je ustavna razveljavitev slabo pripravljene nepremičninske zakonodaje pokazatelj, da se bo treba ob ponovni pripravi zakonodaje bistveno bolj posvetiti njeni vsebini in njeni povezavi z vsemi predpisi, na katere vpliva, ter vsem posledicam, ki jih prinaša. Na Geodetskem dnevu 2014

se sicer razprava o tej najbolj aktualni in pereči geodetsko-prostorski tematiki prve polovice leta 2014 sploh ni razvila. Zato menimo, da je objava pričujočega prispevka priložnost za kritično strokovno razpravo, ki se ji ne moremo več izogibati, če želimo uveljaviti sodobno in kakovostno nepremičninsko zakonodajo RS in zagotavljati trajnostni prostorski razvoj RS v skladu z načeli politike teritorialne kohezije Evrope 2020.

Viri in literatura

Določitev zemljišč za gradnjo stavb na območju MOL za leto 2014 (za zemljišča brez pridobljenih gradbenih dovoljenj in izven veljavnih OPPN), LUZ d. o. o., 2014.

Gajšek, M., 2009: Smeri urbanega razvoja Ljubljane Ljubljane. Arhitekturni bilten, letnik 39, številka 181/182.

Izdelava metodologije o načinu določanja zemljišč za gradnjo stavb na območju MOL (za zemljišča brez pridobljenih gradbenih dovoljenj in izven veljavnih podrobnih prostorskih aktov) št. P-ZIN-2/14, Locus d. o. o., 2014.

Jankovič Grobelšek, L., 2012: Za javnost odprt zasebni prostor kot dopolnitev omrežja mestnega javnega prostora. Urbani izziv, letnik 23, številka 1.

Ljubljana, zelena prestolnica Evrope 2016, vir: <http://www.ljubljana.si/si/zelena-prestolnica/>.

Odlok o občinskem prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana – izvedbeni del (Uradni list RS, št. 78/10, 10/11 – DPN, 22/11 – popr., 43/11 – ZKZ-C in 53/12 – obvezna razlaga, 9/13).

Odlok o občinskem prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana – strateški del (Uradni list RS, št. 78/10).

Pravilnik o določanju zemljišč za gradnjo stavb (Uradni list RS, št. 66/13).

Pripombe in predlogi v zvezi z določanjem zemljišča za gradnjo stavb in obvestilo o podatkih Mestne občine Ljubljana; Oddelek za urejanje prostora MOL, 31. 3. 2014.

Vogelji, Jan, 2010: Fifteen Steps towards Territorial Cohesion. Creating our futures, ECTP-CEU.

Zakon o davku na nepremičnine (ZDavNepr), (Uradni list RS, št. 101/13, 11/14 – Skl. US in 22/14 – Odl. US). Zakon je bil razveljavljen s 1. 4. 2014.

Zakon o množičnem vrednotenju nepremičnin (ZMVN), (Uradni list RS, št. 50/06, 87/11, 40/12 – ZUJF in 22/14 – Odl. US).

Urša PRISLAN

Uporaba orodja »geoinformacijska podpora odločanju« za potrebe urejanja problematike črnih gradenj v Mestni občini Ljubljana

Model za presojo okoljske in prostorske konfliktnosti lokacij črnih gradenj

Geoinformacijski sistemi, s katerimi sta mogoča pregled in analiza prostorskih podatkov, pristojnim organom na področju urejanja prostora predstavljajo temelj za spremljanje stanja v prostoru in služijo kot pomoč pri sprejemanju odločitev v zvezi z njegovim urejanjem. Namen prispevka je prikazati uporabo »geoinformacijske podpore odločanju« kot potencialnega orodja v prostorskem načrtovanju, kadar smo za potrebe strokovnih rešitev soočeni z odločitvami, pri katerih je nujno treba upoštevati večje število kriterijev. Računalniško orodje znotraj programa Idrisi smo uporabili pri transformaciji različ-

nih kriterijev v model in s tem dobili avtomatiziran izračun ocene konfliktnosti posegov. Ugotavljali smo, kolikšen je konflikt črnih gradenj z okoljskimi prvinami in občinskimi usmeritvami razvoja prostora, in navedli območje Mestne občine Ljubljana, na katerem so črne gradnje z vidika izbranih kriterijev najbolj problematične.

Ključne besede: geoinformacijska podpora odločanju, večkriterijsko vrednotenje, prostorsko načrtovanje, črne gradnje

1 Uvod

Človek je od nekdaj živel v prostorskih okvirih ter je te nezavedno in namerno spreminjal in načrtoval. Sprva je bila poselitev popolnoma agrarna. Poselitvene oblike so bile zato tesno povezane s kmetijstvom, vezi med naselji in naravnim okoljem pa številne in izrazite (Ravbar idr., 1995). Dokler je človek preživel vse življenje na omejenem prostoru, je poznal naravne zakonitosti in spremembe v njem, z razvojem industrializacije in urbanizacije pa je začel nastajati nov urbani poselitveni sistem, ki so ga oblikovali popolnoma drugi dejavniki. Zaradi zmanjšanja navezanosti človeka na zemljo in naravo se je kmalu pokazala potreba po omejitvah, normah in določilih, ki naj bi usmerjali njegovo bivanje (Fikfak, 2003). Raba prostora, ki je naravno bogastvo in nenadomestljiva dobrina, naj bi se danes načrtovala v skladu s prostorskimi možnostmi in omejitvami na način, ki bo omogočal kakovostno bivalno in naravno okolje, nudil možnosti za gospodarski razvoj ter ohranjal kulturno, predvsem naselbinsko dediščino, biotsko raznovrstnost in naravne vrednote (Bartol idr., 2004). Država mora za zagotavljanje in ohranjanje take rabe prostora zato vzpostaviti jasna in vnaprej znana pravila, saj trg tega cilja, ki je vezan na javni interes, ne more zagotoviti (Dekleva idr., 2011).

Seveda pa vprašanje interesov posameznika in skupnosti v pokrajini pogosto povzroča konflikt med kratkoročno naravnanimi individualnimi namerami rabe tal, katerih nosilci so lokalne skupnosti, podjetja ali državljani na eni strani, in zahtevami po uravnoteženem razvoju na drugi strani (Ravbar, 2007). Raba prostora, ki bi zadostila širšemu družbenemu interesu ter hkrati ohranjala kakovost okolja in prostora, poskuša zagotoviti prostorsko načrtovanje. Načrtovanje prostora se v državi in občinah uresničuje z različnimi (prostorskimi) ukrepi in več (prostorskimi) akti, njihove rešitve v zvezi z ravnanjem s prostorom na določenem območju pa vedno vsebujejo določene zahteve, prepovedi in zapovedi (Dekleva idr., 2011). Kadar se v prostor posega mimo dogovorjenih pravil, brez ustreznih dovoljenj, neupoštevajoč pravne norme in strokovne utemeljitve o rabi prostora, govorimo o nedovoljenih posegih, med njimi tudi o t. i. črnih gradnjah (Naprudnik, 1993).

1.1 Pojem črne gradnje

Pojem črne gradnje ni jasno opredeljen. Vsekakor gre za gradnjo, ki na kakršen koli način preoblikuje okolje brez predho-

dne odobritve upravnega organa v primerih, v katerih je taka odobritev predpisana z normativnim aktom. Kateri so objekti, za katere za gradnjo sploh potrebujemo odobritev upravnega organa ali t. i. gradbeno dovoljenje, določa Zakon o graditvi objektov. Glede na ta zakon je gradnja brez ustreznih dovoljenj nedovoljena gradnja, ki se podrobneje deli na štiri tipe:

- nelegalni kop, kadar se mineralne surovine izkorišča na območju, ki glede na prostorski akt ni predvideno za tako rabo;
- nevarna gradnja, kadar gradnja, ki se izvaja, ali že zgrajeni objekt ogroža sosednje objekte oziroma okolico ali ljudi (čeprav so bila za njegovo postavitev pridobljena ustrežna dovoljenja);
- neskladna gradnja, kadar se realizirani poseg razlikuje od pogojev, določenih s pridobljenim dovoljenjem, oziroma se objekt uporablja v nasprotju z njimi, in
- nelegalna gradnja, kadar gre za poseg, pri katerem ustrežna dokumentacija ni bila pridobljena ali pa ta ne velja več (Zakon o graditvi objektov, Ur. l. RS, št. 110/2002).

Slednji tip nedovoljenih gradenj je zaradi posledic in zahtevnosti regulacije tip, ki je najbolj problematičen. Pri njem in neskladni gradnji gre s pravnega vidika za nedovoljene posege, ki se v slovenskem prostoru (največkrat) označujejo s terminom črna gradnja.

1.2 Problematika črnih gradenj

Čeprav so v Sloveniji črne gradnje glede na pravni status med seboj izenačene, jih lahko glede na posledice v prostoru in okolju razvrstimo v različne skupine. Nedovoljeni pomožni objekti, adaptacije in dozidave so v primerjavi s črnimi gradnjami popolnoma novozgrajenih stanovanjskih ali počitniških objektov okoljsko manj sporni, saj so postavljeni na območju, ki je že pozidano, in tudi sicer jih je mogoče lažje prilagoditi zahtevam urbanistične službe oziroma odstraniti brez velike gospodarske škode in socialnih posledic za prizadete (Gantar, 1993).

Obravnavanje problematike črnih gradenj zahteva širše razumevanje med seboj odvisnih vidikov: ekonomskega, socialnega in tudi okoljskega. Ker gre za zapleten interdisciplinarni pojav, se z vprašanjem črnih gradenj ukvarjajo urbanisti, arhitekti, sociologi, geografi idr. Z geografskega vidika se omenjena problematika kaže predvsem v spreminjanju fizionomije pokrajine, zmanjševanju funkcijske vrednosti zemljišč ter zaradi onesnaževanja in kazenja estetske podobe naselij v zmanjševanju vrednosti človekovega okolja (Ravbar, 1976). Ne glede na motive, nuje in potrebe so črne gradnje pojav, ki marsikdaj povzroča trajno in nenadomestljivo škodo ter pomembno degradira prostor in okolje (Gantar, 1993).

2 »Geoinformacijska podpora odločanju« za potrebe vrednotenja črnih gradenj na primeru črnih gradenj v Mestni občini Ljubljana

Pristojne službe ocenjujejo stopnjo degradacije prostora in okolja, ki je posledica neprimernosti posameznih posegov, na podlagi različnih meril, med katerimi prevladujejo značilnosti lokacije nedovoljenega posega ter njegove gradbene in tehnične lastnosti.

Proces odločanja vedno temelji na vrednotenju vsaj enega kriterija ali dejavnika, občasno pa je za odločitev nujno treba upoštevati večje število različnih kriterijev. V nadaljevanju bomo predstavili računalniško orodje »geoinformacijska podpora odločanju« znotraj programa Idrisi, ki omogoča transformacijo kriterijev v model in s tem avtomatiziran izračun ocene, npr. konfliktnosti posegov.

2.1 Orodje »geoinformacijska podpora odločanju«

Kot orodje za podporo odločanju o posegih v prostor oziroma, v širšem smislu, o vedenju v prostoru je bila razvita t. i. »geoinformacijska podpora odločanju«. Gre za interaktiven, fleksibilen in prilagodljiv računalniški sistem, znotraj katerega je mogoča napredna izbira odločitev, ki temeljijo na kriterijih, ki so prikazani s kartami (Turban, 1995, navedeno v Bergant, 2010). Kriterije ovrednotimo na izbrani način, ki je odvisen od cilja odločanja, nato pa odločitvenimi pravili kombiniramo v sintezno oceno, npr. (ne)primernosti poseganja v prostor (Krevs, 2009).

Ključne faze za izpeljavo podpore odločanju si sledijo po tem vrstnem redu: izbira cilja → določitev kriterijev → standardizacija kriterijev → izvedba podpore odločanju → vrednotenje rezultatov (Kušar, 2010, navedeno v Bergant, 2010).

2.1.1 Izbira cilja

Namen uporabe »orodja podpore odločanju«, prikazane v prispevku, je bilo vrednotenje črnih gradenj glede na okoljske in prostorske značilnosti lokacije objekta. Podatkovna baza je zajemala dve obdobji evidentiranih nedovoljenih gradenj: črne gradnje, ki so bile na območju današnje Mestne občine Ljubljana evidentirane za potrebe sanacije degradiranega prostora zaradi nedovoljenih posegov leta 1994,^[1] in črne gradnje, ki so bile v obdobju po sanaciji do danes razvidne na podlagi pobud za spremembo namenske rabe zemljišč ali drugih izvedbenih pogojev, predpisanih z aktom. Ugotavljali smo, kolikšen je

konflikt črnih gradenj z okoljskimi prvinami in občinskimi usmeritvami razvoja prostora, in določili območje v občini, na katerem so črne gradnje z vidika izbranih kriterijev najbolj problematične.

2.1.2 Določitev kriterijev

Pri izboru kriterijev za vrednotenje konfliktnosti črnih gradenj z vidika okolja smo si pomagali z različnimi dokumenti, na podlagi katerih pristojne službe ocenjujejo neprimernost

Preglednica 1: Nabor kriterijev za potrebe vrednotenja lokacij črnih gradenj

ime kriterija	podrobnejša vsebina kriterija	vrednost spremenljivke na standardizirani merski lestvici (0–255)	referenca izbranega kriterija	
K1	kmetijska zemljišča	najboljša kmetijska zemljišča	uredba	
		druga kmetijska zemljišča		127
K2	gozd	gozdovi z izjemno poudarjenimi socialnimi funkcijami	255	uredba in seznam omejitev v prostoru
		območja gozdov	127	
K3	varovana narava	prvo varstveno območje	255	uredba in seznam omejitev v prostoru
		drugo varstveno območje	130	
		tretje varstveno območje	65	
K4	vodovarstvena območja	I. varstveni režim	255	uredba in seznam omejitev v prostoru
		II. varstveni režim		
		VVO IIA	255	
		VVO IIB	170	
K5	poplavna območja	pogoste poplave	255	seznam omejitev v prostoru
		redke poplave	130	
		katastrofalne poplave	65	
K6	erozijsko ogrožena in plazljiva območja	velika stopnja ogroženosti	255	seznam omejitev v prostoru
		srednja stopnja ogroženosti	170	
		majhna stopnja ogroženosti	85	
K7	vodotoki in vodna zemljišča	vodotoki in vodna zemljišča s pripadajočim varovalnim pasom	255	uredba
K8	območja s posebnim namenom	območje za potrebe varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami	255	uredba, seznam omejitev v prostoru in pretekle študije pojava
		območje pridobivanja mineralnih surovin	50	
		zelene površine	200	
K9	kulturna dediščina	kulturna krajina	85	uredba in seznam omejitev v prostoru
		naselbinska dediščina	85	
		arheološko najdišče		
		zunaj stavbnih zemljišč	255	
		znotraj stavbnih zemljišč	85	
K10	razpršena gradnja	Z oddaljenostjo od stavbnih zemljišč se konfliktnost večja.		pretekle študije pojava
K11	dostopnost kanalizacijske infrastrukture	Z oddaljenostjo od obstoječe ali predvidene kanalizacijske infrastrukture se konfliktnost večja.		pretekle študije pojava
K12	dostopnost cestne infrastrukture	Z oddaljenostjo od glavnih prometnic se konfliktnost večja.		pretekle študije pojava
K13	dostopnost družbene infrastrukture	Z oddaljenostjo od obstoječe ali predvidene družbene infrastrukture se konfliktnost večja.		pretekle študije pojava
K14	dostopnost javnega potniškega prometa	Z oddaljenostjo od postajališč javnega avtobusnega potniškega prometa se konfliktnost večja.		pretekle študije pojava

Opomba: Utemeljitev in način standardizacije kriterijev na merski lestvici od 0–255 sta opredeljena v nadaljevanju pod točko 2.1.3.
Vir: Prislán (2014)

posegov v okolje in njihov vpliv nanj. Osnovalo je predstavljala uredba o višini nadomestila za degradacijo in uzurpacijo prostora. Med usmeritvami za izbor kriterijev je bil pomemben tudi pregled omejitev v prostoru na tistih območjih, na katerih za poseg potrebujemo dodatno soglasje – izhajali smo iz seznama omejitev v prostoru, opredeljenega v izvedbenem delu občinskega prostorskega načrta Mestne občine Ljubljana. Za potrebe vrednotenja lokacij črnih gradenj s prostorskega vidika smo večji del kriterijev poiskali glede na prostorske značilnosti pojava v preteklosti in vpliv njihovih posledic na prostorski razvoj.

Ker je temelj »orodja podpore odločanju« kombinacija kriterijev, ki so prikazani s kartami, smo med različnimi merili za presojo neprimernosti posegov v prostor ali okolje izbrali tiste, za katere je s proučevanjem digitalnih prostorskih podatkov mogoča jasna interpretacija (npr. ali se evidentirana črna gradnja nahaja znotraj varovalnega režima vodovarstvenega območja).

Oblikovali smo štirinajst kriterijev (preglednica 1), ki so vezani na značilnost lokacije črne gradnje in ne na gradbenotehnične lastnosti objekta. Kriteriji so: območja kmetijskih zemljišč, gozd, varovana narava, vodovarstveno območje, poplavna območja, erozijsko ogrožena in plazljiva območja, vodotoki in vodna zemljišča, območja s posebnim namenom, kulturna dediščina, razpršena gradnja ter kriteriji dostopnosti – dostopnost kanalizacijske, cestne in družbene infrastrukture ter javnega potniškega prometa.

2.1.3 Standardizacija kriterijev

»Orodje podpore odločanju« dopušča več pristopov. Kadar za doseg cilja ovrednotimo več različnih kriterijev in jih z odločitvenimi pravili povezujemo v sintezno oceno, npr. (ne) primernosti poseganja v prostor, govorimo o večkriterijskem vrednotenju (ang. *multicriteria evaluation* – MCE). Na voljo je več t. i. odločitvenih pravil oziroma načinov kombiniranja kriterijev, npr. logično prekrivanje kart, pri katerem se kriteriji pretvorijo v izjave o primernosti, nato pa se kombinirajo s pomočjo enega ali več logičnih izrazov, kot sta presek (in, ang. *and*) in unija (ali, ang. *or*); urejeno obteženo povprečje, ki omogoča ves razpon strategij odločanja glede na vključeno možnost medsebojnega uravnoteženja in stopnjo tveganja, ter obtežena linearna kombinacija, pri kateri se kriteriji standardizirajo na skupno mersko lestvico in kombinirajo s pomočjo obteženega povprečja (Krevs, 2009).

Kombinacije kriterijev oziroma njihovo povezovanje je mogoče le, če so standardizirani na skupno mersko lestvico. Vsebina kriterijev, pri čemer ločimo med omejitvami in dejavniki, določa, katerega od pristopov standardizacije bomo uporabili. Pri omejitvah, t. i. trde spremenljivke, navadno uporabimo Boolea-

novo standardizacijo, na podlagi katere posamezne točke v prostoru razvrstimo v dva razreda: ugodno ali neugodno (oziroma vrednost 0 – neprimerno; vrednost 1 – primerno) (Eastman, 1993). Standardizacijo dejavnikov, t. i. mehkih spremenljivk, pa se navadno napravi s pomočjo zveznih matematičnih funkcij (linearna, sigmoidalna itd.); ti kriteriji za posamezno točko v prostoru prikazujejo večjo oziroma manjšo primernost določene izbire, npr. rabe tal, dejavnosti idr. (Krevs, 2009). Spremenljivke na zvezni lestvici opredelimo od popolnoma neprimerne do popolnoma primerne z vrednostmi od 0 do 1, kadar izberemo način *real*, in 0–255, če izbiramo na način *byte*.

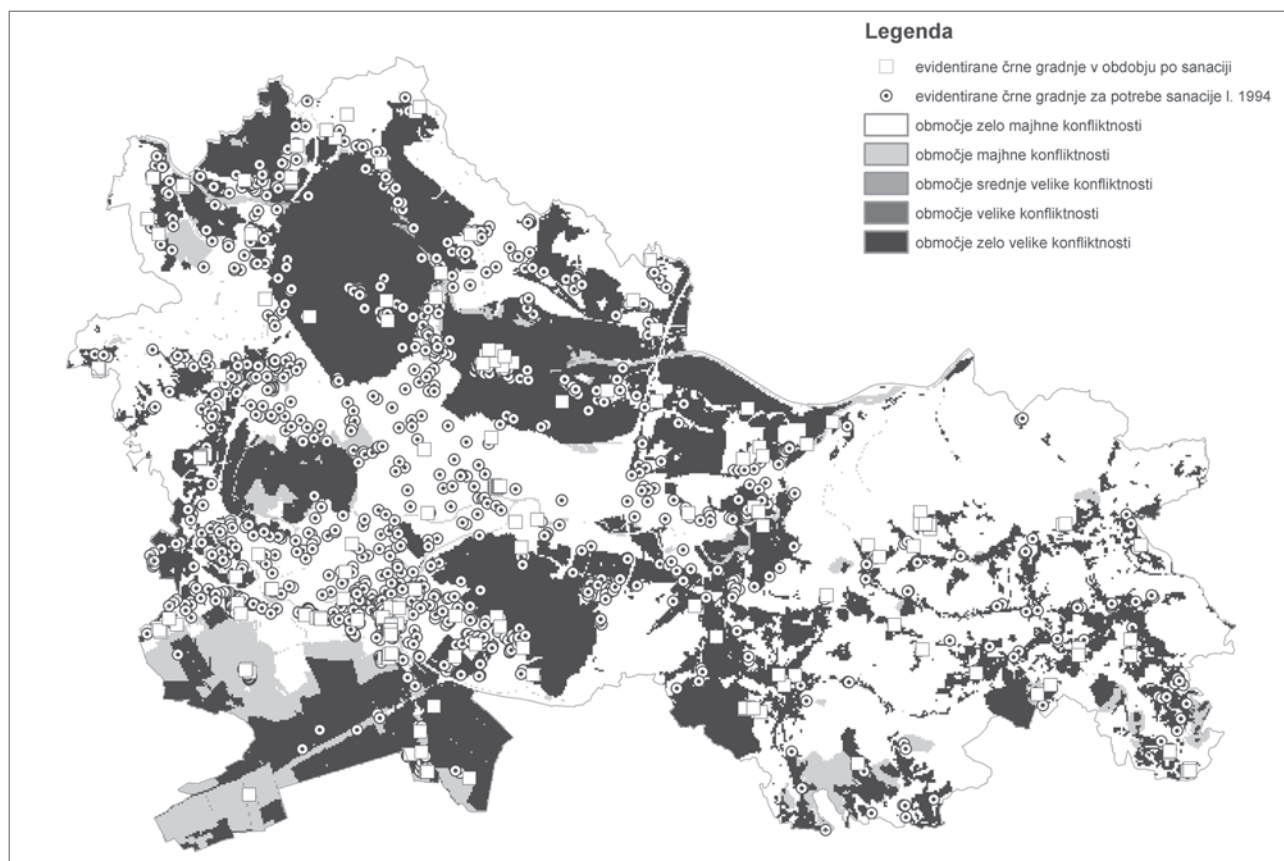
Za vrednotenje konfliktnosti črnih gradenj smo pri opredelitvi vrednosti kriterijev na standardizirani skupni merski lestvici izhajali iz tega, ali je pridobitev gradbenega dovoljenja na območju kriterija sploh mogoča oziroma ali so zanj potrebni posebni pogoji in soglasja. Poskušali smo ugotoviti, katero območje s črnimi gradnjami je z vidika okolja in prostora najbolj konfliktno. Tako smo kriteriju, če je znotraj njegovega območja veljala prepoved gradnje, pripisali vrednost 255, če pa je bila gradnja, upoštevajoč določene pogoje in merila, znotraj območja kriterija dovoljena, je bila standardizirana vrednost spremenljivke na skupni zvezni lestvici nižja. Vrednost 0 je bila predpisana območjem, na katerih gradnja za posamezen kriterij z vidika okolja in prostora ni konfliktna, vrednost 255 pa torej območjem, na katerih je kršitev zaradi samovoljnih posegov v prostor najbolj problematična.

Gre za inverzni način standardizacije, saj navadno pri metodi večkriterijskega vrednotenja z vrednostjo 0 spremenljivke opredelimo kot popolnoma neprimerne, z vrednostjo 255 (ali 1, če je način vrednotenja *real* in ne *byte*) pa kot popolnoma primerne.

Preglednica 2: Obtežitev kriterijev vrednotenja

kriterij	Utež
K1 kmetijska zemljišča	0,061
K2 gozd	0,061
K3 varovana narava	0,110
K4 vodovarstveno območje	0,204
K5 poplavna območja	0,110
K6 erozijsko ogrožena in plazljiva območja	0,032
K7 vodotoki in vodna zemljišča	0,110
K8 območja s posebnim namenom	0,032
K9 kulturna dediščina	0,204
K10 razpršena gradnja	0,015
K11 dostopnost kanalizacijske infrastrukture	0,015
K12 dostopnost cestne infrastrukture	0,015
K13 dostopnost družbene infrastrukture	0,015
K14 dostopnost javnega potniškega prometa	0,015
skupaj	1,000

Vir: Prislán (2014)

Slika 1: Zvezna karta konfliktnosti območij črnih gradenj v Mestni občini Ljubljana s prikazom evidentiranih črnih gradenj v obdobju sanacije leta 1994 in po njej (vir: Prislan, 2014)

Pri vrednotenju območij črnih gradenj smo konfliktnost nedovoljenih objektov znotraj izbranih kriterijev opredeljevali strogo. Seveda velja, da je črna gradnja v vsakem primeru sporna, na posameznih območjih pa so zaradi širšega družbenega interesa rabe prostora in ranljivosti določenih okoljskih sestavin konfliktnost in posledice samovoljnega poseganja večje, legalizacija takih objektov pa ni sprejemljiva.

2.1.4 Obtežitev kriterijev

Pomembno pri metodi večkriterijskega odločanja je, da na končno izbiro vpliva več kriterijev, ki med seboj niso enako pomembni, zato jim pripišemo določeno težo. Pri določitvi uteži si lahko pomagamo s strokovno literaturo, lastnimi izkušnjami (o pomembnosti faktorjev), metodo Delfi, znotraj programa Idrisi pa tudi z analitičnim hierarhičnim postopkom po Saatyju (Krevs, 2009). Slednji, ki temelji na primerjavi parov faktorjev in smo ga uporabili tudi sami, se izvaja na podlagi devetstopenjske zvezne merske lestvice relativne medsebojne pomembnosti enega kriterija v primerjavi z drugim.

Pri določanju pomembnosti posameznega kriterija smo si pomagali z uredbo o višini nadomestila za degradacijo in uzurpacijo prostora, v kateri je za vsak kriterij pripisana vrednost točk, ki prispeva h končnemu izračunu nadomestila. Večje ko

je predpisano število točk kriterija v uredbi, pomembnejši je bil kriterij znotraj našega modela vrednotenja. Tiste kriterije, ki jih nismo povzeli iz uredbe in zanje torej ni bila znana točkovna vrednost, smo razvrstili znotraj modela glede na podobnost vsebine s kriteriji, katerih točkovno vrednost smo poznali.

Kot preveritev nepravilnosti v ocenah uteži se izračuna konsistentno razmerje (ang. *consistency ratio* – CR). Kadar je njegova vrednost manjša od 0,1, velja, da so uteži v matriki ustrezne (Krevs, 2009). V našem primeru je znašala vrednost konsistentnega razmerja 0,05, kar pomeni, da uteži med kriteriji niso bile naključne (glej preglednico 2).

2.1.5 Izvedba podpore odločanju

Rezultat večkriterijskega vrednotenja je bila karta, ki na podlagi prepleta kriterijev prikazuje konfliktnost območij črnih gradenj znotraj mestne občine.

Zaradi trgovanja med dejavniki so nekatere od spremenljivk na skupni zvezni standardizirani lestvici izgubile vrednosti, ki smo jim jih sprva pripisali glede na konfliktnost kršitve na območju izbranega kriterija. Okoljske in prostorske spremenljivke posameznih kriterijev, znotraj katerih smo presodili največjo konfliktnost črnih gradenj (ocenjena z najvišjo vrednostjo 255), smo zato ponovno upoštevali in z njimi prekrili karto več-

Preglednica 3: Število evidentiranih črnih gradenj glede na razred okoljske in prostorske konfliktnosti

razred konfliktnosti (vrednost na standardizirani lestvici konfliktnosti)	evidentirane črne gradnje za potrebe sanacije leta 1994		evidentirane črne gradnje po sanaciji	
	število	delež (%)	število	delež (%)
zelo majhna konfliktnost (< 50)	978	65,5	115	53,5
majhna konfliktnost (od 50 do 100)	168	11,2	13	6,0
srednje velika konfliktnost (101 do 150)	0	0	0	0
velika konfliktnost (od 151 do 200)	0	0	0	0
zelo velika konfliktnost (> 200)	348	23,3	87	40,5
skupaj	1.494	100	215	100

Vir: Prisljan (2014)

kriterijskega vrednotenja. Najvišja konfliktna vrednost je bila pripisana tem spremenljivkam kriterijev: območja najboljših kmetijskih zemljišč; območja gozda s posebnimi socialnimi funkcijami; vodovarstveno območje: varstveni režim VVO I. in VVO IIA; varovana narava: I. varstveno območje; kulturna dediščina: arheološka dediščina zunaj stavbnih zemljišč; območja za potrebe varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami.

2.2 Rezultati vrednotenja

Rezultat večkriterijskega vrednotenja in dodatnega upoštevanja spremenljivk posameznih kriterijev, znotraj katerih smo presodili največjo konfliktnost črnih gradenj, je bila zvezna karta območij konfliktnosti črnih gradenj v Mestni občini Ljubljana (slika 1).

Na karti smo prikazali točke vseh črnih gradenj, ki so bile evidentirane znotraj današnje meje Mestne občine Ljubljana v času sanacije degradiranega prostora zaradi nedovoljenih posegov leta 1994 in po njej. Glede na lokacijo smo posamezni črni gradnji pripisali pripadajočo standardizirano vrednost konfliktnosti: od 0, kar pomeni, da z vidika okolja in prostora črna gradnja ni konfliktna, do 255, kar z vidika okolja in prostora opredeljuje črno gradnjo kot zelo problematično.

Pripisane vrednosti smo statistično obdelali, nato pa smo glede na konfliktnost z okoljem in prostorom črne gradnje razdelili v pet razredov: zelo majhna konfliktnost, majhna konfliktnost, srednje velika konfliktnost, velika konfliktnost in zelo velika konfliktnost. Izhodišče za določitev spodnje mejne vrednosti razreda majhne konfliktnosti je bila najnižja standardizirana vrednost konfliktnosti (50), ki smo jo pripisali kriteriju oziroma njegovi sestavini. Črne gradnje, ki jim je bila pripisana vrednost, manjša od 50, so z vidika izbranih okoljskih in prostorskih kriterijev torej manj sporne in spadajo v najnižji razred konfliktnosti (tj. zelo majhna konfliktnost). Pri opredelitvi višjih razredov konfliktnosti smo upoštevali princip enako velikih intervalov razredov.

Iz preglednice 3 je razvidno, da je bilo v obeh obdobjih evidentiranja črnih gradenj največje število takih, ki so bile z vidika izbranih kriterijev (okolja in prostora) razvrščene v razred zelo majhne konfliktnosti. Kljub temu so pomembno število predstavljale tudi gradnje, ki so se uvrstile v najvišji razred konfliktnosti. V evidenci črnih gradenj po sanaciji je bilo takih primerov kar 40,5 %. Vzrok visokega deleža je v tem, da so bili v bazo črnih gradenj po sanaciji zajeti le taki primeri na črno zgrajenih objektov, ki so bili (v postopku pridobivanja zakonitih pravic) zaradi neskladja s prostorskim aktom obravnavani pri za to pristojnih občinskih organih Mestne občine Ljubljana. V razreda srednje velike in velike konfliktnosti se v obeh obdobjih evidentiranja ni uvrstil niti en primer črne gradnje.

Približno četrtini evidentiranih črnih gradenj v času sanacije in dobri tretjini evidentiranih črnih gradenj po sanaciji je bila, upoštevajoč okoljske in prostorske kriterije, pripisana zelo velika konfliktnost. V večji meri konfliktnost takih objektov izvira iz lokacije znotraj vodovarstvenih območij (območja I. varstveni in IIA varstveni režim), zlasti na območju vodonosnika Ljubljanskega polja, ter zaradi nahajanja znotraj najboljših kmetijskih zemljišč (večje število takih črnih gradenj je na jugu občine).

2.3 Izbor območja z največjim številom okoljsko in prostorsko konfliktnih črnih gradenj

Glede na zvezno karto območij konfliktnosti črnih gradenj v Mestni občini Ljubljana in število evidentiranih črnih gradenj z višjo vrednostjo konfliktnosti se je kot (aktualno) najbolj problematično območje pojava črnih gradenj z vidika okolja in prostora izkazalo Tomačevo. Obmestno naselje vzdolž Save je zaradi razpoložljivosti prostora, katerega večji del zaradi različnih razlogov ni bil predviden za pozidavo, tudi v preteklosti pritegnilo več črnograditeljev in je poleg nekaterih območij v občini (npr. Rakova jelša in Barje) od nekdaj spadalo med najbolj problematična območja črnograditeljstva.

Na izbranem območju je konfliktnost črnih gradenj precejšnja. V razred zelo velike konfliktnosti se je znotraj katastrske obči-

ne Stožice, katere del je Tomačevo, uvrstilo 136 evidentiranih primerov črnih gradenj (102 v obdobju za potrebe sanacije leta 1994 in 34 črnih gradenj po obdobju sanacije do danes). Visoka vrednost konfliktnosti nedovoljenih objektov na tem območju izvira iz prepleta naslednjih okoljskih in prostorskih sestavin, znotraj katerih je dopustnost gradnje vprašljiva:

1. IIA varstveni režim vodonosnika Ljubljanskega polja
Glede na Uredbo o vodovarstvenem območju za vodno telo vodonosnika Ljubljanskega polja (Ur. l. RS, št. 120/2004) gradnja v IIA varstvenem pasu ni dovoljena.
2. Območje redkih poplav in katastrofalnih poplav
Na poplavnem območju so dejavnosti in posegi v prostor, ki imajo lahko ob poplavi škodljiv vpliv na vode in povečujejo poplavno ogroženost območja, prepovedani, umeščanje nove poselitve pa ni zaželeno (Mestna občina Ljubljana, 2011).
3. Območje zelenih površin, namenjenih za oddih, rekreacijo in šport
Gre za območja javnih zelenih površin, na katerih je dopustna gradnja za potrebe športnih dejavnosti, pogojno pa tudi trgovske stavbe, gostilne in restavracije (Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o občinskem prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana – izvedbeni del, Ur. l. RS, št. 9/2013).
4. Območje kulturne dediščine (arheološka najdišča znotraj stavbnih zemljišč)
Na območjih arheoloških najdišč znotraj naselij je izjemoma dovoljeno poseganje, če ni mogoče najti drugih rešitev oziroma se na podlagi rezultatov opravljenih predhodnih arheoloških raziskav izkaže, da je zemljišče mogoče sprostiti za gradnjo (Jeglič idr., 2009).

Med navedenimi je prepoved gradnje striktna le v varstvenem režimu IIA vodonosnika Ljubljanskega polja. Izbor najbolj problematičnega območja črnih gradenj z vidika okolja in prostora je torej po modelu strogo vezan na posamezen element, znotraj katerega je bilo samovoljno poseganje ocenjeno za najvišjo konfliktno vrednostjo (tj. 255).

3 Sklep

Model okoljske in prostorske konfliktnosti je mogoče izboljšati tako z vpeljavo dodatnih ali drugih kriterijev kot tudi s spremembami vrednosti okoljske in prostorske konfliktnosti črnih gradenj znotraj njih. Pri transformaciji uredbe in drugih meril, na podlagi katerih pristojni ugotavljajo, npr. degradacijo okolja in prostora, lahko v modelu pride do napak tudi zaradi nejasnosti prepovedi ali omejitev, zapisanih v zakonu, oziroma njihove interpretacije. Toda ko se model vzpostavi, je presoja ocene – v našem primeru okoljske in prostorske konfliktnosti lokacije posamezne črne gradnje – avtomatizirana, tudi hitra

in preprosta, zato ima potencialno uporabno vrednost. Izračun okoljske in prostorske konfliktnosti na novo evidentirane črne gradnje bi zahteval le vnos točke lokacije črne gradnje na končno sliko zvezne karte območij konfliktnosti črnih gradenj, na podlagi katere bi ji bila pripisana pripadajoča konfliktna vrednost. Nezanemarljiva pomanjkljivost modela za presojo konfliktnosti posegov je ta, da je spornost posameznega posega v resnici odvisna tudi od njegovih gradbenotehničnih lastnosti, namena gradnje, možnosti sanacije idr. Če velja, da obstoječa merila in pravila za poseganje v prostor niso sama sebi namen, bi morala biti ugotovitev okoljske in prostorske konfliktnosti, ki je striktno vezana na lokacijo posega, izhodišče vsake regulacije.

Urša Prislan, uni. dipl. geografinja
Glavni trg 55, 3313 Polzela
E-pošta: ursa.prislan@yahoo.com

Opombe

^[1] Leta 1993 je državni zbor zaradi zaostrenih razmer, ki so nastale kot posledica razmaha nedovoljenih gradenj, sprejel Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o urejanju naselij in drugih posegov v prostor. Na podlagi tega zakona je bila izvedena sistemska regulacija problematike črnih gradenj, ki je njihovim investitorjem omogočila, da prijavijo in poskusijo legalizirati svoj nedovoljeni objekt. Za sanacijo degradiranega prostora na širšem območju Ljubljane je bila čez eno leto pripravljena evidenca nedovoljenih posegov (Uredba o prostorskih ureditvenih pogojih za sanacijo degradiranega prostora občine Ljubljana – Bežigrad, Ur. l. RS, št. 62/1994).

Viri in literatura

- Bartol, B., Bratina Jurkovič, N., Fatur, A., Fon Boštjančič, N., Košak, E., Lapanja, A., idr. (ur.) (2004). *Strategija prostorskega razvoja Slovenije*. Ljubljana, Urad za prostorski razvoj.
- Bergant, J. (2010): *Večkriterijsko vrednotenje območij z vidika primernosti za poselitve v občini Dol pri Ljubljani*. Seminarska naloga. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.
- Dekleva, J., Kumer, A., Štravs, L., Prelog, M., Konečnik Kunst, M., Lončar, M., idr. (2011): *Urejanje prostora na občinski ravni*. Ljubljana, Javno podjetje Uradni list Republike Slovenije d. o. o.
- Eastman, R. J. (1993): *Explorations in geographic information systems technology. GIS and decision making*. Ženeva, UNITAR, Palais des Nations.
- Fikfak, A. (2003): Razvoj prostorske zakonodaje, spreminjanje urejanja prostora zunajmestnih naselij. *Urbani izziv*. 14(1), str. 25–31.
- Gantar, P. (1993): Črnograditelji proti državi. *Teorija in praksa*, 30(5/6), str. 435–443.
- Jeglič, M., Kovačec Naglič, K., Mlakar, B., Pirkovič, J., Štih, H., Zakrajšek, F. J. (2009): *Priročnik pravnih režimov varstva, ki jih je treba upoštevati pri prostorskem načrtovanju in posegih v prostor v območjih kulturne dediščine*. Dostopno na: http://giskd2s.situla.org/evrdd/P_09_04_03.htm (sneto 3. 7. 2013).
- Krevs, M. (2009): *Študijsko gradivo pri predmetu Kvantitativne metode za geografe 2*. Zbirka prosojnic s predavanj. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.

Mestna občina Ljubljana (2011): *Pregled ukrepov za povečevanje poplavne varnosti v Mestni občini Ljubljana*. Predlog. Dostopno na: <http://www.ljubljana.si/file/1062046/poplavna-varnost-mol--predlog.pdf> (sneto 14. 12. 2013).

Naprudnik, M. (1993): Črne gradnje – med Scilo in Karidbo. *Teorija in praksa*, 30(5/6) str. 474–478.

Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o občinskem prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana – izvedbeni del. Uradni list Republike Slovenije, št. 9/2013. Ljubljana.

Prislan, U. (2014): *Geografska problematika črnih gradenj v Mestni občini Ljubljana*. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.

Ravbar, M. (1976): *Preobrazba slovenskih naselij s črno gradnjo*. Magistrsko delo. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.

Ravbar, M. (2007): Prostorsko planiranje – čemu? *Geodetski vestnik*, 51(2), str. 233–245.

Ravbar, M., Drozg, V., Perko, D., Plut, D., Skobir, M., Hočevar, M., idr. (1995): *Zasnova poselitve v Sloveniji*. Ljubljana. Ministrstvo za okolje in prostor, Urad za prostorsko planiranje.

Uredba o prostorskih ureditvenih pogojih za sanacijo degradiranega prostora občine Ljubljana Bežigrad. Uradni list Republike Slovenije, št. 62/1994. Ljubljana.

Uredba o vodovarstvenem območju za vodno telo vodonosnika Ljubljanskega polja. Uradni list Republike Slovenije, št. 120/2004. Ljubljana.

Zakon o graditvi objektov. Uradni list Republike Slovenije, št. 110/2002. Ljubljana.

Anita MARKOVIĆ
Tatjana CAPUDER VIDMAR

Degradirana območja kot prednostna območja za urejanje mestnega prostora

Primer celostne urbanistične zasnove širšega območja ob železniškem muzeju v Ljubljani

Prispevek predstavlja idejno urbanistično zasnovo širšega območja železniškega muzeja v Ljubljani, ki je nastala kot magistrsko delo na drugi stopnji magistrskega študija krajinske arhitekture na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani z naslovom *Reurbanizacija degradirane območja na primeru Železniškega muzeja Slovenskih železnic in industrijske cone ob kamniški progi* pod vodstvom mentorice doc. dr. Tatjane Capuder Vidmar. V delu je obravnavana problematika propadanja nekdanjih industrijskih in infrastrukturnih con v Ljubljani. Osrednji del je namenjen širšemu območju ob gorenjski in kamniški progi, ki je trenutno degradirano predvsem na račun opuščenih objektov železniške dejavnosti, zapuščenih industrijskih in drugih pro-

izvodnih objektov ter neurejene prometne infrastrukture, ki vpliva na izoliranost območja in nepovezanost z mestnim središčem (Koželj, 1998). Na podlagi izsledkov analiz je nastala celostna urbanistična zasnova, ki povezuje obstoječo cestno mrežo Bežigrada z obstoječo cestno mrežo Spodnje Šiške. Ureditev zelenih površin daje možnosti za povezavo krajinskega zaledja z mestnim središčem.

Ključne besede: degradirana območja, reurbanizacija, poglobitev železnice, urbanistična zasnova, zelene površine

1 Uvod

Prispevek predstavlja izhodišča in rezultat reurbanizacije enega od degradiranih območij v Ljubljani, ki se nahaja severno od mestnega središča, neposredno ob železniški trasi. Na območju so velike neizkoriščene površine, ki jih zasedajo predvsem opuščeni proizvodni objekti Slovenskih železnic. Te površine so rezervat zemljišč za razvoj mestotvornih dejavnosti po principu zgoščevanja mesta znotraj avtocestnega obroča, obnovo degradiranih območij in preureditev prometne mreže (Strateški ..., 2009).

Cilj je izboljšati trenutno stanje z novo prometno ureditvijo, ki omogoča prehodnost na ravni pešca in kolesarja, obogatitev obstoječega programa z novimi prostorskimi vsebinami za razvoj kulture, rekreacije in bivanja v mestu ter povečanje deleža zelenih površin glede na koncept zelenih klinov, torej povezovanja mestnega središča s krajinskim zaledjem.

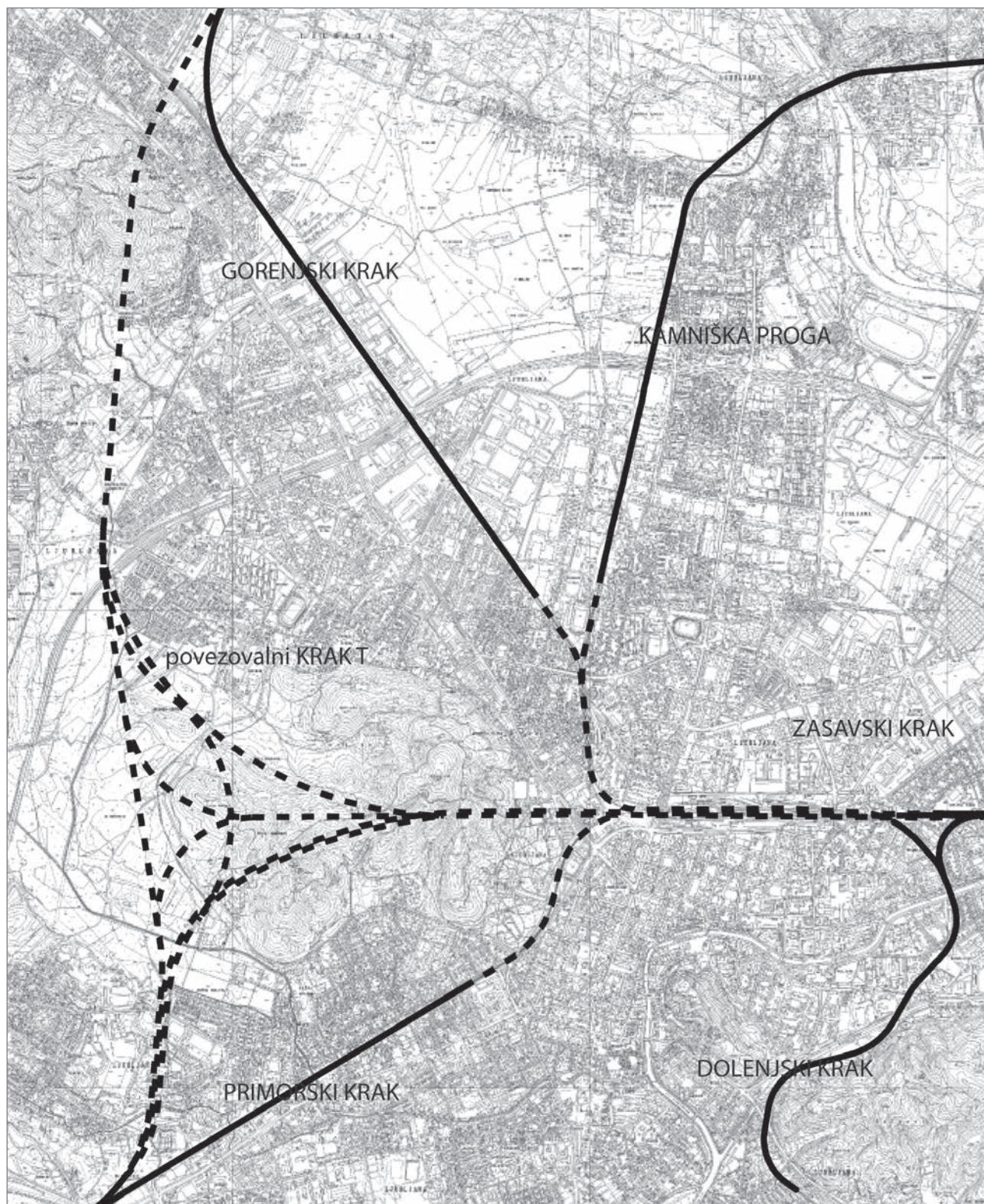
Metode dela so obsegale analizo zgodovinskega razvoja območja, analizo vzrokov degradiranosti, študijo variant ljubljanske-

ga železniškega vozlišča z možnostjo poglobitve železnice v središču mesta ter analizo občinskega in strateškega prostorskega načrta Mestne občine Ljubljana.

2 Opredelitev degradiranosti

Problem degradiranosti območja med Šiško in Bežigradom izvira predvsem iz slabih povezav, ki so nefunkcionalne in se končajo slepo, med drugim tudi zaradi poteka železnice. Ta omejuje prehodnost območja, ga izolira in razdvaja na predele, ki med seboj slabo funkcionirajo. Mestni predeli so urejeni in lahko delujejo dobro takrat, ko so dostopni in prehodni.

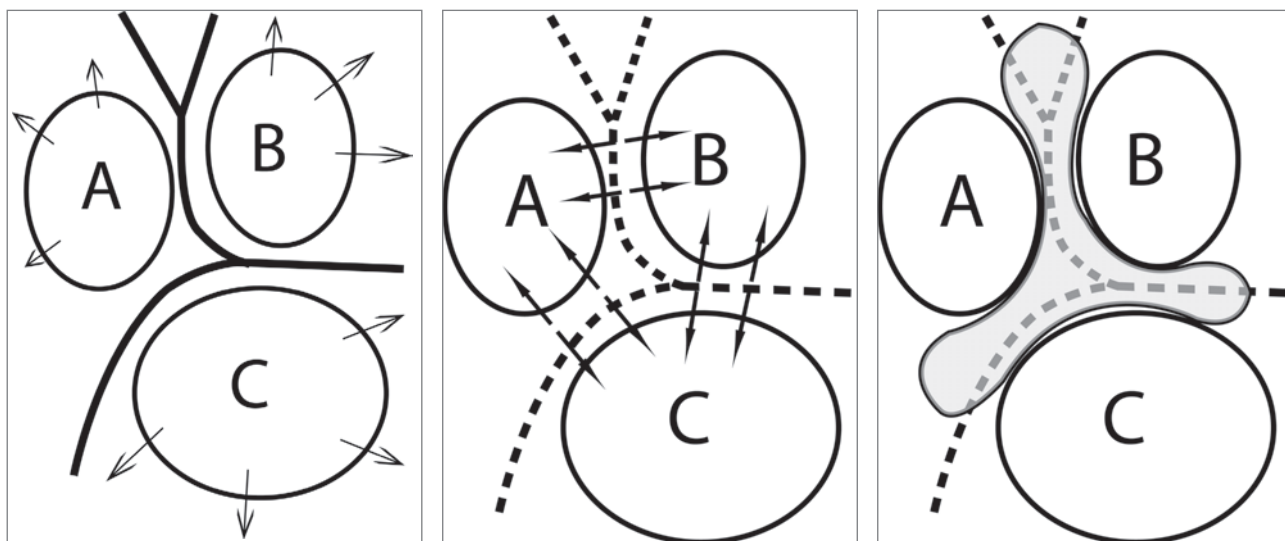
Analizirali smo projekt poglobitve ljubljanskega železniškega omrežja in dileme, ki se pojavljajo v povezavi s tem problemom. V študiji ljubljanskega železniškega vozlišča, ki so jo pripravili na Urbanističnem inštitutu RS, so obravnavane štiri variante. Razlike med variantami se pojavljajo v umestitvi nove tovrne

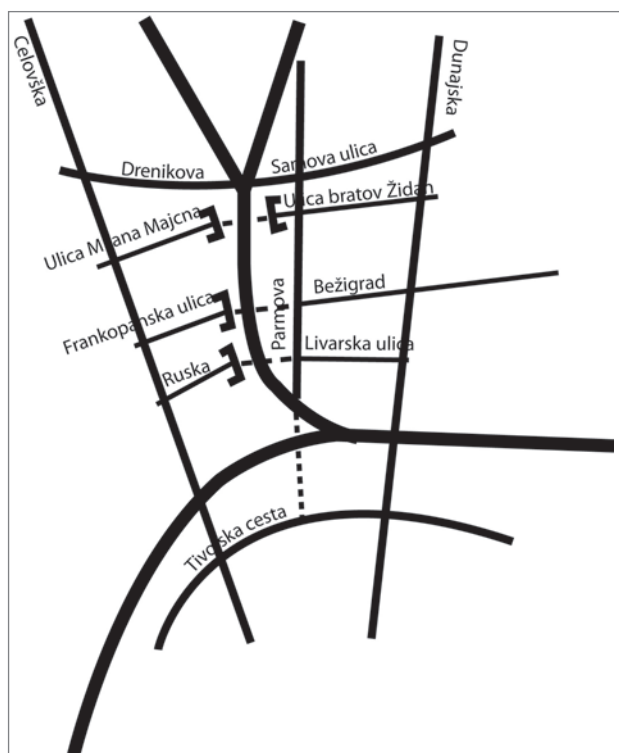
Slika 1: Varianta 1 – poglobitev železnice v središču mesta na raven -1 (-15 m) in raven -2 (-23 m) (vir: kart. pod. TTN5, 1995; Osnutek DPN ..., 2010)

in visokohitrostne potniške proge. Varianta 1 predvideva poglobitev železnice po obstoječi trasi v središču mesta in ureditev novih prog skozi Šišenski hrib. Varianta 2 predvideva ohranitev obstoječih tirov in ureditev novih prog na obrobju mesta.

Varianta 3 predvideva ohranitev obstoječih tirov in ureditev novih prog skozi Šišenski hrib. Varianta 4 predvideva ohranitev obstoječih tirov in poglobitev novih prog v središču mesta (Repič Vogelnik in Nikšič, 2009).

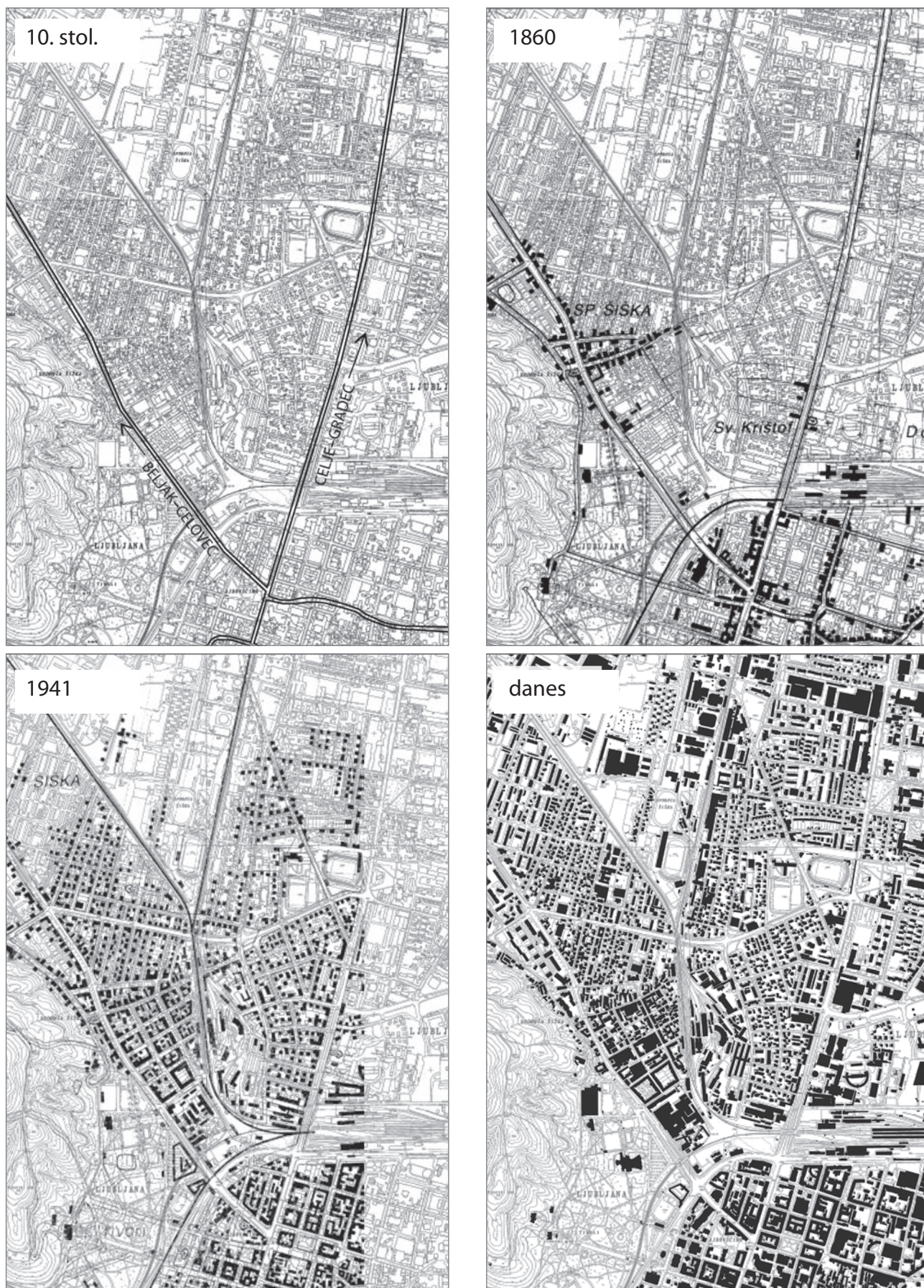
Slika 2: Prikaz razvoja območij ob poglobitvi železnice: skrajno levo je prikazano trenutno stanje, pri čemer železnica deli prostor na območja (A – Spodnja Šiška, B – Bežigrad, C – središče mesta), ki so med seboj slabo povezana. Ob poglobitvi železnice bi se sprostile velike površine zemljišč, ki bi se sčasoma polnile ter bi začele bi povezovati tudi sosednja območja z ureditvijo novih povezav in rabe prostora (ilustracija: Anita Marković).

Slika 3: Prikaz razvoja prometnih poti: ob poglobitvi železnice bi se ulice, ki se na območju Spodnje Šiške in Bežigrada končajo slepo, med seboj povežale (ilustracija: Anita Marković).

Odločili smo se za primerjavo dveh variant, in sicer variant 4 in 1, ki se med seboj najbolj razlikujeta. Z vidika razvoja in širjenja mesta je varianta 1 (slika 1) najprimernejša, saj predvideva poglabitev železnice v središču mesta. V primeru poglabljene železnice bi se sprostile velike površine zemljišč (slika 2) na robu mestnega središča, ki bi jih lahko izrabili za razvoj mesta (Kranjc idr., 2001, nav. po Dešmanu (ur.), 2007). Tako bi se prostor, ki je trenutno degradiran, odprl in povezal s sre-

diščem mesta prek novih prometnih poti (slika 3). S tem bi se sanirala fizična podoba tega območja in odprle bi se nove razvojne možnosti. Z vključevanjem novih programskih vsebin in zelenih površin bi se dvignila kakovost prostora. Preplet obstoječih in novih zelenih površin bi omogočil vzpostavitev zelenega sistema in vključitev tega v urbani prostor. Novo jedro centralnih dejavnosti bi okrepilo programsko, ekonomsko in doživljajsko vrednost ožjega in širšega mestnega prostora.

Slika 4: Razvoj mesta od 10. st. do danes (kart. pod. TTN5, 1995; Korošec, 1991)

Poglobitev železnice ne prinaša samo strukturnih sprememb, ampak tudi možnost posodobitve železniškega prometa, ki trenutno ne dohaja hitro razvijajočih se evropskih železnic. V tem primeru bi Ljubljana pridobila nove železniške tire ter omogočila razvoj učinkovitega javnega potniškega in tovarnega prometa pod tlemi.

3 Prostorske analize

Prostor ob železnici je izjemno vzdolžen in linearno usmerjen vse od mestnega središča na jugu proti krajinskemu zaledju reke Save na severu. Smeri v prostoru severnega dela Ljubljane izhajajo iz prostorskega razvoja v zgodovini (slika 5). Na mestu današnje Dunajske in Celovške ceste je že v prazgodovini potekala pot, ki so jo Rimljani pozneje preoblikovali v cesto, po kateri je vodila pomembna trgovska povezava. To je razvidno iz ostankov grobišč nekdanje rimske civilizacije (Savnik idr., 1971). Na sliki 4 je razviden potek razvoja mesta od 10. st. do danes. Vzdolž poti so se praviloma razvile vasi in značilni vzorci pozidave, ki so se prilagajali obstoječim potem in parcelaciji. Neposredno ob glavnih poteh so se gradili stanovanjski objekti z gospodarskimi objekti in njivami v zaledju.

V začetku 19. st. se je na zahodni strani oblikovalo staro vaško jedro Šiška, zato je danes tam mogoče najti najstarejše

predmestne hiše. Bežigrad je konec 19. st. z izgradnjo južne in poznejše gorenjske železnice dobil industrijsko podobo z umestitvijo žage, livarne in drugih težkih obratov. Po drugi svetovni vojni so zaradi prestrukturiranja cest in železnice industrijske objekte večinoma odstranili. Sledi industrije je mogoče razbrati iz imen ulic (Kurilniška in Livarska ulica). Na šišenski strani je nastala Pivovarna Union, ki stoji še danes in je pomemben proizvodni obrat v Ljubljani. V 60. letih so na območju ob železnici zaradi prostorske izoliranosti umestili deponijo in prodajalno gradbenega materiala, vojni arzenal in druge podobne dejavnosti, ki so podobo tega območja dodatno poslabšale. V tem času je začel obratovati tudi železniški muzej Slovenskih železnic. Proti severu ob kamniški progi sta delovali tovarna izolacije Termika in Imko za izdelavo industrijske opreme. Te dejavnosti so se zaradi prostorske omejenosti, ki ni dopuščala širjenja, počasi začele umikati. Ostal je muzej, ki ima velik potencial za bogatitev kulturnega programa v Ljubljani, ter stari propadajoči leseni objekti, v katerih so danes pisarne upravnih enot in drugih manjših dejavnosti.

Vsa industrija je bila splošno vezana na železnico, zato so v njeni neposredni bližini do danes ostali posamezni objekti in obrati, ki so zaradi dotrajanosti in slabega vzdrževanja primerni za odstranitev. Če bi odstranili dotrajane objekte, bi pridobili površine za umestitev novih prometnic in zasnovi novega stavbnega vzorca glede na glavne smeri razvoja poselitve (slika 6).

Slika 5: Smeri zazidave in potek parcelacije po franciscejskem katastru 1823–1869 (Arhiv RS, 26. 2. 2013)

Slika 6: Obstojeca parcelacija in smeri zazidave (kart. pod. TTN5, 1995)

4 Idejna urbanistična zasnova širšega območja ob ljubljanskem železniškem muzeju

Glede na izhodišča razvoja območja obdelave in prostorskih analiz je bila izdelana celostna urbanistična zasnova širšega območja ob ljubljanskem železniškem muzeju (slika 9). Ureditev vključuje umestitev novega stavbnega fonda, zelenih površin, preureditev obstoječe prometne mreže ter ureditev kolesarskih poti in pešpoti. Prometna mreža je zasnovana tako, da povezuje obstoječo cestno mrežo Bežigrada z obstoječo cestno mrežo Spodnje Šiške. Poleg prečnih povezav so ustvarjene tudi vzdolžne povezave po območju, ki omogočajo povezanost z mestnim središčem. Novi prometni režim je bolj pretočen in omogoča dostopnost do območij. Po trasi poglobljene železnice poteka zelena poteza, na katero se navezujejo kolesarske poti in pešpoti ter različni tematski parki glede na vsebino novih objektov v zaledju. Predlog rešitve je zaradi obsežnosti razdeljen v 6 sklopov:

1. območje ob kamniški progi,
2. območje Lesnine,
3. območje Železniškega muzeja Slovenskih železnic,
4. območje ob Parmovi ulici,

5. območje ob Tivolski cesti,
6. linijski park.

1. Območje ob kamniški progi se nahaja v neposredni bližini parka Šiška, zato je ureditev zasnovana tako, da se odpira proti parku in dopolnjuje njegovo vsebino z umestitvijo manjših športnih površin v parterju za različne uporabnike. Tukaj so nizki stanovanjski objekti, vrtec, urbana garderoba in športni hostel.
2. Na območju Lesnine se ohrani poslovni objekt Lesnina. Ob zeleni potezi, na prostoru nekdanjih tirov, se umesti dom starejših občanov in manjši športni objekt z zunanjimi športnimi površinami, ki zadovoljuje potrebe novih stanovalcev nizkih objektov v zaledju.
3. Železniški muzej Slovenskih železnic je trenutno izoliran in slabo prepoznaven. Muzej je arhitekturno raznolik in bogat, zato je parter v zasnovi oblikovan tako, da postane del javne površine in omogoča dostopnost do muzeja iz različnih smeri. Tako dobi vlogo vozlišča v prostoru in razširi obstoječo ponudbo z umestitvijo prometnega oddelka z letalsko in avtomobilsko zbirko na drugi strani nove povezovalne ceste Bežigrad in Frankopanske ceste. Železniško postajno poslopje v Šiški se ohrani in preoblikuje tako, da je mogoč dostop v podzemni železniški

Slika 7: Obstojeca prometna shema (Občinski ..., 2010)

Slika 8: Prometna shema glede na urbanistično zasnovo (ilustracija: Anita Marković, prirejeno po Občinski ..., 2010)

Slika 9: idejna urbanistična zasnova širšega območja ob ljubljanskem železniškem muzeju (ilustracija: Anita Markovič)

sistem. V neposredni bližini se umesti kolesarnica. Na zeleno potezo se umesti tudi novi objekt Pivovarne Union z muzejsko zbirko.

4. Parmova ulica dobi podobo široke avenije s spremljajočim drevoredom in uličnim programom v parterju novih objektov mešane rabe. Območje je razdeljeno na kratke stavbne kareje, ki so prehodni in omogočajo dostopnost iz različne smeri.
5. Na konec Parmove ulice sta umeščena stolpiča z vsebino, namenjena kulturi, ki dobita vlogo dominante v prostoru. Parter je zasnovan tako, da deluje kot vozlišče, ki človeka popelje vzdolž zelene poteze proti severu vse do krajinskega zaledja ali proti zahodu do Tivolija in Šišenskega hriba. Neposredno ob Pivovarni Union so umeščeni zaprti kareji po vzoru Ilirskih blokov na severu. Predlog predvideva ohranitev Železniškega zdravstvenega doma s povečanjem prostorske kapacitete in obsegom storitev.
6. Po trasi poglobljene železnice poteka linijski park,^[1] na katerega se navezujejo različne programske vsebine. Po eni strani ohranja kulturno dediščino železnice, po drugi pa z vpleteno mrežo kolesarskih poti in pešpoti poskuša približati severozahodni zeleni klin v središče mesta. Prečno se navezuje na prometno omrežje novih stavbnih karejev vse do Dunajske in Celovške ceste. Prostor obdelave je zaradi vnosa odprtih površin bolj pregleden in prehodan.

5 Prometna shema: ključne spremembe v dostopnosti in prehodnosti območij

Nova prometna ureditev vpliva na pretočnost in dostopnost območja. Obstoječa prometna shema (slika 7) kaže na nepovezane prometnice. V idejni zasnovi so ustvarjene nove prečne in vzdolžne povezave, ki omogočajo prehodnost območja in tekoč promet (slika 8). Poudarek je na umirjenem prometu z dostopnostjo na ravni pešcev in kolesarjev. Promet poteka pretežno po enosmernem sistemu z bočnim parkiranjem, kar dodatno vpliva na umirjanje prometa.

6 Sklep

Ideja o urejanju območij neposredno ob železnici na severu Ljubljane izhaja iz problematike degradiranih območij, ki postajajo vse aktualnejša in so predmet obravnave prostorskih načrtovalcev. Ta območja zasedajo velike površine, ki so vir dragocenih zemljišč v mestu, zato jih je smiselno obravnavati kot prednostna območja v prostorskem načrtovanju.

Nova urbanistična zasnova upošteva poglobitev železnice v središču mesta. Pri tem se sprostijo velike površine zemljišč, na katerih lahko uresničujemo ideje o zgoščevanju mesta znotraj avtocestnega obroča. Ta zemljišča lahko izrabimo tudi za udejanjenje mestnih zelenih klinov, ki omogočajo povezavo mestnih zelenih površin s krajinskim zaledjem. Zgoščevanje mestnega tkiva na degradiranih območjih je ekonomsko najbolj upravičena poteza. Namesto da izkoriščamo nepozidana in kmetijska zemljišča za novogradnjo, je treba izkoristiti obstoječa, vendar degradirana stavbna zemljišča, ki vsebujejo vso potrebno infrastrukturo in imajo zaradi bližine mestnega središča elitno lokacijo.

Rešitev v predlagani idejni zasnovi lahko služi kot vodilo pri razmišljanju o potencialih prostora in mogočem načinu rabe mestnega prostora. Zato je treba vzeti pod drobnogled neizkoriščena zemljišča znotraj mesta, upoštevati smernice in ideje zgoščevanja mesta ter višati kakovost bivanja s kakovostnimi javnimi površinami in vnosom mešane rabe prostora (Jacobs, 2009).

.....
Anita Markovič, mag. inž. kraj. arhit.
Preglov trg 10, 1000 Ljubljana
E-pošta: markovic.anita@gmail.com

Doc. dr. Tatjana Capuder Vidmar
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Jamnikarjeva 101, 1000 Ljubljana
E-pošta: tatjana.capudervidmar@bf.uni-lj.si

Opombe

^[1] Linijski park poteka po trasi nekdanje železnice. Primer takega parka je The High Line v New Yorku. Gre za nekdanjo delujočo nivojsko železnico, ki je zaradi nerentabilnosti prenehala delovati. Nekoč pomembna urbana infrastruktura je bila prepuščena delovanju naravnih procesov in tako postala motnja v prostoru. Ekipa strokovnjakov je ohranila dvignjeno raven železniške trase, vključila v zasnovo ostanke železniških naprav, ki so postali del urbane opreme, in uredila zasaditev (The High Line Park, 2011).

Viri in literatura

Arhiv RS, SI AS 176/L, *Franciscejski kataster za Kranjsko (1823–1869)*, *Ljubljanska kresija*. Ljubljana, Arhiv RS (arhivski podatki, pridobljeno 26. 2. 2013).

Bogič, M., Kapelj, B., in Jarh, O. (2002): *Prometni muzej Slovenije. Interno gradivo železniškega muzeja Slovenskih železnic*. Ljubljana, Železniški muzej Slovenskih železnic: 30 str.

Bogič, M. (1998): *Tiri in čas: Pregled razvoja železniškega omrežja v Sloveniji in okolici*. Ljubljana, Železniški muzej Slovenskih železnic: 36 str.

Dešman, M., ur. (2007): *Vizije 2*. Arhitektov bilten, 37, 173/174: 1–126. Dostopno na: <http://www.ab-magazine.com/173-174.html> (sneto: 25. 11. 2012).

- Jacobs, J. (2009): *Umiranje in življenje velikih ameriških mest*. Ljubljana, Studia humanitatis: 511 str.
- Korošec, B. (1991): *Ljubljana skozi stoletja: mesto na načrtih, projektih in v stvarnosti*. Ljubljana, Mladinska knjiga: 235 str.
- Košir, F. (1987): *Razvoj oblikovanja industrijskih območij in objektov na Slovenskem v 19./20. st.* Ljubljana, RSS: 119 str.
- Koželj, J. (1998): *Degradirana urbana območja*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje: 252 str.
- Markovič, A. (2014): *Reurbanizacija degradiranega območja na primeru Železniškega muzeja Slovenskih železnic in industrijske cone ob kamniški progi*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo.
- Mihelič, B. (1983): *Urbanistični razvoj Ljubljane*. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga, TOZD Založba: 84 str.
- Mušič, B., in Cotič, B. (2012): *Upravljanje prenove degradiranih območij: Od izobraževanja do prakse*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije: 20 str.
- Občinski prostorski načrt Mestne občine Ljubljana. 2010. Strateški del. Grafični prikazi. Dostopno na: https://urbanizem.ljubljana.si/index3/OPN_MOL_SD.htm (27. 11. 2013).
- Osnutek DPN za ljubljansko železniško vozlišče. 2010. Ljubljanski urbanistični zavod, d. d., Ljubljana, Ministrstvo za infrastrukturo in prostor Republike Slovenije: 82 str. Dostopno na: http://arhiv.mm.gov.si/mop/javno/zeleznisko_vozlisce_ljubljana/ (14. 10. 2013).
- Repčič Vogelc, K., in Nikšič, M. (2009): *Študija variant razvoja JŽI in druge železniške infrastrukture na območju ljubljanskega železniškega vozlišča*. Vsebinski sklop. Prostorsko in urbanistično načrtovanje: zbrani prispevki Urbanističnega inštituta Republike Slovenije pri pripravi študije variant. Zvezek 5: Podrobno vrednotenje variant z urbanističnega vidika. Ljubljana, Vepro Berlin, Voessing Berlin, DDC Si, UL FGG Prometnotehniški inštitut: 170 str.
- Savnik, R., Planina, F., in Šifrer, Ž. (1971): *Krajevni leksikon Slovenije: Jedro osrednje Slovenije in njen jugovzhodni del*. Ljubljana, DZS: 705 str.
- Strateški prostorski načrt MOL (2009): *Dopolnjeni osnutek*. Ljubljana, Mestna občina Ljubljana, Oddelek za urejanje prostora: 100 str. Dostopno na: https://urbanizem.ljubljana.si/index2/files/SPN_MOL_Odllok.pdf (27. 11. 2013).
- Svet, M. (2002): *Obstoječe gradivo za ureditev območja med Parmovo ulico, kamniško železnico in Samovo ulico*. Številka 3521-28/02. Ljubljana, Mestna občina Ljubljana, Oddelek za urbanizem: 51 str.
- The High Line Park (2011). New York, James Corner Field Operations, Diller Scofidio and Renfro, Piet Oudolf. Dostopno na: <http://www.landezine.com/index.php/2014/01/high-line-section-2-by-james-corner-field-operations/> (28. 8. 2013).

Janez VUK

Politika urbanega in prostorskega razvoja v dokumentih EU in Slovenije

Primerjava evropskih smernic urbanega razvoja in domačih dokumentov urbane politike je pokazala, da obstaja določeno razhajanje med evropsko in domačo politiko in prakso urbanega razvoja. Ključna razlika je v tem, da se domači politični urbanistični dokumenti osredotočajo prvenstveno na prostorski vidik urbanega razvoja, medtem ko evropski poudarjajo celovit ali holističen pristop, ki vključuje politično in tehnično upravljanje urbanih prostorov v najširšem smislu, kar vsebuje tudi družbenogospodarsko oziroma sektorsko problematiko, ki zahteva prostorske posege. Pri urbanem razvoju gre tudi za detekcijo relevantnih družbenih potreb, ki zahtevajo kvantitativno in kvalitativno različne prostorske posege ter zagotavljanje pogojev za njihovo izvedbo. Prostorski razvoj je posledica vitalnih potreb prebi-

valstva na določenem urbanem območju. Prostorska stroka je ključna tehničnoizvedbena stroka urbanega razvoja, toda razvojni impulzi izhajajo iz prebivalstva in ne iz prostora kot takega. Celovit urbanizem je zato multidisciplinarna stroka, ki poleg tehničnih prostorskih strok vključuje tudi demografski, gospodarski, stanovanjski, infrastrukturni, prometni, šolski, zdravstveni, varnostni, športni in okoljski vidik ter druge sektorske vidike, ob tem pa še ustrezno demokratično politično in javnoupavno vodenje ter zagotavljanje potrebnih financ.

Ključne besede: politika urbanega razvoja, družbenogospodarski razvoj, prostorski razvoj, evropske smernice, domače smernice

1 Opredelitve pojmov

1.1 Urban(ističn)o načrtovanje in urbani razvoj

Urbanizem je **interdisciplinarna in interprofesionalna** stroka, ki se ukvarja z urbanizacijo, to je z urbanim razvojem. Nekateri avtorji poudarjajo, da gre pri urbanizmu za krajinsko ekološko, ekonomsko strukturo, načrtovanje prometa, načrtovanje skupnosti in urbano prostorsko načrtovanje.^[1] Urbani vzorci so merljivi, kar pomeni, da je treba uporabljati kvantitativne metode urbanega načrtovanja.

Po sodobnem pojmovanju urbanizem vključuje poleg tehničnega urejanja prostora tudi politično upravljanje mest (ang. *city governance*^[2]) oziroma urbanih območij (urbanih regij). Politično upravljanje mest/naselij in tehnično urejanje prostora sta namreč neločljivo povezana. Ta neločljivost izhaja iz dejstva, da je materialna infrastruktura potrebna, da se potenciali prebivalstva danega urbanega območja lahko oblikujejo v učinkovite, delujoče in funkcionalne družbene strukture. Te spet povratno vplivajo na razvoj materialne infrastrukture.

Ni nujno, da razvoj družbenih struktur zahteva ekspanziven prostorski razvoj. Poudarek pri razvoju sodobnih mest oziroma urbanih aglomeracij (urbanih regij) je v urbani prenovi kot urbanističnem restrukturiranju mest, kar pomeni, da se spremenjene potrebe družbenih struktur ne izražajo pretežno

v ekstenzivnem prostorskem razvoju, temveč v kvalitativnih spremembah znotraj obstoječega poselitvenega prostora.

Arhitekturna šola univerze v Kansasu na svoji spletni strani podaja to definicijo: »Urbano načrtovanje je strokovno področje, ki se ukvarja z zdravjem in blagostanjem urbanih področij. Potenciali in problemi urbanih območij se nanašajo na grajeno okolje in socialne, ekonomske, politične in pravne strukture ter ustrezne javne politike.«^[3]

Enciclopedia Britannica navaja: »Urbano načrtovanje je oblikovanje in urejanje rabe zemljišč, ki se osredotoča na fizično obliko, ekonomske naloge in socialne učinke urbanega okolja ter prostorsko lociranje različnih dejavnosti. Ker urbano načrtovanje zadeva inženirske, arhitekturne, socialne in politične teme, je tehnična stroka in dejavnost, ki vključuje politične odločitve in sodelovanje javnosti, ter tudi akademska disciplina. Urbanistično načrtovanje se ukvarja z razvojem odprte krajine in tudi z revitalizacijo obstoječih mestnih predelov. Vključuje postavljanje ciljev, zbiranje podatkov, izdelovanje analiz, predvidenih scenarijev, oblikovanje, strateške razmisleke in posvetovanje z javnostjo.«^[4]

Iz navedenih opredelitev je razvidno, da je urban(istič)no načrtovanje **političnoupravno in interdisciplinarno strokovno načrtovanje** družbenogospodarskega in prostorskega razvoja. Urbanizem ima torej dve sestavini – družbeno (demografsko, gospodarsko, bivalno, upravno itd.) in prostorsko – in združuje različne stroke v enotno teorijo o upravljanju urbanih prostorov.

1.2 Odnos med družbenimi in prostorskimi strukturami oziroma med urbanim in prostorskim razvojem

Zastavlja se vprašanje, ali je **urbani razvoj v bistvu prostorski razvoj** ali obstaja med obema pojmomoma razlika, in če je tako, kakšna je ta. Urbani razvoj obsega razvoj družbenih struktur in tudi grajenih struktur. Prostorski razvoj pa obsega samo razvoj grajenih struktur ali materialne infrastrukture. V bistvu gre za tehničnoizvedbeni vidik družbenogospodarskega razvoja. **Urbani razvoj je celota obeh vidikov: družbenogospodarskega in prostorskega.** Pri prostorskem razvoju dejansko ne gre za razvoj »prostora« kot takega, temveč za razvoj umetnih struktur v prostoru na podlagi človekovih posegov v prostor.

Prostorsko načrtovanje je načrtovanje razvoja materialne infrastrukture za razvoj družbene superstrukture, pri čemer se potenciali družbene superstrukture uresničujejo prek podpore z ustrezno materialno infrastrukturo. Če te podpore ni, ostajajo družbeni potenciali neizkoriščeni, kar vodi v stagnacijo in relativno ali absolutno nazadovanje urbanega prostora za drugimi konkurenčnimi urbanih območji.

Mestni/občinski urbanist po sodobnem pojmovanju urbanizma ni le prvi mestni arhitekt, temveč je tudi prvi mestni ekonomist, ki trži svoje mesto potencialnim investitorjem v skladu z javnim interesom po odpiranju novih delovnih mest in višanju blagostanja prebivalstva. Prav tako je tudi demograf in skrbnik stanovanjskega sklada, da je ta v skladu z demografskimi potrebami. Je skratka skrbnik vseh družbenih funkcij mesta/občine/regije, ki skrbi za njihovo stalno revitalizacijo ter stalen kvalitativni in kvantitativni razvoj. Sodoben urbanizem zahteva celovit pristop k upravljanju urbanih območij, ki je seveda mogoč samo ob sodelovanju več strok. Nujno je multiprofesionalno timsko delo.

V zvezi z zgornjim razmišljanjem ne gre le za verbalno telovadbo, temveč za ključna vsebinska vprašanja. Gre za dejstvo, da si je **prostorska stroka kot tehnična stroka naprtila (ali so ji naprtili) odgovornost načrtovanja družbenega razvoja, ki mu sama preprosto ni kos**, kar se izraža tudi v našem splošnem razvojnem zaostajanju. Urbanizma ni mogoče zreducirati na prostorskotehnično sestavino urejanja/načrtovanja prostora. Urbanizem je interdisciplinarna stroka, v kateri imajo

pomembno vlogo politika, upravna veda, sociologija, demografija, ekonomija in druge stroke, ki niso le pomožne stroke prostorskega načrtovanja, temveč so ključne stroke za sprejemanje odločitev glede načrtovanja oziroma urejanja prostora. Urejanje/načrtovanje prostora je v funkciji izvajanja splošnih družbenih načrtov, ki so v funkciji potreb prebivalstva naseljenih območij. Prostorska stroka je tehnična oziroma izvedbena stroka, ki si svojih nalog ne more postavljati neodvisno od družbenih načrtov in potreb prebivalstva, temveč mora kar najbolj podpirati splošne in sektorske družbene načrte, zlasti gospodarske in stanovanjske.

Pri urbanizmu gre predvsem za **ustvarjanje, ohranjanje in krepitev družbenih struktur s pomočjo prostorskih struktur, ki nastanejo kot posledica posegov v prostor.** Prostorske strukture niso same sebi namen. Izhajajo iz potreb ljudi in so njim tudi namenjene, prav tako njihovim družbenim strukturam, to je organizacijam in funkcijam, v katere so vključeni. Grajene strukture opravljajo določene vloge za družbo. Grajena struktura, ki je izgubila svojo vlogo za družbo, je le še **degradiran prostor.**

Osnovni **družbeni funkciji** sta bivalna in gospodarska, ki jima praviloma služi največji del grajenih struktur.

Prebivalstvo je izvor in smoter urbanega razvoja. Prostorski načrtovalci pri nas premalo upoštevajo demografski, splošni družbeni in gospodarski vidik urbanizma, kar je seveda **temeljna metodološka napaka**, saj **razvoj ne izhaja iz prostora**, temveč iz ljudi, iz prebivalstva in njegovih potreb. **Demografska in ekonomska analiza sta zato primarni in ključni za razvojno urbano politiko in prostorske posege.** To je pomembno z vidika potrebnih delovnih mest, potrebnih stanovanj, zmogljivosti javnih in tržnih storitev itd.

Seveda pa urbanizacija ni le stvar stroke, temveč je tudi stvar ljudi, njihovih interesov in politike v najbolj izvornem pomenu besede^[5]. Prostorska politika in prostorski načrti morajo izhajati iz politično in strokovno verificiranih ter izvedljivih družbenogospodarskih načrtov, sicer so sami sebi namen. Zlasti sta pomembni gospodarska in demografska dinamika, ki determinirata tudi druge prihodnje potrebe prebivalstva na danem prostoru. Seveda pa tudi sama urbana politika vpliva na dinamiko demografskih in gospodarskih gibanj, saj lahko spodbuja ali zavira določena družbenogospodarska gibanja.

1.3 Prostorsko načrtovanje in prostorski razvoj

Temeljno vprašanje je, kaj sploh je prostorski razvoj in kaj je njegovo glavno gibalno. ZPNačrt podaja naslednjo definicijo: »Prostorski razvoj je spreminjanje prostora zaradi človekovih dejavnosti.« Raziskovalca K. Desmet in E. RossiHansberg me-

nita, da je za prostorski razvoj ključno, koliko podjetja na danem prostoru v neki časovni periodi inovira svojo dejavnost.^[6] V bistvu naj bi bil prostorski razvoj funkcija tehnološkega in posledičnega ekonomskega razvoja v času in prostoru. Teza je prepričljiva, saj je mogoče najti veliko primerov, v katerih so se določena urbana območja hitro razvijala po številu prebivalstva zaradi skokovitega tehnološkega in posledičnega ekonomskega razvoja. Na drugi strani je veliko področij depopuliranih, ker izginjajo delovna mesta zaradi upadanja gospodarskih dejavnosti. Odvisnost med gospodarsko aktivnostjo, ki vpliva na število delovnih mest in s tem na število prebivalstva na določenem območju, in razvojem v prostoru na tem območju je očitna.

Materialni izraz prostorskega razvoja so grajene strukture, ki služijo prvenstveno stanovanjskim in gospodarskim potrebam prebivalcev v danem prostoru.

Slovenski prostorski načrtovalci vse premalo upoštevajo soodvisnost prostorskega razvoja od tehnološkega in gospodarskega razvoja ter s tem povezanega demografskega razvoja. Prostorski razvoj ni nekaj, kar nastane na risalni deski prostorskega načrtovalca, temveč je posledica tehnoloških inovacij, investicij, gospodarskega in demografskega razvoja. Zato je ključna informacija pri prostorskem načrtovanju, kakšne so **ekonomske perspektive** na območju načrtovanja. Te vplivajo tudi na prihodnjo **demografsko sliko**. Slabe ekonomske analize in napovedi, neustrezno prostorsko načrtovanje in neustrezni, prepočasni ali sploh nikakršni posegi v prostor lahko onemogočijo ekonomske perspektive določenega območja, mesta ali regije.

ZPNačrt določa, da je **prostorsko načrtovanje** interdisciplinarna dejavnost, s katero se na podlagi razvojnih usmeritev ob upoštevanju javnih koristi varstva okolja, ohranjanja narave, varstva živali in naravnih dobrin, varstva premoženja in varstva kulturne dediščine načrtuje posege v prostor in prostorske ureditve. Cilj prostorskega načrtovanja je omogočanje skladnega prostorskega razvoja z obravnavo in usklajevanjem različnih potreb in interesov razvoja z javnimi koristmi na področjih varstva okolja, ohranjanja narave in kulturne dediščine, varstva naravnih virov, obrambe ter varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami.

Evropska listina o prostorskem načrtovanju (Torremolinska listina)^[7], ki jo je Evropski svet leta 1983 sprejel v Torremolinosu v Španiji, koncept regionalnega prostorskega načrtovanja opredeli kot geografski izraz ekonomskih, socialnih, kulturnih in ekoloških politik družbe. **Prostorsko načrtovanje je sodajšnja znanstvena disciplina, upravna veščina in politika, ki je oblikovana kot interdisciplinaren pristop, ki je usmerjen k uravnoteženemu regionalnemu razvoju in fizični ureditvi prostora v skladu s krovno strategijo.** Človek in njegovo

blagostanje ter tudi njegov vpliv na okolje so osrednja skrb regionalnega prostorskega načrtovanja. Regionalno prostorsko načrtovanje mora biti demokratično; zagotoviti mora sodelovanje ljudi in usklajevanje različnih sektorskih politik in jih združiti v skupen pristop; analizirati in upoštevati mora dolgoročne trende ter **ekonomski, socialni, kulturni in okoljski vidiki**.

Glavni cilji prostorskega načrtovanja so: iskanje uravnovečnega regijskega socioekonomskega razvoja; upoštevanje širših učinkov v okviru celotne EU; upoštevanje posebnih regijskih značilnosti; razvoj razvojnih osi in komunikacijski omrežij; rast regij; vzdrževanje in prilagajanje infrastrukture, ki je pomembna za ekonomsko okrevanje zlasti v razvojno pešajočih regijah, ki jih bremeni problem brezposelnosti; napredek v razvoju kakovosti življenja, zlasti na področju stanovanj, zaposlenosti, kulture, prostega časa in odnosov znotraj skupnosti, ter pospeševanje blagostanja vsakega posameznika prek ustvarjanja delovnih mest ter z zagotavljanjem ekonomskih, socialnih in kulturnih dobrin. Pomembna cilja sta tudi odgovorno upravljanje z naravnimi viri in varstvo okolja, to je površja, podpovršja, zraka, vode, energijskih virov, favne in flore. Posebna pozornost je namenjena območjem naravnih lepote in stavbne dediščine. Vse navedene cilje, ki so v javnem interesu, je treba dosegati z racionalno (zemljiško varčno) prostorsko politiko.

Regionalna raven je najprimernejša raven za uresničevanje politike prostorskega razvoja, pri čemer je potrebno sodelovanje sosednjih regionalnih in nacionalnih oblasti ter sosednjih držav. Na nacionalni ravni je potrebno usklajevanje različnih regionalnih prostorskih politik ter nacionalnih in regionalnih ciljev. Na evropski ravni je potrebno usklajevanje regionalnih prostorskih politik za doseganje ciljev evropskega pomena in splošnega uravnovečenega razvoja. Prostorska politika se mora na vseh ravneh oblikovati ob aktivni udeležbi državljanov. Ti morajo biti obveščeni jasno in na razumljiv način v vseh fazah načrtovalskega procesa.

Če primerjamo besednjak in opredelitev namena prostorske politike iz ZPNačrta na eni strani in Torremolinske listine na drugi, lahko vidimo, da gre za dva **konceptualno popolnoma različna pristopa**. Najpomembnejša razlika med njima je ta, da ZPNačrt ne poudarja temeljne odvisnosti prostorskega načrtovanja od načrtov družbenogospodarskega razvoja, medtem ko ima Torremolinska listina ključne poudarke prav pri tej povezavi.

1.4 Izvajanje urbanističnih/prostorskih načrtov

Občinski prostorski načrti so bolj ali manj res le prostorski načrti, čeprav želijo biti urbanistični načrti. Gre za dolgoročne načrte o rabi prostora, to je za načrte, ki določajo prostorske

ureditvene oziroma izvedbene pogoje. Prostorski načrtovalci z OPN potencialnim investitorjem določajo, kje bodo lahko kaj gradili in pod katerimi pogoji. To pa je le tehnični del urbanega načrtovanja, ki sicer vključuje tudi načrtovanje splošnega družbenega in gospodarskega razvoja urbanega območja.

Urbanizem se ne konča s prostorskim načrtom, sploh ne le z dolgoročnim, temveč vključuje tudi njegovo izvedbo, ki mora biti v funkciji politično in strokovno verificiranih družbenih in gospodarskih potreb danega urbanega območja.

Ker je OPN dolgoročni načrt, ki predvideva razvoj v prostoru za praviloma nedoločeno daljše obdobje, se kaže potreba po **kratkoročnih izvedbenih urbanističnih/prostorskih načrtih za krajša obdobja**, do recimo 5 ali 7 let. Priporočilo o smotrnem časovnem usklajevanju urbanističnih načrtov oziroma njihovi delitvi na kratkoročne, srednjeročne in dolgoročne je mogoče zaslediti tudi v urbanističnih dokumentih EU. Kratkoročni izvedbeni urbanistični načrt pa ne bi smel biti dokument z le načelnimi usmeritvami, temveč instrument dejanske izvedbe načrtovanih ciljev prek konkretnih projektov.

2 Evropski dokumenti urbanega in prostorskega razvoja

Politika EU daje velik poudarek urbanistični in prostorski politiki, ki ju pojmuje kot operativno, celovito (intersektorsko) razvojno politiko urbanih območij. Ministrski Svet EU, ki ga sestavljajo ministri, pristojni za nacionalne resorne politike držav članic EU, je sprejel več dokumentov, v katerih so temeljne usmeritve urbanistične politike. Poleg tega je EU razvila več finančnih mehanizmov in ukrepov za podporo urbanega razvoja.

3.1 Lillski akcijski program (The Lille Action Programme, 2000)^[8]

Lillski akcijski program ponuja te prioritete:

1. boljše poznavanje vloge mest v prostorskem načrtovanju;
2. nov pristop k urbanim politikam na nacionalni in lokalni (občinski) ravni;
3. izboljšanje sodelovanja državljanov;
4. aktivnosti v zvezi s socialno in etnično segregacijo;
5. pospeševanje celovitega in uravnoveženega urbanega razvoja;
6. pospeševanje partnerstva med javnim in zasebnim sektorjem;
7. razširjanje dobrih praks in oblikovanje strokovnih mrež (networking);
8. pospeševanje uporabe sodobnih tehnologij v urbanih zadevah;

9. analize urbanih območij/regij za poglobljanje znanja o povezanih pojavih v mestih.

2.2 Urbani *acquis* (The Urban Acquis, 2004)^[9]

Urbani *acquis* (dogovor, sporazum) je zbirka ključnih strateških in operativnih načel, ki so temelj za celovito urbano politiko. Ključna načela so:

- gospodarska konkurenčnost, socialna kohezivnost in kakovost okolja morajo biti uravnovežene;
- nacionalne, regionalne, lokalne in sektorske politike morajo biti boljše združene (integrirane);
- mestne politike morajo biti dolgoročne;
- vodenje od zgoraj mora biti uravnoveženo z okrepitevijo občin spodaj;
- potrebni so sporazumi, partnerstvo in zaupanje med različnimi ravni, ne tog nadzor.

2.3 Bristolski sporazum (The Bristol Accord, 2005)^[10]

Bristolski sporazum govori o značilnostih vzdržne skupnosti. To so mesta, v katerih ljudje želijo živeti ter delati v sedanosti in prihodnosti, ker so prijazna do prebivalcev in omogočajo visoko življenjsko raven ob tankočutnosti do okolja. So varna, vključujoča, dobro načrtovana, grajena in upravljana ter dajejo priložnosti vsem. Predpogoji za take skupnosti so:

- ekonomska rast;
- evropska tradicija socialnega vključevanja in socialne pravičnosti;
- vloga mest, ki imajo širši regionalni, nacionalni in mednarodni vpliv, je ključna za uspeh;
- vzdržna skupnost se ustrezno odzove na izzive socialne segregacije na vseh ravneh;
- vzdržna skupnost udejanja načela vzdržnega razvoja, ki temelji na uravnoveženju socialnih, ekonomskih in okoljskih parametrov sedanjih in prihodnjih generacij;
- vzdržne skupnosti lahko obstajajo na različnih ravneh – soseka, četrt, mesto, regija.

Vzdržna mesta morajo biti:

1. aktivna, vključujoča in varna – poštena, strpna ter kohezivna z močno lokalno kulturo in drugimi aktivnostmi;
2. dobro vodena z ustreznim vključujočim sodelovanjem, predstavnštvom in vodstvom;
3. dobro povezana – z dobro urejenim prometom in prevozom, ki povezuje ljudi z delovnimi mesti, šolami, zdravstvenimi in drugimi storitvami;
4. z dobrimi storitvami, javnimi, zasebnimi in prostovoljnimi, ki so dostopne vsem;

5. okoljsko tankočutna – z območji za bivanje, ki so okoljsko primerna;
6. razvijajoča se – s cvetočim, pestrim in inovativnim lokalnim gospodarstvom;
7. dobro oblikovana in grajena – s poudarjeno kakovostjo grajenega in naravnega okolja;
8. poštena do vsakogar – vključno do tistih iz drugih skupnosti.

2.4 Leipziška listina o trajnostnem razvoju mest (2007)^[11]

Leipziška listina o trajnostnem razvoju mest (2007) poudarja, da so vsa evropska mesta nenadomestljive ekonomske, socialne in kulturne vrednote. V ospredju razvoja mest je ekonomsko blagostanje, socialno ravnotežje in zdravo okolje. Mesta so središča inovacij in razvoja. So pa tudi viri različnih problemov, kot so demografski problemi, socialna izključenost, socialna neenakost, pomanjkanje dostopnih stanovanj in onesnaženost okolja. Potrebne so celovite strategije, ki vključujejo vse déležnike, ki so del urbanega razvoja. Potrebna je integralna politika urbanega razvoja, ki zahteva široko razgledanost po različnih poklicih oziroma strokah.

Leipziška listina daje različna priporočila, na primer: pripraviti analize prednosti in slabosti mesta oziroma urbane regije; razviti vizijo mesta in oblikovati konsistentne cilje; uskladiti tehnične, območne in sektorske načrte in politike; zagotoviti, da bodo načrtovane investicije podpirale razvojne urbane cilje; uskladiti lokalni in regionalni razvoj ter vključiti prebivalce in druge partnerje v oblikovanje ekonomskega, socialnega, kulturnega in okoljskega razvoja; ureditev kakovostnih javnih površin; modernizirati infrastrukturo in izboljšati energetska učinkovitost; proaktivno inoviranje in izobraževanje; posebno pozornost nameniti obubožanim (degradiranim) okolišem; oblikovati strategije za razvoj fizičnega okolja; krepitev lokalnega gospodarstva in zaposlovanja; proaktivna politika usposabljanja otrok in mladih; promocija javnega transporta ipd.

2.5 Referenčni okvir za vzdržna mesta Marseilles 2008^[12]

Referenčni okvir za vzdržna mesta Marseilles 2008 je konkretno operativno orodje za izvajanje vzdržnega urbanega razvoja za mesta in v mestih, pri čemer je poudarek na podnebnih spremembah in temačnih ekonomskih napovedih, ki dolgoročno ustvarjajo pritisk na javne finance.

Mesta so glavni motor družbenoekonomskega razvoja. Trenutno doživljajo mnoge izzive. Prilagoditi se morajo makrotrendom, kot so globalizacija ter finančna in ekonomska

kriza, demografski, socialni in kulturni razvoj, staranje prebivalstva, priseljevanje, tveganje revščine, okoljski problemi ipd. Za reševanje teh problemov so potrebne spremembe v družbi, gospodarstvu, tehnologijah in vedanju ljudi. Ministri posebej poudarjajo, da je strošek nedejavnosti velik, zato je probleme treba začeti reševati takoj. Razviti je treba **nov način uprave mest**, ki bo presešel samo sektorske vidike ter povezal in uskladi različne upravne ravni, vključil prizadete in zainteresirane državljanke ter vse relevantne déležnike urbanih politik.

2.6 Deklaracija iz Toleda (Toledo Declaration, 2010)^[13]

Deklaracija iz Toleda poudarja:

- pomembnost integriranega pristopa v politikah urbanega razvoja in potrebo po seznanjanju s tem;
- pomembnost integrirane urbane regeneracije in strateški potencial za smotrnejši, vzdržnejši in socialno bolj vključujoč urbani razvoj v EU;
- nadaljevanje procesa iz Marseilla in uporaba orodja evropskega referenčnega okvira za vzdržna mesta;
- potreba po konsolidaciji evropske urbane agende v prihodnosti;
- okrepitev urbane razsežnosti v politiki teritorialne kohezivnosti;
- podpora večji skladnosti med teritorialnimi in urbaniimi vprašanji in agendami;
- nadaljevanje pospeševanja raziskav, primerjalnih študij in statistike, izmenjave dobrih praks, širitev znanj o urbanih temah;
- promocija vzdržnega urbanega razvoja in celovitega pristopa s krepitvijo in razvojem instrumentov za izvedbo Leipziške listine na vseh ravneh;
- upoštevanje najpomembnejših izzivov, ki jim bodo evropska mesta izpostavljena v prihodnosti.

Deklaracija poudarja in navaja podrobnosti različnih vidikov urbanega razvoja oziroma integralne urbane regeneracije, ki so pomembni za integralni pristop: okoljski, socialni, ekonomski, urbanističnonačrtovalski, arhitekturni, kulturni, upravni ipd.

Ključne poteze integralnega pristopa po Toledski deklaraciji so:

- holistično, večrazsežnostno razmišljanje, ki presega enodimenzionalni sektorski vidik;
- upoštevanje mesta kot celote: strategije in dejavnosti morajo biti enotne in morajo upoštevati celotno kompleksnost urbanega razvoja z ekonomskega, socialnega, kulturnega in okoljskega vidika;
- integralni/holistični pristop pomeni tudi reševanje nasprotij, preseganje razkorakov ali medsebojnih vplivov,

ki jih imajo različne razsežnosti/dejavnosti, iskanje kompromisov itd.

- mesto obstaja v času in prostoru, kar pomeni, da je treba najti pravo pot pri usklajevanju »časovnih lestvic« (kratki/srednji/dolgi rok) in »prostorskih lestvic« (področje regije/metropole, majhno/srednje/veliko mesto in obmestje);
- treba je izdelati dolgoročne vizije in ne le izvajati dejanja *ad hoc*;
- zagotoviti je treba gospodarsko rast in mednarodno konkurenčnost.

3 Domači strateški dokumenti urbanega razvoja

3.1 Predlog Strategije razvoja Slovenije 2014–2020^[14]

Predlog Strategije razvoja Slovenije 2014–2020 poudarja blaginjo prebivalstva kot najvišji razvojni cilj. Vse spremembe v gospodarstvu in družbi bodo usmerjene k večanju blaginje sedanje in prihodnjih generacij, ob upoštevanju prostorskih razvojnih prednosti, okoljskih omejitev in skrbi za zdravje ljudi. Prioritete po predlogu SRS 2014–20 so:

- konkurenčno gospodarstvo,
- znanje in zaposlovanje,
- zeleno življenjsko okolje,
- vključujoča družba.

Urbanistična politika je izvedbena politika SRS. Splošna načela SRS je treba vgraditi v urbanistično politiko in konkretne razvojne programe. Ključni moment za izvajanje programov urbanega razvoja je trajno delujoč sistem financiranja urbanega razvoja, ki mora biti tak, da sinergično poveže vse akterje urbanega razvoja in jim omogoči, da so plačilno sposobni nosilci urbanega razvoja. Še tako dobro zamišljeni programi namreč ostanejo le črka na papirju, če predvideni akterji niso plačilno sposobni.

3.2 Strategija prostorskega razvoja Slovenije (SPRS)^[15]

Strategija prostorskega razvoja Slovenije je temeljni državni dokument o usmerjanju razvoja v prostoru. Podaja okvir za prostorski razvoj na celotnem ozemlju države in postavlja usmeritve za razvoj v evropskem prostoru. Določa zasnovo urejanja prostora, njegovo rabo in varstvo. Prostorska strategija izhaja iz upoštevanja družbenih, gospodarskih in okoljskih dejavnikov. V skladu z načelom vzdržnega prostorskega razvoja, ki je njeno temeljno načelo, prostorska strategija uveljavlja smotno rabo prostora ter varnost življenja in dobrin. Poudarja prizadevanja za ohranitev prepoznavnosti prostora in krepitev identitete Slovenije ter njenih lokalnih oziroma regionalnih

identitet, kar v razmerah evropske konkurence ponuja primerjalne prednosti.

3.2 Prostorski red Slovenije (PRS)^[16]

Prostorski red Slovenije določa pravila za urejanje prostora, prostorsko načrtovanje poselitve, gospodarske infrastrukture in krajine. Pravila za urejanje prostora so splošna pravila prostorskega načrtovanja, pravila za načrtovanje prostorskih sistemov ter pravila za načrtovanje in graditev objektov. PRS je skupek tehničnih navodil za urejanje prostora, ki se ukvarja predvsem z materialno infrastrukturo.

3.4 Zakon o lokalni samoupravi^[17]

Zakon o lokalni samoupravi v 21. členu določa, da občina samostojno opravlja lokalne zadeve javnega pomena (izvirne naloge), ki jih določi s splošnim aktom občine ali so določene z zakonom. Naloge, ki jih občina opravlja za zadovoljevanje potreb svojih prebivalcev in zadevajo področje urbanistične politike, so zlasti:

- omogočanje pogojev za **gospodarski razvoj** občine in v skladu z zakonom opravljanje nalog s področja gostinstva, turizma in kmetijstva;
- načrtovanje **prostorskega razvoja** ter v skladu z zakonom opravljanje nalog na področju posegov v prostor in graditve objektov ter zagotavljanje **javne službe gospodarjenja s stavbnimi zemljišči**;
- ustvarjanje pogojev za **gradnjo stanovanj** in skrb za povečanje **najemnega socialnega sklada stanovanj**;
- v okviru pristojnosti urejanje in upravljanje lokalnih javnih služb ter skrb zanje;
- pospeševanje služb socialnega skrbstva, za predšolsko varstvo, osnovno varstvo otroka in družine, za socialno ogrožene, invalide in ostarele;
- skrb za **varstvo zraka, tal, vodnih virov, pred hrupom, za zbiranje in odlaganje odpadkov** ter opravljanje drugih dejavnosti varstva okolja;
- urejanje ter vzdrževanje **vodovodnih in energetskih komunalnih objektov**;
- ustvarjanje pogojev za **izobraževanje odraslih**, ki je pomembno za razvoj občine in kakovost življenja njenih prebivalcev;
- pospeševanje vzgojnoizobraževalnih, informacijskodokumentacijskih, društvenih in drugih dejavnosti na območju občine;
- pospeševanje razvoja športa in rekreacije;
- pospeševanje **kulturnoumetniške** ustvarjalnosti, omogočanje dostopnosti do kulturnih programov, zagotavljanje splošnoizobraževalne knjižnične dejavnosti in v skladu z zakonom skrb za kulturno dediščino na njenem območju;
- gradnja, vzdrževanje in urejanje **lokalnih javnih cest**, jav-

nih poti, rekreacijskih in drugih javnih površin, v skladu z zakonom urejanje prometa v občini in opravljanje nalog občinskega redarstva;

- organiziranje komunalnoredarske službe in skrb za red v občini;
- skrb za **požarno varnost** in organiziranje reševalne pomoči;
- organiziranje pomoči ter reševanje pri elementarnih in drugih nesrečah;
- organiziranje opravljanja pokopališke in pogrebne službe.

ZLS opredeli družbene in gospodarske naloge, ki zahtevajo prostorske posege. Teoretični in praktični problem je, kako naj občine/mesta družbene/urbane naloge učinkovito prevajajo v prostorske načrte, dolgoročne, srednjeročne in kratkoročne, in v končni fazi v izvedbene projekte. Idealno bi bilo, da bi občina imela **dolgoročni strateški ter srednjeročni in kratkoročni izvedbeni načrt družbenogospodarskega razvoja** občine, ki bi vseboval **sektorske razvojne načrte**, kar bi bile podlage tudi za dolgoročne, srednjeročne in kratkoročne **prostorske načrte**. Vsaka od temeljnih urbanih/družbenih nalog občine zahteva pri njenem uresničevanju določene prostorske posege, kar pomeni, da mora urbanistični tim, ki načrtuje prostorsko izvedbo sektorskih načrtov občine, imeti na voljo sektorske načrte občine/regije in jih upoštevati pri izdelavi prostorskega načrta. Poleg tega mora seveda imeti na voljo temeljne demografske podatke, ki opredeljujejo kvantitativne razvojne zahteve.

3.5 Zakon o prostorskem načrtovanju (ZPNačrt)^[18]

Zakon o prostorskem načrtovanju v 2. členu opredeli: »Prostorski razvoj je uravnoteženo uresničevanje prostorskih potreb sedanje in prihodnjih generacij ob hkratnem upoštevanju konkurenčnosti in tržnih zakonitosti pri gospodarjenju s prostorom.«

Realni razvoj v prostoru je pogosto nasproten željam, pričakovanjem in potrebam sedanjih in prihodnjih generacij. Zlasti je to razvidno *post factum* in na daljši rok. Prostorski načrtovalci v takrat, ko se izvajajo določeni prostorski posegi, preprosto nimajo dovolj informacij in virov, da bi lahko izvajali samo objektivno optimalne posege. Poleg tega je razvoj v prostoru obremenjen z različnimi interesi in tudi objektivnimi ovirami (pomanjkanje finančnih sredstev), ki lahko prispevajo k vse prej kot optimalnim prostorskim rešitvam. Prihodnost je po definiciji neznana, tveganje, da se bodo v nekem obdobju pokazale pomanjkljivosti prostorskih posegov oziroma razvoja v prostoru, je zato veliko. Poleg tega se v daljšem razdobju lokalni prostor spreminja tudi glede na nelokalne, globalne dejavnike, kar vse vpliva na dejstvo, da je razvoj v prostoru na dolgi rok praviloma neuravnotežen in da ga je treba stalno sproti uravnoteževati (urbana prenova) glede na trenutno stanje.

ZPNačrt v 3. členu določa, da je cilj prostorskega načrtovanja omogočiti skladen **prostorski razvoj** z obravnavo in usklajevanjem različnih potreb in interesov razvoja z javnimi koristmi na področjih varstva okolja, ohranjanja narave in kulturne dediščine, varstva naravnih virov, obrambe ter varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami.

ZPNačrt v prvem odstavku 22. člena določa, da se za zagotovitev usklajenega in učinkovitega **prostorskega razvoja** ob smotni rabi naravnih, prostorskih in drugih razvojnih potencialov z državnim strateškim prostorskim načrtom na podlagi razvojnih potreb države in ob upoštevanju javnih koristi na področju varstva okolja, ohranjanja narave, trajnostne rabe naravnih dobrin, varstva kulturne dediščine in ohranjanja človekovega zdravlja določijo cilji in izhodišča prostorskega razvoja države ter usmeritve za načrtovanje prostorskih ureditev državnega in lokalnega pomena.

Podobno najdemo v 39. členu ZPNačrt, ki ureja občinski prostorski načrt (OPN). Navedeni člen določa, da občinski prostorski načrt vsebuje strateški in izvedbeni del. Strateški del občinskega prostorskega načrta določa:

1. izhodišča in cilje ter zasnovo **prostorskega razvoja** občine;
2. usmeritve za razvoj poselitve in celovito prenovu, usmeritve za razvoj v krajini, za določitev namenske rabe zemljišč in prostorskih izvedbenih pogojev ter zasnovo gospodarske javne infrastrukture lokalnega pomena;
3. območja naselij, vključno z območji razpršene gradnje, ki so z njimi prostorsko povezana;
4. območja razpršene poselitve.

Prostorski razvoj je v funkciji uresničevanja družbenogospodarskega razvoja. Urejanje prostora oziroma razvoja v prostoru je v funkciji zadovoljevanja potreb prebivalstva, ki poseljuje ta prostor. Prostorski načrtovalci vse prepogosto načrtujejo razvoj v prostoru neodvisno od dejanskih demografsko in družbenogospodarsko izkazanih potreb in možnosti prebivalstva. Nekatere potrebe so podcenjene, spet druge precenjene, saj jih realne demografske potrebe ne upravičujejo. Na ta način dobivamo občinske prostorske načrte, ki ne služijo kot kašipoti za urejanje prostora glede na realne potrebe prebivalstva oziroma glede potrebe družbenega in gospodarskega razvoja. Prostorski načrtovalci pogosto predvidevajo ekstenziven prostorski razvoj, ki ga demografija in gospodarski trendi ne podpirajo. Investitorji, ki imajo konkretne projekte, pa se v praksi pogosto srečujejo z nepremostljivimi težavami pri iskanju primernih lokacij za te projekte oziroma pri pridobivanju dovoljenj za posege v prostor. Prostorski načrtovalci so skrajno optimistični, kadar gre za imaginaren razvoj na papirju, in skrajno restriktivni, kadar gre za udejanjanje konkretnih razvojnih projektov v praksi.

Z vidika sodobnega pojmovanja urbanizma je sporen tudi 41. člen ZPNačrt, ki govori o urbanističnem načrtu. Sam člen ne podaja definicije urbanističnega načrta niti ne določi natančno, kam naj bi se urbanistični načrt umestil v okviru siceršnje zakonske sheme prostorskega načrtovanja. Opredelitev urbanističnega načrta iz 41. člena ZPNačrt bi morala povezati družbenogospodarsko (sektorsko) urbano načrtovanje in prostorsko načrtovanje oziroma navezavo urbanizma kot interdisciplinarne teorije in prakse s prostorskim načrtovanjem kot tehničnoizvedbenim orodjem za realizacijo načrtov družbenogospodarskega razvoja, vendar zaradi strokovno pomanjkljive razdelave člen ni upravičil svojega imena ne namena.

4 Nekaterne specifične urbanega razvoja v Sloveniji

4.1 Avtarkična naravnost in razhajanja med evropsko in slovensko urbanistično doktrino

Slovenija je vpeta v mednarodno oziroma **globalno ekonomsko dogajanje**. Če hočemo v hitro spreminjajočem se globalnem kontekstu preživeti, se moramo hitro in učinkovito prilagajati globalnim spremembam, ki narekujejo tok sprememb tudi pri nas. Zdi se, da pri nas še vedno obstaja avtarkična miselnost, po kateri globalna pravila in globalni tokovi za nas ne veljajo oziroma imajo le omejeno veljavo. Pri nas naj bi bilo »vse drugače«. Mi ne potrebujemo ne gospodarskih investicij, ne tujih investitorjev, še domačih ne, ne gospodarskega razvoja, ne novih stanovanj ... Imamo že vsega preveč. Rezultat te miselnosti ni več samo zamudništvo, temveč tudi relativno nazadovanje glede na druge, ki napredujejo hitreje od nas, ob tem, da so že zdaj mnogo razvitejši, kot smo mi.

Urbanizacija v Sloveniji je rezultanta interesov, za katere bi težko trdili, da so njihovi nosilci propulzivni in inovativni nosilci razvoja, tehnološkega in ekonomskega. Nosilci urbanega »razvoja« so različni interesni karteli, državni in lokalni strankarski veljaki, poklicni cehi in podobni, ki skrbno čuvajo svoje fevde, državne in lokalne. Obzorje teh nosilcev »razvoja« vsekakor ni globalno okolje, temveč domač vrtiček, ki ga je treba varovati pred konkurenco, domačo in tujo. Posledica teh interesov je, da se tuji investitorji Slovenije vse bolj izogibajo, domači pa vse pogosteje prenašajo svojo dejavnost v tujino in investirajo drugod, kjer je okolje prijaznejše do podjetništva, kot je pri nas. Namesto tehnološko, ekonomsko in finančno inovativne, dinamične in razvojno naravnane urbanizacije imamo splošno družbeno regresijo.

Evropski dokumenti, ki zadevajo urbanistično in v tem okviru prostorsko politiko, poudarjajo pomen splošnega družbenega razvoja za blagostanje prebivalstva urbanih regij in mest ter usodno odvisnost prebivalstva urbanih regij od gospodarskega

razvoja. Napotki za urbanistično politiko obsegajo tako širok interdisciplinarni spekter. Nasprotno so domači urbanistični dokumenti v bistvu le parcialna urbanistična politika, saj se večinoma nanašajo le na prostorski vidik razvoja, ki nima pravih utemeljitev v realnih gospodarskih in posledičnih demografskih gibanjih. **Skrb za gospodarski in splošni družbeni razvoj ne spada v realen delokrog ali operativno agendo slovenskih načrtovalcev urbanega razvoja.** To je razvidno iz zakonodaje, ki ureja urbanistično politiko, in tudi iz prakse urbanističnega načrtovanja, ki je pretežno le kartografsko prostorsko načrtovanje in ne celovito operativno vodenje urbanega razvoja, h kateremu sicer stremijo evropski urbanistični in prostorski dokumenti.

V okviru državne uprave, ki določa splošno urbanistično politiko, ki jo izvajajo občine, je očitno, da je prišlo do zoženja urbanistične politike samo na prostorski vidik, ki ne upošteva holističnega ali celovitega pristopa k urbanizmu, ki se navezuje tudi na ekonomski vidik in druge sektorske vidike. Vprašanje, ki se zastavlja, je, **kaj storiti, da se slovenski urbanizem utiri na evropske tirnice.**

Na pasivno naravnost slovenskega urbanizma, ki ne vidi svoje **aktivne vloge** v urbanem razvoju, kaže tudi sistem prostorskega načrtovanja. Občinski prostorski načrti so prvenstveno le prostorski ureditveni in izvedbeni pogoji, ki zavezujejo predvsem prihodnje investitorje. Manjkajo **srednjeročni in kratkoročni akcijski urba(nistič)ni načrti**, v katerih bi občine prek konkretnih projektov izvajale politiko urbanega razvoja.

4.2 Pretirano zaščitniška okoljska naravnost

Varovanje okolja je nedvomno pomemben vidik urbanistične politike, toda najti je treba pravo ravnotežje med splošnim družbenogospodarskim razvojem, ki ustvarja blagostanje ljudi, in varovanjem okolja. Nerazumljivo je, da v referenčnih evropskih državah, s katerimi imamo skupno pravno ureditev varovanja okolja, v njih pa je gostota prebivalstva pogosto tudi bistveno večja kot pri nas in okoljsko bolj obremenjujoča, marsikaj drugače in hitreje deluje, v končni posledici pa so te države konkurenčneje od naše, medtem ko se tuji investitorji Slovenije ogibajo tudi zaradi rigoroznih okoljskih omejitev, zlasti pa zaradi dolgih postopkov okoljskega preverjanja gospodarskih projektov.

4.3 Nezadostno število dostopnih najemnih stanovanj, zlasti za mlade iskalce prvega stanovanja

Eden od pokazateljev urbanega nazadovanja v času tranzicije je podatek o številu zgrajenih stanovanj, ki korelira z rodnost-

jo. V dvajsetletnem obdobju po osamosvojitvi (1991–2010) so javni sektor in tržni ponudniki v povprečju skupaj investirali v gradnjo samo **2.000 stanovanj letno**, medtem ko so individualni investitorji v istem obdobju zgradili v povprečju **5.000 stanovanjskih enot letno**. V povprečju se je torej v državi v dvajsetletnem obdobju po osamosvojitvi zgradilo 7.000 stanovanj letno, kar je **5.000 stanovanj letno manj** kot v predhodnem dvajsetletnem obdobju, pri čemer je bil upad pri pravnih osebah približno 70odstoten, pri individualnih graditeljih pa približno 20odstoten. V absolutni številki to pomeni **upad za približno 100.000 enot** glede na predhodno dvajsetletno obdobje. Bistveno manjše število zgrajenih stanovanj je pomembno vplivalo tudi na zmanjšanje rodnosti, kar kaže preglednica 1.

Čakalna doba na neprofitno stanovanje je še vedno nekaj let in je odločno predolga, saj je iskalcev neprofitnih najemnih stanovanj, zlasti iskalcev prvega stanovanja, izrazito več kot znaša ponudba teh stanovanj. Država pa še vedno ni sprejela ustreznih sistemskih ukrepov za povečanje ponudbe dostopnih najemnih stanovanj.

Občine bi lahko skrbele za dostopna najemna stanovanja zlasti za mlade iskalce prvega stanovanja, priseljence in druge ranljive družbene skupine v obliki (med)občinske stanovanjske gospodarske službe, ki bi gradila poceni stanovanja glede na demografske potrebe. Danes mnogi mladi iskalci prvega stanovanja preprosto ostanejo brez stanovanja v življenjskem obdobju, ki je najprimernejše za oblikovanje družine.

4.4 Nezadostno število delovnih mest, zlasti za mlade

Kljub vse manj številčnim generacijam število razpoložljivih delovnih mest ne dosegata potreb. V razmerah sedanje splošne ekonomske in družbene krize je število registriranih brezposelnih oseb rekordno visoko, v juniju 2014 je znašalo približno 120.000 (vir: ZRSZ). Za to ne moremo kriviti le dogajanja

Preglednica 2: Selitveno gibanje, Slovenija

leto	1995	2000	2005	2010	2011	2012
priseljenci	5.879	6.185	15.041	15.416	14.083	15.022
državljeni RS	2.191	935	1.747	2.711	3.318	2.741
tujci državljani	3.688	5.250	13.294	12.705	10.765	12.281
odseljeni	3.372	3.570	8.605	15.937	12.024	14.378
državljeni RS	776	1.559	2.077	3.905	4.679	8.191
tujci državljani	2.596	2.011	6.528	12.032	7.345	6.187
selitveni prirast	2.507	2.615	6.436	-521	2.059	644
državljeni RS	1.415	-624	-330	-1.194	-1.361	-5.450
tujci državljani	1.092	3.239	6.766	673	3.420	6.094

Vir: Statistični urad RS

Preglednica 1: Število zgrajenih stanovanj in živorojenih otrok

	1971–1990	1991–2010	razlika
	1	2	3 (2–1)
število zgrajenih stanovanj	243.986	138.383	-105.603
št. živorojenih otrok	555.760	383.511	-172.249

Vir: Statistični urad RS

na mednarodnih trgih, temveč je to v največji meri posledica našega notranjega ekonomskega in političnega dogajanja.

Veliko število brezposelnih je za državo velik socialni strošek, hkrati pa pomeni upad javnofinančnih prihodkov. Vse manjše število delovno aktivnih mora vzdrževati vse večje število delovno neaktivnih. Ob tem se zaradi podaljševanja življenjske dobe vse bolj povečuje število oziroma delež upokojujencev. Ker se prilivi v javne blagajne relativno zmanjšujejo, odlivi pa povečujejo, se mora država zadolževati, zaradi česar prihaja v dolgoročno nevzdržne javnofinančne probleme.

4.5 Izseljevanje iz države

Mnogi mladi v slovenski družbi nimajo ustrezne perspektive, saj ni dovolj primernih delovnih mest niti dovolj dostopnih stanovanj. Vsako leto se več državljanov Slovenije in tujcev izseli iz Slovenije, največ v Nemčijo.

4.6 Problem neobstoja regionalne upravne ravni

Eden od problemov urbanistične politike je tudi neobstoj regionalne upravne ravni, saj je urbana regija najbolj naravna enota celovitega urbanega načrtovanja. Urbanizacija je pojav, ki ni vezan na občinske meje. Urbanizacija se dogaja kot regionalni pojav, kar pomeni, da na nekem geografsko zaokroženem območju, ki običajno obsega več občin, obstaja dominantno urbano središče, h kateremu gravitirajo vsa naselja na tem območju. Za optimalno urbano upravljanje regije je potrebna

regionalna uprava. Če te ni, je regijski urbani razvoj stihijski in kot tak suboptimalen.

Državna raven kot »globalna« raven je za potrebe izvedbene urbanistične politike preveč oddaljena od lokalne ravni, na kateri se dogaja urbanizacija, občinska raven pa največkrat ne zagotavlja možnosti za vodenje optimalne urbane politike v dani geografsko zaokroženi in funkcionalno povezani regiji, ker urbanega razvojnega optimuma znotraj posamične občine ni. Poiskati ga je mogoče le znotraj regije, v katero je geografsko in funkcionalno vpeta posamezna občina. To velja tako za materialno infrastrukturo (na primer za infrastrukturna omrežja) kot za družbene organizacijske strukture in funkcije, ki jih opravljajo, na primer za bivalno, gospodarsko, izobraževalno, upravno, zdravstveno in druge.

Drug problem, povezan z neobstojem upravne regionalne ravni, je ta, da je večina občin podekipirana ali sploh neekipirana za vodenje kakovostne urbanistične politike oziroma da je občinski prostor premajhen, da bi na njem sploh bilo mogoče izvajati optimalne urbanistične rešitve. Verjetno bi bila primerna rešitev formalna ustanovitev regij kot upravnih ravni, pri čemer bi bilo treba zmanjšati predvsem pristojnosti sedanjih občin, ne toliko njihovega števila. Zlasti bi bilo treba upravljanje občin deprofesionalizirati, razen v primeru večjih občin.

Rešitev problema neobstoja regionalne upravne ravni je vsaj deloma v tem, da se za potrebe urbanistične politike uporabljajo fiktivne statistične/urbane regije. V okviru statističnih ali drugačnih fiktivnih urbanističnih regij se lahko vzpostavi sistem operativnega regionalnega urbanističnega (družbenega in prostorskega) načrtovanja, ki ga vzpostavi in financira država prek sodelovanja z občinami v dani regiji. Seveda pa ta rešitev skriva v sebi nevarnost centralizacije odločanja, kar je lahko spet razvojna cokla.

4.7 Pretirano v zasebno korist naravnana zemljiška politika – problem prirastkarnine

Spreminjanje namembnosti zemljišča iz kmetijskogozdarske rabe v stavbno je v javnem interesu. Povečanje tržne vrednosti zemljišča ob spremembi namembnosti naj bi bilo posledica dejstva, da je treba stavbna zemljišča opremiti z infrastrukturo, kar je seveda povezano s stroški, večinoma javnimi. Toda v praksi prirastkarnina (prirast vrednosti zemljišča) ob spremembi namembnosti ni posledica stroškov opremljanja zemljišč, temveč je odvisna od ponudbe in povpraševanja po zemljiščih. V danih okoliščinah, v katerih javni sektor ne opravlja vloge razvojnika zemljišč, je stavbnih zemljišč na trgu premalo (vsaj v času konjunktore je bilo tako), zaradi česar je bila njihova cena visoka, višja kot v referenčnih državah EU.

Prirastkarnina bi morala pripadati občini, saj je občina v javnem interesu spremenila namembnost zemljišča. Občine bi morale ponovno prevzeti aktivno vlogo v zemljiški politiki. To bi bilo mogoče prek (med)občinskega sklada stavbnih zemljišč, organiziranega v obliki (obvezne) gospodarske javne službe. Sklad bi v imenu občine kupoval kmetijska zemljišča, jim spremenil namembnost, opremil z infrastrukturo in prodal zainteresiranim investitorjem brez prirastkarnine, kar bi prispevalo k nižjim cenam zemljišč in stavb ter večji mednarodni konkurenčnosti Slovenije. Kdor bi od občine oziroma njenega sklada kupil stavbno zemljišče brez prirastkarnine, bi moral izkazati namen nakupa in se zavezati, da ne bo unovčil prirastkarnine. Če bi to kljub temu storil, bi prirastkarnina morala pripasti občini.

5 Sklepne ugotovitve

Gibalo urbanega in prostorskega razvoja so tehnološke inovacije, ki spodbujajo gospodarski in splošni družbeni razvoj, posledično pa tudi demografski razvoj, kar vse zahteva posege v prostor, ki niso nujno ekstenzivne narave. Politika urbanega razvoja opredeljuje osnovne **usmeritve** za **izvedbo** programov urbanega razvoja, ki se uresničujejo prek prostorskega načrtovanja in gradnje oziroma prenove materialne infrastrukture, ki je potrebna, da prebivalstvo izvaja življenjske družbene funkcije, zlasti ekonomske in bivalno.

Učinkovita urbana politika mora biti naravnana dolgoročno, izvajati se mora kontinuirano ter spodbujati tehnološke inovacije in ekonomski razvoj. To se doseže predvsem prek politike izobraževanja, zgodnjega vključevanja mladih v delo in družinsko življenje ter spodbujanja podjetništva. Za to so potrebne šole, delovna mesta, stanovanja za mlade in podjetništvu naklonjeno okolje.

Osnovne usmeritve politike urbanega razvoja so podane v različnih evropskih in domačih dokumentih, na primer v Lizbonski strategiji^[19], Strategiji razvoja Slovenije (SRS), Leipziški listini, Strategiji prostorskega razvoja (SPR) ter v drugih splošnih in urbanih razvojnih dokumentih EU in RS. Nacionalna urbanistična politika mora opravljati vlogo izvedbene politike začrtanega splošnega družbenogospodarskega razvoja, v tem okviru pa mora prostorska politika opravljati vlogo tehničnoizvedbene politike urbanega razvoja.

Poleg nacionalne ravni urbanistične politike obstaja tudi lokalna (regionalna in občinska) politika urbanizacije, v okviru katere se udejanja nacionalna urbanistična politika. Problem izvedbene politike urbanega razvoja na lokalni ravni je, da občine nimajo na voljo systemskega dolgoročnega vira financiranja prostorskega razvoja. Potrebno je oblikovanje lokalnih

skladov za urbani oziroma prostorski razvoj, ki bodo v obliki gospodarskih javnih služb opravljali vlogo zemljiških razvojnikov, to je opremljali zemljišča za gradnjo za vse potrebe, skrbeli za zadostno število dostopnih najemnih in drugih stanovanj ter izvajali urbano prenavo. Slovenske občine so večinoma premajhne za tovrstne sklade, institucionalnih pokrajin pa nimamo in jih verjetno še lep čas ne bomo imeli. Rešitev je lahko v tem, da se skladi oblikujejo v fiktivnih urbanističnih pokrajinah (po zgledu statističnih pokrajin). V okviru teh pa lahko občine ustanovijo skupni sklad za urbani oziroma prostorski razvoj. Druga možnost je, da občine ustanovijo same ali skupaj s sosednjimi občinami sklad za urbani razvoj. Vsekakor je za dejanski prostorski razvoj treba oblikovati finančne, zemljiške in druge instrumente, prek katerih se bo akumuliral potreben kapital in se bodo operativno izvajale potrebne naloge.

Državna politika urbanega razvoja mora biti predvsem usmerjena v zagotavljanje **institucionalnih pogojev** za izvedbeno politiko urbanega razvoja na lokalni ravni. Poleg osnovnih usmeritev mora državna raven zagotoviti tudi **mehanizme in instrumente financiranja** urbanega razvoja, zlasti prostorskega dela, vključno z infrastrukturo. Državna raven mora imeti tudi vlogo posrednika med različnimi razvojnimi politikami in **razvojnimi skladi EU** ter lokalno ravno, na kateri se izvajajo konkretni projekti urbanega razvoja. Lokalna raven potrebuje predvsem jasne politične usmeritve državne ravni, ustrezen zakonodajni okvir, ki vključuje izvedbene institucionalne mehanizme, zlasti finančni, ter vsestransko podporo za izvajanje konkretnih projektov, vključno s posredniško vlogo med institucijami in mehanizmi EU za urbani razvoj ter domačimi lokalnimi dejavniki. Državna raven je doslej naredila premalo, da bi se projekti lokalne ravni lahko vključevali v finančne instrumente in sheme evropskih institucij, ki financirajo urbani razvoj.

Ustrezno bi bilo treba rešiti strokovnoteoretični in praktični odnos med načrtovanjem **družbenogospodarskega razvoja** kot primarnega razvojnega cilja urbanistične politike in načrtovanjem **prostorskega razvoja** kot procesa tehnične izvedbe prostorskih posegov, ki so potrebni za doseganje ciljev družbenega in gospodarskega razvoja. Danes namreč obstaja določena šizma med splošnimi družbenimi in gospodarskimi načrti na eni strani ter prostorskimi načrti na drugi. Zdi se, da so bile med tranzicijo, zlasti med konjunkturo, vloge zamenjane: niso narekovale razvojnih načrtov potrebe družbe in gospodarstva, ki bi jih prostorski strokovnjaki prevedli v ustrezne prostorske rešitve in posege, temveč so prostorci relativno samostojno določali obseg in ritem družbenega in gospodarskega razvoja s prostorsko politiko, ki ni dovolj podpirala potreb družbe, zlasti stanovanjskih in gospodarskih potreb, ki pa so v končni posledici potrebe prebivalcev, zlasti glede stanovanj in delovnih mest. Posledice deficitarne politike urbanega in v tem okviru

prostorskega razvoja, so vidne v splošni razvojni urbanistični in družbeni ter gospodarski stagnaciji.

Institucionalni pogoj politike urbanega razvoja je predvsem **ustrezna zakonodaja**. Ta pa mora biti inspirirana z evropskimi smernicami urbanega razvoja. Urbanizem bi bilo treba (re) definirati in v praksi izvajati kot celovito interdisciplinarno stroko, ki vključuje tako družbenogospodarski kot prostorski vidik razvoja. Sodobna slovenska urbanistična in prostorska stroka premalo upošteva temeljne politične in strokovne usmeritve institucij EU. Na eni strani nas to oddaljuje od EU in njene urbanistične politike in prakse, na drugi strani pa nas to notranje hromi pri operativnem izvajanju nalog, ki so potrebne za učinkovit urbani razvoj. Prostorski razvoj ni samozadostna kategorija, neodvisna od potreb družbenega, to je predvsem gospodarskega razvoja na nekem urbanem območju, temveč je tehnična podpora za izvajanje splošnih družbenih in gospodarskih načrtov.

Meril razvojnega tempa si ne postavljamo sami, temveč nam jih postavlja mednarodno ekonomsko okolje. Zaostajanje v konkurenčni tekmi med državami, regijami in mesti pomeni pristajanje na nekakšno tehnološko, ekonomsko in splošno kulturnocivilizacijsko drugorazrednost, ki smo jo dodobra izkusili v času nedemokratskega režima pred tranzicijo. Toda **zgodba se ponavlja**. Večletna gospodarska kriza je razkrila krhkost, ranljivost in relativno konceptualno inkompatibilnost slovenskega družbenoekonomskega modela z evropskim. To velja tudi za urbanistično politiko, ki je temeljna izvedbena politika splošne politike družbenega razvoja.

.....
Janez Vuk

Ministrstvo za infrastrukturo in prostor, Direktorat za prostor, Sektor za prostorsko načrtovanje na lokalni ravni, Ljubljana
E-pošta: janez.vuk@gov.si

Opombe

[1] Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability Quantitative analysis of urban form: a multidisciplinary review, Kelly Clifton, Reid Ewing, Gerrit Jan Knaap & Yan Song, National Center for Smart Growth Research and Education, University of Maryland, USA, Department of City and Regional Planning, University of North Carolina, Published online: 23 May 2008. Dostopno na: <http://www.tandfonline.com/loi/rjou20>.

[2] Governance challenges and models, for the cities of tomorrow, Iván Tosics, Metropolitan Research Institute, Budimpešta. Dostopno na: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/citiesoftomorrow/citiesoftomorrow_governance.pdf.

[3] <http://www.sadp.ku.edu/urban-planning/whatis>

[4] <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/619445/urban-planning>

[5] Beseda politika izhaja iz grške besede *polis*, ki pomeni mesto. Politika v svojem izvornem pomenu izhaja iz urejanja mestnih oziroma javnih zadev.

- [6] <http://ideas.repec.org/p/nbr/nberwo/15349.html>
- [7] http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/cemat/version-charte/Charte_bil.pdf
- [8] http://www.eukn.org/E_library/Urban_Policy/Lille_Action_Programme
- [9] <http://www.bbsr.bund.de/BBSR/EN/UrbanDevelopment/UrbanDevelopmentEurope/EuropeanUrbanPolicy/Projects/MemberStateCooperation/MemberStateCooperation.html;jsessionid=2CD515D0796F8615974B552E7E295B24.live2053?nn=385310#doc385274bodyText2>
- [10] http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Document_Centre/OP_Resources/05_Bristol_Accord_on_Sustainable_Communities_in_Europe.pdf
- [11] http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/themes/urban/leipzig_charter.pdf
- [12] <http://www.rfsc-community.eu/about-rfsc/>
- [13] http://www.mdrtr.ro/userfiles/declaratie_Toledo_en.pdf
- [14] http://www.mgrt.gov.si/fileadmin/mgrt.gov.si/pageuploads/EKP/Drugi_dokumenti/SRS_09_08_2013.pdf
- [15] <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200476&stevilka=3397>
- [16] Uradni list RS, št. 122/2004.
- [17] Zakon o lokalni samoupravi (ZLS-UPB2, Ur.l. RS, št. 94/07, 14/10, Odl. US: UI267/0919, 84/2010 Odl.US: U-I-176/08-10).
- [18] Zakon o prostorskem načrtovanju, ZPNačrt, Ur. l. RS, št. 33/07, 70/08 – ZVO-1B, 108/09, 80/10 – ZUPUDPP, 106/10, 43/11, ZKZ-C, 57/12, 57/12 ZUPUDPP-A in 109/12.
- [19] <http://www.evropa.gov.si/si/strategija-evropa-2020/lizbonska-strategija/>

Viri in literatura

- ARSO, Agencija RS za okolje. Dostopno na: <http://www.arso.gov.si/varstvo%20okolja/poro%C4%8Dila/poro%C4%8Dila%20o%20stanju%20okolja%20v%20Sloveniji/017f.pdf>.
- C. Couch, C. Fraser, S. Percy, Blackwell, Urban regeneration in Europe, Oxford, 2003, str. Xv.
- City of Vienna, http://bestpractices.at/main.php?page=vienna/best_practices/administration/property_developers_competition&lang=en.
- Dejan Rebernik, Sodobni urbanizacijski procesi: od suburbanizacije do reurbanizacije, Geografski vestnik 76(2), 2004, str. 53–63.
- Dejan Rebernik, Sodobni urbanizacijski procesi: od suburbanizacije do reurbanizacije, Geografski vestnik 76(2), 2004.
- Encyclopedia Britannica. Dostopno na: <http://www.britannica.com/EB-checked/topic/619445/urban-planning>.
- EU 4 journalists. Dostopno na: <http://www.eu4journalists.eu/index.php/dossiers/slovenian/C40>.
- Evropski sklad za regionalni razvoj. Dostopno na: <http://www.eu-skladi.si/skladi/predstavitev-skladov/evropski-sklad-za-regionalni-razvoj>.
- Governance challenges and models for the cities of tomorrow, Iván Tócsics, Metropolitan Research Institute, Budimpešta. Dostopno na: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/citiesoftomorrow/citiesoftomorrow_governance.pdf.
- Janez Vuk, Financiranje urbanega razvoja, Urbani izziv, posebna izdaja 2012.

Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability.

Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability; Quantitative analysis of urban form: a multidisciplinary review, Kelly Clifton, Reid Ewing, Gerrit Jan Knaap & Yan Song, National Center for Smart Growth Research and Education, University of Maryland, USA, Department of City and Regional Planning, University of North Carolina, Published online: 23 May 2008. Dostopno na: <http://www.tandfonline.com/loi/rjou20>.

Klaus Desmet in Esteban Rossi-Hansberg, Spatial Development, 2010. Dostopno na: <http://ideas.repec.org/p/nbr/nberwo/15349.html>.

Kohezijski sklad. Dostopno na: <http://www.eu-skladi.si/skladi/predstavitev-skladov/kohezijski-sklad>.

Komunalno gospodarstvo, Ljubljana 1997, avtor prof. dr. Tone Klemenčič.

Lille Action programme. Dostopno na: http://www.eukn.org/E_library/Urban_Policy/Lille_Action_Programme.

Nemški portal o nacionalni urbanistični politiki. Dostopno na: http://www.nationale-stadtentwicklungspolitik.de/cln_030/nn_246684/EN/NationalUrbanDevelopmentPolicy/KeyIssues/KeyIssues.html.

Nika Tinta, Analiza konkurenčnosti Slovenije po Porterjevem modelu, EF, Ljubljana, 2006, diplomsko delo.

Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije (OdSPRS), Ur. l. RS, št. 76/2004.

Online Merriam Webster Dictionary. Dostopno na: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/urbanism>.

Open spaces within Viennese Housing projects. Dostopno na: http://www.knollconsult.at/zt/pub/45_2011_Knoll_IFLA-World-Congress_session9.pdf.

Projektna naloga: Modeli in finančne spodbude za delovanje neprofitnih stanovanjskih organizacij v bodoče; izvajalka: dr. Andreja Cirman, Ekonomska fakulteta Univerze v Ljubljani; naročnik: Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, Dunajska 48, Ljubljana.

Prostorski red Slovenije, Ur. list RS, št. 122/04.

Prostorski red Slovenije, Uradni list RS, št. 122/04.

Quantitative analysis of urban form: a multidisciplinary review, Kelly Clifton, Reid Ewing, Gerrit Jan Knaap & Yan Song, National Center for Smart Growth Research and Education, University of Maryland, USA, Department of City and Regional Planning, University of North Carolina at Chapel Hill, USA, Published online: 23 May 2008. Dostopno na: <http://www.tandfonline.com/loi/rjou20>.

Reference Framework for Sustainable Cities. Dostopno na: <http://www.rfsc-community.eu/about-rfsc/>.

Spatial Planning, Key Instrument for Development and Effective Governance with Special Reference to Countries in Transition, New York in Ženeva, 2008. Dostopno na: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/hlm/documents/Publications/spatial_planning.e.pdf.

Spletna stran Evropske komisije. Dostopno na: http://ec.europa.eu/regional_policy/activity/urban/index_sl.cfm.

Spletna stran Evropske komisije. Dostopno na: http://ec.europa.eu/regional_policy/activity/rural/index_sl.cfm.

Spletna stran Evropske komisije. Dostopno na: <http://ec.europa.eu/esf/home.jsp?langId=sl>.

Spletna stran Evropske komisije. Dostopno na: http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/instruments/jessica_en.cfm.

Spletna stran Evropske komisije. Dostopno na: http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/instruments/jaspers_sl.cfm.

SSKJ. Urbanizem. Dostopno na: http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=urbanizem&hs=1.

Strategija razvoja Slovenije 2014–2020. Dostopno na: http://www.mgrt.gov.si/fileadmin/mgrt.gov.si/pageuploads/EKP/Drugi_dokumenti/SRS_09_08_2013.pdf.

The Bristol Accord. Dostopno na: http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Document_Centre/OP_Resources/05_Bristol_Accord_on_Sustainable_Communities_in_Europe.pdf.

The Leipzig Charter. Dostopno na: http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/themes/urban/leipzig_charter.pdf.

Toledo Declaration. Dostopno na: http://www.mdrtr.ro/userfiles/declaratie_Toledo_en.pdf.

Torremolino's Charter. Dostopno na: http://www.coe.int/t/dg4/culture-heritage/heritage/cemat/versioncharte/Charte_bil.pdf.

Univerza v Kansasu, ZDA. Dostopno na: <http://www.sadp.ku.edu/urban-planning/whatis>.

URBACT II. Dostopno na: <http://urbact.eu/>.

Urban Acquis. Dostopno na: <http://www.bbsr.bund.de/BBSR/EN/UrbanDevelopment/UrbanDevelopmentEurope/EuropeanUrbanPolicy/Projects/MemberStateCooperation/MemberStateCooperation.html;jsessionid=2CD515D0796F8615974B552E7E295B24.live2053?nn=385310#doc385274bodyText2>.

Vienna Housing Subsidies Department. Dostopno na: <http://www.wien.gv.at/english/housing/promotion/>.

Wikipedia. Dostopno na: <http://en.wikipedia.org>.

Zakon o gospodarskih javnih službah (ZGJS, Ur. l. RS, št. 32/93).

Zakon o lokalni samoupravi (ZLS-UPB2, Ur. l. RS, št. 94/07, 14/10, Odl. US: U-I-267/09-19, 84/2010 Odl.US: U-I-176/08-10).

Zakon o lokalni samoupravi, ZLS-UPB2, Ur. l. RS, št. 94/07, 14/10, Odl. US: U-I-267/09-19, 84/2010 Odl.US: U-I-176/08-10.

Zakon o prostorskem načrtovanju, ZPNačrt, Ur. l. RS, št. 33/07, 70/08 – ZVO-1B, 108/09, 80/10 – ZUPUDPP, 106/10, 43/11, ZKZ-C, 57/12, 57/12 ZUPUDPP-A in 109/12.

Zakon o urejanju prostora – ZUreP-1, Ur. l. RS, št. 110/02 s spremembami.

Zemljiška politika kot manjkajoči del prostorske politike države, Jurij Režek, Geodetski vestnik št. 46, 2002.

Mojca ŠAŠEK DIVJAK

Strateške usmeritve pri trajnostnem razmeščanju proizvodnih dejavnosti

S prispevkom želimo opozoriti na pomen načrtovanja v okviru širšega »regionalnega mesta« tudi pri razmeščanju proizvodnih dejavnosti. Če je načrtovalski pristop celosten in upošteva trajnostne vidike s poudarjeno skrbjo za okolje, se območje razvija kot »pametna regija«. Pristop prinaša nove možnosti za razvoj ekonomskih aktivnosti in tudi za stanovanja, delo, rekreacijo, infrastrukturo itd. Lep primer za to sta že uveljavljeni baskovska regija in regija Öresund, bilo pa je

tudi nekaj poskusov načrtovanja »regionalnega mesta« za Ljubljano. V sklepu podajamo glavne usmeritve za razmeščanje proizvodnje v širšem mestnem regionalnem prostoru.

Ključne besede: razmeščanje proizvodnih dejavnosti, regionalno mesto, trajnosten pristop, policentrični razvoj

1 Uvod

Globalizacijski habitat, v katerem živimo, sestavljajo naša mesta in njihova omrežja. Že zdaj živi več kot polovica svetovnega prebivalstva v mestih, ta odstotek pa se bo hitro povečeval. Urbanizacijo spremlja prehod od kmetijsko naravnane ekonomije v množično industrijsko proizvodnjo, k novim tehnologijam in storitvam. V 21. stoletju se srečujemo z globalno transformacijo načina življenja, ki vpliva na politiko, družbo, ekonomijo, širitev trgov in tudi na naš »habitat«. Mesta oz. mestne regije dobivajo vse več moči in vpliva, med njimi poteka stalna tekmovalnost za pridobitev kapitalskih naložb, povečanje števila prebivalstva in delovnih mest. Za prostorsko načrtovanje v času informacijske družbe je zelo pomembna tudi opremljenost z gospodarsko javno infrastrukturo (promet, energetika, elektronske komunikacije – telekomunikacije, internetne povezave ...).

Vendar morajo »pametno« rastoča mesta oz. mestne regije pri razvoju upoštevati trajnostni razvoj, ki poleg ekonomije, družbenih in tržnih parametrov vključuje tudi skrb za okolje, kar se izraža že v strateških načrtih razvoja mesta in pri razporejanju proizvodnih dejavnosti. Trajnostne cilje, vključno z dobrimi delovnimi razmerami, bi morala vsebovati vsaka proizvodna in podjetniška strategija, že od raziskav in razvoja produktov naprej, skozi ves proizvodni proces do končnih produktov, odpadkov ...

2 Povezovanje gospodarstva in trajnostnega razvoja

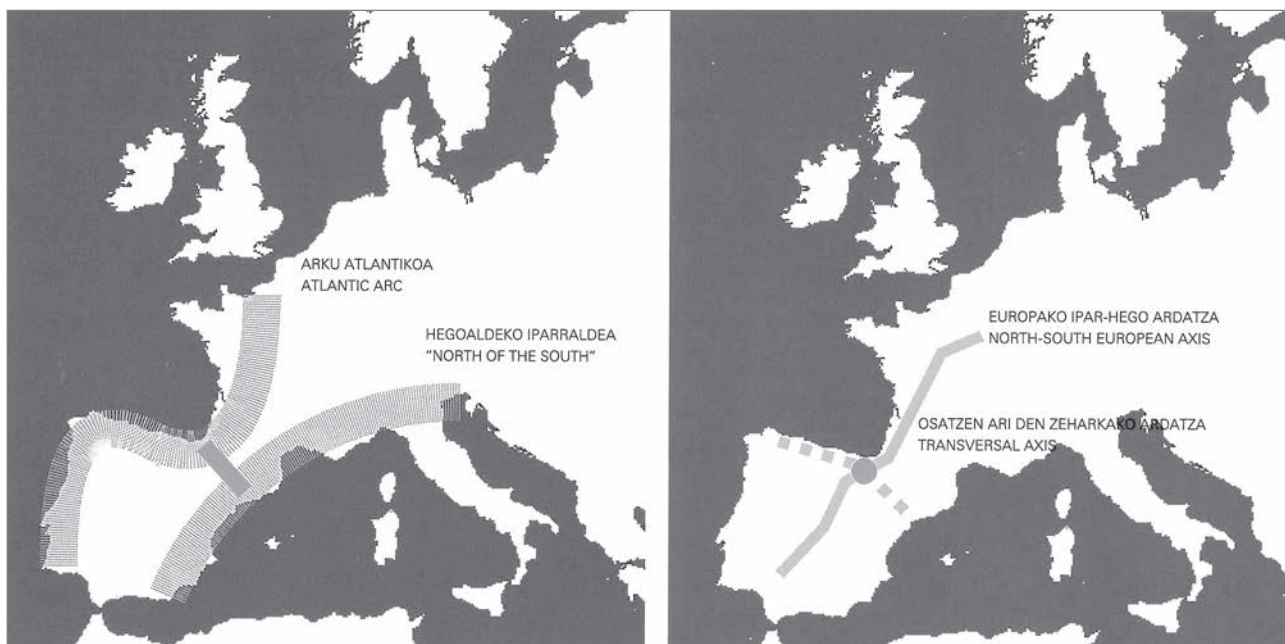
V globalizacijski habitat so vključena tudi evropska mesta in njihova omrežja. Nova etika s trajnostnim odnosom do naravnega in urbanega okolja zahteva drugačne in inovativne planerske pristope. Navajamo primer dveh evropskih regij, ki sta uspešno povezali razvoj gospodarstva s cilji trajnostnega razvoja.

2.1 Baskovski primer

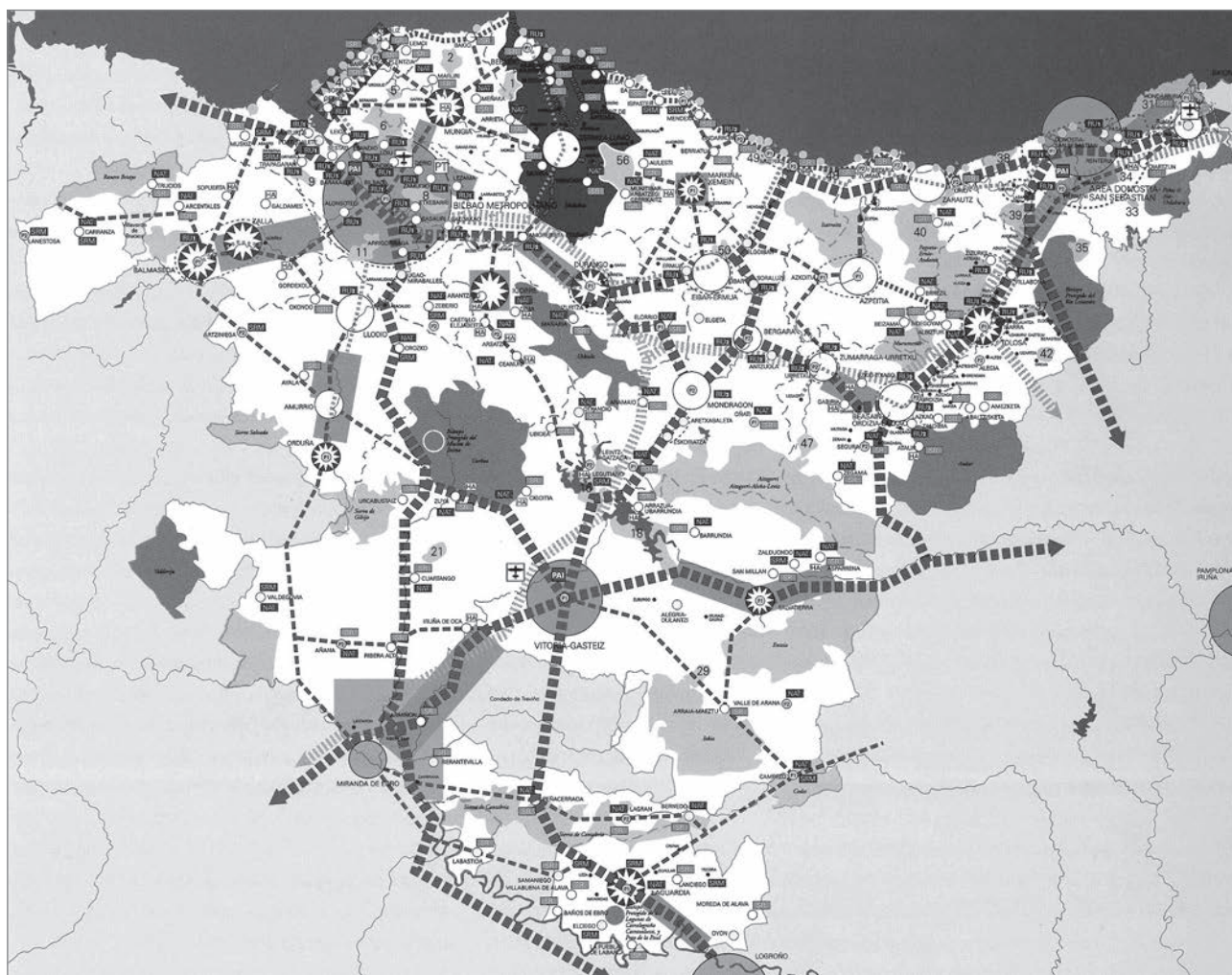
Tega so se zavedali tudi v baskovski pokrajini z mesti Bilbaom, San Sebastianom in Vitorio-Gasteiz. Regionalni strateški načrt za baskovske dežele (*Euskal Herria*) je povezal večja mesta in podeželska naselja v celovit policentrični sistem, v katerem se dopolnjujejo različni urbani profili. Baskovska mesta so povezana v poslovne grozde, priključena pa so tudi k mreži »Projecto Cities«, ki združuje 20 mest na 5 celinah.

Bilbao je prešel razvoj od industrijskega mesta z železarsko in jeklarsko industrijo do postindustrijskega mesta. Hiter razvoj v okviru celotnega policentričnega sistema dežele je omogočal tudi strateški načrt mesta, ki je poudarjal predvsem:

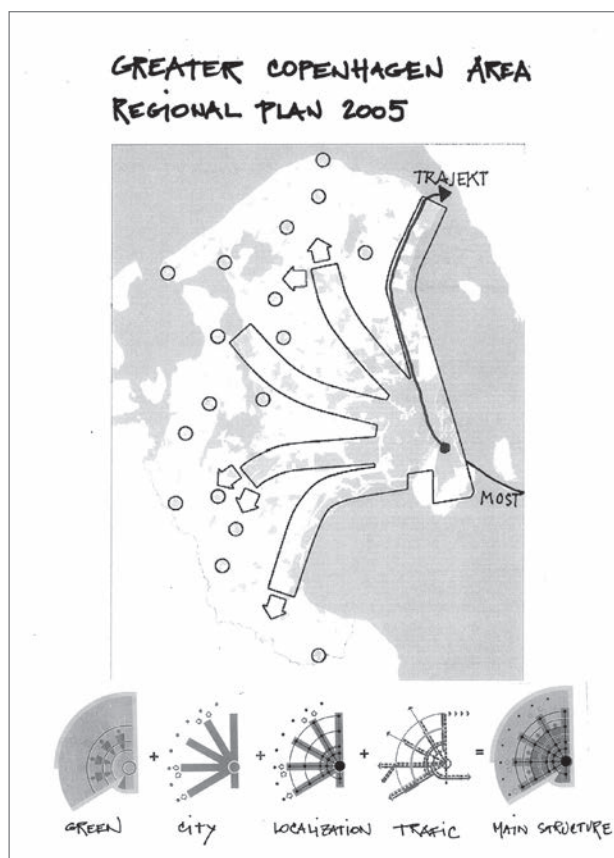
- dobro zunanjo dostopnost in notranjo mobilnost mesta,
- moderno infrastrukturno opremljenost, vključujoč pristanišče,

Slika 1: Vključenost regije v atlantski lok ter vozlišče evropskih osi sever-jug in vzhod-zahod (Sredozemlje in Atlantik)

Slika 2: Regionalna prostorska strategija (regionalni model) baskovske avtonomne skupnosti z osrednjimi središči – Bilbaom, San Sebastianom in Vitorio-Gasteiz

Slika 3: (a) Krožna pot po pomembnejših razvojnih točkah v obmorski črti regije Öresund in (b) glede na regionalni načrt za veliki Köbenhavn 2005

- okoljsko in urbano regeneracijo ter večje investicije v osrednji rečni črti, ki poteka kot hrbtenica skozi mesto (ob njej stoji tudi znan Guggenheimov muzej),
- investicije v človeške vire,
- tehnološko transformacijo (znanje, storitveni sektor),
- razvoj turizma.

V zadnjih desetletjih so v pokrajini uspešno dvignili raven gospodarstva in ob tem upoštevali okoljski, socialni in kulturni razvoj.

2.2 Regija Öresund

Drugi primer je uspešna evropska regija Öresund, to je mednarodna gospodarska in geografska regija, ki vključuje vzhodni del Danske in južno Švedsko in ima 3.848.000 prebivalcev. To je poslovno dinamična in finančno bogata regija, ki ima veliko koncentracijo znanja (11 univerz in 150.000 študentov, več poslovnih grozdov) ter dobro povezano industrijo, univerze in upravo. Z izgradnjo mostu Öresund med Malmöjem in Köbenhavnom so se prometne povezave bistveno izboljšale. Imajo dobre cestne in železniške povezave, ladijski transport, letališče v Köbenhavnu, uspešen javni prevoz itd.

V tej regiji je nastal prvi skandinavski znanstvenoraziskovalni park »Ideon« v mestu Lund, ki je še vedno največji na Švedskem (120.000 m² poslovnega prostora, v njem deluje okrog 350 podjetij). Park deluje v povezavi z regionalnim in mestnim industrijskim sektorjem, trgovino in predvsem bližnjimi univerzami. »Ideon« se nahaja poleg univerzitetnega kampusa in inštituta za tehnologijo. V njem se združujejo manjša in večja raziskovalna podjetja, ki želijo razširiti razvoj, posebej na področju visoke tehnologije.

Ves kompleks vključuje številna inovativna podjetja, ki so nameščena v štirih poslovno-proizvodnih conah in vsaka od teh ima informacijski center, konferenčne prostore, avtobusno postajo, parkirne površine in restavracije. Med zelenjem so speljane sprehajalne poti, skupni pa so hotel in večji prostor za druženje, imenovan Agora. S prepletom različnih podjetij in srečevanjem raziskovalcev na različnih notranjih in zunanjih površinah, tudi v restavracijah in kavarnah, je možnost za razvoj različnih inovativnih zamisli. Na številnih kreativnih srečanjih se oblikujejo pomembnejše projektne odločitve. Podobni znanstvenoraziskovalni in tehnološki parki, v katerih nastajajo novi programi, so po tem vzoru nastali tudi drugje v Evropi (tudi v Ljubljani) in so še vedno dober primer za pomoč pri razvoju tehnološkega podjetništva. V vsej regiji Öresund so

številna visokotehnološko razvita podjetja, najmočnejši sektorji pa so farmacija, biotehnologija, telekomunikacije, prehrana, okolje, logistika in dizajn.

2.3 Ljubljanska urbana regija

Tudi pri načrtovanju proizvodnih dejavnosti bi morali upoštevati načela razvoja regionalnega mesta s policentričnim razvojem vseh središč, tako Ljubljane kot glavnega mesta kot drugih manjših centrov. Med njimi je treba vzpostaviti boljše poslovno povezovanje v regionalnem in širšem okviru.

V Mestni občini Ljubljana so se v zadnjih desetletjih, predvsem pa v času tranzicije, nekatere tradicionalne proizvodne dejavnosti krčile, selile na cenovno ustrežnejše lokacije zunaj občine in tudi ukinjale. Nekdaj velike proizvodne cone so se drobile v manjše enote. Proizvodne cone v bližini mestnega središča in ob vpadnicah so večinoma že prestrukturirane v drugo urbano rabo (trgovina, šolstvo, rekreacija, stanovanja ...). Po novih proizvodnih površinah za razvoj klasičnih proizvodnih dejavnosti niti ni povpraševanja, več pa je zanimanja za storitve in oskrbo.

Vizija razvoja Ljubljanske urbane regije (Regionalna razvojna agencija: Regionalni razvojni program Ljubljanske urbane regije 2007–2013) med ukrepi navaja tudi podporno okolje za podjetništvo. Iz analize programa in potreb podjetij izhaja, da je v regiji in tudi v splošnem v Sloveniji ponudba storitev neuskkljena s potrebami. Primanjkuje predvsem storitev oziroma znanj, ki bi podjetjem omogočila vstop na domače in tuje trge in pospešila širitev poslovanja, inovativne produkte ter zagotavljala nova kakovostna delovna mesta. Prosti pretok blaga, storitev, ljudi in kapitala vpliva na zahteve po večji konkurenčnosti. Povečati bi morali medpodjetniško sodelovanje in razvoj proizvodno-storitvenih sistemov po konceptu grozdov. Kot smo omenili že v primeru baskovske regije, je to pomemben dejavnik podjetniške uspešnosti. Organizacijske oblike grozdov so različne in odvisne od tipa grozda, njegovega obsega in vsebine. Za mala in srednja podjetja pomeni povezovanje v lokalne podjetniške grozde proces, ki postaja dobra rešitev za uspešen prodor na širši, tudi tuji trg. Povezana podjetja lažje premagujejo težave na področju trženja, promocije, pri prevzemanju večjih in kompleksnejših poslov, investicijskih vlaganjih, tehnološkem razvoju ipd.

Prednosti ljubljanske regije so poleg ugodnega geostrateškega položaja in kakovostne infrastrukturne opremljenosti tudi velik delež storitvenih dejavnosti, človeški kapital z visoko izobrazbeno ravno, univerza, raziskovalni inštituti itd. Za zagotovitev uspešnosti gospodarskega razvoja je treba te prednosti izkoristiti, boljše povezati znanstvene ustanove s proizvodnjo in podjetništvo usmerjati v razvoj z visoko stopnjo vključenosti

Slika 4: Most Öresund povezuje Dansko in Švedsko (vir: internet 1)

Slika 5: Primer poslovno-proizvodnega objekta v znanstvenoraziskovalnem parku »Ideon« (vir: internet 2)

Slika 6: Pogovor na enem od sestankov (vir: internet 3)

sti znanja. Z vidika pospeševanja in nastajanja zelo razvitih tehnoloških podjetij so zelo pomembni tehnološki parki (primerjaj Ideon v Lundu). V Ljubljani sicer že obstaja tehnološki park, vendar sedanje zmogljivosti ne zadoščajo, da bi prerasel v močno tehnološko središče, ki bi povezovalo ves sistem podjetniških con v regiji in jim nudilo zadovoljivo podporo.

3 Sklep

Eden najpomembnejših pojavov, ki se je na urbanističnem področju mednarodno uveljavil v zadnjih desetletjih, je pojem »mestna regija«, ki ga včasih v načrtovalskem smislu imenujemo tudi »pametna regija«. Prinaša nove izzive in možnosti za razvoj ekonomskih aktivnosti ter tudi za stanovanja, delo, rekreacijo, infrastrukturo itd. Lep primer za to sta že uveljavljeni baskovska regija in regija Öresund, bilo pa je tudi nekaj poskusov načrtovanja »regionalnega mesta« za Ljubljano.

V sklepu povzemam glavne usmeritve pri razmeščanju proizvodnih dejavnosti v širšem mestnem regionalnem prostoru:

- upoštevanje družbeno-ekonomskih pogojev, možnosti kapitala, znanja in delovne sile,
- upoštevanje trajnostnih ciljev in varstva okolja,
- razmeščanje različnih proizvodnih in storitvenih območij glede na kriterije dostopnosti, infrastrukturno opremljenost in okoljske omejitve,
- spodbujanje podjetništva in inovativnosti,
- zagotavljanje pogojev za razvoj visokotehnološko razvitih gospodarskih con in tehnoloških parkov,
- omogočanje povezav z univerzami in drugimi raziskovalnimi inštitucijami, podpiranje lastnega razvoja,
- nova izraba obstoječih proizvodnih površin in degradiranih območij, uvajanje novih proizvodnih, storitvenih in poslovnih dejavnosti, novih oblik dela in tehnologij,
- kakovostna navezava proizvodnih dejavnosti in gospodarskih con na prometno infrastrukturo (železnica, ceste, letališče) ter energetska in komunalna omrežje,
- omogočanje javnega prevoza na delo,
- zmanjšanje negativnih vplivov nekompatibilnih rab, zagotavljanje ustreznih odmikov in zelenih pasov od stanovanj in centralnih dejavnosti, če je industrijska raba moteča,
- uveljavljanje zelene oz. »čiste« industrije, ki jo lahko dopolnjuje mešana raba površin s trgovinami, skladiščno-prodajnimi in predelovalnimi dejavnostmi, obrtnimi dejavnostmi, prometnimi terminali ipd.
- v območjih proizvodnih dejavnosti zagotavljanje ustreznih ureditev zelenih površin in odprtih prostorov glede na potrebe zaposlenih itd.

Konkurenčen podjetniški razvoj zahteva fleksibilnost in prostorsko podporo za domače in tuje investitorje. V okviru celotne regije bi morali povečati ponudbo ustreznih lokacij, predvsem za manjša in srednje velika podjetja. Pri odpiranju novih dejavnosti pa so postopki za pridobitev ustreznih dovoljenj pogosto zahtevni in dolgotrajni, zato je treba poenosta-

viti predpise za gradbena in obratovalna dovoljenja, predvsem glede administrativnih postopkov, in skrajšati čas izdaje, saj je tudi čas pomemben poslovni dejavnik.

.....
 Dr. Mojca Šašek Divjak, univ. dipl. inž. arh., docent
 Urbanistični inštitut Republike Slovenije
 E-pošta: mojca.sasek@uirsi.si

Opomba

Prispevek je bil predstavljen na 25. Sedarjevem srečanju, ki ga je organiziralo Društvo urbanistov in prostorskih planerjev Slovenije v sodelovanju z Urbanističnim inštitutom Republike Slovenije. Srečanje je potekalo 13. junija 2014 v prostorih Mestnega muzeja Ljubljana, njegova tema pa je bila »Zelena industrijska območja: inovativni pristopi v urbanizmu«.

Viri in literatura

Center za mednarodno konkurenčnost (2002): *Prostorska zasnova Mestne občine Ljubljana, Ekonomski potenciali za realizacijo*, Mestna občina Ljubljana.

City of Lund (2005): *LUND – City of Ideas*, Lund.

Internet 1: http://data.oresundsbron.com/image/press_photo/original/bridge_2002111508.jpg (sneto 2. 9. 2014).

Internet 2: [http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ideon_Science_Park_Betahuset_20120528_0036F_\(8276567765\).jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ideon_Science_Park_Betahuset_20120528_0036F_(8276567765).jpg) (sneto 2. 9. 2014).

Internet 3: <http://4.bp.blogspot.com/-Fjv5uRaWGgQ/U0cEqDEuUXI/AAAAAABD4/Ek79M4-5lCw/s1600/Erik+Ullenhag+och+International+Chain+of+Lund.jpg> (sneto 2. 9. 2014).

Mestna občina Ljubljana (2002): *Trajnostni razvoj Mestne občine Ljubljana, Strategija*, Ljubljana.

Proyecto Cities (2002): *Euskal Hiria*, METROPOLI Central Publishing Services for the Basque Government.

Regionalna razvojna agencija LUR (2007): *Regionalni razvojni program Ljubljanske urbane regije 2007–2013*, dostopno na: www.ruralur.si/fileadmin/arhiv/html/rrplur_2007_20013/rrplur_2007_2013_osnutek.htm, sneto 1. 6. 2014.

The Danish Foundation of Urban Planners (2005): *Best practice in urban sustainable planning*, København.

Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Mestna občina Ljubljana (2010): *Občinski prostorski načrt Mestne občine Ljubljana, Strateški del*, MOL, Ljubljana.

Milica BAJIĆ-BRKOVIĆ

ISOCARP considerations for greening cities and regions

This article presents some of the recent activities of the International Society of City and Regional Planners (ISOCARP) aimed at creating and sharing knowledge on the greening of cities and regions, and making the urban environment livable and sustainable. The presentation includes a summary of the key issues ISOCARP has been addressing, including assessment of potentials that cit-

ies and regions may have for shifting toward green solutions, and presents a series of good examples with international applicability.

Keywords: ISOCARP, green development, cities, urban planning, international collaboration

1 ISOCARP and its role in the urbanizing world

The International Society of City and Regional Planners (ISOCARP) is a global association of experienced professional planners. It was founded in 1965 in a bid to bring together recognized and highly-qualified planners in an international network. The ISOCARP network gathers individual and institutional members from more than eighty countries worldwide. As a nongovernmental organization, ISOCARP is recognized by the UN, UN-HABITAT, and Council of Europe. The society also has a formal consultative status with UNESCO.

Even though ISOCARP members work in many different fields, they share a common interest in spatial and environmental dimensions of urbanization. They advise key decision-makers, proposing and supporting projects for intervention in a spatial context through general or specific actions.

The objectives of ISOCARP include improving planning practice through the creation of a global and active network of practitioners. ISOCARP encourages the exchange of professional knowledge between planners, promotes the planning profession in all its forms, stimulates and improves planning research, training, and education, and enhances public awareness and understanding of major planning issues at a global level. These objectives are being implemented through the ISOCARP annual world congresses, the YPP Program designed for young professionals, the Urban Planning Advisory Team (UPAT), and others. All ISOCARP activities are covered in publications such as the *ISOCARP Review*, the *International*

Manual of Planning Practice (IMPP), congress proceedings, and special project reports. ISOCARP recognizes excellence through the society's award program.

2 ISOCARP world and focus on cities

The urban world is in the focus of every ISOCARP activity. Although the complex nature of urban development and the inherent relationship between cities and regions are recognized as the point of departure in every urban endeavor, focusing on cities is a rational choice justified by the very understanding of the urban world today and perspectives on urban expansion and growth globally.

Figure 1: ISOCARP events (source: ISOCARP official presentation).

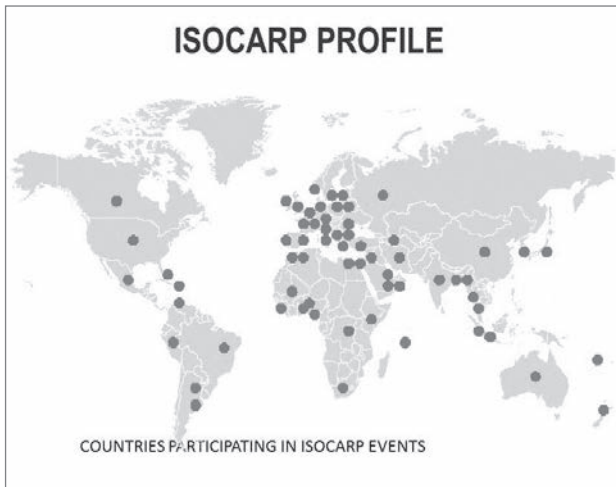

Figure 2: Countries participating in ISOCARP events.

In 1950 there were barely eighty cities with more than one million inhabitants, whereas in 2000 there were already 385, and by 2007 this number had risen to 468. This trend is continuing as the share of urban population steadily grows worldwide, and is expected to encompass 60% of the total world population.

Cities have always been in the focus of planners' attention. Today both professionals and the general public are giving urban issues even more attention than before. This is taking place globally and is not only a reflection of the striking figures on cities' growth and expansion, but also a reaction to the growing awareness of their role and complexity, as well as the understanding of responsibilities that planners, urban managers, and various stakeholders have in making the cities livable and sustainable.

ISOCARP is at the forefront of creating and sharing knowledge about cities and for cities. Numerous congresses, seminars, UPATs, YPPs, and other projects have been carried out with the decisive goal of making knowledge available to all, be they public administrators, fellow colleagues, students, professionals in other fields, or the general public.

3 The greening of cities and regions

The issues of greening cities and regions have been explored in several different formats: as a general congress theme, a subject integrated into UPAT or YPP projects, and a thematic framework for ISOCARP publications. In each one, a set of questions was explored in a coherent and systematic way. Thus, at the forty-fifth ISOCARP world congress (2009), the focus was on energy-efficient programs and development of low-carbon cities, followed by in-depth exploration of sustainability in less-developed countries in 2010. At the forty-eighty congress in 2012, urban livability was explored within the context of the

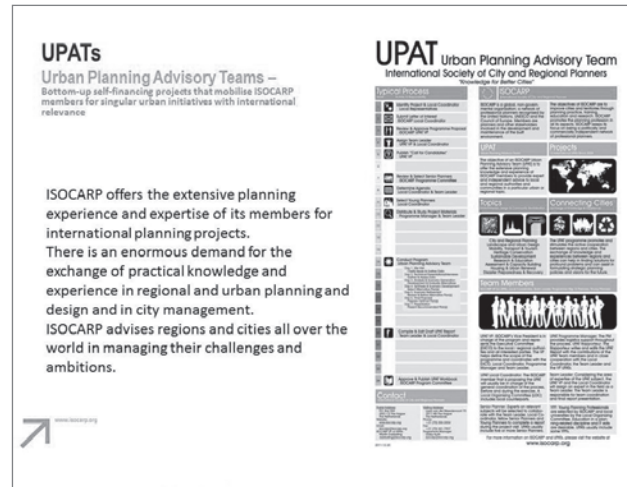

Figure 3: ISOCARP program on solving urban problems: Urban Planning Advisory Teams.

fast-forward approach to spatial development, and the forty-ninth (2014) is focusing on the relationship between land and water, beyond the limits of conventional land use and development planning, by introducing climate change issues as the key determinants of urban growth in coastal regions.

The issues explored revolve around the following themes:

- Low-carbon societies;
- Developing and implementing low-carbon cities/environments;
- Building sustainable urban green networks;
- Developing transportation systems with eco-sensitive and carbon-responsible mobility and accessibility;
- Making regions and urban hinterlands low-carbon and livable;
- Delivering smarter growth;
- Energy planning at the community level;
- Small-scale energy development, renewable energy sources, and decentralizing power production;
- Planning and design for low-carbon development in sensitive areas and landscapes;
- Administrative and legal aspects of making places green.

Cities and regions approach these issues in different ways and employ a range of instruments in their search for green and sustainable solutions. Policies, planning responses, regulations, or administrative frameworks differ as they are tailored to meet national or local needs, perceptions, or objectives. Nonetheless, there are general messages that can be turned into pragmatic solutions and be implemented regardless of geography, landscape, or level of development, such as:

- The roadmap to low-carbon cities depends not only on environmental and energy policies but also on responsiveness of spatial and urban development policies and spatial and urban planning;
- Building low-carbon urban environments depends not only on energy performance of the new and the existing building stock, but also, and to a significant extent, on

- energy performance of urban services and infrastructure;
- There is a need to establish a productive relationship between low-carbon development, mobility, accessibility, affordability, and social justice as a basic precondition toward green solutions;
- There are many cities and towns in emerging and transitional economies that can hardly cope with carbon pressure in the same way more developed countries do. Their strategies, policies, and plans should be tailored to their capacities but also reflect the key objectives of creating an affordable and sustainable world together;
- Cities should explore their green options and set up their own standards on limiting emissions, such as introducing a carbon tax or starting a carbon market;
- Cities should develop a carbon-responsive framework for their spatial and urban development, specifically focusing on transportation and industrial development;
- Green solutions should be accompanied by green standards and green monitoring systems;
- There is an array of proactive measures available for local planning, tailored to meet local resources, needs, and circumstances.

4 Case studies

ISOCARP activities have gathered professionals from various disciplines worldwide. Their experience and the case studies they have been working on or presenting at conferences provide state-of-the-art evidence in the profession around the world. There are many excellent examples of national strategies and action plans, and also of cities and local communities beginning to take action by changing their policies, development plans, or local regulation. Encouragingly, increasingly often initiatives are launched bottom-up by citizens and their local partners. These initiatives indicate rising public awareness of green issues, and they also reveal what people can do for themselves and their communities.

4.1 Example 1: Cultural heritage and energy production can work together

Energy production is usually considered a major threat to cultural heritage, and there are many examples where cultural heritage has been sacrificed to energy production and distribution. However, there are also successful examples illustrating that the two can remain side by side and that energy production does not necessarily result in heritage deprivation or destruction.

This good-practice example was first published in Sretović, Brković, and Cvetinović (2011). It comes from Serbia and is among the most extreme, both in terms of the location and

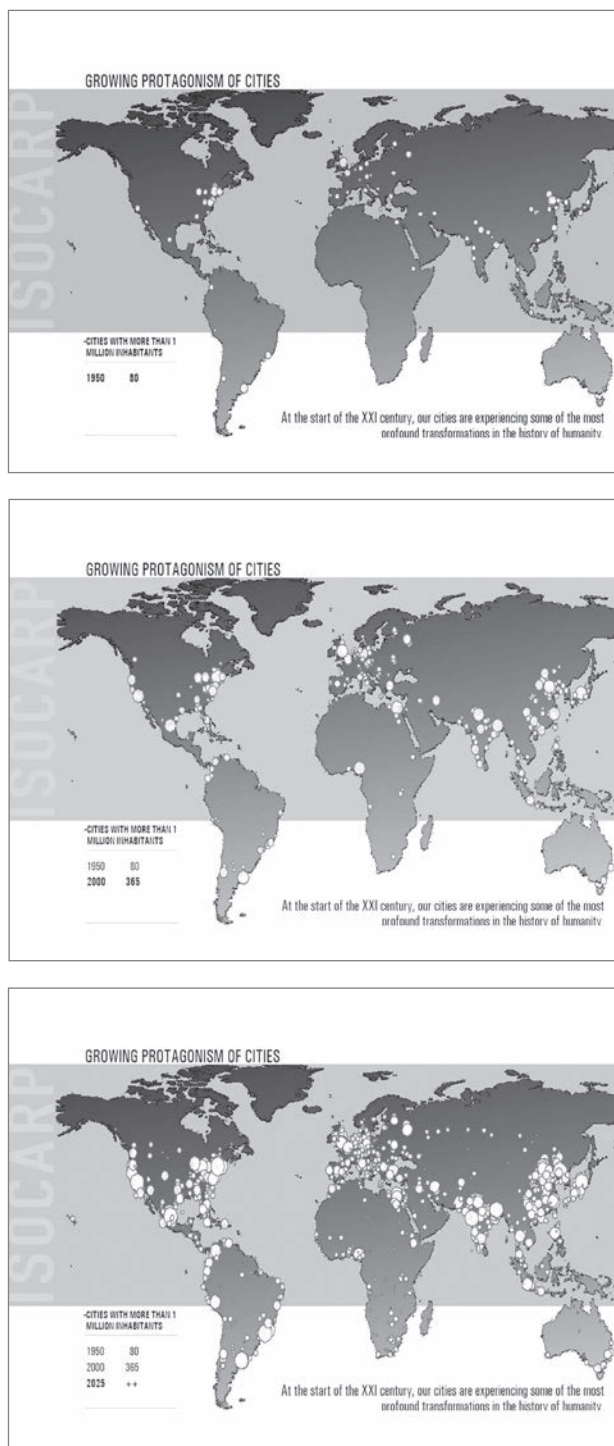

Figure 4: Growing protagonism of cities 1950–2000–2026 (source: Vegara, Alfonso: ISOCARP President 2003–2006 ISOCARP Strategy Development Presentation).

the key participants in its implementation. The location is the surroundings of the Studenica Monastery and the project is a small-scale hydroelectric plant, planned for construction on the small nearby Studenica River.

The monastery, built in the 12th century and famous for its fresco paintings, is part of the UNESCO world heritage and is also a reg-

istered national monument of the first rank by the National Act on Cultural Heritage. The estate is located in the Golija Biosphere reserve, which is the first national resort listed on the Man and the Biosphere (MAB) programme of UNESCO. As the monastery is located on the outskirts of the region with a limited access to the national energy network, the idea to look for alternatives was born as early as the mid-60s of the last century. It was at that time that the nearby Studenica river was recognized as a potential location for establishing a small scale energy production facility, aimed to provide energy supply for the Studenica monastery. The first attempts failed for different administrative reasons, while a renewed application was approved and the construction started in 2007. The plant is now in use and the monastery complex is entirely energy self-sufficient [sic]. (Bajić-Brković, 2013)

Naturally, because the location itself is very specific, many different factors were taken into account and various national and local institutions were involved throughout the process, including the National Planning Agency, National Agency for Cultural Heritage Protection, Natural Agency for Environmental Protection, Ministry of Culture, and so on. The Studenica hydroelectric plant was officially opened in 2011.

4.2 Example 2: Delivering smarter growth

This good-practice example, taken from Human (2009), comes from Northstowe, a small town in the Cambridge area of the UK, and is part of the larger project on making Cambridge grow smart. Northstowe is to be a complete new town with approximately 10,000 homes created

as a sustainable and vibrant community embracing the projects that are exemplars in sustainability. Northstowe will include a town centre with shops, services and cultural facilities, and 20 ha of land for mixed employment uses. Features addressing energy and carbon agenda include: a) Housing built to the contemporary standard of the Code for Sustainable homes and pushing the boundaries of the proven technology available at the time of the development, b) Mixed development aimed at reducing the need to travel to other service and employment centres, c) Local centres easily accessible by walking 400–600 m, d) High quality dedicated and segregated walking and cycling routes, e) Encouragement of car pooling and car sharing, f) The Cambridgeshire Guided Busway bounds the site with a local loop through the town, g) High quality public transport stops within 400 m of all development, h) Subsidised public transport travel for early occupants of the town, i) Technical support for incorporating renewable energy sources, including photovoltaic energy, thermal, biomass and wind, and j) Planned development of infrastructure such as heat grids and private wire electrical networks needed to provide energy independently of the National Grid [sic]. (Human 2009: 122).

Figure 5: The Studenica Monastery and the Studenica hydroelectric plant near the monastery.

4.3 Example 3: Mobility in action

This example was first published in Navarro (2011) and comes from the Metropolitan Area of Mexico City (MAMC). The MAMC, known worldwide for its transportation challenges and difficulties regarding mobility and accessibility, made a decision to introduce cycling as a complement part of the transportation metropolitan system. A new rent-a-bike system (ECOBICI) was first introduced and tested in part of the capital. The system was simple and affordable: for a small membership fee of only US\$22, a bike could be taken from one of the many stations in the area and left at a station near the desired destination. The government has spent almost \$6.5 million on this system, which started with eighty-five stations and over 1,100 vehicles. The road infrastructure had to be changed accordingly and adapted to the new system. In a very short period of time, more than 24,000 subscribers joined the system and this number is continually increasing. Due to the high demand and success of the program, two additional phases are planned: one expanding the network with 110 additional stations and an expected 30,000 new users, and the other with seventy-five stations and 20,000 users. The ECOBICI system is integrated into the metropolitan transportation system and is directly connected to the Metrobús bus system and Metro subway system.

4.4 Example 4: Harvesting ICT for greening places

The city of Pančevo has embarked on a unique project, the first of its kind in Serbia. This example was first published in Brković and Sretović (2012). The EcoBus project is a result of cooperation between Telekom Srbija, Ericsson, and the city of

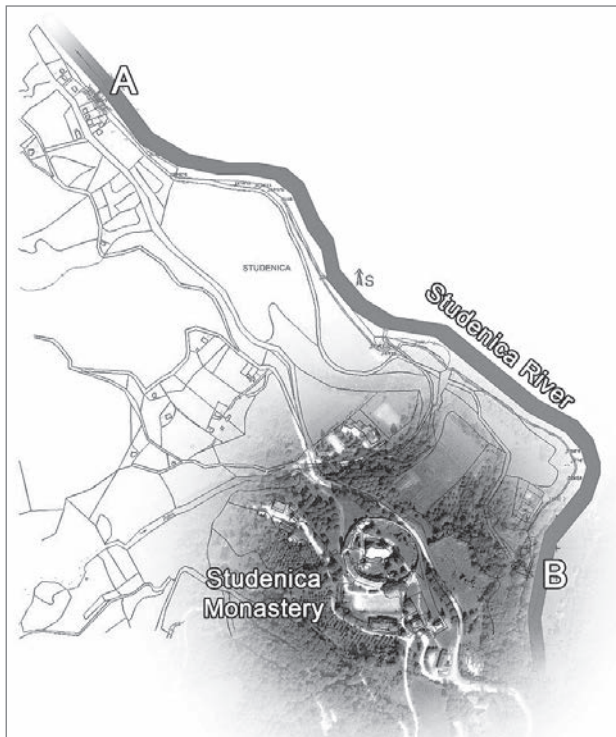

Figure 6: Location map, source: Based on photographs taken from Google Earth and the Jaroslav Černi Institute for the Development of Water Resources (JCI), 2006; MHE Studenica main reconstruction project, Belgrade.

Pančevo, and is funded by the EU under its Future Internet Research and Experimentation (FIRE) program.

The technology is simple and user friendly. EcoBus uses instruments mounted onto the existing public transportation vehicles in order to monitor a set of environmental parameters over a broad city area. Sixty public transportation vehicles are equipped with these devices, detecting and measuring six parameters: temperature, relative humidity, carbon monoxide, carbon dioxide, nitrogen dioxide, as well as a vehicle location. Constant readings of these parameters are performed whenever the vehicle is in motion and, in this way, data are collected from various locations. These data are then delivered to the central server via the wireless network for further analysis and database storage. The real-time information about the air quality, atmospheric measurements data and location of the vehicles is freely available on the interactive map, accessible to virtually anyone with an internet connection or mobile phone [sic]. (Brković & Sretović 2012)

5 Concluding remarks: The way forward

It has already been recognized that the greening of places involves the built environment, services and urban activities, and transportation as the key factors for making the shift. Pro-

fessional knowledge and a large number of good case studies are already available for sharing and learning from each other. Nonetheless, change is taking place slowly. There are many examples in which local initiatives have failed, or the national policies have proven to be too inefficient.

The ISOCARP experience combines many positive and successful examples that have not failed due to an approach built on partnership and involvement of multiple stakeholders. A comprehensive and integrated approach promises a win-win situation and also emphasizes the importance of building local governance and management capacities, raising public awareness, and making local and national agencies and stakeholders part of the initiatives.

The urban and spatial planning profession has much to contribute to these efforts. As one of the focal points and a place where all those participating in “making places” gather together, ISOCARP will contribute its share by continuing its mission in knowledge creation and sharing, as well as in making cities and other places better for all.

.....
Professor Milica Bajjić-Brković

President, International Society of City and Regional Planners (ISOCARP), the Hague, Netherlands

E-mail: bajjicmb@gmail.com

Website: www.isocarp.org

Notes

This paper was presented at the twenty-fifth Sedlar conference, held by the Association of Town and Spatial Planning of Slovenia in cooperation with the Urban Planning Institute of the Republic of Slovenia. The conference was held on June 13th, 2014 at the Ljubljana City Museum. The theme of the conference was “Green industrial areas: innovative approaches in urbanism.”

References

- 47th ISOCARP International Society of City and Regional Planners World Congress: *Liveable Cities: Urbanizing World, Meeting the Challenge*, Wuhan, China. 2011.
- 48th ISOCARP International Society of City and Regional Planners World Congress: *Fast Forward: Planning in a (Hyper) Dynamic Urban Context*, Perm, Russia. 2012 .
- Bajjić-Brković, Milica. (2012). Climate Change, National Policies, and Local Development: Meeting the Challenge. In: Mila Pucar & Branka Dimitrijević, eds., *Climate Change and the Built Environment: Policies and Practice in Scotland and Serbia*: IAUS and Glasgow Caledonian University, pp. 35–52.
- Brković, Matija, & Višnja Sretović. (2012). Urban Sensing: Smart Solutions for Monitoring Environmental Quality: Case Studies from Serbia, In: 48th ISOCARP-International Society of City and Regional Planners World Congress: *Fast Forward: Planning in a (Hyper) Dynamic Urban Context*, Perm, Russia.
- Gossop, Chris, & Fernando Brandão Alves, eds. (2009). *ISOCARP Review 05. Low Carbon Cities*. Porto.

Human, Brian (2009). Cambridge Delivering Smarter Growth. In: Chris Gossop & Fernando Brandão Alves, eds., *ISOCARP Review 05. Low Carbon Cities*. Porto, pp. 108–125.

ISOCARP website: www.isocarp.org

Navarro, Edgar (2011). Aztec Bikes. 2001. *47th ISOCARP International Society of City and Regional Planners World Congress: Liveable Cities: Urbanizing World, Meeting the Challenge, Wuhan, China*.

Sretović, Višnja, Matija Brković, & Marija Cvetinović (2011). *Green Energy and Cultural Heritage Preservation: Case Studies from Serbia. 47th ISOCARP-International Society of City and Regional Planners World Congress: Liveable Cities: Urbanizing World, Meeting the Challenge, Wuhan, China*.

Boštjan KERBLER

Globalizacija družbenega življenja v prostoru in času

Intervju z akademikom prof. dr. Zdravkom Mlinarjem

Zdravko Mlinar (1933), sociolog, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani, je bil dekan Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo (FSPN) in soustanovitelj Slovenskega sociološkega društva, je akademik – član Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Kot pionir raziskovanj na področjih urbane in ruralne sociologije ter sociologije lokalnih skupnosti je raziskovalno in pedagoško zasnoval predmetno področje prostorske sociologije. Na FSPN je ustanovil Center za prostorsko sociologijo, predaval pa je tudi študentom arhitekture, krajinskega planiranja in v okviru IPŠPUP v Ljubljani, na podiplomskem študiju arhitekture v Beogradu ter kot profesor in raziskovalec deloval na številnih univerzah po svetu. Pogosto se je vključeval v aktivnosti urbanističnega inštituta in še zlasti sodeloval z Vladimirjem Bracem Mušičem, Lučko Šarec ter drugimi urbanisti in arhitekti. Tako je sam in s svojimi sodelavci vsebinsko obogatil urbanistično delovanje pri nas. Med posebej pomembnimi deli so *Ljudje v novem mestu – Velenje* (1965), *Sociologija lokalnih skupnosti* (1973), *Urbanistični kriteriji za urejanje stanovanjskih območij: Sociološki pristopi* (1978), *Humanizacija mesta* (1983), *Protislovja družbenega razvoja* (1986), *Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru* (ur.) (1995), *Življenjsko okolje v globalni informacijski dobi: Prostorskočasovna organizacija bivanja* (2008), *Globalizacija bogati in/ali ogroža?* (2012) idr. Njegova bibliografija obsega več kot 870 enot in vključuje objave v številnih tujih jezikih. Z akademikom prof. dr. Zdravkom Mlinarjem smo se pogovarjali o njegovih pogledih in razmišljanjih glede globalizacije in družbe, v kateri živimo.

– Izraz globalizacija se danes uporablja pogosto in na različnih področjih. Kako ga razumete vi in s katerih vidikov ga obravnavate v svojih delih?

»Globalizacija je postala osrednja tema družbenih sprememb današnjega časa. Izziva veliko pozornost, preseneča s svojo zapletenostjo in povzroča veliko nesoglasij, kadar jo poskušajo pojasniti. Razprave o njej, še posebej v slovenskem prostoru, so pogosto prežete s strahom in tesnobo o tem, kaj nam prinaša in kako ogroža naš ustaljeni način življenja. Temeljno pa je

Slika 1: Akademik prof. dr. Zdravko Mlinar
(foto: Marko Zaplatil)

vendarle razumevanje, da gre pri tem za razširjanje povezovanja in medsebojnih odvisnosti v svetovnem merilu. Z našega domačega zornega kota gre torej za vse večjo odprtost v svet. Do nje prihaja po naši volji, neodvisno od nje, ali pa tudi proti njej. Spremljamo jo lahko z vidika našega vključevanja v svet in tudi glede na to, kako drugi posegajo v naš prostor.

S svojo knjigo sem zastavil vprašanje – ali nas globalizacija bogati in/ali ogroža. V družboslovnih razpravah najdemo veliko enostranskih odgovorov. Toda poglobljeno preučevanje nam razkrija hkratno enotnost in spopadanje nasprotnosmernih teženj. Z odpiranjem v svet se povečuje dostopnost do bogastva raznovrstnosti. S tem pa se hkrati povečuje tudi ogroženost nacionalnih ali lokalnih identitet. Toda večja odprtost ne vodi nujno do njihovega izničenja. Pomeni tudi izziv za preobrazbo ožjih teritorialnih skupnosti v omrežja povezav v širšem prostoru. S podomačenjem sveta si hkrati približujemo vse njegovo bogastvo. Z večjo pozornostjo lahko po vsem svetu razkrivamo še ne izkoriščene možnosti, da selektivno pritegujemo intelektualne in materialne vire. Globalizacija torej razširja možnosti za našo obogatitev; vendar je samodejno ne zagotavlja. Ko gre za ogroženost posebej nakazujem ekološko, kulturno, etnično oziroma jezikovno, vojaško, populacijsko in zdravstveno ogroženost. Kar dejansko prevlada, je vse bolj odvisno od zavestne in aktivne vloge ljudi.

Slika 2: Urbanisti in sociologi o participaciji prebivalcev v mestnem okolju. Mednarodna konferenca, Urbanistični inštitut, Ljubljana, 1977 (Direktor Vladimir Braco Mušič, ur. Lučka Šarec).

V obravnavah globalizacije je bila najprej močno prisotna predstava, da gre pri tem za nekaj odmaknjene, kar se pojavlja daleč proč od našega vsakdanjega življenja. S svojo knjigo pa sem želel opozoriti, da globalizacija vse bolj prežema naše vsakdanje življenje. Pri tem ne gre le za nekakšno visoko politiko v odnosih med državami. Svoje prostorskosociološke obravnave ne morem omejiti le na ‚mednarodne odnose‘. Danes tudi že različne organizacije, mesta, podjetja in posamezniki neposredno posegajo v reševanje svetovnih zadev. Ali pa so vsaj izpostavljeni svetovnim vplivom. Pri tem še posebno pozornost posvečam bolj prikritim spremembam in povezavam, ki jih naša javnost niti ne zaznava, čeprav v veliki meri siromašijo ali bogatijo naše življenje. Na primer redkokdaj se sprašujemo, kako neenakomerno smo izpostavljeni različnim kulturam sveta?! Ene so nezaznavno popolnoma prevladale, na primer angloameriška. Številne pa so popolnoma odsotne. Že v evropskem merilu nezaveščeno puščamo ob strani tiste, ki so nam sicer geografsko in mogoče celo etnično blizu. Bogate večtisočletne azijske kulture nam še v današnji informacijski dobi ostajajo tuje.◀

– Kaj je po vašem mnenju s prostorskočasovnega vidika temeljna usmeritev globalizacije in kako se ta kaže v slovenskem prostoru?

»Temeljna usmeritev, ki se uveljavlja v procesu globalizacije, je torej razširjanje prostorsko časovnih horizontov. S tem mislim na to, da so ljudje zavestno ali nezavedno izpostavljeni prostorsko in časovno vse bolj odmaknjenemu dogajanju. Družboslovci pa so že opozorili tudi na miselno ujetost ljudi v ozkih prostorskih okvirih. Imenovali so jo ‚teritorialna past‘. Ta preprečuje ljudem, da bi upoštevali dejansko razširjanje svoje odvisnosti v prostoru. Slovenski paradoks je v tem, da se je z osamosvojitvijo v času globalizacije še povečala ‚zagledanost‘ v lastno državo. Utrdila se je tako imenovana državocentričnost. Kot zamudniki smo se tako vrnili nazaj k zgodovinsko že preživelemu ‚vestfalskem redu‘. To je red, ki zahteva utrditev

državne suverenosti in državnih meja v času, ko jih tehnološko podkrepljena globalizacija že daleč presega. Neuspešno razreševanje tega protislovja se v precejšnji meri kaže tudi v sedanji ekonomski krizi.

Samostojna država nam je utrdila identiteto in odprla pot neposrednega vključevanja v svet. To nam lahko zavidajo številnejši Katalonci, Baski, Škoti ali Valižani, ki izražajo podobne težnje. Hkrati pa nas je čezmerno obremenila. Preveč se ukvarjamo sami s seboj in pozabljamo da nas je le za slabo četrtno velikega mesta. Slovensko osamosvajanje se žal obravnava le kot enkratno dejanje na nacionalni ravni, ne pa kot sestavina dolgoročne družbene preobrazbe. Za današnji čas pa je značilno, da vse ožje enote vse bolj samostojno in neposredno vstopajo v svet. V preteklosti so lahko le prek zunanjega ministrstva, saj so bile le države subjekti mednarodnega prava. V Sloveniji pa centralizacija še vedno zadržuje večglasno izražanje, saj niti regije še niso priznane. Vendar pa v praksi že tudi župani naših mest skoraj vsakodnevno stopajo v stike z gospodarstveniki, diplomati, s kulturniki in z drugimi z vsega sveta.◀

– Ali Slovenci že znamo izkoristiti prednosti globalizacije ali nanjo še vedno gledamo kot na nekaj slabega?

»Pri nas ljudje pogosto podcenjujejo zблиževanje dogajanja po vsem svetu. Premalo se upošteva to, kar v družboslovju imenujemo kot ‚prostorskočasovno zgoščevanje‘. Ozaveščenost o mogočih pozitivnih in negativnih vplivih iz oddaljenih predelov sveta še močno zaostaja za dejansko povečano medsebojno odvisnostjo v svetu. Zato smo tako pogosto presenečeni, ko pride do nepričakovanega zapiranja tovarn in ‚selitev delovnih mest‘. Velikokrat tudi opuščamo različne priložnosti, ker ne poznamo ali podcenjujemo tisto, kar bi lahko pridobili od drugod.

Kranjski podjetnik Lemut, ki ima tovarno tudi na Kitajskem, nekoliko karikirano pravi, da celo miselnost naših podjetnikov ne seže dalj kot do Beograda in Nemčije. Sicer pa ugotavlja, da so prevozni stroški za blago iz Kitajske do Kopra podobni tistim iz Kopra do Jesenic. Ko pa gre za komuniciranje prihaja do še večjih sprememb. Kot nam je povedal direktor idrijskega Kolektorja Stojan Petrič, v njihovem podjetju vsak ponedeljek poteka videokonferenca, v katero se vključujejo njihovi izvršni direktorji z vsega sveta. Presegli so vprašanja o velikih oddaljenostih v komuniciranju s svojimi organizacijskimi enotami in tudi s partnerji po vsem svetu.

V preteklosti je že reliefna razčlenjenost ozemlja v veliki meri določala domet in prekinitev komunikacij. Zato je največje število narečij nastalo v hribovitem zahodnem delu Slovenije, ki ga je Fran Ramovš označil kot območje rovtarske narečne skupine. Današnji transport in komunikacije presegajo nekdanjo geografijo. V elektronskem komuniciranju ne poznamo več kilometrov, hribov in dolin.

V nekdanj ‚odmaknjenih‘ krajih imamo danes podjetja, kot so Alpina Žiri, Kolektor Idrija, Hidria Spodnja Idrija in Domel

Železniki, ki vsa delujejo tudi že na Kitajskem. To pa tudi v kulturni sferi zahteva prehajanje od rovtarstva k svetovljanstvu. Idrija bi lahko sledila žalostni usodi zapuščenih rudarskih naselij. Toda z močnim intelektualnim jedrom ji je uspelo vpeljati popolnoma nove dejavnosti, s katerimi se je uveljavila na svetovnem tržiču. Hkrati je dobila tudi Unescovo priznanje z vpisom na seznam svetovne kulturne in naravne dediščine.«

– Ali globalizacija res prinaša samo uniformnost, in če ni tako, kje se kaže nasprotje lete, torej raznovrstnost, spodbujena z globalizacijo?

Že v izhodišču svojega raziskovanja globalizacije sem spoznal, da je priljubljena razlaga, ki v globalizaciji vidi le vse večjo uniformnost, popolnoma enostranska. To na primer zadeva Hollywood, McDonald's in Disneyland. Značilna je na primer razlaga, ki opozarja na ‚mcdonaldizacijo‘. Gre za verigo restavracij s hitro prehrano, ki se je iz ZDA razširila že v več kot 120 držav. Zasnovana je bila tako, da delujejo uspešneje, če v svojih restavracijah po svetu upoštevajo različne okuse in vrednote ljudi. Njihova ponudba v Indiji ne vključuje govedine, na Japonskem nudijo priljubljeno specialiteto Teriyaki Burger, v pretežno muslimanskih okoljih pa spet upoštevajo njihove posebnosti. Oskrbujejo se pretežno s hrano lokalnega porekla. Marsikatera krajevna in regionalna posebnosti se lahko uveljavljajo šele v današnjem času prav z razširjanjem dostopnosti v prostoru. Napačna je torej trditev, da teritorialna raznovrstnost v splošnem izginja.

Znani ekonomist in družboslovec Kenneth Boulding je sicer že pred tremi desetletji opozarjal, da se s skoraj grozljivo hitrostjo približujemo uniformnosti vsega sveta. Pri tem je napovedoval, da bo morda eno najpomembnejših vprašanj, pred katero bo postavljeno človeštvo v naslednjih sto letih – kako ohraniti teritorialno raznovrstnost. Toda pri tem ni upošteval, da se hkrati v večjo dostopnostjo lahko povečuje tudi vrednotenje nekaterih lokalnih in regionalnih posebnosti. Namreč tistih, ki lahko prevzamejo določeno vlogo za ljudi v širšem prostoru. V knjigi prikazujem primer plezališča v Ospu pod Kraškim robom. Stena nad vasjo za domačine ni imela nobene vrednosti. Ko pa so jo začeli odkrivati športni plezalci iz Trsta, iz osrednje Slovenije in od drugod se je uveljavila kot svetovna zanimivost. Zdaj prihajajo v Osp plezalci od povsod, tudi iz Avstralije in Argentine.

Tudi gospodarske družbe vse bolj upoštevajo zahtevo: *‚Kadar si v Rimu, deluj tako, kot delujejo Rimljani‘*. Globalizacija je torej protisloven proces, v katerem se nenehoma spopadajo težnje k uniformnosti in raznovrstnosti.«

– Ali je vzrok za slovensko zadržanost oziroma celo negativno naravnost do globalizacije mogoče iskati v našem strahu pred vsem, kar je tuje?

»Nekateri se nagibajo k poenostavljeni predstavi, da slovensko identiteto ogroža vse, kar prihaja od drugod: ljudje kot tujci

Slika 3: Akademik prof. dr. Zdravko Mlinar (a) kot referent in (b) s P. Chombartom de Lauwom (foto: Vladimir Furlan)

in njihove navade, proizvodi, tuji vzori in zgledi, tuji jeziki, tuja arhitektura ter podobno. Tujci naj bi vnašali v naše okolje tuje elemente materialne in duhovne kulture. Slovenski raziskovalec problematike inovativnosti Marko Kos – ki ga pri tem podpira tudi jezikoslovec Jože Toporišič – je zapisal: ‚Vse, kar je tujega, je treba utopiti‘. To lahko razumemo kot poziv za ‚čisto Slovenijo‘. Tako se izraža prednostno vrednotenje tradicionalne homogene skupnosti, torej take, ki izključuje raznovrstnost. Vendar pa je homogenost znak za sterilnost. Raznovrstnost in njeno povezovanje pa sta osnova za ustvarjalnost in inovativnost.

Velika pozornost javnosti ob izvolitvi temnopoltega zdravnika Petra Bossmana za župana v piranski občini potrjuje izjemnost tega primera. Razkriva, kako globoko je še vedno ukoreninjen izključevalni odnos do različnosti. Gre za človeka, ki že več desetletij živi v Sloveniji, govori slovensko, si je tu ustvaril družino in se ima za Slovenca. Boris Pahor, ki se je proslavil z zavze-

manjem za slovensko manjšino v Italiji, pa vendarle ocenjuje, da je bila ta izvolitev tujerodnega človeka na vodilno funkcijo neprimerna?!

Uveljavljanje univerzalnih standardov človekovih pravic in pravic manjšin pogosto razkrije našo dvojno moralo. Pri nas bi zanikali tisto, kar zahtevamo za svoje ljudi drugod po svetu, predvsem pa za svoji manjšini v Avstriji in Italiji.«

– Kaj nam lahko služi kot odskočna deska za uspešno vključevanje v svet?

»V besedah nenehoma izražamo svojo privrženost ustvarjalnosti, na vsakem koraku poudarjamo pomen inovativnosti. To naj bi bilo jedro strategije preživetja ob vse večji konkurenčnosti v kontekstu globalizacije. S tako usmeritvijo naj bi si zagotovili izhod iz krize. Predvsem finančne omejitve pa da nam preprečujejo uresničevanje takih ciljev.

Sociološka analiza pa nam razkriva še bolj temeljne, toda manj opazne zamejitve in nedoslednosti. Osebnost sem še posebej pozoren na to, da se dobro počutimo v družbeno homogenem okolju, skupaj s sebi podobnimi. Toda ustvarjalnost temelji na povezovanju raznovrstnosti, ne pa na povezovanju podobnega s podobnim. V Sloveniji pa v bolj ali manj pritajeni obliki – kljub novejši balkanski izkušnji – etnična čistost in izključnost ohranjata dokaj pomembno vlogo pri odločanju.«

– Kako bi po vašem mnenju v Sloveniji lahko preseгли majhnost in omejenost?

»V razvitem svetu, še posebej v ZDA, je v ospredju vprašanje, kako pritegniti mlade nadarjene in ustvarjalne izobražence, ‚delavce znanja‘ z vsega sveta. Knjiga *Vzpon ustvarjalnega razreda*, ki jo je o tem napisal Richard Florida, je v Ameriki, Evropi in tudi drugod izzvala izjemno veliko zanimanje družboslovcev in politikov na vseh ravneh, v naši državi pa jo pozna le ozek krog strokovnjakov. V Sloveniji so taka prizadevanja še vedno bolj izjema kot pravilo. Pri nas se še ni uveljavila miselnost pogledati čez planke in iskati najboljše v širšem prostoru. V praksi, tako v lokalnem kot v nacionalnem merilu, računajo predvsem na domače kadre, tako kot že vseskozi v preteklosti. Pred leti sem celo za eno od fakultet ugotovil, da je – od več kot sto pedagoških in raziskovalnih delavcev – na njej deloval le eden, ki ni diplomiral na ljubljanski univerzi, ampak v Beogradu. Kot kažejo najnovejši podatki, še domačih izobražencev ne uspevamo zadržati, saj se prav zdaj povečuje »beg možganov«. Odseljevanje naj ne bi pomenilo odtujitve, izgube, ampak možnost za plodno sodelovanje in za vračanje. Torej za cirkulacijo možganov, tako kot so to dosegli na Poljskem. Prav Poljska pa nas prehiteva s svojo dinamiko razvoja. Milijoni izseljenih Poljakov, ki se zdaj vračajo, so ustvarili plodne povezave z Anglijo in ZDA.

Sicer pa smo s sociološkega vidika lahko v preteklih letih razkrivali dva popolnoma različna vzorca priseljevanja tujih

državljanov. Slovenska javnost je z zaskrbljenostjo spremljala načrtovanje, ki je odpiralo možnosti za naseljevanje Italijanov na Krasu v bližini državne meje. Priseljenci tu niso kazali pripravljenosti za prilagajanje na slovensko okolje. Prej bi lahko rekli, da so razširjali prostor svoje države, kar bi posledično lahko pomenilo pomik meje v slovensko notranjost. V nekaterih primerih bi domačini – Slovenci postali celo podrejena manjšinska kategorija. Bistveno drugače pa je bilo v Prekmurju. Tu so se Angleži razpršeno naselili v opuščeni hišah na različnih lokacijah. Pri tem so izkazovali spoštljiv odnos tako do regionalne stavbne dediščine kot do slovenskega jezika. Vključevali so se v slovensko okolje, ne da bi kakor koli ogrozili slovensko teritorialno, jezikovno in kulturno identiteto. Res pa se jih je po nekaj letih kar precej odselilo.

Tu se odpirajo še zanimiva vprašanja glede prihodnosti: Kateri od dveh primerov ponazarja težnje, ki se bodo krepile v prihodnje? Logika globalizacije krepi priseljevanje z bolj oddaljenih predelov sveta, vendar v Sloveniji še ne prihaja do večjih koncentracij oziroma enklav etničnih skupin v slogu ‚kitajskih četrti‘ ipd.«

– Običajno predvidevamo, da tujci s svojim vplivom ogrozijo našo kulturno dediščino, vaše ugotovitve pa niso popolnoma skladne s tem?

»Konkretne izkušnje nam kažejo, kako poenostavljeno in tudi napačno je prepričanje, da prav tujci in nedomačini v splošnem ogrozijo kulturno dediščino nekega območja. To se kaže že znotraj države. Vzemimo priseljence iz osrednje Slovenije, ki so kupili stare hiše v kraških naseljih in jih prenovili kot počitniške hiše. Pri tem so praviloma poskrbeli, da so ohranili značilno kraško arhitekturo. Šele po tem vzoru so tudi domačini začeli bolj ceniti svojo stavbno in naselbinsko dediščino. Podobne pa so izkušnje z Angleži, ki so kupili in prenovili hiše v hribovskih vaseh in zaselkih, na primer na Cerkljanskem in v Škofjeloškem hribovju.

Sarah in Keith Hogg sta kot prva Neslovenca dobila celo Stelletovo priznanje. V sodelovanju z zavodom za varstvo kulturne dediščine sta z upoštevanjem slovenske tradicije v avtentični podobi obnovila hišo *Pr' Lenart'* v Podvrhu blizu smučarskega središča Stari vrh. Preuredila sta jo v luksuzni hotel. Prek spleta pa privabljata rekreativce od povsod.

Poznamo pa tudi drugačne primere, v katerih novosti in spremembe v svetu razvrednotijo našo domačo kulturno dediščino. Tehnološki inovaciji iz ZDA nam lahko pojasnita, zakaj na našem podeželju propadajo kozolci. Prva zadeva konzerviranje zelene krme s kisanjem – siliranje, silaža; druga pa baliranje. Zato kozolec ni več potreben. Včasih pa dobiva popolnoma drugačno funkcijo, ko postane nosilec veleplakatov. Ob njih pa videmo plastificirane bale, ki jih je naša etnologinja Mojca Tercelj Otorepec – ki deluje na območju Gorenjske – poimenovala ‚dinozavrova jajca‘.

Včasih pa se kozolec pojavi le v simbolni vlogi, na primer ob načrtovanju trgovine Spar v Cerknem niso hoteli sprejeti njihove standardne ‚škattlaste‘ oblike, zato je arhitekt Miha Furlan izdelal načrt po vzorcu cerkljanskega kozolca.

Lokalne oblasti velikokrat lahko vplivajo na to, kako sprejeti različne posege od drugod, na primer, kadar gre za vprašanje lokacije, na kateri se bo postavilo nekaj novega. V Kopru niso dovolili, da bi McDonald's odprl restavracijo v starem mestnem jedru, lahko pa jo je odprl na mestnem obrobju.

Včasih globalni vplivi slabijo javno življenje v kraju. Svetovni dogodki konkurirajo lokalnim, kulturnim, športnim in drugim prireditvam. V manjših krajih zapirajo kinematografe. Odpirajo se vprašanja, ali bo medmrežje izpraznilo javne mestne prostore? V naslednji knjigi bom pisal prav o tem, torej o vplivih, ki jih prinaša nova informacijska tehnologija.«

– Ali odpiranje navzven res pomeni le nevarnost za izgubo lastne identitete?

»Globalizacijo so najprej enačili z razširjanjem dominacije svetovnega jedra, to je razvitega Zahoda in še zlasti Amerike. V tem smislu se je pojavljala kot podaljševanje gospodarskega, kulturnega in političnega imperializma in predstavljala izziv, na katerega so se odzivala protiglobalizacijska gibanja, ki pa so tudi sama postala globalna gibanja. Temeljna logika tega dogajanja je bila v tem, da kolikor eden pridobi, toliko drugi izgubi. Toda širjenja povezovanja v današnjem svetu ni več mogoče razumeti le na ta način. Model evropskega povezovanja ne temelji na podrejanju, ampak na privlačnosti in zaupanju. Amerika kot svetovno jedro slabi.

Ob amerikanizaciji se prav tako pojavlja ‚vzhodnizacija‘. Na to je s svojo knjigo *Easternization of the West* opozoril Colin Campbell, ki ga je leta 2010 pri nas gostilo Slovensko sociološko društvo. V ospredje stopajo Kitajska, Indija, Rusija in Brazilija. Toda to ne more več predstavljati nekakšne ponovitve prejšnje ameriške dominacije. Vse bolj se uveljavlja večsrediščnost s spreminjajočimi se vlogami posameznih središč.

V razumevanju sedanje ekonomske in družbene krize se premalo upošteva, da je prišel čas krepitve povratnih vplivov manj razvitih, ki zadevajo celotno strukturo družbe. Gre za čas, v katerem dosedanja slabost manj razvitih postaja njihova prednost v konkurenci z razvitimi.

Toda ob veliki mobilnosti kapitala si predvsem ta zagotavlja večje dobičke od povsod. Hkrati pa se povečuje neenakost in brezposelnost tudi v razvitih državah. Slovenska politika še ni dojela dolgoročnih posledic, ki jih nakazuje prihajajoči ‚povratni udar‘ prejšnjega tretjega sveta. Tudi ta vključuje tako ogrožanje kot možnost obogatitve.

Ob zapiranju dislociranih obratov Alpine iz Žirov hkrati s prenašanjem dela proizvodnje v Bosno, Romunijo in na Kitajsko so se zaostriła vprašanja zaradi izgube delovnih mest. Ajdovski župan Marjan Poljšak je ob zaprtju obrata na Colu

(2003) podal kritično oceno, da tak ukrep služi le lastnikom oziroma kapitalu. Pozneje je ugotovil, da resnejše krize zaradi brezposelnosti po zaprtju obrata ni bilo. Martin Kopač, tedanji direktor Alpine, pa je – podobno kot Stojan Petrič za Kolektor – poudarjal: ‚Če mi ne bi bili na Kitajskem, nas tudi tukaj že ne bi bilo več!‘

– Pri nas naj bi zadržali predvsem ‚raziskovanje in razvoj‘?

Iz dosedanjih izkušenj naših podjetij izhaja, da se niso uresničile domneve o tem, da bo razmeroma preprosto uveljaviti teritorialno delitev na »raziskovanje in razvoj« oziroma intelektualno zahtevnejše ustvarjalno jedro, ki naj bi ga razvijali pri nas, in na izvedbeno proizvodno dejavnost, recimo, na Kitajskem. Tudi snovanje novega mora potekati tam, kjer je proizvodnja in kjer je tržišče. Uporabniki dobivajo vse večjo vlogo tudi v proizvodnji. V angleščini so že skovali izraz *prosumers*, ki ponazarja prežemanje vlog – *producers and consumers*. V podjetju Intervela, ki deluje v kraju Bač blizu Kozine, so dosegli svetovne uspehe v proizvodnji jader. Svojo dejavnost nenehoma izpopolnjujejo prav s tem, da sproti vključujejo izkušnje jadrancev, ki jih spremljajo na tekmovanjih po vsem svetu. Intenzivna povezanost in celo prežemanje vlog proizvajalcev in uporabnikov pa pomeni, da se tudi teritorialno krepijo težnje k poenotenju sveta z vidika obeh vlog. Kitajska izgublja privlačnost zaradi poceni delovne sile. Pridobiva pa jo kot največje tržišče in tudi kot velesila z milijoni visoko izobraženih strokovnjakov. To pomeni, da jih ne bomo mogli puščati ob strani, na boljšem bomo le, če bomo tudi sami soudeleženi v njihovem delovanju in upoštevali njihove potrebe.«

– Kako pa je s teritorialnim ekspanzionizmom v združeni Evropi?

»Ob osamosvojitvi so nas iz Beograda celo svarili, da bomo postali avstrijska provinca. Toda to se – vsaj v takem smislu, kot so napovedovali – ni zgodilo! Zakaj? Ker se v razširjenem prostoru relativno zmanjšuje prejšnja dominantna vloga večjih bližnjih držav. Tudi te se morajo podrežati univerzalnim in evropskim standardom. Zato so utihnile zahteve po spremembi državnih meja. V Evropi doživljamo konec teritorialnega ekspanzionizma, ohranja se kvečjemu v prikritih oblikah. Ob odprtih mejah so postale nasilne spremembe teh brezpredmetne, vojna med državami EU je postala nemogoča.

Močna gospodarska prisotnost Avstrijcev v Sloveniji vsega tega ne zanika. Na ta način bomo lažje preživeli. Toda temeljna usmeritev v svet ostaja. Najbolj uspešna in znana slovenska podjetja so se uveljavila na svetovnem tržišču, na primer Seaway, Studia Moderna, Pipistrel in druga.

Naši obramboslovci opozarjajo, da je potreben miselni preobrat v zvezi s spremenjeno vlogo vojske. Vendar se je pri nas že močno utrdila miselnost, ki kaže na samoumevno podaljševanje vojaške prisotnosti kot posebnega sektorja. To pa vključuje

težnjo, da ta postaja sam sebi namen. V času, v katerem slovensko nebo varujejo italijanska letala, smo za 50 milijonov evrov kupili rusko bojno ladjo s topom, z mitraljezi in raketa-mi. Hkrati pa se na kraškem robu pojavljajo požari, ki jih naši gasilci z neprimerno opremo le s težavo krotijo. Preobrazba naše vojske pa je – ob vseh drugih državnih kriznih ukrepih – doslej ostajala v nekakšnem lagodnem zatišju?! Prav zdaj pa se vendarle nekaj premika' ... Tudi ob svojih obveznostih do Nata bi lahko zmanjšali breme vojaških izdatkov. Na primer v večji meri bi morali uveljaviti večnamensko rabo vojaške in varnostne infrastrukture. Na to sem pri svojih predavanjih prostorske sociologije na več fakultetah opozarjal že pred desetletji. Prazna zaklonišča danes ne bi bila prazna, če bi jih zgradili kot večnamenske objekte. Spet gre predvsem za miselnost! Prav preživeta in ozka sektorska miselnost preprečuje večnamensko snovanje novega. Vendar v razpravah o krizi in varčevanju ob tem – po mojem vedenju – še ni bilo besede? Uradno togost pa prese-gajo civilno družbene pobude in domiselnost posameznikov, ki v širšem prostorskočasovnem kontekstu uveljavljajo nove vloge starega. Miha Naglič, Aleksander Jankovič Potočnik in drugi so dali nov pomen utrdbam Rupnikove linije. Oživili so jih kot zgodovinsko dediščino, ki prek spleta privablja vojaške zgodovinarje ter turiste iz Evrope in Amerike.«

– Ali se bomo Slovenci izognili splošni preobrazbi teritorialno zamejenih skupnosti?

»Ne, slovenski narod se ne bo mogel izogniti splošni preobrazbi teritorialno zamejenih skupnosti. Vse bolj bo namreč temeljil na omrežni povezanosti po svetu razpršenih članov. To se že dogaja; večinoma neopazno, vendar tudi zavestno in organizirano. To nakazuje povezovalna aktivnost Svetovnega slovenskega kongresa. Pri tem je prišlo do pomembnega premika. Ne gre več le za kulturno in narodnosimbolno vsebino, ki je bila tradicionalno prisotna v folklornih prireditvah za izseljence. Oživljanje spominov na preteklost vse bolj dopolnjuje njihovo vključevanje v programe, usmerjene v prihodnost. Arhitekta, gradbenike, znanstvenike, zdravnike, gospodarstvenike, novinarje ter druge izseljence in njihove potomce vključujejo v reševanje aktualnih problemov Slovenije. S spletom pa se uveljavljajo nove oblike komuniciranja, tako kot na primer *Spletna skupnost Slovencev po svetu*, brezplačno telefonsko povezovanje prek skypa ipd.

Narod vse bolj izgublja lastnost vnaprejšnje danosti. Vse bolj postaja 'narod' članov po njihovi volji in vse več je primerov, v katerih posameznik drugega porekla, ki je bil mogoče celo rojen v Sloveniji, prevzame kulturo, jezik in način življenja Slovencev; stvarnost torej zahteva manj izključujoče pojmovanje slovenstva.

Etnična pripadnost se sicer pri nas upošteva bolj kot znanje in ustvarjalnost. Kadar pa posamezni Slovenci in Slovenke izkažejo svoje vrhunske sposobnosti kje drugje po svetu, na

primer na Harvardu ali v Oxfordu, se velikokrat znajdejo pred zaprtimi vrati brez možnosti povratka.

Kot nas opozarja Boris Pahor, zanimanje matične Slovenije ne seže niti v zamejstvo. Pa vendarle nas dopisniki vsaj redno obveščajo o problemih slovenske manjšine. Redko komu pa je znano, da se Trst v mednarodnem merilu uveljavlja kot 'mesto znanosti' in da se na avstrijskem Koroškem zgledujejo po Silicijevi dolini v Kaliforniji s programom *Silicon Alps*. Pred leti sem se udeležil konference gibanja Pugwash v Hirošimi. Ob tej priložnosti sem srečal kar nekaj fizikov, ki so poznali tržaški *Area Science Park*, ki se nahaja v Padričah in Bazovici, niso pa imeli prav jasne predstave o tem, kje je Slovenija.«

– Menite, da se bo z globalizacijo bolj izkoristil intelektualni kapital, ki ga posestevajo zaposleni na slovenskih univerzah in drugih znanstvenih ustanovah?

»Že pred več desetletji sem srečeval profesorje z uglednih ameriških univerz, ki so iskali možnosti, da bi se v času svojega študijskega dopusta oziroma 'sobotnega leta' pridružili kateri od evropskih univerz. Togost našega normativnega reda in institucionalna zaprtost pa nista dopuščali, da bi jih pritegnili, čeprav bi jih lahko brezplačno vključevali v programe svojih visokošolskih ustanov. Poleg tega pa so se rektorji ljubljanske univerze v času nekdanje Jugoslavije popolnoma nekritično podredili modelu, ki je za dolgo obdobje marginaliziral njeno 'mednarodno sodelovanje'. Ta model se je, nekoliko poenostavljeno, glasil: BeogradMoskva, ZagrebLeningrad, LjubljanaMinsk. Pač pa se je rektor pozneje ustanovljene novogoriške univerze Danilo Zavrtnik v veliki meri oprl na številne osebne stike s fiziki in z drugimi znanstveniki univerz po svetu. Ti so bili ponosni, da so lahko – brez plačila z naše strani – pomagali pri ustanavljanju nove znanstvenoizobraževalne ustanove. Ob skoraj nikakršni materialni infrastrukturi je bil v začetku zelo pomemben prav socialni oziroma moralni kapital v svetovnem merilu.«

– Kako slovenska družba v današnjem času dojema samostojnost oziroma neodvisnost?

»Osamosvajanje ne pomeni avtomatično tudi vse večje neodvisnosti. To so spoznali že družboslovci v Južni Ameriki, ki so opustili »teorijo odvisnosti« in spoznali, da 'neodvisnost' od svetovnega jedra ni rešitev za to, da bi presegli zaostajanje v razvoju. V naši ustavi pa se neodvisnost še vedno pojavlja kot vrednota, ki daje oporo preživetim težnjam k zaprtosti in samozadostnosti. To ni le spodrseljaj, ki je nastal pri pisanju ustave. Tako vrednotenje so pisci ustave – pod vtisom o zunanji ogroženosti – uveljavljali tudi z normativnim redom notranje upravnopolitične ureditve Slovenije. Le izrazito centralistična ureditev naj bi zagotovila ohranitev integritete slovenske države. Kot določa 140 člen ustave, občine lahko samostojno opravljajo le popolnoma lokalne zadeve, torej tiste, ki zade-

vajo le prebivalce občine. Napredni družboslovci in politiki po svetu iščejo načine, na katere bi lahko spodbujali ljudi, da bi se čim neposredneje vključevali in prevzemali odgovornost za reševanje svetovnih zadev. Naš normativni red pa zamejuje njihove horizonte nekako tako, da naj bi se ukvarjali le sami s seboj. O tem sem že pisal in navedel, da gre za ‚getoizacijo lokalne demokracije‘. Tudi drugi avtorji so že kritično opozarjali, na primer na strah pred regijami, ki bi se neposredno povezovala s svetom in se ne bi podrejele strankarskim centralam. Naš normativni red ne spodbuja soudeležbe in partnerskega sodelovanja pri odločanju na več ravneh, čeprav je to že postalo pomembna tema prizadevanj v EU.

Naša ustava v splošnem bolj izraža bojzani, ki temeljijo na izkušnjah iz preteklosti, kot pa smeri spreminjanja za vnaprej. Sedanji ustavni red predvideva statično, nemobilno družbo. To je razvidno že iz tega, da zagotavlja večje pravice avtonim manjšinam kot priseljencem. Ob vse večji mobilnosti pa postaja to razločevanje nemogoče. Kot nas je poučila EU, postaja razlikovanje med domačim in tujim nesprejemljivo. Kljub svojim stališčem smo že morali spremeniti ustavo, ki tujim državljanom ni dopuščala lastništva nepremičnin. Ves čas pa smo bili za to, da naši državljanji obdržijo lastnino na Hrvaškem. <

– V Sloveniji pa se vendarle pojavlja tudi kritika, da se premalo odpiramo navzven. Ali to drži?

»Prevečkrat se kar pavšalno zadovoljujemo s sklepi, ki zadevajo odpiranje ali zaprtost Slovenije v splošnem, prikrite pa ostajajo velike razlike med ljudmi. S kolegom Janezom Štebetom na FDV sva analizirala podatke iz več anketnih raziskav in ugotovila, da se družbena neenakost med sloji prebivalcev znotraj države izraža tudi z vidika njihovega (ne)vključevanja v svet. Razlike med njimi so še posebej pomembne glede na to, da se zaradi različnih teženj ohranjajo še vnaprej. Tisti, ki se najbolj zapirajo v ožje teritorialne enote, hkrati tudi nimajo želja, da bi se v prihodnje bolj vključevali v širšo družbo. Zanje je značilno, da imajo (naj)nižjo stopnjo izobrazbe, nizek dohodek, da prebivajo na podeželju, da imajo podrejen položaj na delovnem mestu, da manj potujejo in da verjetno sploh še niso potovali z letalom, da pripisujejo večji pomen prednikom ter rojstvu in času bivanja v Sloveniji, da so verni, da redko dajejo kakšno pobudo v svojem okolju in podobno.

Toda prav večja odprtost in izpostavljenost možnostim v svetovnem merilu lahko pomenita tudi izzive za spremembo neenakosti med notranjimi sloji. Veliko univerz po svetu privablja najbolj nadarjene študente od povsod in jim nudi različne oblike pomoči. Tudi nekateri programi EU, na primer Erasmus in Ceepus, upoštevajo neenake materialne možnosti mladih in jim omogočajo brezplačni študij na univerzah drugih držav. <

– Verjetno pa imajo težnje k prostorskemu odpiranju vendarle tudi svoje meje?

Globalizacija po eni strani simbolizira vse večjo odprtost v svet, ko pa postane vsevključujoča na ravni sveta kot celote, ne preostaja ničesar več zunaj nje. Torej se spet znajdemo v zaprtem sistemu. To pomeni izgubo ‚zunanjega sveta‘, izgubo alternativ in ponotranjenje reševanja vseh problemov. Težnja znebiti se neželenih pojavov, ljudi ali stvari tako, da bi jih ‚izvozili‘ iz sistema v zunanji svet, postaja neuresničljiva.

To ni le abstraktno akademsko vprašanje. Zgodnja ozaveščenost o tem lahko prepreči, da bi se znašli popolnoma nepripravljeni na tako izgubo alternative temu svojemu ‚edinemu svetu‘. Tudi tu je potreben miselni preobrat. Približujemo se položaju, v katerem ne bo več nikogar drugega, na kogar bi lahko prenesli negativne posledice svojega delovanja. In to se kaže na vseh ravneh teritorialne organizacije družbe. V pomenotnem svetu se na primer nevarnih odpadkov ne bo več mogoče znebiti preprosto tako, da bi jih izvozili v kateri drug predel sveta ali nekam zunaj tega sveta. Tako se bo zastavljalo vprašanje o večji odgovornosti, ki se ji objektivno ne bo več mogoče izogniti. Kot posamezniki in skupinsko jo bomo morali prevzemati le nase.

V zvezi s tem se zaostrejuje tudi kritika globalizacije. Z ekološkega vidika stopajo v ospredje meje rasti in meje svobode, ki zastavljajo tudi meje globalizaciji. Zaostrujejo se zahteve po deglobalizaciji prometa, okrepili pa naj bi regionalne izmenjave. Kot pravi Andrej Kirn, česna ni treba uvažati iz Kitajske! V večji meri naj bi se opirali na svoje sile. Pojavlja se zahteva po večji samozadostnosti, na primer v zvezi z energetske in s prehransko oskrbo. Kar je pred nekaj desetletji veljalo za znak nerazvitosti in zaostalosti, zdaj postavljamo v ospredje politike na lokalni, nacionalni in globalni ravni.

Z vključevanjem fizičnega okolja se nam prejšnje predstave o globalizaciji sprevračajo v svoje nasprotje. Življenje ljudi bo vse bolj razpeto med svetovljansko informacijsko sfero in ekološkimi zamejtvami fizičnega sveta. Tehnološko okrepljena moč človeka pa pomeni, da postaja sam sebi najpomembnejši vir bogastva in hkrati tudi lastnega ogrožanja. <

– Gospod akademik, hvala, da ste delili z nami svoje poglede in razmišljanja. Želim vam uspešno delo še naprej!

Intervjuval: Boštjan Kerbler, 11. 12. 2013

Boštjan Kerbler
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: bostjan.kerbler@uir.si

Boštjan KERBLER

Značilnosti zasebnega najemnega sektorja v Sloveniji

Intervju z dr. Richardom Sendijem

Dr. Richard Sendi je raziskovalec na Urbanističnem inštitutu Republike Slovenije. Specializiral se je za stanovanjske študije in na tem področju ima več kot dvajset let raziskovalnih izkušenj. V tem obdobju je vodil številne raziskovalne projekte o različnih temah, povezanih s stanovanjsko problematiko, kot so: stanovanja in kakovost bivanja, stanovanjska politika kot generator in blažilec socialnih problemov, izhodišča za zagotavljanje raznolikosti stanovanjske gradnje, smernice za samograditelje, strategija za povečanje ponudbe stanovanj, ukrepi za povečanje učinkovitosti trga stanovanj, stanovanjske razmere starejših, prenova stanovanjskih sosesk itd. Objavil je tudi številne znanstvene in strokovne članke, monografije in tudi poglavja v knjigah, izdanih v tujini.

S kolegom in sodelavcem Richardom sem se pogovarjal o najnovejši raziskavi, v kateri je s sodelavci preučeval značilnosti zasebnega najemnega sektorja v Sloveniji.

– Med letoma 2011 in 2014 ste s sodelavci z urbanističnega inštituta opravili raziskavo o značilnostih zasebnega najemnega sektorja v Sloveniji. Zakaj ste se odločili za preučevanje te problematike?

»S problematiko stanovanjskega najema v zasebnem sektorju se na urbanističnem inštitutu ukvarjamo že dalj časa. Prvo raziskavo o delovanju tega sektorja smo izvedli že leta 2000, vendar je bila ta po obsegu in vsebini bolj omejena, kot je sedanja. Gre za področje, ki ni zakonsko ustrezno urejeno in do zdaj še bilo deležno potrebne podpore s strani države, kot je to praksa v razvitejših zahodnoevropskih državah.

Nacionalni stanovanjski program 2000–2009 (mimogrede, sprejet šele devet let po uvedbi stanovanjskih reform, od leta 2009 pa Slovenija nima nacionalnega stanovanjskega programa) je, med drugim, predvidel tudi uvedbo ukrepov za zagotavljanje potrebnih tržnih razmer za spodbujanje vlaganj v zasebna najemna stanovanja na način, ki naj bi njihovim lastnikom jamčil sprejemljivo varnost naložb in dobiček. Avtorji stanovanjskega programa so navedli, da je razvoj zasebnega najemnega sektorja nujen zaradi nenehnega povpraševanja po najemnih stanovanjih, še posebej v večjih mestih in regijskih centrih.

Dr. Richard Sendi, raziskovalec na Urbanističnem inštitutu Republike Slovenije

Vendar današnje stanje na področju zasebnega najema kaže, da država med veljavnostjo stanovanjskega programa ni uspela uresničiti zgoraj omenjenega cilja. Kot je splošno znano, se najemna dejavnost v glavnem opravlja neregistrirano oz. nelegalno. Uradna politika pa se ves čas vede, kot da ta dejavnost ni pomembna, in jo še naprej zanemarja. Vemo pa, da si v državah, v katerih uspešno deluje ustrezno partnersko sodelovanje med lokalnimi oblastmi in zasebnimi najemodajalci, ni mogoče predstavljati stanovanjskega sistema, v katerem ne bi bil aktivno vključen zasebni najemni sektor kot eden od pomembnih ponudnikov najemnih stanovanj. V raziskavi smo torej želeli izvesti temeljito analizo stanja in aktivnosti na tem področju, kar je osnova za oblikovanje izhodišč za vzpostavitev ustreznega pravnega in institucionalnega okvira za zagotavljanje učinkovitega delovanja zasebnega najemnega stanovanjskega trga. Pri tem pa velja omeniti, da je izvedbo projekta financirala Agencija Republike Slovenije za raziskovalno dejavnost.«

– Praviš, da zasebni najemni sektor večinoma deluje nelegalno. Kako utemeljuješ te domneve?

»Leta 2011, ko smo začeli izvajati ta raziskovalni projekt, sploh ni bilo nobenih javno dosegljivih uradnih statističnih podatkov o številu stanovanj, ki se oddajajo v najem v zasebnem sektorju. Prelomna sprememba se je zgodila v letu 2013, ko je Statistični urad RS prvič, odkar obstaja, javno objavil tudi podatke o številu stanovanj, ki se oddajajo v najem na zasebnem trgu. Po rezultatih registrskega popisa iz leta 2011 je bilo 78 % stanovanj lastniško zasedenih (lastnik živi v stanovanju), 6,5 % neprofitnih, 1,8 % tržnih, 0,7 službenih in 0,3 % namenskih (npr. domovi za upokojeince, študentski domovi ...). Za nas je posebej zanimiv podatek, da znaša delež zasebnih najemnih stanovanj le 1,8 % celotnega naseljenega fonda. V strokovnih krogih namreč velja splošno prepričanje, da je ta delež precej višji, kot ga kažejo podatki iz popisa. Poleg tega sta vprašljiva še dva popisna podatka. Prvič, skoraj 13 % naseljenih stanovanj je bilo kategorizirano za ‚**uporabniška**‘ (to so stanovanja, v katerih nihče od stanovalcev, ki stanovanje uporabljajo, ni lastnik, hkrati pa stanovanje ni najemno). Drugič, 21 % celotnega stanovanjskega sklada je bilo opredeljeno za ‚**nenaseljena**‘ stanovanja, kar pomeni, da naj bi bila ta prazna. Po našem prepričanju sta ta podatka ključna pri določanju prave velikosti zasebnega najemnega fonda.

Čeprav tudi mi nimamo natančnih podatkov o dejanski velikosti zasebnega najemnega fonda, zagovarjamo tezo, da je resnično stanje popolnoma drugačno. Prepričani smo, da je delež stanovanj, ki se oddajajo v najem v zasebnem sektorju, precej večji od tega, ki ga predstavlja sedanja uradna statistika. Eden ključnih argumentov za to trditev je, da podatki SURS o zasebnem najemnem fondu predstavljajo le najemodajalce, ki so imeli v času izvedbe popisa prijavljeno dejavnost zasebnega najema. Nihče v državi (ne SURS ne GURS) ne ve, ali so ‚**nenaseljena**‘ stanovanja dejansko nenaseljena. Prav tako nihče ne ve, natančno koliko ‚**uporabniških**‘ stanovanj v celoti uporabljajo osebe, ki resnično ne plačujejo najemnine. Dejstvo je, da zasebni najemni sektor ni ustrezno pravno urejen, da manjka tudi ustrezen institucionalni okvir, ki je nujno potreben za učinkovito in uspešno delovanje zasebnega najemnega sektorja. To tezo so potrdili tudi predstavniki različnih državnih ustanov in nevladnih organizacij, ki so v okviru projekta odgovorili na naša vprašanja o sedanjem načinu delovanja zasebnega najemnega sektorja.«

– **Zakaj je tako pomembno, da se vzpostavi urejeno delovanje zasebnega najemnega stanovanjskega sektorja?**

»V odgovoru na to vprašanje bi najprej poudaril nekaj pomembnih slabosti sedanjega načina delovanja tega sektorja. Zaradi neurejenosti dejavnosti ni natančnih podatkov o dejanski velikosti tega fonda – natančna informacija o tem je zelo pomembna za ugotavljanje in načrtovanje stanovanjskih potreb – niti ni mogoče preverjati kakovosti ponudbe na zasebnem najemnem trgu, prav tako ni ustreznih razmer za spodbujanje aktivnejše in formalne udeležbe potencialnih in-

vestitorjev oz. najemodajalcev. Zaradi neurejenosti dejavnosti obstaja tudi možnost, da nekatera stanovanja dejansko ostajajo prazna zaradi neustrezne oz. pomanjkljive zakonodaje (predvsem v zvezi z visokimi davki, razmerjem najemnik/najemodajalec, zapletenimi in dolgotrajnimi postopki izselitve v primeru prekinitve najemnega razmerja itd.), morebitna prazna stanovanja pa pomenijo nesmotrno rabo obstoječih stanovanjskih zmogljivosti.

Na drugi strani pa naj bi vzpostavitev ustreznega pravnega in institucionalnega okvira za delovanje zasebnega najemnega sektorja pripomogla k aktivnejši udeležbi potencialnih investitorjev na zasebnem trgu in s tem k povečanju raznovrstne ponudbe najemnih stanovanj ter tudi k omogočanju večje stanovanjske mobilnosti prebivalcev, zmanjšanju potreb po zdaj pretiranem hrepenenju po lastništvu stanovanja, uvedbi ustreznih partnerstev med javnim in zasebnim sektorjem ter k njihovem učinkovitejšemu in usklajenemu delovanju, ne nazadnje pa tudi k znižanju pritiskov na že močno omejeno ponudbo neprofitnih najemnih stanovanj pri občasnih razpisih javnih stanovanjskih skladov.«

– **Katere so bile ključne vsebine vaše raziskave?**

»Raziskava je bila izvedena v treh glavnih zaporednih fazah. V prvi fazi smo izvedli podrobni pregled tuje literature in analizirali različne sisteme/modele ureditve zasebnega najemnega sektorja v nekaterih državah EU. Namen pregleda tuje literature je bil vzpostaviti teoretične okvire, ki so nam služili kot vodilo pri izvedbi analize obstoječega stanja v Sloveniji. Sočasno nam je pregled literature pomenil osnovo za izvedbo kontekstualne primerjalne analize sedanjega delovanja sektorja v Sloveniji s sistemi v razvitejših zahodnoevropskih državah. V drugi fazi smo se lotili analize dejanskega stanja oziroma načina delovanja zasebnega najemnega sektorja pri nas. Analizo stanja smo izvedli v dveh delih, in sicer s terensko raziskavo ter analizo vloge in stališč državnih ustanov in nevladnih organizacij. S terensko raziskavo smo želeli ugotoviti, katere so glavne značilnosti delovanja zasebnega najemnega sektorja in kakšna je kakovost ponudbe na zasebnem trgu. Terensko raziskavo smo izvedli s pomočjo vprašalnika, ki je obsegal 40 vprašanj, z njimi pa smo zbrali informacije o vrsti ponudbe, lastniku (spol, starost, kraj bivanja), fizičnih lastnostih najemne enote (lokacija, vrsta, tip, velikost, leto zgraditve, prenovljenost, vzdrževanost itd.), notranji opremljenosti (pohištvo, gospodinjski aparati, ogrevanje, internet itd.), zunanji opremljenosti (parkirišče, dvorišče, dostopnost javnega prometa itd.), stanovanjskih stroškov (najemnina, drugi stroški, način plačila, avans, varščina), zahtevah najemodajalcev (tip najemnika, omejitve, možnosti za sklenitev najemne pogodbe, možnost za prijavo bivališča) itd.

Pri tem je treba poudariti, da je bila izvedba terenske raziskave najkompleksnejši in najzahtevnejši del celotne raziskave.

Z analizo vloge in stališč državnih ustanov in nevladnih or-

ganizacij, ki delujejo na področju stanovanjske oskrbe, smo želeli ugotoviti, kako oz. s katerimi konkretnimi dejavnostmi sodelujejo na tem področju in kakšni so njihovi pogledi glede sedanjega načina delovanja zasebnega trga. Zanimalo nas je tudi, ali se raziskane ustanove zavedajo pomembnosti in potencialnih koristi zasebnega najemnega sektorja ter ali pri posamezni ustanovi obstaja interes za njegovo urejeno in učinkovito delovanje. Ta del raziskave naj bi nam prav tako pomagal razumeti in razložiti, zakaj je stanje na tem področju danes tako, kakršno je. Za pridobitev teh informacij smo pripravili vprašalnik, ki smo ga poslali v izpolnitev ključnim ministrstvom (ministrstvu za infrastrukturo in prostor in ministrstvu za finance), državnemu zboru (odboru za infrastrukturo in prostor), vsem parlamentarnim poslanskim skupinam (SLS, SDS, DESUS nam niso odgovorili), stanovanjskemu skladu RS in javnemu stanovanjskemu skladu MOL. V raziskavo smo vključili tudi pomembnejše nevladne organizacije, ki delujejo na tem področju, in sicer Svet za pravice najemnikov, Združenje najemnikov, Združenje lastnikov nepremičnin, Združenje lastnikov razlaščenega premoženja, Mladinski svet Slovenije in Študentsko organizacijo Univerze v Ljubljani (ŠOU-rooms). Tretja faza je bila namenjena oblikovanju in predstavitvi priporočil za ureditev razmer v zasebnem najemnem sektorju.◀

– Praviš, da je bila izvedba terenske analize stanja najtežji izziv pri izvedbi raziskovalnega projekta. Zakaj?

»Kot sem že omenil, zaradi sedanjega odnosa države do tega sektorja ni mogoče pridobiti natančnih informacij o velikosti in drugih značilnosti ponudbe na zasebnem trgu. To seveda prav tako pomeni, da ni uradnega vira informacij o najemodajalcih, ki delujejo v tem sektorju. Zaradi tega je bila izvedba raziskave na tem področju že od začetka močno otežena. Prvo vprašanje, ki smo si ga zastavili, je torej bilo, kako priti do informacij o ponudnikih in njihovih nepremičninah. Poskusi, da bi od davčnih organov pridobili vsaj informacije v tistih najemodajalcih, ki imajo dejavnost prijavljeno, niso bili uspešni. Izvedeli smo, da nam teh informacij ne morejo posredovati, saj bi s tem kršili zakon o zaščiti osebnih podatkov. Tako nam je v danih razmerah ostala le možnost, da do naslovov najemodajalcev pridemo prek javnih medijev, ki oglašujejo stanovanja za najem na zasebnem trgu. To je bilo najlažje. Od tod naprej pa je bil ključni problem, kako izvesti raziskavo o najemodajalcih in njihovih nepremičninah glede na to, da je to zelo občutljivo področje, na katerem, kot že rečeno, nekateri ponudniki storitev delujejo nelegalno. Zaradi vseh navedenih okoliščin smo izbrali tako imenovano prikrito raziskovalno metodologijo – v angleščini imenujejo to *covert research methodology* –, ki je nam omogočila izvedbo raziskave, ne bi raziskovane osebe vedele, da so vključene vanjo. V primerjavi z drugimi klasičnimi metodologijami (kot so telefonske/poštne ankete ali intervjuji *face-to-face*) ima ta metodologija pomembno prednost. V našem primeru gre za to, da smo lahko dobili zelo natančne odgovore,

ker so najemodajalci mislili, da odgovarjajo potencialnim najemnikom. Zaradi tega smo dobili natančne odgovore tudi na tista občutljiva vprašanja, kot so, ali najemodajalec sklene najemno pogodbo z najemnikom; ali se najemnina plača z gotovino ali prek bančnega računa; ali lahko najemnik registrira začasno bivališče na naslovu najema; ali najemodajalec zahteva predplačila najemnine itd. Pri izvedbi terenske ankete so nam pomagali študenti, ki smo jim dali natančna navodila v zvezi z zbiranjem zelenih informacij.◀

– Kaj so glavne ugotovitve terenske raziskave ter analize vlog in stališč državnih ustanov in nevladnih organizacij?

»Najprej glede terenske raziskave. V državi, v kateri je po podatkih popisa iz leta 2011 92 % stanovanj v lasti fizičnih oseb, velja splošna nenaklonjenost do reševanja stanovanjskega problema z najemom, pri čemer ima področje zasebnega najema pogosto tudi negativen prizvok. Ta stanovanjski sektor je pogosto okarakteriziran z negativnimi opisi, kot so oddajanje enot brez najemnih pogojev, neurejena, nevdrževana oz. podstandardna ponudba, oduševanje najemnine, omejitve svobode itd. Rezultati naše raziskave kažejo, da ni tako. Nekateri ugotovitve so nas precej presenetile. Ugotovili smo lahko, da stanje le ni tako slabo, kot velja oziroma je splošno razširjeno mnenje, predvsem glede kakovosti ponudbe v tem sektorju. Med pozitivnimi ugotovitvami velja omeniti to, da večina najemodajalcev z najemnikom sklene najemno pogodbo. Prav tako presenetljiva je bila ugotovitev, da je le minimalna razlika med deležem najemodajalcev, ki prejemajo najemnino v gotovini (45 %), in tistim, ki najemnino prejemajo prek bančnega računa (42 %), preostalim (13 %) pa je celo vseeno, odvisno od želje najemnika. Ugotovili smo tudi, da večina najemodajalcev dovoli prijavo začasnega bivališča. Dalje, večina pregledanih najemnih enot je bila dobro urejena, vzdrževana in prenovljena, pri čemer starost stanovanjske stavbe, v kateri je bila nepremičnina, večinoma ni bistveno vplivala na kakovost ponujene enote. Večina najemnih enot je bila tudi ustrezno opremljena z osnovno stanovanjsko opremo in ustreznim sistemom ogrevanja.

Hkrati smo, seveda, ugotovili tudi določene slabosti sedanjega delovanja sektorja. Med temi bi poudaril to, da je povprečna najemnina glede na kupno moč prebivalstva relativno visoka, v nekaterih primerih celo oduševska. Ugotovili smo tudi precej velik razpon (več kot petkratni) med najnižjo in najvišjo najemnino. In tako kot velja pri cenah stanovanj, smo tudi glede najemnine ugotovili, da so (po kvadratnem metru površine), te precej višje za manjše enote v primerjavi z večjimi najemnimi enotami. To so seveda tržne deformacije, ki so posledica neustrezne stanovanjske politike in pomanjkljive oz. neuravnotežene ponudbe stanovanj v splošnem. Druga pomanjkljivost se nanaša na najemno pogodbo. Čeprav večina najemodajalcev z najemnikom sklene najemno pogodbo, nismo ugotovili (ker nismo smeli spraševati), ali so te pogodbe dejansko tudi pri-

javljene upravnim organom. In glede na to, da najemodajalci niso zakonsko dolžni prijaviti najemne dejavnosti, obstaja nekaj dvomov glede dejanske funkcije teh pogodb, še posebej če niso notarsko overjene. Ugotovili smo tudi, da so obratovalni stroški povprečno dokaj visoki, še posebej v zimskem času. In čeprav so najemne enote večinoma dobro vzdrževane, smo ugotovili, da so manjše najemne enote navadno slabše prenovljene. Glede ugotovitev analize vlog in stališč državnih ustanov in nevladnih organizacij bom povzel le ugotovitve iz analize državnih ustanov, ker je v tej fazi njihova vloga pomembnejša za nadaljnji razvoj sektorja. Glavna ugotovitev tega dela raziskave je, da se vse državne ustanove, ki so sodelovale v raziskavi, dobro zavedajo pomanjkljivosti zasebnega najemnega sektorja in slabosti sedanjega delovanja zasebnega trga. Različne ustanove so naštele različne slabosti, s tem da so bile določene pomanjkljivosti navedene pogosteje. Med temi velja omeniti priznanje, da je odstotek lastniških stanovanj v Sloveniji kot delež celotnega stanovanjskega fonda previsok, medtem ko je delež najemnih stanovanj skoraj zanemarljiv. Glede pomembnosti zasebnega najemnega sektorja kot segmenta stanovanjske oskrbe smo dobili odgovor, da mora biti zasebni najemni stanovanjski sektor osnovni nosilec najemnega stanovanjskega trga oz. da morajo biti najemna stanovanja v zasebni lasti normalen sestavni del stanovanjskega trga ter vlaganja domačega in tujega zasebnega kapitala. Večina organov se prav tako strinja, da so natančni podatki o stanovanjskih nepremičninah v najemu pomembni tudi z vidika načrtovanja stanovanjske politike. Večina tudi priznava, da tako veliko število praznih stanovanj ni sprejemljivo. Glede sedanjega načina delovanja tega sektorja pa resorno ministrstvo (za infrastrukturo in prostor) ugotavlja da je ‚zasebni najemni sektor problematičen‘. Druge ustanove so poudarile, da pogoji za delovanje zasebnega najemnega trga še niso vzpostavljeni; da sedanji trg zasebnih najemnih stanovanj deluje v premalo transparentnih okoliščinah; da na zasebnem najemnem trgu pogosto prihaja do zlorab in sive ekonomije; da področje označuje slabo pravno varstvo pravic iz najemnih razmerij; da je reševanje sodnih sporov iz naslova najemnih razmerij izjemno počasno itd.◀

– Če prav razumem, raziskava torej kaže, da odgovorne državne ustanove za to področje natančno vedo, kaj vse je narobe ...

»Da, tako je. Naša raziskava potrjuje prav to. Predlagali so tudi (ker smo jih prosili) ukrepe, ki jih je treba nujno izvesti za izboljšanje stanja. Zaradi tega se lahko začudeni vprašamo: *zakaj dobrih dvajset let po uvedbi stanovanjskih reform pristojni državni organi (zakonodajna in izvršilna oblast) niso ničesar naredili za zagotavljanje normalnega delovanja zasebnega najemnega sektorja?*

Pri iskanju odgovorov na zastavljeno vprašanje je treba omeniti tudi to, da smo parlamentarne stranke vprašali: *Ali je vaša poslanska skupina kdaj razpravljala o problematiki delovanja*

zasebnega najemnega sektorja v Sloveniji? Na to vprašanje smo dobili različno formulirane odgovore. Glavna ugotovitev pa je, da *nobena od parlamentarnih strank ni nedvoumno navedla, da se je kdaj resno ukvarjala s to problematiko.*◀

– Bi za konec želel dodati še kaj?

»Mislim, da sem z odgovori na zastavljena vprašanja zadovoljivo predstavil ključne vsebine raziskave in njene najpomembnejše ugotovitve. Res pa je, da so to le povzetki, ki jih v tako kratkem prispevku ni mogoče natančneje razlagati. Lahko pa povem, da bomo novembra v okviru predavanj na Urbanističnem inštitutu RS podrobneje predstavili rezultate tega raziskovalnega projekta. Vse zainteresirane že zdaj vljudno vabim na predstavitev.◀

– Richard, najlepša hvala za zelo zanimiv pogovor. Želim ti, da bi tudi v prihodnje opravil še veliko tako zanimivih raziskav!

Intervjujal: Boštjan Kerbler, 23. 9. 2014

.....
Boštjan Kerbler
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: bostjan.kerbler@uirs.si

Špela KRYŽANOWSKI

Prostor in osebnost

Naša osebnost se odslikava v prostoru, v katerem bivamo. Raziskovalci so dokazali, da je mogoče na podlagi fotografij različnih notranjih stilov sklepati o socialnih in osebnostnih lastnostih uporabnikov, od njihove starosti, poklica in statusa do osebnosti, želja, konjičkov in življenjskih stilov (Gosling idr., 2002, ter Wilson in Mackenzie, 2000). To niti ni presenetljivo, če vemo, kako zelo pomembna je za človekovo dobro počutje identifikacija s prostorom. Da se ti zdi, da prostor izraža to, kar si ti misliš, da si, kar ni nujno enako temu, kar si drugi mislijo o tebi. Prav osebnost posameznika je tista, ki nam pove, ali mora biti dnevna soba opremljena z več trdimi stoli ali mehкими zofami, ali naj prevladujejo ravne ali organske linije, ali naj bodo površine sijoče ali hrapave in kaj narediti s podedovanim rustikalnim pohištvom. Zakaj so nekateri bolj nagnjeni h klasiki, drugi pa k modernim trendom? Odgovor lahko najdemo v različnih osebnostnih tipih, ki jim pripadamo. Vsak od nas je namreč splet različnih tipov. Sally Augustin (2009) navaja sedem področij, ki odločilno vplivajo na videz prostora, ki naj bi ustrezal naši osebnosti. Vsaka od okoliščin bolj ustreza enemu ali drugemu tipu osebnosti. V nekaterih vidikih se tipi tudi prekrivajo.

Introvertirane in ekstrovertirane osebnosti

Ekstrovertirane osebe se v družbi ljudi in stvari polnijo z energijo. Uživajo v velikih večerjah, izbirajo domove z malo

notranjimi stenami, ne potrebujejo časa, da bi bile same s seboj, in so zelo živahne narave. Introvertirane osebe bolj uživajo v zasebnosti, družinskih večerjah, in manjših prostorih z več stenami, nujno potrebujejo čas zase in so mirnejše narave. So tudi boljše v zaznavanju prihajajočih informacij, zato so z njimi hitro preobremenjene. Ekstrovertirani uživajo v senzualno bogatih prostorih z živimi barvami, v glasni in hitri glasbi, intenzivnih teksturah, rahlo valujočih poteh in dramatičnih vonjavah. Za introvertirane velja popolnoma obratno. Ekstrovertirani imajo radi prostore, ki se spreminjajo, introvertiranim to ni po godu. Ljubša jim je stabilnost. Ekstrovertirani raje razstavljajo svoje osebne predmete na ogled drugim, introvertirani so bolj zadržani. Oba karakterja sta različna tudi v načinu vodenja pogovora. Za introvertirane je pomembno, da jim drugi ne vdirajo v njihov osebni prostor. Zato so jim ljubi fleksibilni sedeži, s katerimi lažje korigirajo osebne razdalje in jih po potrebi povečajo. Ekstrovertirani bodo uporabili bolj odprte postavitev zof brez vmesnih kosov pohištva, medtem ko je introvertiranim miza med njimi in sogovorniki dobrodošla. Ekstrovertirani potrebujejo očesni stik in radi sedijo blizu druge osebe, introvertirani potrebujejo možnost očesnega umika, za kar lahko nevsiljivo poskrbi primerno postavljena slika ali okno nasproti sedečega. Introvertirani imajo raje štirioglate kot okrogle mize, ki spodbujajo pogovor in druženje. Ekstrovertirani izbirajo bolj odprte prostorske zasnove, v katerih se preprosto prehaja med javnimi in zasebnimi območji. Introvertiranim bolj ustreza dom, ki nudi več zasebno-

sti. Ker se ekstrovertirani težko zadržijo, če se mu ponudi priložnost za druženje ali pogovor, morajo biti prostori, v katerih se mora osredotočiti na delo, umaknjeni tako, da ne mora videti drugih ljudi niti poslušati njihovih pogovorov. Vsekakor pa ti prostori ne smejo biti brez stimulacije. Bel monoton prostor bo ekstrovertiranega motiviral, da si poišče dodatne okoljske dražljaje, kar praviloma pomeni, da bo vstal in odkorakal iz sobe. Poslušanje radia med delom, ki je za introvertiranega moteče, bo ekstrovertiranemu pomagalo, da bo ostal zbran. Manj poživljajoče okolje (umirjene neintenzivne barve, manj podrobnosti in detajlov, manj razgibani prostori) je idealno za introvertiranega, ki se tako izbrano zabava sam s seboj in za to ne potrebuje zunanjih dražljajev.

Posredno in neposredno procesiranje informacij

Izkazalo se je, da na oblikovanje prostora vpliva tudi način procesiranja informacij posameznika. Ljudje namreč informacije iz okolja različno vpijamo in dojemamo. Nekateri jih sprejemajo bolj neposredno, drugi jih bolj osebno obarvajo, zato je njihovo dojetje bolj posredno. Če se bo prvi ob pogledu na oblazinjen stol spraševal, ali je ta trd ali mehek, bo drugi razmišljal, ali je podoben tistemu iz njegovega otroštva. Zato ljudje z neposrednim načinom dojetja ne marajo dvoumnosti, imajo dobro oko za detajle, so zelo premočrtni in se ne zanimajo preveč za trende. So tudi dobri v popravljanju stvari. Tisti, ki bolj posredno dojemajo informacije,

so bolj intuitivni, se dobro počutijo v okoliščinah, ki so dvoumne, detajli jim ne pomenijo veliko, bolj jih zanima celota prostora in zelo jih zanimajo trendi. V popravljani stvari ne blestijo, zato si raje omislijo nov kos. Tiste z neposrednim dožemanjem privlačita klasika in simetrija, tiste s posrednim dožemanjem pa dogodivščine in modernost. Hiše prvih bodo zato bolj simetrične in klasično oblikovane, medtem ko drugi raje živijo v sodobnih modno oblikovanih objektih. Za prve je pomembnejša uporabnost objekta, za druge pa njegova estetika in asociacije, ki jim jih ta vzbuja.

Organiziranost v življenju

Pri organiziranosti lahko najdemo dve skrajnosti: organizatorje in improvizatorje. Prvi imajo radi svoje življenje pregledno in predvidljivo organizirano, so natančni, se pred odločitvami dobro informirajo, so bolj formalni in načrtni. Drugi ljubijo spontanost, so prilagodljivejši, lahko se odločajo tudi brez potrebnih informacij in so lažnejši. Organizatorji zato potrebujejo prostore, v katerih so lahko učinkoviti in dobro organizirani. Radi se obdajajo s stvarmi, ki jim pomagajo pri dobri organiziranosti, npr. table z opomniki, dovolj polic ali površin, na katerih lahko učinkovito uredijo svoje stvari. Ker so improvizatorji slabše organizirani, jih pred roki po navadi grabi panika. Za njih je pomembno, da v prostorih ni pretiranih impulzov iz okolja (npr. hrup z ulice, neposreden pogled na živahen trg ali cesto), saj bistveno hitreje od organizatorjev izgubijo osredotočenost. Za sprejemanje odločitev potrebujejo več fizičnega materiala, ki ga morajo imeti med delom razstavljenega (velika delovna miza), in pozneje tudi možnost, da ga pospravijo (dovolj velik arhiv ali shramba). Prav tako so nagnjeni k zbiranju stvari v splošnem, češ da bi jim lahko v prihodnosti kdaj prav prišle. Zato potrebujejo več omar in polic za

hranjenje oblek, gospodinjskih stvari in krame v splošnem.

Odzivanje na zunanje dogodke

Ljudje smo za zunanje dogodke različno občutljivi. Občutljivi ljudje se ob zunanjih dražljajih hitro vznemirijo, za ozadje jim je ljubša tiha glasba, za osredotočanje potrebujejo tišino, občutljivi so na močne vonjave ter se hitro zbudijo ob hrupu in močni svetlobi. Občutljivi ljudje si morajo zato organizirati okolje tako, da omejijo zunanje vplive. Posebej problematičen je hrup, zato naj uporabljajo materiale, ki vpijajo zvoke (npr. akustične obloge, tekstilne zavese, debele preproge in oblazinjeno pohištvo). V spalnici lahko za udušitev zvokov pomaga tudi prisotnost tako imenovanega belega šuma (podoben zvok, kot ga oddaja televizor, kadar ni programa in je na zaslonu megla) ali tihe prijetne glasbe. Podobno kot introvertirani ljudje potrebujejo občutljivi ljudje za zbrano delo zaščiten prostor z malo zunanjih dražljajev, kar pa ne pomeni, da zadošča, da si na ušesa nataknejo slušalke in se obrnejo v prazno steno. Veliko bolje je, če je v prostoru možnost pogleda skozi okno v naravo, sobni akvarij ali ogenj v kaminu. To občutljivim ljudem ponovno napolni mentalne baterije.

Odnos do usode

Kako naj usmerjam svoje življenje? Eni se imajo za usmerjevalce svoje usode in so prepričani, da uspeh v življenju ni stvar srečnega naključja in da sreča ni vnaprej določena. Ti ljudje niso vraževerni in praviloma načrtujejo daleč vnaprej. Drugi spet verjamejo v usodo. Verjamejo, da je sreča v življenju vnaprej določena in da jim življenje v večji meri krojijo drugi. Bolj so nagnjeni k vraževerju in dolgoročno načrtovanje življenja se jim ne zdi smiselno. Usmerjevalci svoje usode praviloma potrebujejo

jo fleksibilnejše življenjsko okolje. Raje imajo pohištvo, ki ga lahko premikajo in uporabijo na različne načine. Všeč jim je, npr. miza, ki jo lahko uporabljajo na različnih višinah, kot kavno mizico, jedilno mizo ali delovni pult. Ugajajo jim podobne odprte sedežne postavitve kot ekstrovertiranim. Ljubše so jim tudi kompozicije z ravnimi linijami. Organske oblike zof je zato bolje postaviti v prostor človeka, ki verjame v usodo, kot tistega, ki se na usodo poživžga. Prvemu bodo tudi bolj ustrezale mehko padajoče zavese v prostoru, medtem ko bo drugi bolj zadovoljen z ravnimi žaluzijami. Ljudje, ki verjamejo v moč usode, se večkrat obdajajo z osebnimi predmeti (več odlagalnih površin in praznih sten za slike) in so manj nagnjeni k spreminjanju okolja. Na drugi strani so ljudje, ki ne verjamejo v usodo, aktivnejši v ohranjanju neokrnjenega naravnega okolja, kar lahko vpliva na izbor materialov, ki jih uporabljajo v opremljanju (več naravnih in ekoloških materialov in tehnologij).

Vpliv, ki ga ima na nas neposredna družba, v kateri se zadržujemo

Se bo vaše vedenje v družbi spremenilo? Boste bolj ali manj zgovorni, kot če ste sami? Tudi odgovori na ta vprašanja lahko vplivajo na to, kakšno okolje naj vas obdaja. Človek svoje vedenje namreč prilagaja družbi, v kateri se nahaja. Na ene ljudi družba vpliva bolj, na druge manj. Tisti, ki si ne pustijo posebej vplivati s strani družbe, bolj premočrtno sledijo svojemu notranjemu vodstvu. Njihova dejanja so zato bolj usklajena z njihovimi mislimi. Ljudje, na katerih vedenje zelo vpliva družba, se vedejo drugače, če so v družbi, kot če bi bili v istem trenutku sami, vendar pa imajo sposobnost družbo motivirati, se lahko z vsakomer spoprijateljujejo in se v družbi praviloma odlično počutijo. Ti ljudje so zelo občutljivi na simboliko predmetov.

Občutljivi so na statusne simbole in z njimi se radi obdajajo; hiša, avto, nakit, znane blagovne znamke. Zelo hitro podležejo modnim trendom in so v splošnem nagnjeni k temu, da z lahkoto prevzamejo vedenje in okolje ljudi, ki se jim zdijo prijetni ali koristni. Zelo radi ustvarjajo dober vtis (z načinom oblačenja in opremo svojega neposrednega okolja) in delajo tisto, kar mislijo, da se drugim zdi primerno.

Potreba po vznemirljivih aktivnostih

Vas nove dogodivščine vznemirjajo? Vam dajejo energijo? Potem spadate med ljudi, ki imajo veliko potrebo po adrenalinu. Tovrstni ljudje ljubijo raznoliko življenje, navdihuje jih nevarnost, radi obiskujejo nove kraje, uživajo v lunaparkih in hitri vožnji. Zato jim bolj ustrezajo okolja z veliko dražljaji, glasnejšo glasbo, močnejšimi vonjavami, svetlejšimi barvami, močnejšo osvetlitvijo in intenzivnimi teksturami. Bolje se počutijo v razmetanih kot v vzorno pospravljenih prostorih. V slednjih pogrešajo več vidne kompleksnosti, ki je zanje pomembna. Večja je tudi verjetnost, da se bodo lotili več opravil na enkrat (*multi tasking*). Zanimiv je podatek, da so ljudje, ki ljubijo adrenalin, bolj nagnjeni k temu, da so jim vseč stvari, postavljene na desno stran od centra, medtem ko drugi dajejo prednost levi strani. To je lahko zanimiv podatek pri oblikovanju prodajaln. Ljudje, ki imajo radi vznemirljive aktivnosti, so velikokrat tudi ekstrovertirani, zato so jim vseč podobna okolja kot ekstrovertiranim. Ljudje, ki živijo v mestih, imajo praviloma večjo potrebo po akciji: želijo si več barve, intenzivnejših vonjev in glasnejših zvokov kot tisti, ki živijo na podeželju.

Raziskovalci ugotavljajo, da se v razvitih družbah prevladujoča osebnost ljudi spreminja. Ljudje postajajo vse bolj

ekstrovertirani in si želijo senzorno bogatih okolij; z intenzivnejšimi, bolj nasičenimi barvami, glasnejšimi zvoki in več prostorske kompleksnosti. Zato so tovrstna okolja vse popularnejša. Ker si ekstrovertirani želijo tudi več druženja, bo naraščala potreba po prostorih, ki to omogočajo. Vendar pa želja po družabnosti ni vedno produktivna. Na delovnem mestu, kjer potrebujemo zbranost, morajo oblikovalci še posebej paziti na vidno zaščito pred vplivi neposredne okolice (mimoidoči, sodelavci, stranke), ki ekstrovertiranemu pomagajo, da ostane zbran. Spreminjajo pa se tudi mladi. Prihajajoče generacije so bolj narcisoidne od predhodnih, kar pomeni, da individualnost domov in delovnih okolij postaja vse bolj cenjena vrednota.

Mag. Špela Kryžanowski, univ. dipl. inž. arh.
Arhitelje arhitekti d.o.o., Rimska 22/ II.N,
1000 Ljubljana, Slovenija
E-pošta: spela.kry@gmail.com
Splet: www.arhitelje.com

Viri in literatura

Augustin, S., 2009: *Place Advantage*. Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey.

Gosling, S., Ko, S., Mannarelli, T., in Morris, M., 2002: A room with a cue: personality judgments based on offices and bedrooms. *Journal of personality and social psychology* 82(3): 379–398.

Wilson, M. A., in Mackenzie, N. E., 2000: Social attributions based on domestic interiors. *Journal of environmental psychology* 20: 343–354.

Ciril OBLAK

Gorenjska hitra železnica bi lahko bila tudi primestna železnica ...

V Evropski uniji in tako tudi v Sloveniji se urbanizacija prostora ureja načrtno. V naši državi se sicer zdi, da je urejanje prostora včasih tudi stihijsko. Sedanji procesi preobrazbe prostora ne bi smeli biti nenačrtani. Zdi se nam, da je urbanistična stroka ponekod nespособna ali odrinjena. Razdrobljenost na množico občin daje vtis, da vsaka občina gospodari s svojim prostorom, ne da bi upoštevala sosednje občine in regijo. Zato je načrtovanje prostora dejavnost, v kateri sodeluje veliko različnih strok v regijah, nujna in edina možnost za zastopanje interesov vseh vpletenih v urbanistični razvoj.

Prostor je lahko definiran tudi z arhitekturo, ki naj bi bila umetnost oblikovanja prostora. Človek poskuša prostor obvladati, ko se v njem naseli, želi v njem tudi preživeti. Sodobna kriza prostora je posledica hitrega razvoja človekove tehnologije, ki ga v urbanem prostoru velikokrat tudi stihijsko prehiteva. Vse pa je odvisno od civilizacijskega odnosa človeka do urbanega prostora. Globalna ekonomska kriza, ki nas je zajela, zahteva ponovno ovrednotenje človekovega odnosa do prostora. Prisluhniti je treba prostoru, ga prepoznati, oceniti njegove kvalitete, ga spoštovati in šele nato s sedanjo človeško močjo poseči v njegov utrip s spoznanjem, da v urbaniziranem prostoru omogočimo čim manj nasilno preživetje človeku in naravi.

Gorenjski se obeta velik prostorski poseg z načrtovano hitro železnico do

Avstrije, ki bo vplival tudi na razvoj letališča Brnik, na cestno ureditev Kranja ter na osebni cestni in železniški promet v primestju Ljubljane. Obratno pa lahko na omenjeni promet vpliva tudi lokacija novega, z natečajem zasnovanega letališkega terminala ob avtocesti. Del hitre železnice med Ljubljano in Kranjem bi namreč lahko imel funkcijo primestne železnice, če bo potniški terminal postavljen ob avtocesti. V 80. letih prejšnjega stoletja je bil izveden arhitekturni natečaj za ta »južni terminal« (1. nagrada arh. C. Oblak) in v ta namen tudi zgrajen AC-priključek.

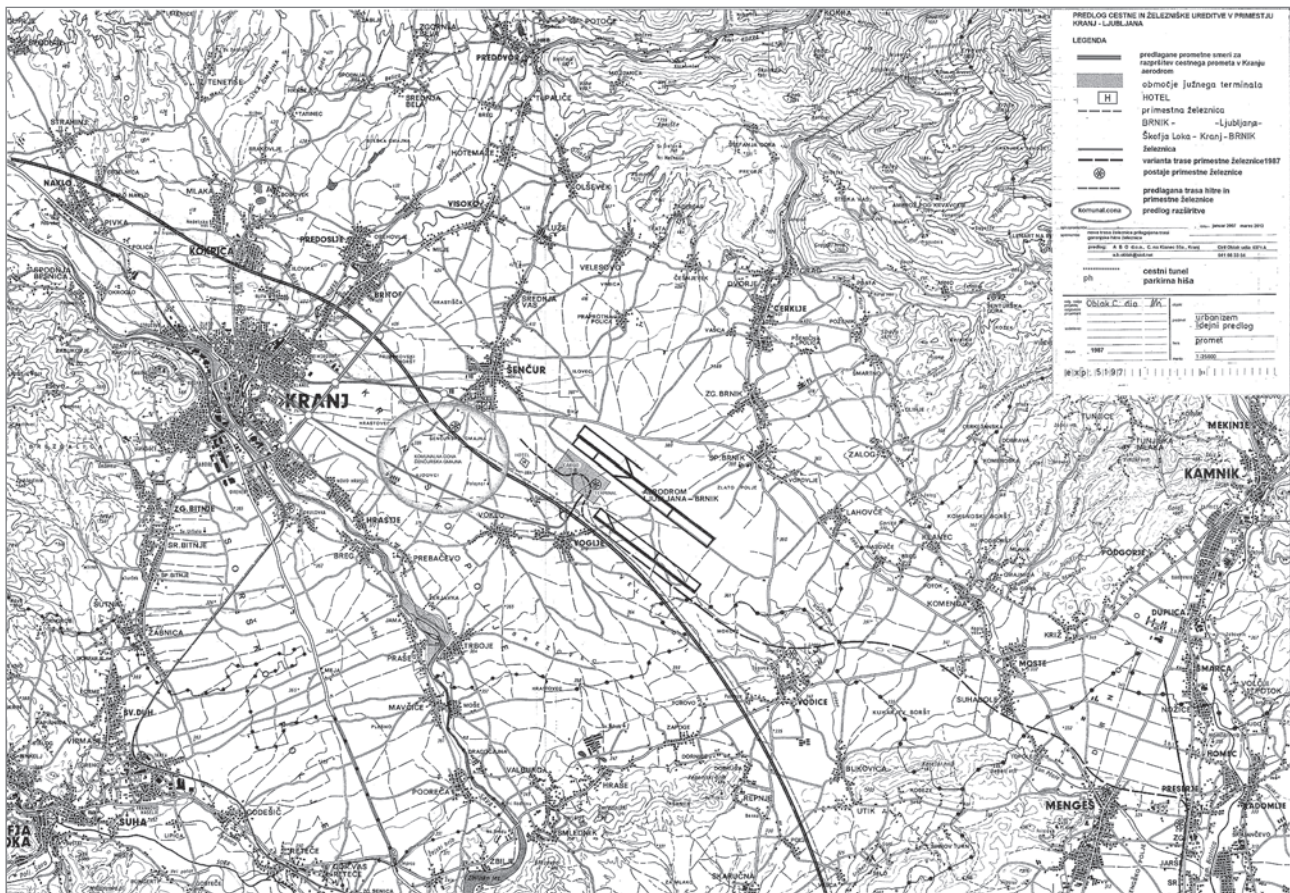
V Kranju je bila spomladi 2013 na pobudo krajanov v krajevni skupnosti Primskovo, ki imajo parcele na trasi rezervata »severne obvoznice«, oblikovana civilna pobuda za izbris rezervata. Rezervat »severne obvoznice«, je bil načrtovan v 60. letih prejšnjega stoletja, ko je bila v urbanističnem načrtu mesta Kranj načrtovana trasa avtoceste še pod Šmarjetno goro, nad železniško postajo. Ko je bila zgrajena avtocesta severno od Kranja, je postala »severna obvoznica« kot vzporednica avtoceste nesmiselna, zato se verjetno v vseh petdesetih letih do danes ni realizirala. Medtem se je cestni motorni promet v vzhodnem delu Kranja tako povečal, da povzroča zgostitve in zastoje.

Kot arhitekt, ki od leta 1962 delujem v Kranju, sem poskušal analizirati to prometno problematiko in pripravil predlog za prostorsko-prometno ure-

ditev, kot predlog za OPN. Predlog je bil 26. marca 2013 posredovan KS Primskovo (predsedniku KS), 28. marca 2013 pa tudi razposlan članom civilne pobude. V ta namen je bil v predlogu za »civilno pobudo« obravnavan širši prometni prostor občin Naklo, Kranj, Šenčur in Cerklje. Preprosto zato, ker se prometnega nereda ne da rešiti parcialno, na primer s štiripasovno cesto iz občine Šenčur, ki bi samo premaknila zastoje in kolone vozil proti Kranju. V tem delu Kranja je treba promet razpršiti in samostojno priključiti na AC z novimi priključki. Vzhodni priključek Kranja na AC je namreč z razširitvijo zazidave postal predvsem zahodni priključek Šenčurja.

Predlog za civilno pobudo »severna obvoznica« pri KS Primskovo MO Kranj: pripombe na razgrnitev OPN

Te pripombe so rezultat več kot tridesetletnega stalnega strokovnega spremljanja prometnih tokov na širšem območju Kranja in urbanističnih rešitev iz prvonagrajenega internega natečaja za »južni terminal letališča Brnik«, na razprave civilne pobude KS Primskovo, ki so vključevale pobude zainteresiranih krajanov glede »severne obvoznice«.

Slika 1: Zemljevid s predlogi za spremembe OPN, MO Kranj

Uvod

Ob razgrnitvi občinskega prostorskega načrta (OPN) za MO Kranj imamo pripombe o nerešenih prometnih težavah na področju cest in železnice na območju občin Naklo, Kranj, Šenčur in Cerklje ter vse do Ljubljane. Za krajanje KS Primskovo je posebej problematičen »rezervat za severno obvoznico« med Naklom in Šenčurjem, ki poteka na južni strani avtoceste in se krajanom ne zdi smiseln, ker ima funkcijo obvoznice lahko že avtocesta. Za mestno občino Kranj je najbolj problematičen cestni promet, saj v prometnih konicah prihaja do velikih zgostitev prometa in zastojev, očitno postaja Kranj spalno naselje za ljudi, ki delajo v primestju Ljubljane. Lega letališča Brnik v občinah Šenčur in Cerklje vpliva na ponavljanje urbanih funkcij. Ker je Kranj četrto največje slovensko mesto, ima najbrž pravico do

več priključkov na avtocesto. Krajanje zato predlagajo priključek v Gorenjah na cesto, ki pelje iz Stražišča mimo Qlandie, Tuša in Mercatorja.

Načrtovana hitra železnica (po kateri bi potekal tudi primestni promet) bi bila ugodnost za razvoj vseh gorenjskih občin. Zamisel o primestni železniški povezavi bi bila dolgoročna rešitev osebnega prometa v primestju Ljubljane, letališča Brnik, Kranja, Škofje Loke, Medvod (z odcepom proti kamniški progji pa tudi za Kamnik in Domžale). Kompleksno bi se železniški promet s primestno železniško povezavo dalo rešiti tako v korist gorenjskih občin in letališča ter tudi v korist Ljubljane, v kateri bi se zmanjšala potreba po parkirnih mestih za delovna mesta uslužbencev, šolarjev in študentov iz primestja, ki bi namesto avtomobilov uporabljali primestno železniško povezavo. Po grobi oceni bi primestna železniška povezava med

Kranjem in Ljubljano pokrila urbanizirano območje s pol milijona prebivalcev, kar pomeni, da bi bila rentabilna.

Predlog prometne ureditve: cestni promet

Namen tega predloga cestnega omrežja v medobčinskem prostoru občin Naklo, Kranj in Šenčur je, da težave s prometom ne reši s »severno obvoznico«, ampak drugače. Za prostorsko načrtovanje bi bilo ugodno, če bi prizadete občine med seboj tesno sodelovale.

Kranj ni več regionalno središče Gorenjske, ker ni več »pokrajina«, ampak je prej spalno naselje za primestje Ljubljane. Severna obvoznica nima v novem kontekstu prostorske ureditve nobene vloge, zato se tudi ni realizirala. Povzročila pa za del krajanov Primskovega velike težave pri razpolaganju z zemljišči.

Dolgoletno vztrajanje pri »rezervatu« izhaja še iz časa, v katerem je bila načrtovana avtocesta pod Šmarjetno goro na desnem bregu reke Save, in zdaj ni več utemeljeno. Zato predlagamo, da se opusti, cestni promet pa se rešuje po predlogu, opisanem v nadaljevanju Kranj potrebuje posebno vzhodno vpadnico z avtoceste, ne pa odcep na lokalno cesto pri Šenčurju, kjer so vsakdanji zastoji že pri povprečnem prometu. Poleg tega je Kranj, kot že rečeno, četrto največje mesto v Sloveniji, zaradi česar je upravičen do več priključkov na avtocesto.

Glavna vzhodna vpadnica v Kranj bi potekala iz rekonstruiranega AC-priključka za letališče Brnik. Od tod bi potekala nova vzhodna vpadnica do trgovskega centra Tuš na prečno vzhodno cesto relacije Škofja Loka–Preddvor, ki bi se na odseku Labore–Gorenje razširila v štiripasovnico in bi imela severno od trgovskega centra Mercator nov priključek na avtocesto. Ta priključek bi zelo skrajšal tudi dostop do protokolarnega objekta Brdo. Ta vzhodna vpadnica bi potekala pretežno po gozdnih površinah, imela pa bi tudi funkcijo obvoznice za naselja od Vogel do Kranja (Vogle, Voklo, Prebačevo, Hrastje, Čirče, Planina). Priključek vzhodne vpadnice bi bil na srednjem delu štiripasovnice, to je bližje jedru spalnih naselij, zato bi bil promet na štiripasovnici razporejen bolj uravnoteženo.

Za predlagano cestno omrežje ne bi bilo treba opraviti večjih rekonstrukcij na avtocesti. Predvsem pa bi odpadel velik viadukt ter izkopi v teren med stadionom in Primskovim, kar je bilo predvideno s »severno obvoznico«. Most čez reko Kokro, ki je narisani v podaljškju »vzhodne vpadnice« iz smeri trgovskega centra Tuš, za sedanje reševanje prometa ni nujno potreben. Je pa obetaven za prihodnjo prostorsko ureditev mesta kot celote, tudi za lokacijo avtobusne postaje, ki bi lahko ostala v središču mesta na sedanji lokaciji, in za navezavo na cesto proti Naklu ter prihodnjo zunanjo ob-

voznico (ring) čez Savo v Stražišče (med Šmarjetno goro in Joštom).

Predlog prometne ureditve: železniški promet

Nekaj podatkov za osvetlitev predloga primestne železnice med Ljubljano, letališčem Brnik in Kranjem.

Na razstavi skupine POT (slikar Z. Puhar, arhitekt C. Oblak in slikar V. Tušek) v Augsburgu in ponovitvi razstave ob 70-letnici V. Tuška v avli MO Kranj leta 2006 (razstavo je odprl župan M. Bogataj) je bil prikazan predlog primestne železnice med Ljubljano, letališčem Brnik, Kranjem, Škofjo Loko, Medvodami in Ljubljano. O razstavi je poročal časnik Dnevnik (avtor Miran Šubic, 7. januar 2006, »Z vlakom na brniško letališče«). Že leta 1987 pa je bil z internim arhitekturnim natečajem načrtovan južni terminal letališča Brnik v bližini AC-priključka za Brnik, v katerem je prvonagrajeni projekt predvideval primestno železnico iz Ljubljane (prva nagrada na internem natečaju za »južni terminal« letališča Brnik, Slovenija projekt Ljubljana, november 1987). Predvidena posodobitev gorenjske železnice po obstoječi trasi je odpadla.

Predvidena je bila nova trasa gorenjske hitre železnice, katere predlog od leta 2006 poteka ob trasi gorenjske avtoceste. Primestna železniška povezava bi na odseku med Ljubljano in Kranjem potekala po progi hitre železnice. V Struževem (pod Exotermom) bi bila povezana z obstoječo progjo Kranj–Naklo. Primestni vlaki bi vozili vsako uro v obe smeri, tako da bi bili letališče Brnik in kranjska postajališča povezani z Ljubljano vsake pol ure. Iz Kranja v Ljubljano prek Brnika ali pa prek Škofje Loke. Letališče ima premalo prometa, da bi imelo svoj krak železnice.

Po tem predlogu bi primestna železniška povezava dopolnjevala dostop na

letališče, rentabilnost pa bi primestni železniški povezavi dalo primestje Ljubljane s približno pol milijona prebivalcev. Med Brnikom in Kranjem bi bila postajališča na letališču Brnik, v Šenčurju, Kranju pri centru Mercator, pri stadionu, centru Gorenjska (nekdanja tovarna Gorenjska oblačila), v Struževem, na železniški postaji, na Orehku, v Škofji Loki na Trati itd. Na priloženi urbanistični karti je narisana približna trasa hitre železnice (z radiji do 2 km, za večje hitrosti hitrih vlakov).

Lokacija »južnega terminala letališča Brnik«, hotela in nove krajše vzletno-pristajalne steze je povzeta iz omenjenega urbanističnega natečaja. Obstoječa gorenjska železnica bi še naprej obratovala za lokalni potniški in tovorni promet. Na hitri železnici ne bi bilo večjih postaj, ampak bi bila le izogibalšča za primestni vlak, ker se hitri vlaki med Ljubljano in Jesenicami ne bi ustavljali.

Lokacija letališke stavbe na južni strani letališkega kompleksa je za razvoj celotnega prostora Ljubljane in severnega primestja obetavnejša kot obstoječa lokacija, ki deluje nekako odročno. Tudi lokacija hotela je boljša ob avtocesti in južnem terminalu letališča. Obstoječi severni kompleks letališča bi se moral razviti v servisni del. Komunalna cona za štiri občine bi bila v območju, dodanem sedanji komunalni coni Šenčur. Industrijsko cono bi te občine imele v obstoječem industrijskem bazenu ob reki Savi, od Drulovke do Nakla.

Kranj, 27. avgust 2013

.....
 Ciril Oblak, univ. dipl. inž. arh. (ZAPS 0371 A)
 A B O Arhitekt Biro Oblak, d. o. o. (št. projekta p-126/13/ID)
 Cesta na Klanec 55, Kranj
 E-pošta: a.b.oblak@siol.net

Jasna HROVATIN

Urbane podobe: samostojna razstava Jasne Kralj Pavlovec

Kritično o razstavi in urbanih podobah

Jasna Kralj Pavlovec je arhitektka, oblikovalka, predavateljica in predstojnica Katedre za notranjo opremo in arhitekturo prostora na Fakulteti za dizajn v Ljubljani. Njeno področje arhitekturnega ustvarjanja in prenosa znanja je notranja arhitektura javnih in stanovanjskih objektov. Še posebej jo zanimajo medprostori, prostori v prostorih ter korelacija med načrtno in naravno oblikovanim prostorom in uporabniki.

Kot pripovedovalka oblikovalskih zgodb se je od 11. junija do 14. julija 2014 s samostojno razstavo **URBANE PODOBE/URBANE SLIKE/URBAN IMAGES** predstavila zagrebški javnosti v Galeriji Bernardo Bernardi.

Urbane zgodbe so kolekcija dvanajstih vzorcev, urbanih zapisov na tekstil, prek katerih oblikovalka razmišlja o premikih, komunikacijah, prostorskih in urbanih zapisih. Abstraktne podobe, ki asociirajo na čipko, so izpeljane iz urbanističnih načrtov slovenskega modernističnega arhitekta, oblikovalca in urbanista Eda Mihevca, avtorja urbanistične ureditve slovenske obale. Vzorci izražajo utrinke vsakodnevnih potovanj, zapisanih v načrte. Iščejo in razlagajo premike v prostoru. Premiki predstavljajo potovanje energije in ljudi, izrisujejo podobe in urejajo življenje. So kot žile, po katerih potuje kri, so žile naših potovanj iz kraja v kraj, je na vabilu zapisala Jasna Kralj Pavlovec.

Avtorica razstave prek umetniškega zapisa premikov ljudi skozi prostor in čas združuje raziskovalni in umetniški del svojega dela in življenja. Proces ustvarjanja se je začel z raziskovanjem urba-

nističnih načrtov slovenske obale, ki so nastali med letoma 1959 in 1981.

Na osnovi teoretičnih dognanj je oblikovalka Jasna Kralj Pavlovec z monokromatskim zapisom zarisala svoje razumevanje komunikacij v urbanih in medmestnih prostorih obalne krajine. Z abstrahiranim zarisom je ustvarila skrivnostne vzorce v obliki »urbane čipke«, zapisane na tekstil. Ob njih je postavila zgodbe posameznih mest, na primer zgodbo o Izoli: »Reka je zaris novih prostorskih definicij in vzorcev premikov do in mimo idiličnega ribiškega mesta Izola na obali Tržaškega zaliva. Reka predstavlja neskončno potovanje, ki nas mehko, nežno valovito, pa vendar silovito in vztrajno vodi naprej do konca naših obzorij ter sveta, do konca našega fizičnega življenja. Valovanje ponazarja mehko slovenske gričevnate pokrajine, ki se spušča in dviguje iz Adrijanskega morja.« Urbane zgodbe Jasne Kralj Pavlovec so predstavljene v katalogu, ki je v slovenskem, hrvaškem in angleškem jeziku ter oblikovno sledi razstavi in jo nadgrajuje.

Slika 2: Mihevčevi urbanistični načrti z izrisi premikov skozi prostor in čas

Slika 1: Katalog kolekcije dvanajstih urbanih podob s spremljajočimi zgodbami (urednica in oblikovalka kataloga Jasna Kralj Pavlovec)

Njena dela in zgodbe, ki jim sledijo druga za drugo, nas popeljejo v svet subtilnih prostorskih zaznav, različnih mogočih interpretacij posameznih longitudinalnih zapisov, ki skupaj tvorijo likovno in vsebinsko zaključeno zgodbo.

Z gotovostjo lahko rečemo, da razstava **URBANE PODOBE** ponuja drugačen, svojski, zanimiv in dovršen pogled na zapise v prostoru.

.....
Izr. prof. dr. Jasna Hrovatin, univ. dipl. inž. arh.

Fakulteta za dizajn, Ljubljana, Slovenija
E-pošta: jasna.hrovatin@fd.si

Slika 3: Razstava Urbane podobe v Galeriji Bernardo Bernardi v Zagrebu, 2014

Mojca PERŠE

Svetloba s pridihom nostalgije Iz preteklosti v sedanjost

Slovenci imamo dolgo in bogato preteklost, materialno in nematerialno kulturno dediščino, ki pomeni nenadomestljivo vrednoto. Zavedati se moramo, da je to, kar je bilo narejeno v preteklosti, treba ohranjati, ceniti in vključevati v vsakdanje življenje. Predmeti iz preteklosti, ki so naša kulturna dediščina, so večkrat neuporabni v sedanjosti in lahko služijo samo kot okras tistemu, ki te predmete ceni in zbira. Zbiratelj ima lahko samo spomine nanje, na preteklost, spomine na družinsko dediščino, kraj, opravila ipd., lahko pa jih spet oživimo in jim damo novo vrednost. Stari predmeti po navadi ne služijo več svojemu namenu in ležijo po podstrešjih ter so prej v napoto kot za okras. Naloga oblikovalca je, da zna prepoznati kakovost in možnost, ki jo stari predmeti ponujajo, ter jih tako ponovno oživi. Naš namen je, da jih prebudimo iz preteklosti in jim za uporabo damo novo možnost z novo podobo ter jim tako damo novo vrednost, povezano z našo identiteto, kulturo in okoljem.

Študentje drugega letnika notranje opreme Fakultete za dizajn so pod mentorstvom Mojce Perše iz starih predmetov – predmetov naše kulturne dediščine – ustvarili nove zanimive predmete. Naloga je bila oblikovati svečnik na temo *preteklost, sedanjost,*

svetloba in božični čas. Poiskati in izbrati so morali predmet iz preteklosti in ga oblikovati – preoblikovati v svetlobno telo – svečnik. Nova funkcija predmet iz preteklosti ohrani in mu podaljša obstoj. Gre za enega od načinov preoblikovanja starega v novo. Z dodajanjem novih materialov dobimo nove oblike, nove funkcije, nove predmete. Tudi s trajnostnega vidika je to eden od načinov ravnanja s starimi predmeti. Kreativnost nima meja. Tako so lahko tudi predmeti iz kulturne dediščine odličen vir in izhodišče za oblikovanje ali preoblikovanje novih predmetov.

Svečniki so bil razstavljeni na Zlatem bazarju, ki ga vsako leto organizira Center Korak na Brdu pri Kranju. Projekt oblikovanja svečnikov s pridihom nostalgije je bil dobrodelne narave. Da ustvarimo nekaj novega, ne potrebujemo veliko. S tem smo želeli pokazati, da ustvarjalnost res nima meja.

Mogoče bo ta projekt navdušil še koga in bo posegel po naši preteklosti ter ustvaril nekaj za sedanjost – prihodnost. V prispevku predstavljamo nekaj zanimivih svečnikov, ki vključujejo lesene izdelke iz preteklosti.

Slika 1: Svečnik STOJAn, Januš Meglič (mentorica: Mojca Perše)

STOJAn: Svečnik, pri katerem je kot osrednji del uporabljen *pesto*. To je center lesenega kolesa pri vozu. Služi kot jedro, v katero so vpete štiri novooblikovane lesene noge. Tvori zanimivo obliko svečnika, ki ga lahko obrnemo z nogami navzdol ali navzgor.

Slika 2: SVEČNIKA STARE MAME, Katja Katona in Maja Dolenc (mentorica: Mojca Perše)

SVEČNIKA STARE MAME: Navdih za svečnika je bila slovenska potica, kulinarčna posebnost in izvirna slovenska sladica. Svečnika tako predstavljata slovensko identiteto. Zanjso so potrebne sestavine in valjar. Star valjar in potica, narejena iz štirih kolutov debla kostanja.

Slika 3: Svečnik F&M, Dona Stubičar in Nina Martinović (mentorica: Mojca Perše)

SVEČNIK F&M predstavlja žensko in moškega. Združuje star lesen navitek za prejo in lesen kalup za pletenje košar. Podnožje ali stojalo je novo in narejeno iz pleksistekla. Svečniku da sodoben videz, element preteklosti pa povzdigne na pedestal.

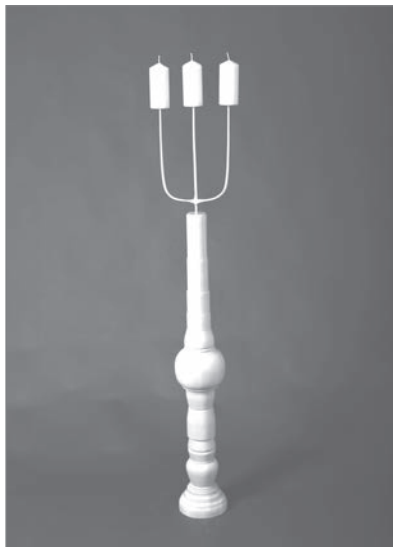
Slika 4: Svečnik CELIČNI SIJ, Gregor Veler (mentorica: Mojca Perše)

CELIČNI SIJ: Podstavek krojaške lutke, ki ni več služil svojemu namenu, je postal podstavek lupine za narezane kartonske tulce, na katerih je bilo navito blago. Lupina tvori rastoč razgiban ovoj, skozi katerega prodira razpršen odsev svetlobe. Svečnik lahko postane luč.

Slika 5: Svečnik DVOJNO UPANJE, Davor Bokalič (mentorica: Mojca Perše)

DVOJNO UPANJE: Svečnik ima za osnovni del staro leseno kolo voza, okrog katerega je obdan kovinski obod iz obročev. Okrogla oblika ponazarja neskončnost in upanje.

Slika 6: Svečnik KMEČKA LUČ, Jan Gnidovec (mentorica: Mojca Perše)

KMEČKA LUČ: Vile, nekoč kmečko orodje, postanejo del velikega svečnika. Novo leseno struženo podnožje se zgladuje po nogi stare kmečke mize ali starih lesenih ograjah.

.....
Mojca Perše, univ. dipl. inž. arh.
Fakulteta za dizajn, Slovenija
E-pošta: mojca.perse@fd.si

Sabina MUJKIĆ

Humanitarna akcija: pomoč za ogrožene v poplavah

Katastrofalne poplave, ki so posledica klimatskih sprememb in hkrati tudi nesmiselnih posegov v prostor, torej človeškega faktorja, so med drugim izzvale katastrofalne posledice v Bosni in Hercegovini, na Hrvaškem in v Srbiji. Po podatkih Al Jazeera Balkans je bilo v poplavah ogroženo 2,15 milijona ljudi. Največ v BiH, in sicer 1,36 milijona. Površina poplavljenega območja v BiH, Srbiji in na Hrvaškem je bila večja od površine Slovenije (slika 1).

Na sliki 2 je prikazano stanje v nekaterih

mestih v času poplav. Ekonomska škoda, ki so jo povzročile poplave, samo v BiH znaša več kot 2 milijardi EUR.

V zbiranje pomoči za prebivalce na poplavljenih območjih se je že v začetku vključil tudi Urbanistični inštitut Republike Slovenije, ki je v prostorih knjižnice odprl zbirno mesto za zbiranje materialne pomoči od 19. do 31. maja 2014.

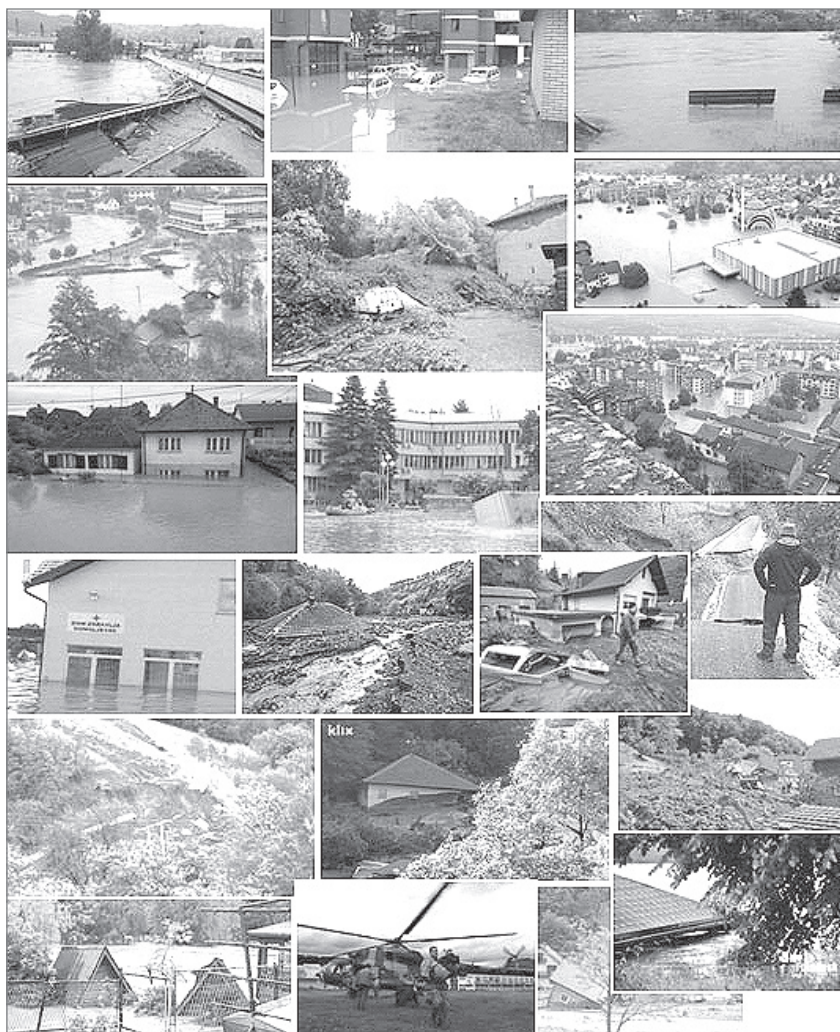
Pomoč, ki smo jo zbrali na urbanističnem inštitutu in v sodelovanju z valdorfsko šolo, se je merila v tonah.

Slika 1: Površina poplavljenega območja (vir: Al Jazeera Balkans)

Zbrana pomoč je ob podpori ambasade Bosne in Hercegovine v Ljubljani in Rdečega križa 25. junija 2014 prispela v mesto Maglaj, naselje Moševac. Ob urbanističnem inštitutu so v tej akciji sodelovali še Zavod Krog, Društvo bosanskehercegovskega in slovenskega prijateljstva Ljiljan in Zavod Karo. Urbanistični inštitut je bil del akcije »Slovenija za Bosno in Hercegovino«. Vsem, ki so se vključili v humanitarno akcijo, ki smo jo izvajali pri nas na urbanističnem inštitutu, se iskreno in iz srca zahvaljujem!

Sabina Mujkić
Urbanistični inštitut Republike Slovenije,
Ljubljana
E-pošta: sabina.mujkic@uir.si

Slika 2: Podoba mest po poplavah (Zavidovići, Maglaj, Doboj, Željezno polje, Domaljevac, Banja Luka, Bosanski Šamac in druga mesta; kolaž: Sabina Mujkić, vir fotografij: internet)

Slika 3: Informacije o zbirnem mestu (foto: Sabina Mujkić)

Sliki 4 in 5: Spremenjena funkcija knjižnice urbanističnega inštituta (foto: Sabina Mujkić)

PRIPRAVA OGLASOV za posebno izdajo revije *Urbani izziv*

Osnovni tehnični podatki

Oblikovani oglasi morajo biti pripravljene v enem od naslednjih formatov:

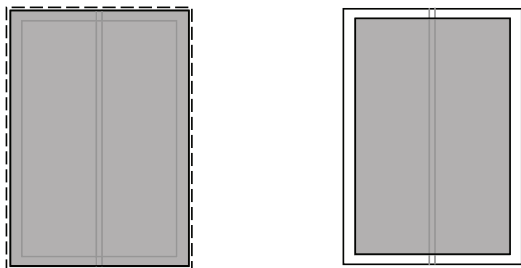
- TIFF,
- PDF/AI (fonti besedil morajo biti pretvorjeni v krivulje).

Resolucija gradiva mora biti visoka, najmanj 300 dpi. Gradivo mora biti pripravljeno v črno-beli tehniki.

Velikosti in cene oglasov

Oglasi so lahko pripravljene za objavo v živi rob ali znotraj paginacije. Pri pripravi oglasa za objavo v živi rob je treba na vseh straneh dodati 3 mm za porezavo, upoštevati pa je treba tudi vezavo revije, zato mora biti odmik besedila vsaj 10 mm od levega roba. Vse objavljene cene oglasov vključujejo DDV in veljajo za objavo znotraj revije, v rubriki, namenjeni za oglaševanje. Cena objave oglasa med prispevki, torej zunaj posebne rubrike za oglaševanje, je višja za 100 %.

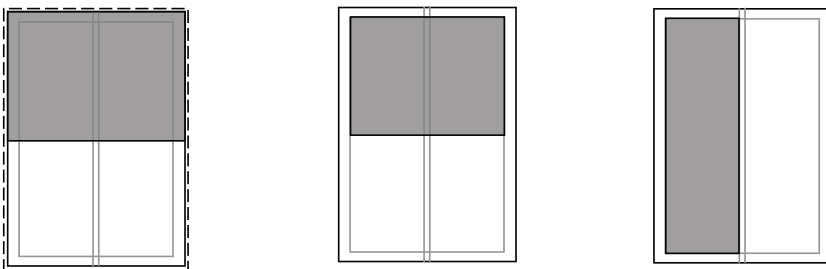
CELOSTRANSKI OGLAS

Velikost:
210 x 297 mm *ali* 170 x 240 mm

Cena: 150 €

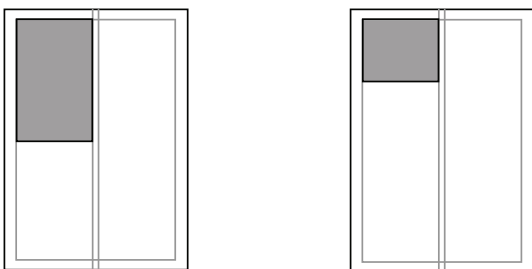
POLSTRANSKI OGLAS

Velikost:
210 x 148 mm *ali* 170 x 120 mm
ali 81 x 240 mm

Cena: 100 €

MANJŠI OGLAS

Velikost:
81 x 120 mm *ali* 81 x 60 mm

Cena: 50 €

Ustrezno pripravljene oglasi morajo biti poslani najkasneje do **1. julija** na elektronski naslov urbani.izziv@uirs.si Naročilnice za objavo oglasov morajo biti poslane po elektronski ali navadni pošti na naslov uredništva: Urbanistični inštitut Republike Slovenije, *Urbani izziv* – uredništvo, Trnovski pristan 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija.